T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

HÂMİD B. ALİ B. İBRAHİM EL-'İMÂDÎ VE ŞİİRİ

Ahmed Said TUNÇPİNAR

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Muhammet TASA

KONYA-2015

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

KONYA

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri** başlıklı bu çalışma 03/09/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet Tasa (Danışman)	
2	Prof. Dr.	Muhittin OKUMUŞLAR (Üye)	
3	Prof. Dr.	M. Mesut ERGİN (Üye)	
4	Yrd. Doç. Dr.	M. Vehbi DERELİ (Üye)	
5	Yrd. Doç. Dr.	C. Turgut KOÇ (Üye)	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmed Said TUNÇPİNAR

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Numarası	108106083001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belağatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ve Şiiri

ÖZET

"Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdi ve Şiiri" isimli bu çalışmada Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden Hâmid el-İmâdi'nin (ö. 1173/1758) hayatı, muhteva ve şekil yönünden şiirleri incelenmiş ve divanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Şairin divanı da ek olarak sona eklenmiştir. Giriş bölümünde şairin yetiştiği şehir olan Dimaşk'ın XVIII. yüzyıldaki siyasal, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, ailesi, hocaları, talebeleri, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde şairin şiirleri muhteva, üçüncü bölümde ise şekil açısından incelenmiştir. Hâmid el-'İmâdî, medih, Peygamber methiyeleri ve ihvâniyyat vb. konularda şiir söylemiştir. Kasidenin yanında muvaşşah türünde de şiir yazan şairin dili sadedir.

Sonuç olarak çalışmada Hâmid el-İmâdî'nin şiirlerinin muhteva, şekil ve edebî uslüp bakımından Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatının temel özelliklerini taşığıdı görülür.

Anahtar Kelimeler: Hâmid el-İmâdî, Osmanlı Dönemi Arap Şiiri, Dimaşk, Peygamber Methiyeleri, Medih, İhvaniyyât, Muvaşşah

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ahmed Said TUNÇPİNAR
	Student Number	108106083001
	Department	Essential Islamic Sciences/Arabic Languange and Rhetoric
	Study Programme	Doctoral Degree (Ph.D.)
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Title of the Thesis/Dissertation	Hamid b. Ali b. Ibrahim al-Imadi and His Poems

ABSTRACT

This thesis named "Hamid b. Ali b. Ibrahim el-Imadi and His Poems" attempts to analyze the life of Hâmid el-İmâdî and his poetries in terms of their contentual and formal properties.

This study consist of introduction and three chapters and appendix. The introduction gives general description about political, social and cultural life in Damascus in the 18th century, where el-Imadi lived. The first chapter approaches to poet's life, his family, his teachers, his students, his books and his literary identity. The second chapter deals with his poetry's content. The third chapter evaluates his poetries based on their stylistic properties. The appendix consist of his entire poems. al-Imadi wrote poems on praise, in praise of the Prophet and ikhwaneyat etc. He used an unsophisticaded language with his poems. He wrote his poetries with eulogy and muwassah.

In conclusion, this study showed that the poetries of Hamid al-Imadi are valuable in point of content, language and style and that he is one of the distinguished poets in his day.

Key Words: Hamid al-Imadi, Arabic Poetry in the Ottoman Period, Damascus, Praise, in praise of the Prophet, Ikhwaneyat, Muwassah

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU ..... **I**
BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **II**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
TRANSKRİPSİYON ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **X**
ÖN SÖZ ..... **XI**
GİRİŞ **2**
1. Konunun Önemi, Amaç ve Yöntem 2
2. Kaynaklar 5
3. Hâmid el-'İmâdî'nin Yaşadığı Dönemde Dimeşk 8
3.1. Siyasî Durum 9
3.2. Sosyal Hayat 14
3.3. Kültürel Hayat 18
BİRİNCİ BÖLÜM
HÂMİD EL-'İMÂDÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ **24**
1. Hayatına Genel Bir Bakış 24
2. Ailesi 26
3. Eğitimi, Hocaları ve Talebeleri 30
3.1. Hocaları 32
3.1.1. Dimeşk'teki Hocaları 32
3.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları 36
3.2. Talebeleri 38
3.3. Hâmid el-'İmâdî için Yazılan Şiirler 41
3.4. Eserleri 51
3.4.1. Arap Dili ve Belağatına Ait Eserleri 51
3.4.2. Fıkha ait Eserleri 56
3.4.3. Tefsire ait Eserleri 60
3.4.4. Tarihe ait Eserleri 61
3.4.5. Diğer Eserleri 62

4. Edebî Şahsiyeti 62
5. Vefatı 64
İKİNCİ BÖLÜM
HÂMİD EL-'İMÂDÎ 'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 67
1. Hâmid Efendi'nin Dîvanı 67
2. Muhteva Bakımından Şiirleri 67
2.1. Medih 68
2.1.1. Peygamber Medihleri 70
2.1.2. Diğer Medihleri 116
2.1.2.1. Hocası Ebu'l-Mevâhib'i Medhi 116
2.1.2.2. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'yi Medhi 122
2.1.2.3. Kadı Mustafa Medhî'yi Medhi 127
2.1.2.4. Hocası Ahmed el-'Alemî'yi Medhi 131
2.1.2.5. Muhammed el-Kencî'yi Medhi 133
2.2. Gazel 135
2.2.1. Hissî Gazel 136
2.2.2. Afîf Gazel 137
2.2.2.1. Aşk ve İştiyak 137
2.2.2.2. Özlem 143
2.2.2.3. Ağlama ve Hüzün 144
2.2.2.4. Ayrılık ve Vuslat 146
2.2.2.5. Sevgiliye Sitem 155
2.2.2.6. Ğulamiyyât 157
2.3. İhvâniyyât 157
2.4. Hikem ve Zühd 170
2.5. İlmî Şiirler 175
2.6. Diğer Konular 188
2.6.1. Mersiye 188
2.6.2. Hamriyyât 191
2.6.3. Fıskiye 192
2.6.4. Şam Bülbülü 193
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HÂMİD EL-'İMÂDÎ 'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 196
1. Şekil Özellikleri 196
1.1. Kaside'nin Yapısı 197
1.1.1. Matla' 197

1.1.2. Mukaddime 202
1.1.2.1. Gazel 203
1.1.2.2. Aṭlâl 205
1.1.3. Teḫalluṣ 208
1.1.4. Hâtime 210
1.2. Muvaşşah'ın Yapısı 215
1.2.1. Matla' 215
1.2.2. Ḳufl 216
1.2.3. Beyit 217
1.2.4. Devir 218
1.2.5. Ḫarce 218
1.2.6. Ğuṣn 220
1.2.7. Simṭ 221
1.3. Taşṭîr'in Yapısı 222
1.4. Muvaşşahlarda Vezin ve Kâfiye 227
2. Edebî Üslup 230
2.1. Hâmid Efendi'nin Edebî Üslubu 231
2.1.1. Muâraza 231
2.1.2. Tazmîn 233
2.1.3. İktibas 235
2.1.4. Teşcîr 237
2.2. Bedî'î Sanatlar 240
2.2.1. İnsicâm 263
2.2.2. Murâ'âtu'n-Naẓîr 242
2.2.3. İrṣâd 246
2.2.4. İrdâf 248
2.2.5. Tenkît 249
2.2.6. Cinâs 250
2.2.7. Ṭıbâḳ 256
2.2.8. Mukâbele 258
2.2.9. Taṣrî' 259
2.2.10. Tevriye 261
2.2.11. Te'rîḥ 263
2.3. Beyân İlmi Üslupları 267
2.3.1. Teşbih 267
2.3.2. Mecâz 272

2.3.3. İstiâre 275
2.3.4. Kinâye 282

SONUÇ 284
Ek: Hâmid el-'İmâdî'nin Divânı 289
KAYNAKÇA 377
ÖZ GEÇMİŞ 388

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada aşağıda verilen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler:

ـَ , آ , ى, ا : â ; ي: î ; وُ: û ;

ـَ ; e (kalın okunan harflerde: a) ; ـِ: i; ـُ: u,

Sessizler:

; h̲ : خ ; ḥ : ح; c: ج; s̲: ث ; t : ت ; b : ب ; ʾ: ء

; ṣ : ص ; ş : ش ; s : س ; z : ز ; r : ر ; z̲ : ذ ; d : د

; ḳ : ق ; f : ف ; ğ : غ ; ʿ : ع ; ẓ : ظ ; ṭ : ط ; ḍ : ض

. y : ي ; h : ه ; v : و ; n : ن ; m : م ; l : ل ; k : ك

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

1. Harf-i ta'rifler, cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. Örneğin: el-Murâdî, el-Muḥibbî, el-'İmâdî.

2. Harf-i ta'rif ile gelen kelimenin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örneğin, et-Terzî, el-Kencî

3. İzâfet terkîbi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasıl gerektiren yerlerde muzâf ve muzâfun ileyhin i'râbı yazıda gösterilmiştir. Örneğin Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye

4. Türkçeye yerleşmiş kelime ve tabirlerde transkripsiyon uygulanmamıştır.

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agt.	: adı geçen tez
a.mlf.	: aynı müellif
a.s.	: aleyhisselâm
Bk./bk.	: Bakınız
byy.	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DKİ	: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri

ÖN SÖZ

Şiir, insana ait en önemli ifade özelliklerinden biridir. O bu özelliğiyle her zaman el üstünde tutulmuş ve bulunduğu toplumlarda ayrı bir yere sahip olmuştur. Şiir sadece bir edebiyat türü değil aynı zamanda şairin iç dünyası ve yaşadığı toplum hakkında da önemli veriler içeren bir yapıya sahiptir.

Edebiyat tarihi içerisinde Arap edebiyatı ve şiirinin önemli bir yeri vardır. Arap edebiyatı çok zengin şiir antolojisine sahiptir. Değişik dönemlere ayrılan bu zengin birikim içerisinde XVI-XIX. yüzyılları kapsayan Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı önyargılı bazı nedenlerden dolayı ihmale uğramış ve diğer dönemlere gösterilen ilgi ve alakayı görememiştir. XVIII. yüzyılda Dimeşk'te yaşamış ve şiir yönüyle de dikkatleri çeken Hâmid el-'İmâdî bu dönemin Arap edebiyatına ışık tutacak mahiyettedir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin şiirinin incelenmesi bu döneme ışık tutması ve onu aydınlatması açısından önem arzetmektedir.

Araştırmamızın konusunun tespitinden son aşamasına kadar emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya, kıymetli görüşlerini esirgemeyen Prof. Dr. M. Mesut Ergin'e, farklı bakış açılarıyla katkıda bulunan Prof. Dr. Muhittin Okumuşlar'a, Yrd. Doç. Dr. M. Vehbi Dereli'ye, Yrd. Doç. Dr. C. Turgut Koç'a ve Murat Tala'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmed Said Tunçpinar

Konya-2015

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ, AMAÇ VE YÖNTEM, KAYNAKLAR

HÂMİD EL-'İMÂDÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE DİMAŞḲ

1. Konunun Önemi Amaç ve Yöntem

Arap edebiyatı ve şiiri köklü bir tarihe sahiptir. Bu köklü birikim Arap edebiyatı tarihçileri tarafından değişik evrelere ayrılmış, genel hatlarıyla 'Câhiliyye', 'İslâmî' ve 'Yeni Dönem' olarak tasnif edilmiştir.[1] Bu evreler içerisinde İslâmi dönem 'Sadru'l-İslam', 'Emevîler', 'Abbasîler' ve 'İnḥiṭâṭ' dönemi olarak dört ayrı kısımda incelenmiştir. Özellikle Oryantalist Arap edebiyatı yazarları tarafından kasıtlı olarak eklendiği tahmin edilen inhitat dönemi içerisinde Arap topraklarına Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu yıllar da dahil edilmiştir.[2] Bu ön yargılı tasnif, sonraları Müslüman Arap ve Türk edebiyatçıları tarafından da hiçbir yoruma tabi tutulmadan nakledilmiştir.[3] Fakat son zamanlarda bu döneme ait yapılan akademik çalışmalar göstermektedir ki Arap topraklarının Osmanlı hakimiyetine girdiği dönemde Arap edebiyatı herhangi bir çöküş yaşamamış, aksine kendini geliştirerek yenilemiştir.[4] Ayrıca bu iddia o döneme ait teracim kitaplarında tek kelime ile bile zikredilmemektedir. Böyle bir şey olsaydı başta o dönemde bu edebî çöküş ifade edilirdi. Böyle bir çöküşün zikredilmediği, o döneme ait eserler incelendiğinde çok açık bir şekilde görülecektir. [5]

---

1 Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012, s. 11-12; Osman Zeki Soyyiğit, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî,* Siyer Yayınları, İstanbul, ts., s. 7.

2 Buṭrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Asri'l-İnbi'âṣ*, Dâru Naẓîr 'Abbûd, bsy., ts., s. 207; İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012, s. 215-216; Corci Zeydân, *Târîḫu'l-'Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2011, III, 307; Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Band*, E.J. Brill, 1949, II, 347.

3 Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aṣru'd-Duveli ve'l-'İmârat eṣ-Ṣâm,* Dâru'l-Me'ârif, Ḳâhira, ts., s. 5, 45, 93; Ḥannâ el-Fâḫûrî, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bûlisiyye, Lübnan, 1987, s. 862; Demirayak, *age.*, s. 11-12; Soyyiğit, *age.,* s. 7.

4 Bk. Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000; Muhammet Tasa, *İbn Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; a.mlf, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri,* Aybil Yayınları, Konya, 2014; Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu'ş-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, Fenomen Yay., Kayseri, 2015; Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2013; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2014.

5 Örneğin bk. Muhammed Ḫalîl el-Murâdî, *Silku'd-Durar fi 'Ayâni'l-Ḳarni'ş- Ṣâniye 'Aşar*, Dâru Sâdır, Beyrut, 2012, I-IV; Muhammed Emîn b. Faḍlullah el-Muḥibbî el-Ḥanefî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer fi 'Ayâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdîye 'Aşar*, thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, D.K.İ., Beyrut, 2006, I-IV; a.mlf, *Nefḥatu'r-Reyḥâne ve Raşḥatu Ṭılai'l-Ḥâne*, thk., Ahmed 'İnâye, D.K.İ., Beyrut, 2005, I-VI.

Bu döneme ışık tutacağı düşünülen Hâmid el-'İmâdî (1171/1758) XIII. yüzyıl'da Osmanlı hakimiyetinde bulunan Dimeşḳ'te yaşamış önemli bir şairdir. Fakat Hâmid Efendi'nin edebî yönünün incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Hâmid Efendi hakkında Saffet Köse tarafından *DİA*'da hayatı ve eserlerinin anlatıldığı küçük bir madde yazılmıştır. [6] Ayrıca Mürüvvet Süzgün tarafından *Hâmid el-'İmâdî'nin Risalelerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[7] Hayatı ve eserleriyle alakalı en kayda değer incelemeyi Muhammet Tasa, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî'ye ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳi beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki* adlı çalışmasıyla yapmıştır. [8] Bu çalışmalar dışında Hâmid Efendi'nin bazı eserleri farklı zamanlarda tahkik edilmiştir. Bunlar da eserleri incelenirken belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin Osmanlı Dönemi Arap edebiyatına ışık tutacak edebî yönünde herhangi bir çalışma olmaması bu çalışmayı daha önemli kılmaktadır. Biyografi kitapları ittifakla önemli bir şair olan Hâmid Efendi'ye ait bir divandan bahsetmektedir. [9] Fakat eski ve yeni araştırmalar sonucu bu divana ulaşılamamıştır. Dolayısıyla kendi eserlerinde ve teracim kitaplarındaki ona ait şiirler üzerinde yapılacak bir çalışma onun kayıp divanı oluşturma adına da önem arzetmektedir. Bu çalışmanın sonuna şaire ait oluşturulan divan da eklenmiştir.

Bu çalışmada, Hâmid el-'İmâdî'nin edebî yönü incelenerek Osmanlı Dönemi Arap edebiyatına ışık tutmak, Hâmid Efendi'ye ait divânı oluşturmak, divanın hangi muhteviyatta şiirler içermekte olduğunu tesbit etmek, şairin hangi şiir şekillerinde daha çok şiir yazdığını ve bu divanın XVIII. yüzyıl Osmanlı topraklarında Dimeşḳ'a ait siyasi, sosyal ve edebî konularda neler ihtivâ ettiğini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

---

6 Saffet Köse, "İmâdî, Hâmid b. Ali b. İbrahim ed-Dimaşḳî", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 171.

7 Mürüvvet Süzgün, Hâmid el'İmâdî'nin Risalelerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya, 2006.

8 Muhammed Tasa, Ḥâmid b. Ali b. İbrahim el- 'İmâdî'ye Ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳ beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki, Adal Ofset, Konya, 2005.

9 el-Murâdî, *age.*, II, 21; İsmail Paşa b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî ve'l-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'Ârifîn ve Esmâu'l-Mu'ellifîn ve Âṣâru'l-Muellifîn min Keşfi'z-Ẓunûn*, D.K.İ., Beyrut, 2008, I, 238.

Çalışmada veri toplama, sınıflandırma ve değerlendirme modeli uygulanmıştır. Buradan hareketle Hâmid Efendi'ye ait risalelerinin toplandığı yazma mecmûalar tedarik edilmiştir. Bunlardan biri Konya Yusufağa El yazmalar Kütüphanesinde diğeri de Princeton Üniversitesinde mevcuttur.[10] Konya'daki nüsha tam fakat Princeton'daki nüshada bazı risaleler eksiktir. Her iki nüsha elde edilmiştir. Bütün risaleleri tek tek gözden geçirilmiş ve kendisine ait şiirler tespit edilmiştir. Bu şiirlere ek olarak o döneme ait kaynaklar bölümünde zikredilecek biyografi kitapları da baştan sona taranmış, Hâmid Efendi'ye ait şiirler çıkarılmıştır. Toplam 511 beyit şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler ilk önce bilgisayar ortamına aktarılmış, tablolaştırılmış, tercüme edilmiş, tercümelerde metne sadık kalınmış, gerekli yerlerde parantez içi açıklamalar yapılmış ve vezinleri tespit edilerek kullanılır hale getirilmiştir. Daha sonra şiirler konularına ve şekillerine göre tasnif edilmiştir. Bu arada yazma eserlerde ve teracim kitaplarında şairin hayatıyla alakalı bilgiler de fişlenmiştir.

Bu tezde sonraki çalışmalara birer basamak olması için Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan ve Hâmid Efendi'nin kullandığı muvaşşah türü şiirlere hem konu açısından hem de şekil açısından bakılmaya çalışılmıştır.

Tez üç bölüm ve bir ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde Hâmid el-'İmâdî'nin kimliği, hayatı, ailesi, eğitimi, hocaları, talebeleri, eserleri ve edebî kişiliği incelenmiştir. Bu bölümde özellikle ailesinin ve hocalarının edebi yönü ortaya çıkarılarak şairin yetiştiği çevreye dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde önceki çalışmalarda ulaşılamayan talebeleri tespit edilmiş hayatları ve edebî yönleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde şairin şiirlerine muhteva yönünden bakılmıştır. Onun hangi konularda şiirler yazdığı tespit edilerek nasıl bir şiir ufku olduğu ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise şairin şiirleri şekil ve üslup açısından incelenmiştir. Bu başlık

---

[10] Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye*, Konya Yusufağa Kütüphanesi, Yazma no: 393; a.mlf, *Mecmû'u Resâ'ili 'Allâme Ḥâmid Efendi el-'İmâdî*, Princeton University Library, Yahuda Arabic Manuscript, No: 509. Bundan sonraki referanslarda Yusufağa nüshası için "Y", Princeton nüshası için "P" harfleri kullanılacaktır.

altında onun yazdığı şiirlerde kullandığı şiir şekilleri ve edebi uslübuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ek bölümde ise şairin divanına yer verilmiştir.

2.Kaynaklar

Şüphesiz tezin en önemli ve ilk kaynağı Hâmid Efendi'nin kendi eserlerinden ve biyografi kitaplarından tespit edilen şiirlerinden oluşan divanıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu divan 511 beyitten oluşmaktadır.

Araştırma esnasında başta Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri* adlı eserleri, Mehmet Mesut Ergin'in *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri, İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran, İbnu'n-Naḥḥâs el-Ḥalebî ve Şiirleri* isimli çalışmaları, Mücahit Küçüksarı'nın *Arap Şairlerinden es-Sefercelânî ve Şiiri* eseri ve son olarak İbrahim Fidan'ın *Arap Şairlerden İbnu'n-Naḳîb ve Şiiri* adlı çalışması model alınan çalışmalar olmuştur.

Şairin hayatına dair en kapsamlı bilgi el-Murâdî'nin *Silku'd-Durar fi A'yâni'l-Ḳarni's- Sânîye 'Aşar* ve *'Arfu'l-Beşâm fî men Veliye Fetvâ Dimeşḳa'ş-Şâm* adlı eserlerinde mevcuttur. Hatta Tasa'nın da ifade ettiği gibi el-Murâdî eserlerinde Hâmid Efendi'den bahsetmemiş olsaydı hayatına ait bir bilgi edinmek gerçekten zor olabilirdi.[11] Hâmid Efendi'nin dedesi, babası ve amcası gibi ailesinden önemli simalar hakkında başta el-Murâdî'nin *Silku'd*-Durar'ı olmak üzere Muhammed Emîn el-Muḥibbî'nin, *Nefḥatu'r-Reyḥâne ve Raşḥatu Ṭılâi'l-ḥâne*, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer fî 'Ayâni Ḳarni'l-Ḥadiye 'Aşar* adlı eserleri, Mustafa b. Fethullah el-Ḥamevî'nin *Fevâidu'l-İrtiḥâl ve Netâici's-Sefer fî Aḫbâri'l-Ḳarni'l-Ḥadîye 'Aşar*,'ı, Şihâbuddîn el-Ḫafâcî'nin *Reyḥanetu'l-Elibbâ ve Zehrati'l-Ḥayâti'd-Dünya* adlı eseri, Abdurrahman b. Şâşû'nun *Terâcimu Ba'ḍi 'Ayâni Dimeşḳ min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ adlı eseri,* Necmuddin el-Ğazzî'nin *el-Kevâkibu's-Sâira bi'Ayâni'l-Mieti'l-'Âşira* ve Hasan el-Bûrînî'nin *Terâcimu'l-'Ayân*'ı, Muhammed Muṭî' el-Ḥâfiẓ'in *'Ulemâ'u Dimeşḳ fi'l- Ḳarni's- Sânîye 'Aşar el-Hicrî* adlı eseri başvuru kaynakları olmuştur. Bunlara ek olarak Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin *Nefhu't-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Raṭîb ve Zikri Vezirihâ Lisaniddîn b.*

[11] Tasa, *age.*, s. 45.

el-Ḫatîb adlı eserinde şairin ailesine ve şiirlerine dair bazı izlere rastlamak mümkün olmuştur.

Araştırma esnasında gerek genel Arap edebiyatı gerekse Arap edebiyatı evreleri hakkında ihtiyaç olan bilgileri başta Şevḳî Ḍayf'ın, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Câhilî, Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-İslâmî, Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aṣru'd-Duveli ve'l-'İmârâti ve'ş-Şâm* adlı eserlerinden, Ḥanna el-Fâḫûrî'nin, *Tarîḫu'l-Edebi'l-'Arabî, el-Câmi fi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Ḳadîm,* Ömer Ferrûh'un, *Tariḫu'l-Edebi'l-'Arabî* ve *Me'âlimu'l-Edebi'l-'Arabî fî 'Aṣri'l-Ḥâdîs* eserlerinden elde edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Şam'da Arap edebiyatı ile ilgili malumatı ise yukarıda zikredilen eserlerin yanında Ömer Musa Paşa'nın, *el-Edeb fi Bilâdi'ş-Şâm Uṣûru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik* ve *Tariḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-Aṣru'l-Memlûkî* adlı eserinden istifade ettim. Ayrıca Muhammed Seyyid Keylânî'nin *el-Edebu'l-Miṣrî fî Ẓilli'l-Ḥukmi'l-'Uṯmânî* adlı eseri ve Nuaym el-Ḥimṣî'nin *Naḥve Fehmin Cedîdin Munṣifin li'Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'ati ve Târîḫihi* eserinden de istifade edilmiştir. Çalışmada şairin muvaşşah türünde yazdığı şiirlerden ve Endülüslü şairlerden etkilenmesinden dolayı Endülüs Arap edebiyatı ile alakalı olarak Abdulaziz Atîḳ'in, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus* ve Mustafa Muhammed Ahmed Ali es-Suyûfî'nin, *Melâmiḥu't-Tecdîd fi'n-Neṯri'l-Endelusî Ḫilale'l-Ḳarni'l-Ḫâmisi'l-Hicrî* adlı eserleri başvuru kaynağı olmuştur. Bunların yanında bu konularda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden de istifade edilmiştir.

Tezde Arap edebiyatı tarihi hakkında eser vermiş Hristiyan yazarlardan Corci Zeydan'ın, *Târîḫu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye* ve Carl Brockelmann'ın *Geschichte Der Arabischen Litteratur,* Buṭrus el-Bustânî'nin *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Câhilyyeti ve Ṣadri'l-İslâm* ve *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aṣri'l-İnbi'âṯ,* Ignace Goldziher'in *Klasik Arap Literatürü* adlı eserlerine başvurulmuştur.

Çalışmada şiirlerin muhteva açısından incelenmesinde medih, gazel ve ihvaniyyat vb. gibi Arap şiirinin temel konularında Ḳudâme b. Ca'fer'in, *Naḳdu'ş-Şi'r,* Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî'nin, *Kitâbu'l-'Umde fî Naḳdi'ş-Şi'r ve*

Tamḥîsihî, İbnu'l-Eşîr'in, *Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*, el-Ḳalḳaşendî'nin, *Ṣubḥu'l 'Aşâ fî Ṣına'ati'l-İnşâ,* Mustafa Sâdık er-Râfi'î'nin, *Târîḫu 'Âdâbi'l-'Arab,* Siracuddin Muhammed'in, *el-Gazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî,* adlı eserleri çokça başvurulan kaynaklar arasındadır. Muvaşşahların konularını incelerken İbn Sinâ' Mulk'un, *Daru'ṭ-Ṭıraz fi 'Ameli'l-Muvaşşaḥât'ı*, Vecih Uzunoğlu'nun, Muvaşşah'ı, Rafi' Muhammed Sellâme'nin, *Tavẓîfu't-Türâş fi'l-Muvaşşaḥâti'l-Endelusiyye'si,* Ali b. Muhammed'in, *en-Neşru'l-Edebiyyi'l-Endelusî fi'l-Ḳarni'l-Ḫâmis Meḍâmînihi ve Eşkâlihi'si,* istifade edilen eserlerden başlıcalarıdır. Bunların yanında edebi bazı terimlerin açıklanmasında Cebbûr Abdunnûr'un, *el-Mu'cemu'l-Edebî'si* ve Emîl Bedî' Yakûb'un, *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye'si* sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır.

Tezde şiirlerin şekil açısından incelenmesinde el-Ḫafâcî'nin, *Sirru'l-Feṣâḥa'sı,* el-Ḳarṭâcennî'nin, *Minhâcu'l-Buleğâ' ve Sirâcu'l-Udebâ'sı* ve Yusuf Hüseyin Bekkâr'ın, *Binâu'l-Ḳasîde'si* yukarıda zikredilen eserlere ek olarak istifade ettiğim eserler arasındadır. Ayrıca muvvaşşahları şekil açısından incelerken ek olarak Mecid el-Efendi'nin, *el-Muvaşşaḥâtu'l-Meşriḳiyyetu ve Eşeru'l-Endelusi fihâ'sından* da istifade edilmiştir.

Hâmid Efendi'nin şiirlerine üslup ve belağat açısından bakarken es-Sekkâkî'nin, *Miftâḥu'l-' Ulûm'u*, el-Ḳazvînî'nin, *Telḫîs fî 'Ulûmi'l-Belâğa'sı* ve Sa'dettin et-Ṭaftazânî'nin, *Şerḥu'l-Muḫtaṣar'ı* klasik başvuru kaynakları arasındadır. Bu konuda çağdaş yazarlardan Abdulazîz 'Atîḳ'in, *'İlmu'l-Meânî-el-Beyân-el-Bedî'si,* Ahmed el-Hâşimî'nin, *Cevâhiru'l-Belağa'sı,* Ahmed Şu'ayb'ın, *Buḥûşun Menheciyyetun fi 'Ulumi'l-Belağati'l-'Arabiyye'si ve* el-Merâğî'nin, *'Ulumu'l-Belağa'sı* sıkça başvurulan kaynaklardır.

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti ve Şam tarihi hakkında ise İbn Kennân'ın *Yevmiyyât Şâmiyye'si ve* el-Budeyrî el-Ḥallâḳ'ın *Ḥavâdişu Dimeşḳa'l-Yevmiyye* eserleri başta olmak üzere İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*, Yılmaz Öztuna'nın *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ekmeleddin İhsanoğlu Editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Devleti Tarihi ve Osmanlı Medeniyeti Tarihi* Türkçe istifade edilen kaynaklar arasındadır. Bu

konularda Arapça olarak İbn Ṭûlûn'un *Târîḫu'ş-Şâm fî Maṭla'i'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî* adlı eserinden, Fâḍil Beyât'ın *Dirâsât fî Târîḫi'l-'Arab fî'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî* adlı eserinden, IRCICA tarafından hazırlanan *Bilâdu'ş-Şâm fi'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî* adlı çalışmadan da istifade edilmiştir. Bunlara ek olarak Şam'ın siyasi hayatıyla alakalı batıda yazılmış Karl K. Barbir'in *Ottoman Rule in Damascus*'u, Abdul-Karem Rafeq'in *The Province of Damascus 1723-1783* adlı eseri ve James Grehan'ın XVIII. yüzyıl Dimeşḳ'ında sosyal hayatını detaylı inceleyen *Everyday Life and Concumer Culture in 18th Century Damascus* adlı eserinden de istifade edilmiştir.

Araştırma esnasında ihtiyaç duyulan kelimelerin kök ve manalarına ulaşmada Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn*, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezher el-Ezherî el-Herevî'nin, *Tehẕîbu'l-Luğa*, Ahmed b. Fâris b. ez-Zekeriyyâ er-Râzî'nin, *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî'nin, *el-Muḥkem ve'l-Muhîṭu'l-'Aẓam*, İbn Manẓur'un *Lisânu'l-'Arab*, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî'nin, *Misbâḥu'l-Munîr fi Ğarîbi'ş-Şerḥi'l-Kebîr ve* ez-Zebidî'nin, *Tâcu'l-'Arûs* adlı eserlerden yararlanılmıştır. Karşılaşılan şehir ve mekan isimleri için ise Yâkût el-Ḥamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eserinden istifa edilmiştir.

3.Hâmid el-'İmâdî'nin Yaşadığı Dönemde Dimeşḳ

Eski bir tarihe sahip Dimeşḳ şehri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.[12] 15/636 yılında Müslüman Arapların hakimiyetine geçen Dimeşḳ şehrine daha sonra sırasıyla Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlükler hakim olmuştur.[13] 1516 yılında da Osmanlı hakimiyyetine geçen şehir bağımsızlığını ilan edene kadar 400 yıl Osmanlı topraklarında kalmıştır.[14]

---

12 Abdulazîz 'Aẓme, *Mir'âtu'ş-Şâm Târîḫu Dimeşḳ ve Ehluhâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2002, s. 27; Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

13 İshakoğlu, *age*., s. 54-56.

14 İshakoğlu, age., s. 64; Fâḍil Beyât, Dirâsât fî Târîḫi'l-'Arab fî'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî Ru'ye Cedîde fî Ḍav'i'l-Vesâiḳi ve'l-Meṣâdiri'l-'Uṯmâniyye, Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrut, 2003, s. 25.

Köklü bir tarihe sahip Dimeşḳ şehrinde yaşamış Hâmid el'İmâdî'nin şiir hayatını daha iyi anlayabilmek için bu şehrin XVIII. asırda siyasî, sosyal ve kültürel hayatına bakmak faydalı olacaktır.

3.1.Siyasî Durum

Osmanlı devletinin Arap topraklarındaki 400 yıllık hakimiyetine tarihçiler tarafından günümüze kadar sübjektif bakılmıştır.[15] Osmanlı Devletinin XVII-XVIII. yüzyıllarına tarih kitaplarında genel olarak "Altın Çağ"ın bozulması olarak bakılır.[16] Oysaki bu döneme "Klasik Çağ"ın değişim ve dönümüşü olarak da bakmak mümkündür.[17] Bu dönüşümün Dimeşḳ'a yansımaları da olmuştur. Mesela bu dönemde merkezden atanan valilerin yerine yerel yöneticilerin ağırlığı görülür.[18]

XVIII. yüzyılda sancak tevcihâtındaki değişikliklere göre Şam Eyâleti yedi sancaktan mürekkepti ve Paşa sancağı ise Dimeşḳ'ti.[19] Bu asırda hac sorumluluğu da idari sistem içine konmuştur. Yani Şam valisi aynı zamanda hac emirliğini de üstlenmiştir. Bu vazifenin başında hac yollarının emniyeti ve Osmanlı devlet erkanından gelen misafirlerin ağırlanması gelmekteydi.[20] Dimeşḳ valisinin en önemli vazifesi ise hacıların emniyetini sağlamaktı.[21] Vali bu emniyeti sağlamak için her yıl rutin *devra* denilen çevre kontrolüne çıkardı.[22] Bu yolculuk tam dört ay sürerdi.[23] Dimeşḳ valisine aynı zamanda hakim ve kâfil de denmekteydi.[24]

---

15 Karl K. Barbir, *Ottoman Rule in Damascus 1708-1758*, Princeton University Press, New Jersey, 1980, s. 5.

16 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, IV, 365; Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999, I, 62.

17 James Grehan, *Everyday Life and Consumer Culture in 18th Century Damascus*, University of Washington Press, Seattle and London, 2007. s. 223; Selda Güner, "On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII, (1), 131.

18 Güner, *agm.*, s. 131.

19 Cengiz Tomar, "Şam", *DİA;* İstanbul, 2010, XXXVIII, 311.

20 Güner, *agm.*, s. 136.

21 Abdulkerim Rafeq, *The Province of Damascus 1723-1783*, Acls Humanitises E-Book, Khayats, Beirut, 1966, s. 8.

22 Rafeq, *age.*, s. 21.

23 Rafeq, *age.*, s. 52.

24 Rafeq, *age.*, s. 11

Ortaçağ Arap şehirlerinin tipik özelliklerini taşıyan Dimeşḳ diğer şehirler gibi Osmanlı Devleti başkentinden yönetilmekte idi. Dimeşḳ'ı diğer şehirlerden ayrı kılan husus ise hac güzergâhının önemli bir noktasında olmasıydı. Bütün bu özellikler hem Osmanlı devleti tarafından kentin yönetimi hem de Dimeşḳ'lilerin hayat tarzına etki eden faktörler arasındaydı.[25]

Şam eyaletinin başkenti olan Dimeşḳ'te Eyâlet Divanı'nda eyaletin ileri gelenleri olarak yeniçeri ağası, defterdar, kadı, müftü ve naḳîbu'l-eşrâf bulunurdu.[26] Zamanla buraya sipahiler ve toprak sahibi eşraf da dahil edilmiştir.[27]

Osmanlılar Dimeşḳ'a hakim olduktan sonra her mezhep için bir müftü kuralını getirdiler.[28] Müftü, şehir yönetiminde dördüncü önemli resmi vazife sayılmaktaydı.[29] Müftü, kadıların şer'i konularda kendisine danışabileceği ve Meclis-i idarenin tabi üyesi niteliğine sahip bir yardımcısıydı. Halktan gelen şer'i sorulara açıklık getirmek de müftülerin görevleri arasındaydı. Beldenin ulemasına başkanlık ederek medreselerde görev yapan müderrislerin görevlerinin en iyi şekilde yapması için kendilerine öncülük ederdi.[30] Her mezhebin kendine ait bir müftüsü bulunmakla beraber özellikle XVIII. yüzyılda Osmanlı hanedanının Hanefi olmasından dolayı Hanefi müftüsünün diğer müftülere göre ağırlığı daha hissedilir hale geldi.[31] Özellikle XVIII. yüzyılda müftülerin tamamının yerli ulemadan olduğu görülür.[32] Müftüler, kadılar gibi yaptığı işten herhangi bir maaş almaz verdikleri fetva başına ücret alırlardı.[33] Osmanlılar buna bir düzenleme getirmiş ve müftülerin de bu önemli vazifeden dolayı bir ücret almaları için müftülerin

---

25 Güner, *agm.*, s. 131.
26 Rafeq, *age.*, s. 24.
27 Güner, *agm.*, s. 137.
28 Muhammed Ḫalîl el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm fimen Veliye Fetvâ Dimeşḳa'ş-Şâm*, Tahk., Muhammed Muṭî' el-Ḥâfiz, Riyâḍ 'Abdulḥamîd Murâd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1988, s. 2.
29 Rafeq, *age.*, s. 48.
30 Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI, (10), 85.
31 Steve Tamari, "The Mufti, the Muhaddith and the Sufi: Three Endowed Teaching Positions and the Institutionalisation of Imperial and Local Loyalties within Ottoman Damascus", IRCICA, *Proceedings of the International Symposium on Bilad Al-Sham During The Ottoman Era*, İstanbul, 2009, s. 48; Barbir, *age.*, s. 81.
32 Rafeq, *age.*, s. 49.
33 Tamari, *agm.*, s. 50.

Süleymaniye, Emevî ve Bîrûnî gibi önemli camilerde eğitim faaliyetlerini yürütmelerini hayata geçirmiştir.[34]

İbn Kennân eserinde müftü'nün medreselere ve talebelere olan görevlerini şöyle anlatır; "Bil ki müftünün kesinlikle dikkat etmesi gerekenler şunlardır: Hocaların medreselerine sahip çıkmaları, talebelerin derslere katılması, medreselerin masraflarının karşılaması, medrese hocalarının haklarını ödemesi, onlara ikramda bulunması, onlara saygı göstermesi ve hallerini sorması, onların meselelerini ihmal etmemesi ve bu meselede gevşeklik göstermemesi, onların işlerini başkalarına havale etmemesi. Eğer bir (müftü) bunlara dikkat etse bize Anadoludan yönetici gelmesine gerek kalmazdı. Yazıklar olsun bu konuda gevşeklik gösterene."[35]

XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Dimeşḳ'te Hanefî müftülüğünü önemli bazı aileler üstlenmiştir. Bunların başında el'İmâdî ve el-Murâdî aileleri gelmektedir. Özellikle 1120-1171/1708-1757 yılları arasında el-'İmâdî ve el-Murâdî ailesinden dokuz müftünün vazife yaptığını görmekteyiz. Bunlardan dördü el-'İmâdî ailesinden beşi de el-Murâdî ailesindendir. Bu konuda iki aile arasında bir çekişme olduğu da nakledilmektedir.[36] Bu iki ailenin Osmanlı başkenti İstanbul'daki devlet adamlarıyla irtibatlı olmalarından veya doğrudan Osmanlı sultanlarıyla olan ilişkilerinden dolayı Dimeşḳ'te önemli bir nüfüzları vardı. Bu konumları vesilesiyle Dimeşḳ'te vakıf ve eğitimde idarecilik ve bazı medreselerin yönetiminde bulunma gibi çeşitli dini vazife ve makamlarda bulunmuşlardır. Bulundukları makam münasebetiyle de Osmanlı Sultanlarından birçok gayri menkulu hibe olarak almışlardır. Böylece bu makamları kendilerinden sonra çocuklarına bırakabilmişlerdir.[37]

---

34 Tamari, *agm.*, s. 51.

35 İbn Kennân, *Yevmiyyât Şâmiyye*, bsy., ts., s. 183-184.

36 Muhenned Mubeyyiḍîn, "Ğayru'l-Muslimîn fî Nuṣûṣi'l-Fetâva'd-Dimeşḳiyye ibbâne'l-Ḳarni'-Ṯâmine 'Aşara'l-Mîlâdî", IRCICA, *Bilâdu'ş-Şâm fi'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî Buhûṯu'n-Nedveti'd-Devliyyeti'l-Mun'aḳideti fi Dimeşḳ,* İstanbul, 2009. s. 67.

37 Mubeyyiḍîn, *agm.*, s. 67.

Hanefilerin dışındaki mezheplerin müftülerinde de aile geleneği görülmüştür. Mesela Şafi müftüler genellikle Ğazzî ailesinden gelmiştir.[38]

XVIII. yüzyılda Dimeşḳ'te Müftülerin fetva eminlerinin de önemli bir konumu vardı.[39] Fetvâ eminlerine Kuttâbu'l-Es'ile de denmektedir. Fetvâ Eminleri müftüye gelen soruları yazma ve sorulan soruların tasnifi işini yapmaktaydılar. el-'İmâdî ailesinin fetvâ eminliğini Ahmed el-Ḥarastî ve oğlu Es'ad el-Ḥarastî yapmıştır.[40]

Dimeşḳ'te uzun yıllar Hanefi müftüsü olarak görev yapan Hâmid Efendi'nin yaşadığı 1103-1171/1692-1758 yıllarında Osmanlı Devletine sırasıyla II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa padişahlık yapmıştır.[41] Bunların içinde en uzun tahta kalanları da III. Ahmed (1703-1730)ve I. Mahmud (1730-1754) olmuştur. Bu dönem içerisinde en uzun şeyhülislamlık makamında kalan Yenişehirli Abdullah Efendi (1718-1730) ve Feyzullahzâde Mustafa Efendi (1736-1745) olmuşlardır. Bunların dışındaki şeyhülislamlar birer ikişer yıl bazen birkaç ay makamlarında kalmışlardır. Bu dönemde vezirlerde çok sık değişim gözlemlenmektedir.[42] Dimeşḳ'la alakalı yazılan günlüklerde Anadolu'daki her bir değişiklik ve olayın haberi ve yansımaları görülmektedir. Mesela 1133/1720 yılında Anadolu'da bir fitnenin çıktığını, Vezirin ve Yeniçeri Ağa'sının öldürüldüğünü, Padişahın ise fitneden korunmak için Edirne'ye gittiği zikredilir.[43]

XVIII. yüzyılda Osmanlılar da genel temâyül olarak barış siyasetine sarılmışlar ve eski gaza anlayışını terketmişlerdir. Ancak mecburiyetler savaşı gerektirince bundan da çekinmemişlerdir.[44] Rusya, Avusturya ve İran'la bu dönemde savaşlar yapılmış, bazı toprak kayıpları da olmuştur.[45] 1708/1120 yılından sonra Dimeşḳ yönetimi Osmanlı

---

38 Rafeq, *age.*, s. 50.
39 Rafeq, *age.*, s. 50.
40 Mubeyyiḍîn, *agm.*, s. 70; el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, I, 95, 254.
41 Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, VIII, 511.
42 Öztuna, *age.*, VIII, 58.
43 İbn Kennân, *age.*, s. 196.
44 Emecen, *age.*, I, 62.
45 Uzunçarşılı, *age.*, IV, 365, 455, 527.

Devleti savaşlarına katılmamıştır.[46] Fakat Dimeşḳ tarihi ile alakalı eserlerde bu savaşların Dimeşḳ'a yansımalarını görmekteyiz. Osmanlı'nın çıktığı her savaşın haberi Dimeşḳ'a ulaşmış ve bu konuda dualar edilmiştir.[47] Mesela 1122/1710 yılında Ruslarla yapılan savaş ve galibiyeti[48], 1127/1715 yılında Kıbrıs Muhasarası ve galibiyeti[49], 1128/1715 yılında Osmanlı Padişahı III. Ahmed'in sefere çıkacağını bunun için camilerde her namaz sonrası dua istediği[50], 1129/1716 yılında Belgrad'ın düştüğü haberi[51], 1136/1723 yılında İran'a yapılan seferi[52] ve 1138/1725 yılında İran'a karşı zafer elde edilmesi[53], 1143/1730 yılında İran'a yapılan seferi[54], 1152/1739 yılında Osmanlıların Hristiyanlara olan galibiyeti[55] bu kaynaklarda yer almaktadır.

Bu dönemde diğer önemli bir gelişme Mısır, Suriye ve Bağdat gibi uzak toprakların merkezle irtibatı gittikçe zayıflamıştır. Güçlü valilerin diledikleri gibi idarî tasarrufta bulundukları bir devir başlamıştır.[56] Buna en güzel örnek XVIII. yüzyılda Dimeşḳ'te 'Aẓm ailesinden birçok valinin yöneticilik yapmasıdır. Özellikle Hâmid Efendi'nin yaşadığı yıllarda Süleyman Paşa el-'Aẓm ve Esad Paşa el-'Aẓm uzun yıllar valilik yapmışlardır.[57] Bu dönemlerde Hâmid Efendi'nin iki valiyle alakalı olumsuz bir şey yaşadığı kaynaklarda zikredilmez. Aksine Süleyman Paşa'nın Hâmid Efendi'den muta nikahı ile alakalı bir eser yazmasını istemesi Paşa'nın ona güveni olarak anlaşılabilir.[58]

---

46 Barbir, *age*., s. 13.
47 İbn Kennân, *age*., s. 91.
48 İbn Kennân, *age*., s. 96, 103, 107.
49 İbn Kennân, *age*., s. 134, 142.
50 İbn Kennân, *age*., s. 150.
51 İbn Kennân, *age*., s. 165.
52 İbn Kennân, *age*., s. 215.
53 İbn Kennân, *age*., s. 223.
54 İbn Kennân, *age*., s. 249.
55 İbn Kennân, *age*., s. 316.
56 Emecen, *agm*, s. 62.
57 Ahmed el-Budeyrî el-Ḥallâḳ, *Ḥavâdiṣu Dimeşḳ el-Yevmiyye*, tahk., Ahmed İzzet Abdulkerim, Dâru Sa'du'd-Dîn, Dimeşḳ, 1997, s. 81, 117.
58 Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî, *el-Lum'a fî Taḥrîmi'l-Mut'a*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 1425, s. 27.

XVII. yüzyıla göre nisbeten daha rahat bir dönem sayılabilen XVIII. yüzyılda Dimeşḳta da siyasî bu istikrarın eserleri görülmüş ve önceki dönemlere göre daha az idareci değişikliği olmuştur.[59] Hayatını istikrarlı iki padişahın zamanında geçiren Hâmid Efendi'nin şiirlerinde siyasi idareyle alakalı bir şikayete rastlanmaz. Aksine bazı devlet adamlarına yazdığı medih kasideleri mevcuttur. Yukarıda ismi geçen şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi ve Dimeşḳ'te kadılık yapmış olan Mustafa el-Medhî için ayrı ayrı medih şiirleri yazmıştır. Ekonomik durumu iyi olduğu kaynaklarda zikredilen Hâmid Efendi'nin bir ücret elde etmek için bu şiirleri yazmadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.[60] Bunun haricinde üst idareyle arayı iyi tutma maksadına bağlı olarak bu şiirleri yazmıştır denebilir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin Dimeşḳ'te Hanefilerin müftüsü olması Osmanlı devletiyle ilişkilerini iyi tutmasına ortam hazırlamıştır. Hâmid Efendi'nin hayatı boyu İstanbul'a gittiğine dair bir bilgi bulunamamıştır.

Sonuç olarak Hâmid el-'İmâdî Dimeşḳ'te önemli bir aileden gelmekteydi. Hanefilerin uzun yıllar müftüsü olarak vazife yapmştı. Bütün bunlar ona yaşadığı şehirde önemli bir konum vermekteydi. Dimeşḳ'ın idari yapısının içinde bulunması onun bu önemini daha da artırmıştır. Osmanlı Devleti idaresiyle de sıkı ilişki içinde olduğunu Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi ve kadı Mustafa el-Medhî'ye yazdığı şiirlerden anlaşılmaktadır.

3.2.Sosyal Hayat

XVIII. yüzyılda Dimeşḳ, sosyal açıdan Arapların, Türklerin, Kürtlerin, Türkmenlerin, İranlıların, Kuzey Afrikalıların, Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin ortak yaşadığı kozmopolit bir yapı arzetmekteydi. Şehirde halkın yapısı, yöneticiler, ulema, zanaatkarlar ve çiftçilerden oluşmaktaydı. Bu dönemde şehirde nüfusun 90.000 kişi olduğu nakledilmektedir.[61] Şehrin hac yolu üzerinde bulunması, Kızıldenize ve Osmanlı Devletine yakınlığı jeopolitik önemini artıran faktörlerden olmuştur.[62] Başta

---

59 Rafeq, *age.*, s. 4.
60 el-Murâdî, *age*, II, 17.
61 Güner, *agm.*, s. 133.
62 Güner, *agm.*, s. 133.

Emevi Camii ve diğer camilerle beraber çarşılar şehrin karakteristik İslam şehri özelliğini aksettiriyordu. Bu yıllarda Dimeşḳ canlı bir dokumacılık sektörüne sahipti.[63] Jeopolitik konumu itibariyle ekonomik açıdan iyi olması beklenirken asayiş eksikliği ve stotkçuluk sebebiyle eski dönemlere nazaran şehir halkının kısmen yoksullaştığı nakledilir.[64]

Dimeşḳ şehri XVIII. yüzyılda Musul ve Bağdat'tan farklı olarak harici bir düşmanla yüzyüze gelmeden uzaktı. Fakat onun için çölle çevrili olmasından kaynaklanan bedevî saldırıları ciddi bir tehlike oluşturmaktaydı.[65]

Hâmid Efendi'nin eser, şiir ve hayatıyla alakalı yazılan o döneme ait biyografi kitaplarında sosyal hayata ait bazı bulgular elde etmek mümkün olmuştur. XVIII. yüzyıl Dimeşḳ'te birçok terör saldırısı, faili meçhul cinayetler, soygunculuk ve hac kafilelerine saldırılar meydana gelmiştir.[66] Bunun dışında bu yüzyılda Dimeşḳ'te ishal[67], verem[68], veba[69], su çiçeği[70] ve kızamık[71] gibi binlerce insanın öldüğü salgın hastalıklara da rastlanmaktadır. Ayrıca kasırgaların[72], sellerin[73] ve birçok depremin[74] de meydana geldiği görülmektedir. Hâmid Efendi, şiirinde Dimeşḳ'te 1148/1736 yılında meydana gelen bir depremden şöyle bahseder: [Munseriḥ]

1 أَبْنَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا مِنَ الْمَعَاصِي قُلُوبُهُمْ مَرْضَا

2 قَدْ جَاءَ أَيْقَاظًا يُخَوِّفُهُمْ أَرَّخَهُ هَوْلاً زَلْزَلَ الأَرْضَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

63 Güner, *agm.*, s. 133.
64 Güner, *agm.*, s. 134.
65 Rafeq, *age.*, s. 7.
66 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 154, 199-200, 218, 219, 222, 241.
67 İbn Kennân, *age.*, s. 102, 185.
68 İbn Kennân, *age.*, s. 69, 100.
69 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 126; İbn Kennân, *age.*, s. 36, 111.
70 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 230.
71 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 236.
72 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 264; İbn Kennân, *age.*, 12.
73 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 203; İbn Kennân, *age.*, 93.
74 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 244, 262, 269; İbn Kennân, *age.*, s. 61, 214.

2. Uyanıkken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.[75]

Bu şiirinde o, hüsnü talîl sanatıyla, aynı zamanda bulunduğu zamanda sosyal hayatta insanların dini açıdan günahlara düştüğüne ve bu depremin bununla alakalı olarak başa geldiğine işaret eder.

XVIII. yüzyıl Dimeşḳ'te sosyal hayatta kahvenin ve kahvehanelerin önemli bir yere sahip olduğu görülür.[76] XVI. yüzyılda İslam dünyasına girdiği söylenen kahvenin haram olduğu konusunda birçok şahsın risalesi mevcutken[77] XVIII. yüzyıl Dimeşḳ'te durum farklılaşmış helal olduğuna dair risaleler ve şiirler yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi de Hâmid el-'İmâdî'ye aittir. O, bu şiirinde Dimeşḳ'te yol üstünde bir bina yaptığından, burada kahve ikram ettiğinden ve kahvenin helal olduğundan bahseder. [Hafîf]

1 يَا عِمَادَ الأَنَامِ رَبِّي إِنِّي حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْ لِي

2 فَبِنَايَ مِنْ فَيْضِ فَضْلِكَ حَقًّا لِمَكَانٍ سَمَا بِأَوْضَحِ سُبُلِ

3 فِيهِ أَرَّخْتُ قَهْوَةً حُسْنَى سَوَّدُوهَا عَلَى الْحَرَامِ بِحِلِّ

1. Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamdeden ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırına benim için (yardımcı) ol.

2. Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfundandır.

---

75 Tasa, *age.*, s. 33.

76 el-Ḥallâḳ, *age.*, s. 158; İbn Kennân, *age.*, s. 262; Grehan, *age.*, s. 223.

77 Nurettin Ceviz, Kahvenin İslam Dünyasına Girişi ve Arap edebiyatında Ele Alınışı, *Ekev Akademi Dergisi*, VIII, (18), 343; M. Mesut Ergin, X/XVI.-XII/XVIII. Yüzyıllar Arası Arap Şiirinde Kahve, *Marife Dergisi*, VI, 197-209.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.[78]

Hâmid Efendi'nin yaşadığı dönemde Dimeşḳ'te sosyal hayat içerisinde hac kafilelerinin giriş[79] ve çıkışları, düğünlerin[80], sünnet düğünlerinin[81], medreselerde ders başlangıç ve bitişlerinin[82], âlimlerin müzakereli kitap bitirmelerinin[83], zikir meclislerinin[84], ramazanın girişi[85] ve bayramların[86] önem arzettiği görülmektedir.

Aynı dönemde sosyal hayat içerisinde sigaranın yaygınlaştığı[87], dönem dönem valilerin çarşılarda sigara içmeyi yasakladığı görülmektedir.[88] İbn Kennân'ın ifadesine göre o dönemde şarkı meclisleri ve satranç oynama da Dimeşḳ'lıların alışkanlıkları arasındaydı.[89]

Bu dönemde İbn Kennân'ın günlüğünden anlaşılan bir diğer önemli mesele Dimeşḳ'ın bağ ve bahçelik bir yer olması ve Ulemâ'nın sık sık gezintiye çıkmasıdır. O bu gezintilerde detaylara varana kadar bilgiler aktarır. Mesela Dimeşḳ'te elma, incir, kayısı ve dut meyvelerinin çok yetiştiğinden bahseder.[90] Hâmid Efendi'nin şiirleri de bunu desteklemekte, onun şiirlerinden Dimeşḳ'ın bahçelik, bülbüllerin öttüğü ve değişik yerlerde fıskiyelerin aktığı bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.

Dimeşḳ'te kaynaklarda zikredilen dört büyük mezarlıktan bahsedilir. Sırasıyla Meracu'd-Daḥdâḥ[91], el-Bâbu's-Sağîr[92], Şeyh Arslan[93] ve Babu'l-Ferâdîs[94]

---

78 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 64b.
79 İbn Kennân, *age*., s. 10, 20.
80 İbn Kennân, *age*., s. 13.
81 İbn Kennân, *age*., s. 77, 139.
82 İbn Kennân, *age*., s. 70, 143.
83 İbn Kennân, *age*., s. 79.
84 İbn Kennân, *age*., s. 141.
85 İbn Kennân, *age*., s. 171.
86 İbn Kennân, *age*., s. 94.
87 Grehan, *age.*, s. 224.
88 İbn Kennân, *age*., s. 12, 13, 116.
89 İbn Kennân, *age*., s. 290.
90 İbn Kennân, *age*., s. 160, 193, 198, 266.
91 el-Ḥallâḳ, *age*., s. 214, 221; İbn Kennân, *age*., s. 22.
92 el-Ḥallâḳ, *age*., s. 222, 223; İbn Kennân, *age*., s. 22.
93 el-Ḥallâḳ, *age*., s. 222; İbn Kennân, *age*., s. 20.

mezarlıklarıdır. Hâmid Efendi ve aile büyükleri de el-Bâbu's-Sağîr'deki aile mezarlığında medfundur.[95]

3.3.Kültürel Hayat

XVIII. yüzyıl Dimeşḳ'ının kültürel açıdan fotoğrafı çekilseydi şüphesiz şehrin genel görünüşüne hakim olan İslâm mimarî unsurların öne çıktığı, konuşulan dilin Türkçe değil Arapça olduğu görülürdü. Âlimlerin Dimeşḳ'te Türkçe öğrenmesi konusunda gizli açık herhangi bir zorlamaya maruz kaldığı kaydedilmemiştir.[96] Bunun yanında Osmanlı-Türk beyleri lisanlarından başka konak, silah, kıyafet gibi özellikleriyle ayırt edilebilecekti. Bunlara ek olarak şehrin gündelik hayatta ihtiyaç duyduğu cami, medrese, han, hamam, ve kervansaray gibi birçok eserin yapımcısının da Osmanlı'lar olduğuna şahit olunacaktı.[97] Bütün bu mimarîde Osmanlı devleti'nin vakıf sisteminin çok büyük bir payı vardır.[98] Şehrin bu dönemde fotoğrafına daha dikkatli bakılsaydı camilerin içinde ders yapan ulemanın farklı coğrafyalardan eğitim için gelen öğrencilerine verdiği derslere, cuma namazlarından sonra Peygamber methiyeleri okuyan şairlere, kahvehanelerde veya güzel bahçelerde oturan edebiyatçıların fıskıye, şambülbülü ve daha birçok konuda şiirlerine rastlamak mümkün olacaktı. Bu fotoğrafa şairin hayatından örneklerle daha yakından bakılabilir. Hâmid Efendi, hocalarından derslerini Dimeşḳ'teki önemli camilerde almıştır. Buna güzel örneklerden birisi şairin belağata dair iki önemli kitap olan Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâilü'l-İ'câz'ını* ve Sa'du'd-dîn et-Teftazânî'nin *Muṭavvel'ini* hocası Ebu'l-Mevâhib'den okuduğuna ona yazdığı bir şiiri şöyle tanıklık eder: [Tavîl]

25 دَلاَئِلُ إِعْجَازٍ حَوَتْ أَيَّ فَضْلِهِ فَأَحْجَمَ عَنْ تِبْيَانِهَا كُلُّ فَاضِلِ

26 مُطَوَّلُ فِكْرِي فِيهِ مُخْتَصَرُ الخُطَا إِذَا مَا انْتَحَى إِعْجَازَ تِلْكَ الدَّلاَئِلِ

---

94 İbn Kennân, *age*., s. 16.
95 el-Murâdî, *age.*, II, 19.
96 Barbir, *age*., s. 76.
97 Güner, *agm*., s. 131.
98 Richard Van Leeuwen, *Bir Osmanlı Şehri Şam Vakıflar ve Şehir*, çev., H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 39.

25. Delâilu 'İcâz ki bütün faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.

26. Bu Delâilu 'İcâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.[99]

Hâmid Efendi, talebelerine de derslerini bu camilerde vermiştir. Onun kuşluk vaktinde yaptığı fıkıh derslerine ve şehir dışından da birçok talebenin katıldığını arkadaşı Ahmed el-Menînî bir şiirinde şöyle anlatıyor: [Tavîl]

لَعَمْرِي إِنَّ دَرْسَ الْفِقْهِ أَضْحَتْ بِهِ الأَيَامُ تَفْتَخِرُ ازْدِهَاءَ
تُشَدُّ إِلَى اسْتِفَادَتِهِ رِحَالٌ بِهَا تَسْتَعْذِبُ النَّجِبُ النَّجَاءَ

Ömrüme yemin olsun ki (kuşluk vaktindeki) o fıkıh dersleriyle günler gururlandı.

O dersler için yolculuklar düzenlenirdi ve onunla şerefli kimse kurtuluşu tadardı.[100]

Bunlara ek olarak XVIII. yüzyılda Dimeşḳ'te aklî ve naklî ilimlerde okutulmuştur.[101] el-Murâdî eserinde Hâmid Efendi'nin biyografisini anlattığı yerde onun naklî ilimlerin yanında aklî ilimlerden de icazet aldığını vurgulamaktadır.[102]

Edebî hayatın canlılığına bir delil de ilim erbabının kendi aralarında mektuplaşmalarında şiire çokça yer vermeleridir. Müftülük makamında iken Hâmid Efendi'ye şiir olarak sorulan sorular mevcuttur.[103] Bunların dışında şairin hayatında tatlı-acı hadiselerde hep şiir diliyle duygularını ifade ettiği görülür. Çocuklarından biri öldüğünde Peygamber methiyeleri ve mersiyeler yazmıştır. Kahve içilmesi için

---

99 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 105a; Pv. 165a.
100 el-Murâdî, *age.*, I, 307-308.
101 İbn Kennân, *age.*, s. 33.
102 el-Murâdî, *age.*, II, 15-16.
103 Bu şiirler muhteva bölümünde incelenecektir.

yaptırdığı bir bina için şiirinde tarih düşürme sanatını kullanmıştır. Etrafındaki fıskıyeleri, bülbülleri ve dolaylı olarak da olsa güzel bahçeleri tasvir etmiştir. Hâmid Efendi'nin yaşadığı dönemde Dimeşḳ'a bu açıdan baktığımızda edebî hayatın çok canlı olduğu görülür. Bu konuda Hâmid Efendi yalnız değildir. el-Murâdî'nin eseri çok canlı örneklerle doludur.[104] Durum XVII. yüzyılda da çok farklı değildir. el-Muḥibbî *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* ve *Nefḥatu'r-Reyḥane* adlı kitaplarında biyografilerine yer verdiği şahısların daha çok edebî yönlerini ortaya koymuştur. XVI. yüzyıl içinde aynı şey çok rahatlıkla söylenebilir. Hatta bir tarihçi ve aynı zamanda şair olan İbn Kennân'ın eserine bakıldığında ilim meclislerinde, kahvehanelerde, bahçelerde ve çeşitli ortamlarda şiir inşâd ettiği veya başka şairlerden şiirler naklettiği görülür.[105] el-Budeyrî isimli bir berberin günlüğüne bile bakıldığında bazı şiirler söylediğine ve naklettiğine şahit olunur.[106] Hatta o bu eserinde Şam'ın şâir ve edîbî Abdurrahman el-Behlûl'ün şiirlerinden ve vefatından bahseder.[107] Dolayısıyla Arap topraklarının Osmanlı Devleti hakimiyetine girdiği yıllardan çıkacağı zamana kadar Arap edebiyatı canlılığını korumuş hatta bazı açılardan kendini yenilemiştir hükmüne kolaylıkla varılabilir. Bu hüküm aynı zamanda Leyla es-Ṣabbâğ ve Ömer Musa Paşa gibi Arap edebiyat tarihçileri tarafından da tasdiklenmiştir.[108] Günümüzde bu dönemin Arap edebiyatına ışık tutmak amacıyla yapılan akademik çalışmalar ve yazılan kitaplar da hükmümüzü destekler mahiyettedir.[109] Bu çalışmalar Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı açısından önem arzetmekte ve dönemin edebî yönüne ait değerli bilgiler vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Tasa'nın çalıştığı el-Kıbrisî, Ergin'in çalıştığı şair el-Keyvânî ve Küçüksarı'nın çalıştığı es-Sefercelânî birer gazel şairi sayılabilirler. İbnu's-Semmân'ın medih şairi ve İbnu'n-Naḳîb'in dönemin önemli bir ihvaniyat şairi olduğu rahatlıkla

---

104 Örneğin bk., el-Murâdî, *age*., I-IV.

105 İbn Kennân, *age*., s. 15, 34, 39, 50, 90, 226, 296.

106 el-Ḥallâḳ, *age*., s. 89-92, 113, 180, 194, 195.

107 el-Ḥallâḳ, *age*., s. 180, 195; el-Murâdî, *age*., II, 355.

108 Bk., Leylâ es-Ṣabbâğ, *Min 'Alâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Aṣri'l-'Uṯmâni'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muḥibbî el-Mu'errih ve Kitâbuhû Ḫulâṣatu'l-Eṯer fi 'Ayâni'l-Ḳarni'l-Ḥadiye'Aşar*, eş-Şeriketu'l-Mutteḥidetu li'tevzî', Suriye, 1986; Ömer Musa Paşa, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-'Uṯmânî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 1999.

109 Tasa, İbn Semmân ve Şiirleri, a.mlf., Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri; Ergin, age.; Küçüksarı, age.; Fidan, age.

söylenebilir. Hatta bu şairlerden İbnu's-Semmân'ın bazı şiirlerinin İslâmî dönemin muallakası olacak kıvamda olduğu Tasa tarafından ifade edilmiştir.[110] Yapılan ve yapılmakta olan bu çalışmalar göstermektedir ki, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı eski gücünü devam ettiren bir yapıda olmuştur. Günümüzün akademik çalışmalarıyla detaylı incelenerek ortaya konan bu tespit, özellikle oryantalizm düşüncesinin tesiriyle bazı yazarlar tarafından delilsiz ve mesnetsiz olarak tam tersi bir yargı olarak nakledilmeye çalışılmış, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatının çöküş dönemi olarak isimlendirilmesine kadar gidilmiştir.[111] Bu kasıtlı ve mesnetsiz ifadelerin temsilcileri Ignace Goldziher, Corci Zeydan, Carl Brockelman ve Buṭrus el-Bustanî'dir.[112] Bu müelliflerin tesiriyle Arap Edebiyatçılarından Şevki Dayf ve Ḥanna el-Fâḫûrî gibi yazarların da aynı düşüncede olduğu görülür.[113] Fakat herhangi bir analitik çalışmaya dayanmayan bu fikirlerin doğruluktan ne kadar uzak olduğu açıktır. Bu çalışmanın odaklandığı bir kaç örnekle incelenen Hâmid el-'İmâdi'nin şiirleri bile bu fikrin yanlış olduğunu göstermek için yeter bir delil sayılabilir. Bu şairi görünce Osmanlı Döneminde bırakın Arap edebiyatının söndüğünü bilakis parladığını ve gelişme gösterdiğini çok rahatlıkla söylenebilir. Bu kabil iddialar Tasa'nın da ifade ettiği gibi isnattan yoksun, bilimsellikten uzak siyasi söylemlerden öteye gidemeyen birer kuruntudan ibarettir.[114]

---

110 Tasa, *age.*, s. 151.

111 Seda Güner, "Oryantalizmin Ortaçağ Avrupasındaki Düşünsel Kökenleri: Batı'nın 'Ötekileştirdiğ' Müslüman Doğu", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2008), 57.

112 el-Bustânî, *age.*, s. 211; Goldziher, *age.*, s. 215-216; Zeydân, *age.*, III, 307; Brockelmann, *age.*, II, 347.

113 Ḍayf, *age.*, s. 5, 45, 93; el-Fâḫûrî, *age.*, s. 862.

114 Tasa, İbnu's-Semmân ve Şiirleri, s. 45.

BİRİNCİ BÖLÜM
HÂMİD EL-‘İMÂDÎ’NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

HÂMİD EL-'İMÂDÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatına Genel Bir Bakış

Hâmid Efendi'nin hayatı hakkında kaynakların azlığından dolayı sınırlı bilgiler mevcuttur. Döneme ait yazılan iki günlük Hâmid Efendi'nin hayatı hakkında biraz daha detaylı bilgi elde etme imkanı sunmuştur. Terâcim kitaplarında Hâmid Efendi'nin nesebi, dedesi İbrâhim'e kadar Hâmid b. Ali b. İbrâhim[115] olarak ittifakla doğru yazılır. el-Murâdî, dedesinin babasını Abdurrahîm, el-Muḥibbî ise bunu Abdurrahmân olarak nakleder.[116] Tasa'nın da belirttiği gibi ailenin diğer üyelerine aynı terâcim kitaplarında bakıldığında Abdurrahmân isminin daha doğru olduğu anlaşılır.[117] el-Muḥibbî'nin tesbitlerine göre Hâmid Efendi'nin dedesinden sonra nesebi şöyledir; Abdurrahman b. Muhammed b. 'İmâduddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. 'İmâduddîn b. Muḥibbuddîn b. Kemâluddîn b. Nasıruddîn b. 'İmâduddîn ed-Dimeşḳî el-Ḥanefî el-'İmâdî'dir.[118]

Saîd es-Semmân ve el-Murâdî, Hâmid Efendi'nin Türk asıllı olduğunu eserlerinde vurgulamışlardır.[119] Hâmid el-'İmâdî, Hanefi mezhebine mensub, Dimeşḳ'li ve ailesinden her fert de olduğu gibi el-'İmâdî şeklinde meşhur olmuştur. Hicrî 10 Cumâdiye's- Sâniye 1103 (28 Şubat 1692) yılında doğmuştur.[120]

Hâmid el-'İmâdî, büyük dedesi, dedesi ve babasının da vazife yaptığı Dimeşḳ'ta Hanefîlerin uzun yıllar müftülüğünü yapmıştır. Babası gibi Dimeşḳ'ın önde gelenlerinden olmuştur. Önemli hocalardan ders almış ve birçok insanın da hocalığını

---

115 el-Murâdî, *age.*, II, 15; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age.*, I, 238; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, II, 434; Muhammed Muṭî' el-Ḥafiz, Nizâr Ebâza, *'Ulemâu' Dimeşḳ ve 'Ayânuhâ fi'l-Ḳarni's-Sâniye 'Aşar*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2000, III, 29-44; Ḫayruddîn ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut 1990, II, 162.

116 el-Muḥibbî, *age.*, I, 35.

117 Tasa, *Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî'ye ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳi beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki*, s. 19.

118 el-Muḥibbî, *age.*, I, 35.

119 el-Murâdî, *age.*, II, 25.

120 el-Murâdî, *age.*, II, 15; Tasa, *age.*, s.19.

yapmıştır. Bu hususlarla yaşadığı bölgede herkes tarafından tanınan önemli bir sima olmuştur.[121]

Döneme ait günlüklerde aşağıdaki bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Hâmid Efendi, 1126/1714 yılının Recep/Temmuz ayının 14/26 Cuma günü 23 yaşında Takiyyuddin el-Hişnî'nin[122] kızıyla evlenmiştir.[123] Hicrî 1128/1716 yılında, 25 yaşında iken hacca gitmiş ve orada da önemli simalarla görüşmüştür.[124] Hâmid Efendi'nin hacca gittiği sene haccın güzel geçtiği senelerden biri olmuştur. Hac heyetinin Dimeşk'a dönüşü tam yüz gün sürmüştür.[125] 1130/1718 yılında Rebiulahir ayında dönemin Şam valisi Recep Paşa medreseleri teftiş etmiştir. Bu teftiş sırasında Hâmid Efendi el-'İmâdînin Hicaziye Medresesinde yönetici olduğu görülür.[126] Bir ay sonra Hâmid Efendi, babası Ali el-'İmâdî'nin de içinde bulunduğu bir âlimler hayetiyle beraber Kur'ân hatmi merasimine katılmıştır.[127]

Bu bilgilere ek olarak Hâmid Efendi, 1137/1725 yılının Ramazan ayınının ortalarında Dimeşk Hanefi müftüsü olmuş ve 34 yıl bu vazifede kalmıştır. Dimeşk ve çevresinden birçok insanın övgüsüne mazhar olmuş, hakkında önemli kasideler yazılmıştır. [128] İbn Kennân günlüğünde, amcası Muhammed el-'İmâdî'den sonra Hanefilerin müftüsü olan Hâmid Efendi'yi bu işe fazlasıyla ehil görür bunu da onun sürekli ders vermesine ve ilmi gönülden isteyerek ve ciddiyet içinde yaptığına bağlar.[129] Bir yıl sonra Süleymaniye Medresesinin yönetimi de Hâmid Efendi'ye geçmiştir.[130]

---

121 el-Murâdî, *age.*, II, 15.
122 el-Murâdî, *age.*, II, 8.
123 İbn Kennân, *age.*, 130.
124 el-Murâdî, *age.*, II, 16.
125 İbn Kennân, *age.*, 146.
126 İbn Kennân, *age.*, 169.
127 İbn Kennân, *age.*, 169.
128 el-Murâdî, *age.*, II, 16.
129 İbn Kennân, *age.*, 221.
130 İbn Kennân, *age.*, 225.

Hâmid Efendi, 1139/1727 yılında 13 yıllık eşini kaybetmiştir.[131] Kaynaklarda bu eşinden kaç çocuğu olduğu ve eşi öldükten sonra başka bir kadınla evlendiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Hâmid Efendi'nin evi Dimeşḳ'te önemli kişilerin ağırlandığı evlerden biridir. Mesela 1143/1730 yılında Mekke'den ayrılan Hilmi Efendi, Hâmid Efendi'nin evinde misafir edilmiştir.[132]

Onun kişiliğiyle alakalı olarak arkadaşlarından el-'Abbî onu devamlı tebessüm eden birisi olarak anlatır.[133] O, insanların nezdinde ölene kadar gerçekten çok saygı değer ve muhterem birisi olarak kalmıştır.[134] Bununla beraber kardeşi Abdurrahman'ın oğlu Muhammed el-'İmâdî, Hâmid Efendi'yi çekememiş ve müftülük makamından azledilmesi için İstanbul'a kadar gitmiş ve on ay bu makamdan Hâmid Efendi'yi aldırmış fakat sonra tekrar iade edilmiştir.[135]

Hâmid Efendi'nin bulunduğu makamlar vesilesiyle ekonomik durumunun iyi olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.[136]

2. Ailesi

el-Muḥibbî *Nefḥatu'r-Reyḥâne* adlı kitabında ve 'Abdurrahmân b. Şâşû *Terâcimu Ba'ḍi 'Ayâni Dimeşḳ* adlı eserinde 'İmâd ailesi için hususi bir yer ayırmış ve Dimeşḳ şehrinin bu aile ile fazilet ve kıymet elde ettiğini söylemişlerdir. el-Muḥibbî 'İmâd ailesinden bahsettiği yerde Hâmid el-'İmâdî'nin dedesi İbrahim'in kardeşi Şihâbuddin, dedesi İbrahim ve babası Ali el-'İmâdî hakkında övgü dolu ifade ve şiirlerine yer verir.[137] el-Muḥibbî, 'İmâd ailesinden özellikle Hâmid Efendi'nin babası ve dedesinin hayatlarıyla alakalı bilgileri ise *Ḫulâṣatu'l-Eṯer* adlı kitabına almıştır.[138]

---

131 İbn Kennân, *age*., 231.
132 İbn Kennân, *age*., 250.
133 el-'İmâdî, *age*., Yv. 349a.
134 el-Murâdî, *age*., II, 24.
135 el-Murâdî, *age*., II, 18.
136 el-Murâdî, *age*., II, 17.
137 el-Muḥibbî, *age*., II, 49.
138 el-Muḥibbî, *age*., II, 49.

Hâmid Efendi'yi daha yakından tanıma adına babasının ve dedesinin hayatlarına bakmak faydalı olacaktır.

Dedesi İbrâhim el-'İmâdî (ö. 1078/1667): 1012/1603 yılında doğan İbrâhim el-'İmâdî başta babası olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Özellikle babası ve Hasan el-Bûrînî'den edebiyatta icazet aldı. Hasan el-Bûrînî 1024/1615 yılında vefat ettiğine göre İbrahim el-'İmâdî'nin çok erken yaşlarda edebiyattan icazet aldığı anlaşılmaktadır. O dönemde hadis ilminde ileri olan Ahmed el-'Îsârî eş-Şâfî'î, Ahmed el-Vefâî el-Hanbelî ve Ahmed el-Muḳrî el-Mâlikî'den icazet aldı. Babasına ez-Zemahşerî'nin el-Keşşâf adlı tefsiri baştan sona ezbere okuduğu rivayetler arasındadır.[139] el-Medrasetu'n-Nûriyyetu'l-Kubrâ adlı medresede önemli bir rütbeyle ders verdi. Birisi hac kafile başkanı olarak iki defa hacca gitti. Babasının vefatı üzerine bir defa da Anadolu'ya yolculuk yaptı. Mustafa el-Ḥamevî de *Fevâidu'l-İrtiḥal* adlı eserinde İbrahim el-'İmâdî'den övgüyle bahseder. Onun 'İmâd ailesinin direği olduğunu söyler. Onu Dimeşḳ'de gördüğünü ve edebiyatta ileri olduğunu vurgular.[140] Özellikle dil ve edebiyatının kuvvetli olduğu vurgulanan İbrahim el-'İmâdî'nin kıymetli fakat az şiirleri vardır. Kaynaklarda farklı konularda 41 beyit kadar şiiri tesbit edilmiştir.[141] Kendine söylediği iki beyiti, şiirlerine örnek olarak verilebilir. [Munseriḥ]

لاَ تَخْشَ مِنْ شِدَّةٍ وَلاَ نَصَبٍ ... وَثِقْ بِفَضْلِ الإِلَهِ وَابْتَهِجِ
وَارْجُ إِذَا اشْتَدَّ هَمُّ نَازِلَةٍ ... فَآخِرُ الْهَمِّ أَوَّلُ الْفَرَجِ

Ne bir sıkıntı ve ne de yorgunluktan kork. Allah'ın lütfuna güven ve sevin.

---

139 el-Muḥibbî, *age.*, I, 36; Muhammed Muṭî' el-Ḥafiẓ, Nizâr Ebâẓa, *'Ulemâu' Dimeşḳ ve 'Ayânuhâ fi'l-Ḳarni'l-Ḥâdiye 'Aşar*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2000, II, 328.

140 el-Ḥamevî, *age.*, III, 44.

141 el-Muḥibbî, *age.*, I, 36-38; a.mlf., *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 58-61; el-Ḥamevî, *age.*, III, 44; Ahmed b. Muhammed el-Maḳḳarî et-Tilimsânî, *Nefḥu't-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Raṭîb*, D.K.İ., Beyrut, 2012, III, 183.

Bir belanın sıkıntısı şiddetlendiğinde ümitvar ol. Zira sıkıntının sonu kurtuluşun başıdır.[142]

Hâmid Efendi, eserlerinden bir tanesinde dedesine ait bu iki beyti zikrettikten sonra kendisine ait şu iki beyti nazmeder. [Tavîl]

1 إِذَا مَا عَرَاكَ الدَّهْرُ يَوْمًا بِكُرْبَةٍ وَغُلِّقَتِ الأَبْوَابُ دُونَكَ بِالْقَهْرِ

2 فَصَبْرًا جَمِيلاً إِنَّ رَبَّكَ كَاشِفٌ لِكُرْبِكَ عَنْ قُرْبٍ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ

1. Bir gün zaman senin karşına bir sıkıntı çıkarır ve kahırla üstüne kapılar kapanırsa.

2. Güzelce sabret çünkü Rabbin yakın bir zamanda senin sıkıntını giderecektir. Zira zorlukla beraber (kolaylık) vardır.[143]

Ömrünün sonuna doğru felç olan İbrahim el-'İmâdî, bir buçuk sene sonra 1078/1667 yılında vefat etmiş ve aile kabristanına defnedilmiştir.[144] Hâmid el-'İmâdî, dedesini görememiştir.

Babası Ali el-'İmâdî (ö. 1117/1705): 1048/1638 yılının Şaban ayında Dimeşḳ'te doğan Ali el-'İmâdî başta babası ve amcaları olmak üzere birçok âlimden ders alarak yetişti.[145] Dimeşḳ'te yeşil meydanda Süleymaniye medresesinde ders vermeye başladı. Kısa bir süre sonra Hanefilerin müftüsü oldu. Fakat sonra bu vazifeden alındı. Dimeşḳ'in önde gelen simalarından olan Ali el-'İmâdî, saygı duyulan vakur bir âlimdi. Özellikle fıkıh ve edebiyatta çok ileri bir kişiydi.[146] el-Murâdî ve İbn Şâşû, Ali el-'İmâdî için farklı konularda muhammes, teşcir ve tazminden oluşan 60 beyit şiiri

142 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer,* I, 36.
143 el-'İmâdî, *age.,* s.37.
144 el-Muḥibbî, *age.*, I, 38.
145 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 93.
146 ez-Ziriklî, *age.*, IV, 252.

nakleder.[147] Bir lambayı tasvir ettiği aşağıdaki maktû'ası, şiirine bir örnek olarak verilebilir. [Kâmil]

كَأَنَّمَا الْمِصْبَاحُ وَسْطَ حَدِيقَةٍ مَحْفُوفَةٍ بِالْوَرْدِ وَالنَّسْرِينِ
بَدْرٌ بَدَا تَحْتَ السَّحَابِ أَحَاطَهُ قُزَحٌ بِقَوْسٍ مُحْكَمِ التَّنْوِينِ
أَوْ غَدَاةٌ قَدْ أُلْبِسَتْ لِبَهَائِهَا حُلَلَ الْجَمَالِ بَدِيعَةَ التَّلْوِينِ
أَوْ شَادِنٌ قَدْ خُطَّ تَحْتَ جَبِينِهِ بِالطُّرَّةِ الدَّعْجَاءِ شَكْلُ السِّينِ

O lamba sanki gül ve fulya ile çevrelenmiş bir bahçenin ortasındadır.

Nun harfinin (şekli gibi) sağlam bir gökkuşağının kuşattığı bulutun altında ortaya çıkan bir dolunay gibidir.

Veya (o lamba sanki), parlaklığına rengarenk harika bir güzelliğin elbisesinin giydirildiği bir sabah (gibidir.)

Veya (o lamba sanki), siyah gözünün kenarıyla alnının altına sin şekli çizilmiş bir ceylan yavrusu (gibidir.) [148]

1117/1705 yılında 69 yaşında vefat eden Ali el-'İmâdî aile kabristanlığına defnedilmiştir.[149] Şairimiz Hâmid el-'İmâdî, 14 yaşındayken babasını kaybetmiştir.

Ailesinden bazı simalar hakkında bu bilgiler değerlendirildiğinde Hâmid Efendi'nin şair bir aileden geldiği görülür. Başta incelenen büyük dedesi Abdurrahman el-'İmâdî olmak üzere hem dedesi hem babası yaşadıkları dönemde önemli şairlerdendir. Divanları olduğu kaynaklarda bahsedilmemekte fakat şiirde maharet sahibi oldukları zikredilmektedir.[150] Her birinin şiirde belli bir dereceye sahip olduğu yukarıdaki

147 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 66-70; İbn Şâşû, *age.*, s. 57; el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* III, 207-212.
148 el-Muḥibbî, *age.*, II, 68; el-Murâdî, *age.,* III, 210.
149 el-Murâdî, *age.,* III, 212.
150 Şihâbuddîn el-Ḫafâcî, *age.*, I, 130; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 369; el-Ḥamevî, *age.*, V, 5; el-Murâdî, *age.,* III, 207-212; el-Maḳḳarî, *age.*, III, 183.

örneklerle daha iyi anlaşılmaktadır. Çevresindeki şair aile büyüklerinin bulunması Hâmid Efendi'nin edebî yönüne etki ettiği rahatlıkla söylenebilir.

3. Eğitimi, Hocaları ve Talebeleri

Hâmid el-'İmâdî küçük yaştan itibaren başta Kur'ân olmak üzere bütün ilim dalllarıyla iştiğal etti. Birçok hocadan ders aldı.[151] Bütün ilim sahalarında çok iyi bir bilgiye sahip olan Hâmid Efendi özellikle zor bir ilim olan feraiz (miras payları) ilmini çok iyi bilmekteydi.[152] Ders aldığı hocalarına bakıldığında, Hanefi, Hanbelî, Şafiî ve farklı memleketlerden geniş bir silsile görülür. İlk hocası olarak Şam'da Hanbeli'lerin müftüsü olan Ebu'l-Mevâhib zikredilmektedir. Bu hocasından bütün ilim dallarında icazet aldığı yine kaynaklarda mevcuttur.[153]

Hâmid Efendi için başka bir ayrıcalık da Şam'a Mısır ve Hindistan gibi farklı ülkelerden gelmiş âlimlerden de ders almasıdır. [154]

Yeri geldiğinde inceleneği üzere Hâmid Efendi'nin hocaları arasında en önemli simalardan biri de o dönemde herkes tarafından bilinen çok önemli tasavvuf âlimi Abdulğanî en-Nablûsî'dir. Hâmid Efendi'nin en-Nablûsî'den İbn -i Arabî'nin Futûhât-ı Mekkîye'sini okumuş olması tasavvufta da ne kadar ileri olduğunu göstermektedir.[155]

Hâmid Efendi, el-Murâdî'nin kaydettiğine göre sadece din ilimleriyle yetinmemiş daha değişik dallarda da eğitim almıştır. Bu da onun çok yönlü olduğunu göstermektedir.[156]

Başta ilk hocası Şam'da Hanbelîlerin müftüsü Ebu'l-Mevâhib ve onun oğlu Abdulcelil, Şafilerin müftüsü Ahmed el-Ğazzî, Muhammed b. Ali el-Kâmilî, Hicazdaki hocalarından Abdullah b. Sâlim el-Basrî el-Mekkî, Ahmed en-Naḥlî el-Mekkî ve Muhammed el-İskenderî el-Mekkî'nin bütün ilimlerde Hâmid Efendi'ye icazet vermeleri

---

151 el-Murâdî, *age.*, II, 15.
152 el-Murâdî, *age.*, III, 212.
153 el-Murâdî, *age.*, II, 16.
154 el-Murâdî, *age.*, II, 16.
155 el-Murâdî, *age.*, II, 16.
156 el-Murâdî, *age.*, II, 16.

onun ilmi yönünün ne kadar ileri olduğuna en büyük delillerden biridir.[157] Buna bir işaret de Mekke'deki hocalarından Muhammed el-İskenderî el-Mekkî'nin nazmen Kur'ân'a yazdığı on ciltlik tefsiri Hâmid Efendi'ye hediye etmesidir.[158] Ayrıca Hâmid Efendi'nin yine Mekke'deki hocalarından Tâcuddîn el-Ḳal'î el-Mekkî'den muselsel bi'l-evveliyye[159] yoluyla hadis almıştır.[160]

Hâmid Efendi geniş hoca silsilesine Osmanlı âlimlerinden Kazasker Ahmed b. İsmail el-'Alemî'yi de eklemiş kendisinden ders almıştır.[161] Türk hocası Ahmed el-'Alemî Hâmid Efendi'ye Şam'da Emevî camiinde ders verme yetkisi vermiştir. Bu geniş ilimle Hâmid Efendi çok geçmeden 1137/1724 yılı ramazanın ortasında müftü olmuştur.[162] İlimdeki üstün seviyesinden dolayı Süleymaniye rütbesi kendisine verilmiştir.[163] Sonra da Şam'da yeşil meydandaki Süleymaniye camiinde ders vermeye başlamıştır. Bu derslerin her birinin başında irticali olarak verdiği ayrı ayrı mukaddimeleri daha sonra büyük bir kitap haline getirmiştir.[164]

---

157 el-Murâdî, *age.*, II, 16.

158 el-Murâdî, *age.*, II, 16.

159 Muselsel bi'l-evveliyye ilklerin müselseli manasına gelmektedir. İstılahî olarak ise bir hadisin senedinde yer alan bütün ravilerin, hocalarından rivayet ettikleri ilk hadisi "ḥaddeṯenî fulânun ve huve evvelu ḥadîṯin semi'tuhu minhu (Filan kişi bana hadis rivayet etti. Bu hadis ondan duyduğum ilk hadistir.)" lafzıyla rivayet etmesidir. Mehmed Efendioğlu, "Müselsel", *DİA,* İstanbul, 2006, XXXII, 85.

160 el-Murâdî, *age.*, II, 16.

161 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 112.

162 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 16.

163 Osmanlı medreslerinde müderrisler için en yüksek derece Musıla-i Süleymaniye ile başlar, Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye ve Darü'l-hadis'te son bulurdu. Bir medresede öğrenimini tamamlayarak mülazemet derecesini alan öğrenci, ülkedeki hariç ve dahil medselerinde görev alabilirdi. İptidai altmışlı derecesi mülazımlık dönemini tamamlayan, tezini verdikten sonra Süleymaniye'den mezun olmuş, genç müderrise verilen bir rütbe idi ki, bundan sonra yapacağı çalışmalarla bu müderris en son Darü'l-hadis derecesini alır ve oradan eğitim ve öğretim sınıfından ayrılarak hakimlik sınıfına geçer, yine kendi arasında derecelenen kadılıklardan birine tayin edilirdi. İhsanoğlu, *age.*, II, 241; Uzunçarşılı, *age.*, II, 588; Öztuna, *age.*, VIII, 92; Madeline C. Zılfı, "Osmanlı Uleması", *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Editör, Suraiya Faroqhi, çev., Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 263; Tolga Uslubaş, *Geçmişten Günümüze Osmanlı*, Venedik Yay., Ankara, ts., s. 414.

164 el-Murâdî, *age.*, II, 16.

Hâmid Efendi'nin fıkıh, tefsir, hadis, kelam, Arap dili ve belağatı, tasavvuf, tarih-tabakat ve bazı güncel meseleler hakkında birçok eseri vardır. Bu eserleri ilgili başlık altında incelenecektir. [165]

3.1. Hocaları

3.1.1. Dimeşḳ'teki Hocaları

Ebu'l-Mevâhib el-Ḥanbelî (ö. 1126/1714): 1044/1634 yılında Şam'da doğmuştur.[166] Dimeşḳ, Mısır ve Mekke-Medine'de birçok âlimden ders almıştır. İlk eğitiminde babasının rolü büyüktür. Başta Kıraat olmak üzere bütün ilim dallarında hocalarından icazet almıştır. Çok geçmeden Dimeşḳ'ta ders vermeye başlamış ve birçok insan ondan ilim almıştır. Özellikle Arap edebiyatı'nda önemli bir yere sahip Meâni ve Beyân ilmi üzerine verdiği derslerle çok talebe yetişmiştir.[167] Bunlardan biri de Hâmid el-'İmâdî'dir. Onun belağatla alakalı Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâ'ilu'l-'İcâz'ını* ve Sa'du'd-dîn et-Taftazânî'nin *Muṭavvel'ini* hocasından okuduğuna dair yazdığı bir şiire yukarıda işaret edilmişti.

Ebu'l-Mevâhib 1126/1714 yılında Dimeşḳ'te vefat etmiştir. [168] el-Murâdî eserinde ona ait herhangi bir şiir zikretmemiş ve bir divanının olup olmadığını da söylememiştir.[169] Araştırmalarım sonucu kaynaklarda Ebu'l-Mevâhib'e ait herhangi bir şiire rastlayamadım.

Abdulcelil b. Ebi'l-Mevâhib b. Abdilbaḳî el-Ḥanbelî (ö. 1119/1707): Ebu'l-Mevâhib el-Ḥanbeli'nin oğludur.[170] 1079/1668 senesinde doğmuştur. Babasının özel ihtimamı altında büyümüştür. Başta babası birçok âlimden ders almıştır. Babasından fıkıh ve hadis dersleri, Abdulkadir b. Abdulhadî'den sarf, nahiv, meânî ve beyân dersleri okumuştur. Özellikle Edebiyat konusunda ilerlemiştir. Başta Hâmid Efendi olmak üzere

---

165 el-Murâdî, *age.*, II, 16-17.
166 ez-Ziriklî, *age.*, VI, 184.
167 el-Murâdî, *age.*, I, 79.
168 el-Murâdî, *age.*, I, 79.
169 el-Murâdî, *age.*, I, 79.
170 ez-Ziriklî, *age.*, III, 276.

birçok talebe kendisinden ders almıştır. *'Elfiyetu İbn Mâlik*'e nazmen bir şerh yazmıştır. 1119/1707 yılında erken yaşta vefat etmesi başta babası herkesi üzmüştür. el-Murâdî eserinde ona ait farklı konularda 52 beyit şiir kaydeder.[171]

Abdulğanî en-Nablûsî (ö. 1143/1730): 1050/1640 yılında Dimeşḳ'te doğmuştur. 12 yaşındayken babasını kaybetmiştir. Birçok âlimden ilim aldı. Özellikle tasavvuf üzerine yoğunlaştı. Zamanının tasavvuf büyüklerinden biri haline geldi. Hemen hemen her alanda birçok eseri mevcuttur. Şiir yeteneğinin de zirvede olduğu söylenen Abdulğani en-Nablusî'nin gazel ve medih konulu birçok şiir kitabı ve divanı vardır.[172] 1143/1730 yılında doğduğu yerde vefat etmiştir.[173] Hâmid el-'İmâdî, bu hocasından İbn Arabî'nin *Futûḥâtı Mekkiyye*'sini okumuştur.[174]

Zamanının büyük tasavvuf âlimi olan Abdulğanî en-Nablûsî'den ders alan şairin bazı şiirlerinde tasavvufun tesiri görülmektedir. Aşağıda bir kasidesinin ilk iki beyitinde Hâmid el-'İmâdî, uğradığı ruhânî makamları ve o makamlarda kendi durumunu şöyle vasfetmektedir; [Tavîl]

1 قِفُوا فَانْظُرُوا شَخْصِي وَحَالَتِيَ الْقُصْوَى فَإِنِّي نَطَقْتُ الآنَ فِيهَا لَكُمْ نَجْوَى

2 قُصَارَى مَقَالِي مَا بَثَثْتُ حَقِيقَةً مَقَالَةَ شَخْصٍ شَاهَدَ الْعُمْرَ فِي الْبَلْوَى

1. (Ey seyr-i sulûkte arkadaşlarım) Durun ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu konuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı, imtihan gören bir kişinin sözüdür.[175]

---

171 el-Murâdî, *age*., II, 269-273.
172 el-Murâdî, *age*., III, 40.
173 ez-Ziriklî, *age*., IV, 32.
174 el-Murâdî, *age*., III, 40.
175 el-'İmâdî, *age*., Yv. 178b.

el-Murâdî, Abdulğanî en-Nablusî'nin biyografisini verdiği yerde şiirlerinden herhangi bir beyit zikretmezken[176] el-Muḥibbî Nefḥa'sında farklı konularda 79 beyit şiirine yer verir.[177]

Muhammed el-'İmâdî (ö. 1135/1722): Hâmid Efendi'nin amcası ve hocası olan Muhammed el-'İmâdî 1075/1664 tarihinde Dimeşḳ'te doğmuştur.[178] Dört yaşında babasını kaybetmiştir. Abisi Ali el-'İmâdî tarafından büyütülmüştür.[179] Çok önemli âlimlerden ders alan Muhammed el-'İmâdî, abisinin vefatı üzerine yeşil meydandaki Süleymaniye medresesinde ders işini yüklenmiş, 1121/1709 yılında da Dimeşḳ'te Hanefîlerin müftüsü olmuştur.[180] Herkes tarafından kabul gören, saygın ve sevilen bir insan olan Muhammed el-'İmâdî'nin önemli bir şair olduğu da yine kaynaklarda zikredilir. el-Murâdî, eserinde ona ait medih, ve gazel olarak 125 beyit kaydeder.[181]el-Muḥibbî ise Nefḥa'sında Muhammed el-'İmâdî'ye ait el-Murâdî'nin kaydettiklerinden farklı 62 beyit zikreder. el-Muḥibbî eserinde ayrıca 1128/1715 yılında hacda olan Hâmid Efendi'ye amcası ve hocası olan Muhammed el-'İmâdî'nin bir mektup gönderdiğinden bahseder. Bu mektupta talebesi ve yeğeni olan Hâmid el-'İmâdî'den, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı 19 beyitlik bir şiiri Hz. Peygamber'in (sav) kabrinde okumasını eğer bu mümkün olmazsa oraya bırakmasını ister. Şiirin ilk iki beyti şöyledir: [Hafîf]

يَا رَسُولَ الإِلَهِ يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ ... يَا رَحْمَةً لِكُلِّ الْعِبَادِ

جُدْ لِعَبْدٍ قَدْ ضَيَّعَ الْعُمْرَ فِي الْخَوْفِ ... مَعًا وَالرَّجَاءِ وَالتَّرْدَادِ

Ey Allah'ın Resulü, Ey yaratılmışların en hayırlısı, Ey bütün kullar için rahmet kapısı.

---

176 el-Murâdî, *age*., III, 36-40.
177 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, II, 72-85.
178 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 101; ez-Ziriklî, *age*., V, 304.
179 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, IV, 24.
180 el-Murâdî, *age*., IV, 24.
181 el-Murâdî, *age*., IV, 24-30.

Ömrünü havf ve reca arasında gelip gitmekte zayi eden bu kula cömert ol![182]

1135/1722 yılında vefat eden Muhammed el-'İmâdî aile kabristanlığına defnedilmiştir.[183]

Muhammed b. Ali el-Kâmilî (ö. 1131/1718): 1044/1634 yılında Dimeşḳ'te doğdu. Dini ve alet ilimlerini başta babası olmak üzere birçok ilim adamından tahsil etti. Özellikle kullandığı fasih Arapça avam ve havas birçok insanın derslerine katılmasını sağladı. Hâmid el-'İmâdî hocası el-Kâmilî'nin Emeviye camiindeki vaazlarına katılmış, Buhari derslerini takip edip icazet almıştır. el-Kâmilî 1131/1718'de vefat etmiştir.[184]

Yunus b. Ahmed el-Mısrî (ö. 1120/1708): 1028/1618'de Mısır'da doğmuştur. Tefsir, Hadis ve Fıkıh alanlarında birçok hocadan ders aldı. 1070/1659 yılında Dimeşḳ'e geldi. Önde gelen birçok âlimin derslerine katıldı. Muhammed b. Ali el-Kâmilî'nin yokluğunda derslerine girerdi. 1120/1708 yılında vefat etmiştir. [185]

İlyâs b. İbrahim b. Dâvud b. Ḫaḍr el-Kurdî (ö. 1138/1725): Hâmid el-'İmâdî'nin sufi yönü ağır basan hocalarından biridir. Aslen Irak'lı olup sonradan Dimeşḳ'a yerleşmiştir. Doğum tarihi 1047/1637'dir. Hem Irak'ta hem de 1070/1659 yılından sonra geldiği Dimeşḳ'te birçok hocadan eğitim almıştır. Arapça gramer, Kelam, Mantık ve Tasavvufla alakalı birçok esere şerh yazmıştır. 1138/1725'de vefat etmiştir.[186]

Abdurrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Kâbili el-Hindî (ö. 1135/1722): Aslen Hindistanlı olan Abdurrahim el-Kâbilî, 1080/1669 yılından sonra Dimeşḳ'a gelmiştir. Birçok önde gelen âlimden ders almıştır. 1121/709 yılında bazı medreselerde ders vermeye başlamıştır. 1135/1722 yılında vefat etmiştir.[187]

---

182 el-Muḥibbî, *age*., VI, 16.
183 el-Murâdî, *age*., IV, 30.
184 el-Murâdî, *age*., IV, 81; ez-Ziriklî, *age*., VI, 295.
185 el-Murâdî, *age*., IV, 306.
186 el-Murâdî, *age*., I, 310.
187 el-Murâdî, *age*., III, 13.

Ahmed b. Abdulkerim el-Ğazzî (ö. 1143/1730): Dimeşḳ'te önemli ailelerden Ğazzîlerden olan Ahmed el-Ğazzî, 1078/1667'de doğmuştur. Babasının teşvikiyle ilme yöneldi. Birçok önemli âlimden ders aldı. Babasının vefatından sonra hem babasının derslerini devam ettirdi hem de Dimeşḳ'te Şafîlerin müftüsü oldu. 1143/1730 senesinde vefat etti.[188]

Muhammed b. Muhammed b. Şerafeddîn el-Ḫalîlî (ö. 1147/1734): Hz. İbrahim'in (a.s.) memleketinde doğduğu için kendisine el-Ḫalîlî denmiştir. Birçok farklı ilim dalında icazet almıştır. 1147/1734'de vefat etmiştir.[189]

Ali b. Ahmed et-Tedmûrî (ö. 1131/1718): Dimeşḳ'te doğmuş ve önemli âlimlerden ders almıştır. Fıkıh, Sarf, Nahiv, Usul-u Fıkıh, Miras taksimi ve Aruz alanında icazete sahipti. Aruz hakkında bir risalesi vardır. 1131/1718'de vefat etmiştir.[190]

3.1.2. Mekke ve Medine'deki Hocaları

Hâmid el-'İmâdî 1128/1715 yılında hacca gittiğinde Mekke ve Medine'de bir müddet kalmış, önemli âlimlerden ders almış ve bazı ilim dallarında icazetini tamamlamıştır.[191]

Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ali en-Naḫlî el-Mekkî (ö. 1130/1717): 1044/1634 yılında Mekke'de doğdu ve burada yetişti. Mekke'li ve Dimeşḳ'li önemli âlimlerden ders aldı. Hadis ve Fıkıh alanında öne çıktı. Sufî yönü de olan el-Mekkî Nakşibendî tarikatına mensub önemli bir insandı. Mescid-i Haram'da birçok talebe kendisinden ders almıştır. 1130/1717 yılında Mekke'de vefat etmiştir.[192]

Muhammed b. Selâme b. İbrahim eḍ-Ḍarîr el-İskenderî (ö. 1149/1736): Mısır İskenderiye'li olan Muhammed el-İskenderî sonradan Mekke'ye yerleşmiştir.

---

188 el-Murâdî, *age*., I, 136.
189 el-Murâdî, *age*., IV, 112; ez-Ziriklî, *age*., VII, 66.
190 el-Murâdî, *age*., III, 214.
191 el-Murâdî, *age*., II, 19.
192 el-Murâdî, *age*., I, 196; ez-Ziriklî, *age*., I, 241.

Malikî mezhebine bağlı müfessir ve şair olarak tanınır. Birçok âlimden ders almıştır. Onu ayrıcalıklı kılan en önemli husus Kur'ân'ı nazmen 10 cilt olarak tefsir etmesidir. *Tuḥfetu'l-Faḳîr fî ba'ḍi mâ Câe fi't-Tefsîr* adlı bu tefsirini talebesi Hâmid el-'İmâdî'ye hediye etmiştir.[193] 1149/1736'da Mekke'de vefat etmiştir.[194]

Muhammed b. Sultan el-Velîdî el-Mekkî (ö. 1134/1721): Şâfî mezhebine mensub el-Velîdî Mekke'de doğmuş orada yetişmiş ve birçok önemli âlimden ders almıştır. *Fevâidu'-İrtiḥal* sahibi Mustafa b. Fethillah el-Ḥamevî bunlardan biridir. el-Murâdî, eserinde Hâmid el-'İmâdî'nin el-Velîdî'den ders aldığını kaydeder. 1134/1721 yılında şehit olmuştur.[195]

Muhammed b. Ahmed b. Saîd 'Aḳîle el-Mekkî (ö. 1150/1737): Mekke'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Birçok önemli âlimden ders almıştır. Şam, Anadolu ve Irak'a yolculuklar yapmıştır. Birçok talebe onun ilminden istifade etmiştir. Şam'da bulunmuş ve Çakmakiyye medresesinde ders vermiştir. Mekke'de 1150/1737 yılında vefat etmiştir.[196]

Abdulkerim b. Abdillah el-Ḫalîfetî el-Abbasî el-Medenî (ö. 1133/1720): Medine'de Hanefîlerin müftüsü, şair ve fakih olan Abdulkerim el-Ḫalîfetî, 1070/1659 yılında Medine'de doğdu ve burada büyüdü. Birçok âlimden ders aldı. Nazım ve nesir halinde eserleri olan el-Ḫalîfetî 1133/1720 yılında vefat etti.[197]

Muhammed Ebu Ṭâhir el-Kûrânî el-Medenî (ö. 1145/1732): 1081/1670 yılında Medine'de doğan Muhammed el-Kûrânî, ilk eğitimini babasından aldı. Medine'nin önemli âlimlerinden ders okudu. Medine'de Şafilerin müftüsü oldu. Çok ders verdiğinden birçok talebe kendisinden istifade etmiştir. Değişik alanlarda eseri olan Muhammed el-Kûrânî 1145/1732 yılında Medine'de vefat etmiştir.

---

193 el-Murâdî, *age*., II, 19.
194 el-Murâdî, *age*., IV, 144; ez-Ziriklî, *age*., VI, 146.
195 el-Murâdî, *age*., IV, 130.
196 el-Murâdî, *age*., VI, 39; ez-Ziriklî, *age*., VI, 13.
197 el-Murâdî, *age*., III, 74.

Hâmid Efendi ayrıca Abdullah b. Sâlim el-Basri el-Mekkî, Abdulkerim el-Hindî, Mekke Müftüsü Tacuddin el-Ḳal'î ve Anadolu'dan hocası olarak kaynaklarda zikredilen Ahmed b. İsmail el-'Alemî'den de ders almıştır.[198]

Hâmid el-'İmâdî'nin ders aldığı hocalarından bazılarının ünlü şairler olması onun şairliğine bazı katkılar sağlamıştır denebilir.

3.2. Talebeleri

Ahmed b. Abdullatîf el-Ömerî (ö. 1173/1759): Soyu Hz. Ömer'e (r.a.) dayandığı için el-Ömerî denilen Ahmed b. Abdullatif 1130/1717 yılında Dimeşḳ'te doğmuş ve ilimle meşgul olmuştur. Birçok önemli âlimden ders alan Ahmed el-Ömerî, Hâmid el-'İmâdî'nin talebelerinden biridir.[199] el-Murâdî, şiir yönü kuvvetli olan Ahmed el-Ömerî'ye ait eserinde 54 beyit şiir kaydeder.[200] Ayrıca hocasının bir eserine yazdığı bir takrizde de 17 beyitlik şiiri[201] vardır. Ahmed el-Ömerî, hocasının eserine yazdığı takrizde onu şöyle över: "İbn Nubâte ve İbn Raşîk onun yazdıklarını görselerdi kendi yazdıklarından vazgeçerlerdi"[202]. O bir kasidesinde hocası Hâmid el-'İmâdî'yi şöyle methetmiştir; [Basît]

بُشْرَى بِهَا الدِّينُ قَدْ قَرَّتْ نَوَاظِرُهُ ... وَمِنْ سَمَاءِ الْعُلاَ لاَحَتْ زَوَاهِرُهُ

وَكَوْكَبُ النَّصْرِ حَيَّانَا بِطَلْعَتِهِ ... يُهْدِي إِلَى الْعِزِّ مَنْ قَلَّتْ نَوَاصِرُهُ

وَبُلْبُلُ الْبَشَرِ يَشْدُو فِي الرِّيَاضِ عَلَى ... غُصْنِ الْمَسَرَّاتِ يَحْبُو مَنْ يُذَاكِرُهُ

وَعَرْفِ طِيبٍ رُبَا الآمَالِ قَدْ نَشَقَتْ ... نَفَحَاتُهُ حَيْثُمَا فَاحَتْ أَزَاهِرُهُ

وَالْفَجْرُ لاَحَ عَلَى الآفَاقِ مُعْتَرِضًا ... يُزِيلُ جَيْشَ الدُّجَى عَنَّا عَسَاكِرُهُ

وَلِلْمُنَى امْتَدَّ مِنْ أَهْلِ التُّقَى مُقَلٌ ... قَدْ شَاقَهَا لِمَرَاقِي السَّعْدِ فَاخِرُهُ

وَأَعْيُنُ الشَامِ قَرَّتْ غِبَّ مَا يَئِسَتْ ... وَالدَّهْرُ عَنْ أَهْلِهَا عَفَّتْ نَوَاظِرُهُ

198 el-Murâdî, *age*., II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, s. 111-112.
199 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, I, 137.
200 el-Murâdî, *age*., I, 142.
201 el-'İmâdî, *age*., Yv. 346a.
202 el-'İmâdî, *age*., Yv. 345b.

وَقَدْ أُغِيثَتْ بِمُفْتِيهَا الَّذِي ابْتَهَجَتْ بِهِ الْوَرَى وَزَكَتْ فِينَا عَنَاصِرُهُ

O (risale) ile dine müjdeler olsun. Onun akranlarının gözü aydın oldu. Yücelerin semasından onun çiçekleri ortaya çıktı.

Zafer yıldızı doğuşuyla bizi selamladı. Yardımcısı azalanlara izzet yolunu gösteriyor.

İnsanlığın bülbülü sevinç dalı üzerinde bahçede kendisini hatırlayanlara ödül vererek şakıyor.

(O bülbül) emellerin tepesinde güzelliğin kokusu üzerinde (şakıyor.) Onun çiçekleri her koku saldığında esintileri onu kokluyor.

Fecr yatay olarak ufukların üzerinde ortaya çıktı. Karanlığın ordusunu bizden onun askerleri izale ediyor.

Takva ehlinden gözler arzular için uzadı. (O gözleri) talihin merdivenleri için onunla övünme memnun etti.

Şam'ın gözleri ümitsizlikten sonra aydın oldu. Zaman ise Şam'ın akranlarından çekinir oldu.

Yaratılmışların kendisiyle yüzünün parladığı ve içimizde soyu büyüyüp gelişen Şam'ın o müftüsüyle (Şam) rahmete uğradı.

el-Ömerî, aynı şiirin başka bir bölümünde övgüsüne şöyle devam eder; [Basît]

صَدْرُ الْمَوَالِي عِمَادُ الدِّينِ حَامِدُهُ شَمْسُ الْمَعَارِفِ زَاكِي الْوَصْفِ عَاطِرُهُ
مَنْ أَصْبَحَ الدَّهْرُ مُخْتَالاً بِطَلْعَتِهِ وَمَنْ سَمَتْ أَنْجُمُ الْجَوْزَا مَفَاخِرُهُ
الْمَاجِدُ الْجِهْبِذُ الْمَوْلَى الَّذِي بَزَغَتْ شُمُوسُهُ فَاهْتَدَتْ فِيهَا مُعَاصِرُهُ
مُجْرِي يَرَاعَ الْقَضَايَا بِالسَدَادِ عَلَى لَوْحِ الْهُدَى لَمْ تَزِغْ عَنْهُ ضَمَائِرُهُ

مَا زَلَّ عَنْ مَوْقِفِ التَّقْوَى لَهُ قَدَمٌ وَلَا انْثَنَتْ لِهَوًى يَوْمًا سَرَائِرُهُ

مَوْلَايَ يَا مَنْ غَدَتْ أَقْلَامُهُ شُهُبًا يَرْمِي بِهَا كُلَّ شَيْطَانٍ يُنَافِرُهُ

أَعِرْ يَتِيمَةَ فِكْرٍ نَظْرَتَيْ كَرَمٍ وَاغْفِرْ قُصُورَ مُعَنًّى كَلَّ خَاطِرُهُ

Efendilerin önderi, dinin direği ve onu öven, marifet güneşi, temiz vasıflı hoş kokulu olan,

Zamanın onun ortaya çıkışıyla gurur duyduğu ve onun onuruyla ikizler burcu yıldızlarının yükseldiği kimsedir.

Yıldızı parlayan şerefli, büyük âlim, efendi, çağdaşları onunla doğru yolu buldu.

(O), doğrulukla adalet kalemini hidayet levhası üzerinde icra eden vicdanı da hiç kaymamış birisidir.

Takva durağından ayağı hiç kaymamış içi de hevasına bir gün bile boyun eğmemiştir.

Ey kalemi kor ateş haline gelip kaçan her bir şeytana atan efendim!

Fikir yetimi (şu talebenize) bir kerem bakışı lütfedin ve gönlü bîtâb düşmüş şu yorgunun kusurlarını bağışlayın.[203]

Abdulkerim ed-Dağıstani (ö. 1198/1783): Aslen Dağıstan'lı olan Abdulkerim ed-Dağistânî 1125/1713 yılında doğdu. Kendi memleketinde Kur'ân, Sarf, Nahiv ve Mantık dersleri aldı. 1147/1734 yılında ülkesindeki siyasi sıkıntılar sebebiyle önce Diyarbakır'a geçti. Bir müddet burada kaldıktan sonra 1148/1735 yılının sonlarında Dimeşḳ'a geldi ve burada kaldı. Dimeşḳ'te birçok önemli simadan ders aldı. Hâmid el-

[203] el-Murâdî, *age*., I, 141.

'İmâdî'den Tirmizî'nin *eş-Şemâil* isimli serine okumuş ve yine onun fıkıh derslerine katılmıştır. 1198/1783'de vefat etmiştir.[204]

Bedruddîn el-Kudsi (ö. 1187/1773): Kudüs doğumlu olan Bedruddîn 6 yaşında babasını kaybetmiş ve kendini ilme vermiştir. Kudus, Mısır ve Dimeşḳ'te önemli âlimlerden ders almıştır. Bunlardan biri de Hâmid el-'İmâdî'dir. 1178/1764 senesinde Kudüs'te Hanefilerin müftüsü olmuş ve ölene kadar bu vazifede kalmıştır. 1187/1773 yılında vefat etmiştir.[205]

Derviş el-Muleyḥî (ö. 1174/1760): 1125/1713 yılında Dimeşḳ'te doğmuştur. Babasının gözetiminde yetişmiştir. Dönemim önemli simalarından ders almıştır. Şafi mezhebine mensub iken sonra Hanefî mezhebini tercih etmiştir. Hâmid el-'İmâdî'den akşam ile yatsı arasında fıkıh ve usulü fıkıh dersleri okumuştur. Fıkıh ve Arapça'da ileri bir seviyeye sahip el-Muleyḥî, 1174/1760 yılında vefat etmiştir.[206]

3.3. Hâmid el-'İmâdî için Yazılan Şiirler

Yaşadığı dönemde Hâmid Efendi'ye tesbit edilebildiği kadarıyla yaklaşık 500 beyit şiir yazılmıştır. Bu şiirlerin büyük çoğunluğu medihten ibarettir. Aşağıda bu şiirlerden Hâmid Efendi'nin hayatıyla alakalı önemli bilgileri içeren kısımları verilecektir.

Hâmid el-'İmâdi'ye medih şiiri yazan önemli bir sima Mustafa et-Terzî (ö. 1160/1747) dir. Edebiyat ve Tıp alanında öne çıkan et-Terzî, Dimeşḳ doğumludur. Edib lakabıyla meşhur olmuştur. Hâmid Efendi'ye yazdığı şiirlerin bir kısmı ihvaniyyat türü şiirlerin içinde incelenecektir. Hâmid Efendi için değişik zamanlarda çeşitli şiirler yazan önemli birisidir. Hâmid Efendi'ye yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu medih içerikli olduğu için et-Terzî'nin aşağıdaki şiiri buna örnek olarak verilebilir. [Tavîl]

فَرَائِدُ دُرٍّ فِي صَحَائِفِ أَلْمَاسِ وَنَوْرُ رِيَاضٍ فِي مَهَارِقِ قِرْطَاسِ

---

204 el-Murâdî, *age*., III, 74.
205 el-Murâdî, *age*., II, 5-6.
206 el-Murâdî, *age*., II, 121.

وَإِلَّا دَرَارِي الأُفْقِ ضِمْنَ سَفِينَةٍ تَسِيرُ بِلُجٍّ مِنْ زَخَارِفِ أَنْفَاسِ

إِذَا كَانَ قَامُوسًا لَهَا عَلَمُ مَاجِدٍ فَبَحْرٌ خِضَمٌّ لاَ يُقَاسُ بِمِقْيَاسِ

فَكَيْفَ وَرَبَّانِيُّهَا فِي مَسِيرِهَا لَهُ قَلَمٌ يَجْرِي كَسَابِقِ أَفْرَاسِ

هُمَامٌ حَوَى وَصْفَ الْكِرَامِ وَفِعْلَهَا وَفَاقَ الْعُلَى بِالْفَضْلِ كَالْعَلَمِ الرَّاسِي

سَلِيلُ أَسَاطِينَ فُحُولُ ضَرَاغِمَ هُمْ فِي ذُرَا الْعَلْيَاءِ فِي قُنَنِ الرَّاسِ

تَكَلَّفَ فِكْرِي وَصْفَ بَعْضِ صِفَاتِهِ فَتَاهَ بِمَوْمَاةٍ وَعَامَ بِمِعْمَاسِ

وَكَيْفَ وَنَيْلُ النَّجْمِ أَقْرَبُ مَأْرَبًا لِفِكْرِيَ أَوْ أُحْصِي عُلاَهُ بِأَنْفَاسِ

فَشُكْرِيَ فِي آلِ الْعِمَادِ لِحَامِدٍ وَمَدْحُهُمْ فَرْضٌ لِتَطْهِيرِ أَدْنَاسِي

فَلاَ زَالَ نَادِيهِمْ لِمِثْلِيَ مَلْجَأً إِذَا الدَّهْرُ لاَقَانِي بِصَوْلَةِ عَبَّاسِ

وَدَامُوا لِكَشْفِ الْبُؤْسِ فِي كُلِّ حَادِثٍ شُمُوسًا تَلاَشَى عِنْدَهَا كُلُّ نِبْرَاسِ

Elmas sayfalar içinde eşsiz inciler, beyaz kağıtlar içinde bahçenin çiçeği.

Enfes süslerden oluşan bir denizde yüzen bir geminin içinde ufkun incileri.

O şerefli bayraktar bu gemi için bir deniz olduğu zaman, herhangi bir ölçüyle ölçülemeyen büyük bir okyanus olur.

Bu gemiyi yürüten kaptan o (Hâmid Efendi) iken nasıl olmasın ki? Onun önde giden at gibi koşan kalemi vardır.

O kıymetli vasıfları ve davranışları havi cesur bir âlimdir. O yükseklere dikilmiş bir bayrak gibi faziletiyle üstün gelmiştir.

O hikmetli kimselerin, büyük üstadların, aslanların torunudur. Onlar bulutların üstünde en yüce zirvelerdedirler.

Aklım onun bazı vasıflarının anlatmakta zorlandı, büyük bir sahrada şaştı kaldı ve boğuldu.

(Onu vasfetmem) nasıl mümkün olsun ki! Zihnim için yıldıza ulaşmak veya nefesleri saymak (onu vasfetmekten) daha kolay bir hedeftir.

Benim teşekkürüm 'İmâd ailesinde Hâmid içindir. Onları övmek kirleri temizlemek için farzdır.

Felek beni sert hamlesiyle karşıladığı zaman onların aile grubu benim gibiler için her zaman sığınak olmaya devam edecektir.

Her hadisede sıkıntıyı gidermek için kandilleri söndüren güneş olmaya devam ettiler.[207]

Mustafa et-Terzî, Hâmid Efendi'nin "*Delâilu'l-Ḫayrât*" adlı esere yazdığı haşiyeden dolayı aşağıdaki şiiri yazmıştır. Bu şiirde Hâmid Efendi'yi, ailesini ve bu eserini şöyle methetmektedir; [Tavîl]

أَمَوْلاَيَ زَادَ اللَّهُ قَدْرَكَ رِفْعَةً ... بِجَاهِ رَسُولِ اللَّهِ خَيْرِ الْخَلاَئِقِ

فَأَنْتَ عَلَى تَقْوَى الإِلَهِ مُوَاظِبٌ ... تَسِيرُ عَلَى نَهْجِ الْهُدَى وَالْحَقائِقِ

وَمَنْ يَكُ ذِكْرُ الْمُصْطَفَى دَيْدَنًا لَهُ ... لَقَدْ حَازَ فِي الدَّارَيْنِ عِزَّ الْمُسَابِقِ

دَلاَئِلُ خَيْرَاتٍ إِذَا مَا تَلَوْتَهَا ... أَفَدْتَ بِهَا أَجْرًا لَكُمْ لَمْ يُفَارِقِ

فَهَذَا دَلِيلُ الْخَيْرِ وَالرُّشْدِ وَالْهُدَى ... تَشِيدُ بِهِ ذِكْرًا كَمِسْكٍ لِنَاشِقِ

فَهَذَّبْتَهُ سِفْرًا بِتَحْرِيرِ مَتْنِهِ ... وَجَاءَتْ حَوَاشِيهِ رِقَاقَ الدَّقَائِقِ

وَرَصَّعْتَ مِنْ كَنْزِ الْعُلُومِ حَوَاشِيًا ... كَتَرْصِيعِ دُرٍّ فِي نُضَارِ الْمَنَاطِقِ

لَقَدْ طَاوَلْتَ شُهْبَ السَّمَاءِ بِمَا حَوَتْ ... بِهَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ أَفْصَحِ نَاطِقِ

فَطُوبَى لَكُمْ آلَ الْعِمَادِ فَسَعْيُكُمْ ... دَوَامًا عَلَى نَهْجِ الْهُدَى فِي الطَّرَائِقِ

وَعَظَّمْتَهَا مَوْلاَيَ حَامِدُ نُسْخَةً ... تُخَلِّدُ فِيهَا الصِّدْقَ ضِمْنَ الْمَهَارِقِ

فَدُمْ مَا تَلاَ ذِكْرَ النَّبِيِّ أَخُو هُدًى ... وَصَلَّى عَلَيْهِ عَاشِقٌ إِثْرَ عَاشِقِ

صَلاَةً يُضِيءُ الْكَوْنُ مِنْ نُورِ ذِكْرِهَا ... تَفُوحُ كَمِسْكٍ فِي الْعُذَيْبِ وَبَارِقِ

---

207 el-Muḥibbî, *age*., VI, 128-129.

وَمُذْ تَمَّ ذَاكَ السِّفْرُ قُلْتُ مُؤَرِّخًا وَشَائِعُ حُسْنٍ لُحْنَ مِنْ نُورِ صَادِقِ

Ey Efendim, yaratılmışların en hayırlısı olan Allah'ın elçisinin makamıyla Allah senin değerini artırsın.

Sen Allah'ın takvası üzerine devam etmektesin. Hidayet ve hakikat yolu üzerine yürüyorsun.

Mustafa'nın (s.a.s) hatırlanması kimin için adet haline gelirse, dünyada ve ahirette yarışanın izzetini kazanır.

Delâilu'l-Hayrâtı okuduğun zaman ayrılmaz bir mükafatı elde edersin.

Çünkü bu (kitap) hayır, rüşt ve hidayet rehberidir. Onu koklayana misk gibi bir hatırayı övmüş olursun.

Onun metnini yazmakla sen onu bir kitap gibi süsledin. Onun haşiyesi inceliklerin inceliğiyle geldi.

En temiz bölgelerde incinin süslenmesi gibi sen ilimlerin hazinesinden bir haşiyeyi süsledin.

(Bu risale) Arapça'yı en fasih konuşan Allah Resulu'nün hidayetine ait şeyleri içerdiği için sen bunlarla gökteki yıldızlara uzandın.

Ne mutlu size 'İmâd ailesi. Gayretiniz yollar içerisinde hep hidayet yolu üzerinde devamlı olmuştur.

O sayfalar içerisinde doğruluğun ebedileşitirildiği bir nüshayı da efendim Hâmid yüceltmiştir.

Hidayet kardeşi Hz. Peygamber'in (sav) hatırasını her okuduğunda ve aşıklar peşpeşe ona salatü selam getirdiğinde sen var olasın.

Öyle bir salât ki onun zikredilmesinin nurundan bütün varlık aydınlanır. O (salâtü selam) tadında ve parlamasında kokan misk gibidir.

Bu kitap tamamlandığından itibaren tarih düşürerek dedim ki, "sadık bir nurdan parlayan güzel izler".[208]

Hâmid Efendi'ye şiir yazanlardan biri de aslen 'Aclûn'lu olan İsmail el-'Aclûnî'dir. O, 1100/1688 yılının ortalarında Dimeşḳ'a ilim için gelmiştir. Hâmid el-'İmâdî ile aynı hocalardan ders almıştır. Özellikle Hadis ve Arapça alanında öne çıkmıştır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan *Keşfu'l-Ḫafâ* adlı eserin sahibidir. Aynı zamanda şair olan İsmail el-'Aclûnî'nin, Hâmid Efendi'ye yazdığı şiirleri mevcuttur. Muhteva bölümünde ihvaniyyat başlığı altında bu şiirlerin bir kısmı incelenecektir. el-'Aclûnî, Hâmid Efendi'nin bir eserine[209] yazdığı takrizdeki şiirinin son kısmında Hâmid Efendi'yi şöyle methetmektedir. [Basît]

يَا أَوْحَدَ الدَّهْرِ يَا مَنْ طَابَ مَغْرَسُهُ ... بِالْعِلْمِ وَالْحِلْمِ يَا نَجْلَ الأَسَاطِينِ

هُمُ الرِّجَالُ وَمَنْ كَانَتْ مآثِرُهُمْ ... لَمْ يُحْصِهَا الْعَدُّ فِي نَشْرِ الدَّوَاوِينِ

وَجَاءَ مِنْهُمْ فَتًى أَحْيَا مَحَامِدَهُمْ ... هُوَ حَامِدٌ صَانَهُ رَبِّي بِيَاسِينِ

فَاللَّهُ يُبْقِيهِ بَدْرًا يُسْتَضَاءُ بِهِ ... وَنُورَ صُبْحٍ بَدَا فِي غُرَّةِ الدِّينِ

Ey akranı olmayan kişi, ey eğitimi ilim ve hilimle olan, ey hikmetli kimselerin oğlu.

Onlar ve onların yâdigârı olanlar, kitaplarda anlatmakla bitmez.

Onların içinden bir delikanlı geldi ve onların övgülerini diriltti. O Hâmid'dir, Rabb'im onu Yâsinle korusun.

---

208 el-Muḥibbî, *age.*, VI, 129. et-Terzî son beyitte şiiri yazdığı tarihe 1125 işaret etmiştir.

209 'Aḳîletu'l-Meğânî fi Te'addudi'l-Ğavânî.

Allah onu kendisiyle aydınlanılan bir dolunay ve dinin sabahında ortaya çıkan sabahın ilk ışıkları gibi baki kılsın.[210]

Hâmid Efendi'nin yukarıda zikredilen eserine nazmen ve nesren takriz yazanlardan biri de Muhammed el-Ğazzî'(ö.1167/1753)'dir. Hâmid Efendi bu takrizin başında el-Ğazzî'yi 'kardeşimiz, arkadaşımız, sevgilimiz, âlimlerin gururu, müderrislerin izzeti ve Dimeşḳ'te Şafilerin müftüsü' gibi vasıflarla över. el-Ğazzî ise Hâmid Efendi'nin bu eserindeki şiirleri överek şöyle der: "Bu eser içindeki şiirler eğer yayılsa nakışlı elbiseler olur, eğer hava gibi teneffüs edilebilseydi misk ve anber kokardı."[211] el-Ğazzî, 20 beyitlik takrizin[212] içinde Hâmid Efendi'nin dedelerini, Dimeşḳ'te önemli bir âlim ve anne tarafından Türk olduğu söylenilen İbn Tolun es-Sâlihî'nin[213] Hanefî ulemasıyla alakalı bir esere yazdığı zeyilde[214] zikrettiğini şiirinde şöyle kaydeder: [Basît]

وَلَمْ يَزَلْ مَنْصِبُ الإِفْتَاء يَلُوذُ بِهِمْ ... نَالُوا بِذَلِكَ أَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونِ

أَضْحَتْ فَتَاوَاهُ فِي جِيدِ الزَّمَانِ حُلًى ... وَفَاحَ عَنْبَرُهَا فِي الْهِنْدِ وَالصِّينِ

تُرْوَى مَنَاقِبُ أَجْدَادٍ لَهُ سَلَفُوا ... عَنْ حَافِظِ الشَامِ يُدْعَى بِابْنِ طُولُونِ

فَإِنَّهُ بَثَّ فِي ذَيْلِ الطِّبَاقِ لَهُمْ ... تَرَاجِمًا شَرَحَتْ صَدْرَ الدَّوَاوِينِ

Fetva makamı hala onlara sığınmaktadır. Onlar bununla kesintisiz bir mükafata ulaştılar.

Onun fetvaları zamanın boynunda süs oldu. O fetvaların amber kokusu Hindistan ve Çin'de yayıldı.

---

210 el-Murâdî, *age*., I, 300.

211 el-'İmâdî, *age*., Yv. 339b.

212 el-'İmâdî, *age*., Yv. 339b-340a.

213 Necmuddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâira fî 'Ayâni'l-Mieti'l-'Âşira*, D.K.İ., Beyrut, 1997, III, 51; Ahmet Kavas, 'İbn Tolun', *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 415.

214 "Kitâbu'l-Ğurafi'l-'Aliyye fî Terâcimi Muteaḫḫiri'l-Ḥanefiyye". Abdülkâdir el-Ḳuraşî el-Hanefi'nin el-Cevâhiru'l-Muḍiyye fî Ṭabaḳâti'l-Ḥanefiyye'sine zeyil olarak kaleme alınmıştır. Kavas, agm., XX, 416.

Şam'ın hafızı olarak tanınan İbn Tolun zamanında yaşamış onun (Hâmid Efendi'nin) dedelerinin menkıbeleri anlatılır.

O (İbn Tolun), önemli simaların biyografilerini şerhettiği eserinin zeylinde onlara genişçe yer vermiştir.[215]

Hâmid el-'İmâdî'nin "sadık dostumuz" diye nitelediği[216] Muhammed Kencî'nin ise ayrı ayrı 5[217] ve 29 beyit medih şiiri[218] ve yukarıda ismi geçen risaleye 51 beyit takrizi[219] vardır. Takrizinde Hâmid Efendi'ye "Belağatın bedî' kısmından tarsî' sanatını, enfes cinâsları, tıbakı, hakikatı, ince manalı lafızları, derin kolay ve orjinal manaları, güzel kafiyeleri ve revileri ve bütün vezinleri iyi kullanan âlim" diyerek övgüde bulunur.[220] Ayrıca onun belağat yönüne şiirin gücüyle de şöyle işaret eder: [Basît]

يَا وَحِيدًا يَغُوصُ بَحْرَ الْمَعَانِي لِدَرَارِي الأَلْفَاظِ مِنْ كُلِّ وَادِي

يَا لَكَ اللَّهُ مِنْ فَصِيحٍ بَلِيغٍ مَاهِرٍ بَاهِرٍ أَوْلَى الاعْتِدَادِ

Her vadideki söz incileri için meânî denizine dalan ey eşsiz insan!

Güvenilmeye en layık maharetli belağat ve fesahatına maşallah![221]

Hâmid el'İmâdî'ye şiir yazanlardan biri de Ahmed el-Menînî (ö. 1148/1735) dir. Hâmid Efendi onun için aynı takrizin girişinde "saygın kardeşimiz ve arkadaşımız" ifadesini kullanır. Risalede geçen şiirler basît vezninde iken Ahmed el-Menînî'nin takrizde yazdığı şiirleri tavîl olarak yazdığına dikkat çeker. Bunun tekrardan kurtulmak için güzel bir üslup olduğunu söyler.[222] Ahmed el-Menînî ise bu takrizin nesir kısmında Hâmid Efendi'yi şöyle över: "Allah için sen, sihirli beyan sahibi, inci dizen şair, inci ve

---

215 el-'İmâdî, *age*., Yv. 340a.
216 el-'İmâdî, *age*., Yv. 341b.
217 el-'İmâdî, *age*., Yv. 281b.
218 el-'İmâdî, *age*., Yv. 328a.
219 el-'İmâdî, *age*., Yv. 342b- 343a.
220 el-'İmâdî, *age*., Yv. 342a.
221 el-'İmâdî, *age*., Yv. 343a.
222 el-'İmâdî, *age*., Yv. 340a.

mercan saçan bir nâsirsin."[223] Bu takrizde Ahmed el-Menînî'ye ait 21 beyit şiir vardır.[224] el-Murâdî'nin eserinde zikrettiği bir başka şiirinde ise Hâmid Efendi'nin fıkıh derslerine vurguda bulunur. O, bu derslerin kuşluk vaktinde olduğunu ve şehir dışından da birçok insanın takip için geldiğini söyler. [Vâfir]

أَيَا بَدْرَ الْمَعَارِفِ وَالْمَعَالِي ... وَمَنْ فِي أُفْقِ جِلِّقَ قَدْ أَضَاءَ

بِمَجْدِكَ هَذِهِ الأَيَّامُ تَزْهُو ... وَيُكْسَى الْكَوْنُ وَالدُّنْيَا ضِيَاءَ

رَعَاكَ اللَّهُ مِنْ حِبْرٍ هُمَامٍ ... بِهِ نِلْنَا الأَمَانِي وَالْهَنَاءَ

لَقَدْ أَوْسَعْتَنَا حِلْمًا وَعِلْمًا ... وَأَفْضَالاً غَدَا يَقْفُو الْحَيَاءَ

لَعَمْرِي إِنَّ دَرْسَ الْفِقْهِ أَضْحَتْ ... بِهِ الأَيَّامُ تَفْتَخِرُ ازْدِهَاءَ

تُشَدُّ إِلَى اسْتِفَادَتِهِ رِحَالٌ ... بِهَا تَسْتَعْذِبُ النَّجِبُ النَّجَاءَ

Ey yücelik ve marifet dolunayı! Ey Dimeşḳ'ın ufkunu aydınlatan!

Senin şerefinle bugünler övünüyor ve varlık ve dünyaya ışık elbisesi giydiriliyor.

Allah senin gibi bir cesur âlimi korusun. Biz onunla isteklerimize ve berekete nail olduk.

(Allah'a yemin olsun ki) sen bize hayayı takip eden ilim, yumuşak huyluluk ve faziletler verdin.

Ömrüme yemin olsun ki (kuşluk vaktindeki) o fıkıh dersleriyle günler gururlandı.

O dersler için yolculuklar düzenlenirdi ve onunla şerefli kimse kurtuluşun tadına varırdı.[225]

Hâmid Efendi'ye şiir yazan bir diğer şair Abdullah eṭ-Ṭarablusî'(ö. 1154/1741)'dir. Hâmid Efendi'nin faziletli bir genç dediği et-Ṭarablusî'nin toplam 78

223 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 340b.
224 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 340ab.
225 el-Murâdî, *age*., I, 307-308.

beyit iki ayrı takrizi[226] vardır. O, Hâmid Efendi'nin edebî yönünü şiir diliyle şöyle resmeder; [Tavîl]

حَدِيقَةُ فَضْلٍ بِالْفَصَاحَةِ أَزْهَرَتْ فَرَوْضُ رُبَاهَا بِالزُّهُورِ بَهِيجُ
تَضُوعُ مِنْ طِيبِ الْبَلاَغَةِ نَشْرُهَا فَمِنْ عَرْفِهَا دَوْحُ الْبَدِيعِ أَرِيجُ

Bir fazilet bahçesi ki fesahatle çiçek açıyor. O fesahatin yüksek tepedeki bahçesi çiçeklerle şenlenmiştir.

Belağatının güzel kokusu her yana yayılıyor. Onun tatlı kokusundan bedi'in büyük ağacı güzel kokuyor.[227]

Hâmid el-'İmâdî'ye şiir yazanlardan biri de kendisinin faziletli bir genç olarak nitelediği Muhamed b. Sa'duddin el-'Abbî'dir. (ö.?) el-'Abbî Hâmid Efendi'ye 21 beyit takriz [228] yazmış onu değişik şekillerde övmüştür. O, Hâmid Efendi'yi şöyle methetmektedir; [Basît]

بَحْرُ الأَفَاضِلِ غَيْرَ أَنَّ وُرُودَهُ عَذْبٌ وَ مَجْمَعُ كُلِّ فَضْلٍ سَامِي
أَشْبَاهُهُ قَدْ أَيِسَتْ مِنْ دَرْكِهِ دُرَرِ الْبِحَارِ سِرَاجِ أَهْلِ الشَّامِ
مُخْتَارُ فُتْيَاهَا وَ تُحْفَةُ أَهْلِهَا غُرَرُ الْبَدَائِعِ قِبْلَةُ الأَحْكَامِ
تَلْخِيصُ كُلِّ فَصاحَةٍ وَ بَلاَغَةٍ مَلَكَ الْبَيَانَ بِفِكْرِهِ الصَّمْصَامِ

O faziletler denizidir. Şu kadar varki onun kaynağı tatlı ve her yüce lütfun toplandığı yerdir.

Onun akranları denizlerin incisi ve Şam ehlinin lambası olan onu anlamaktan ümitlerini kestiler.

---

226 el-'İmâdî, *age*., Yv. 347ab- 348ab.
227 el-'İmâdî, *age*., Yv. 348b.
228 el-'İmâdî, *age*., Yv. 348b-349a.

O Şam'ın fetvalarının seçilmişi o Şam ehlinin hediyesidir. Harika sanatların başıdır. Hükümlerin kazancıdır.

O, bütün fesahat ve belağatın özetidir. Keskin fikriyle beyana sahip olmuştur.[229]

el-'İmâdî'ye şiir yazanlardan biri de Ahmed el-Mağribî el-Ezherî'(ö.?) dir. el-Ezherî, Hâmid Efendi için 49 beyit medih şiiri[230] yazmıştır. O bu şiirinde hem Osmanlı Döneminde Şam'da şiirin ne kadar yaygın kullanıldığını hem de Hâmid Efendi'nin bu konudaki üstünlüğünü şöyle açıklar: [Tavîl]

وَلَسْتُ أَقُولُ الشِّعْرُ لِمَنْ لَهُ ... شُعُورٌ بِهِ فَالشِّعْرُ عِنْدِي لَهُ قَدْرُ

إِذْمَا نَظَمْنَا لِلْمُلُوكِ قَصَائِدَا ... فَتِسْعَةُ أَشْعَارٍ لَكُمْ وَلَهُمْ عُشْرُ

إِذَا قِيلَ إِنَّ الْغَيْرَ نَهْرٌ فَإِنَّمَا ... نَقُولُ وَمَوْلاَنَا هُوَ الْبَحْرُ وَالنَّهْرُ

نَعَمْ فِي كَفَّيْهِ عَشْرُ أَنَامِلَ ... مُقَدَّمُهُ فِي كُلِّ أُنْمُلَةٍ بَحْرُ

Ben şiir hissedene aittir demiyorum. Bana göre şiirinde bir kadrü kıymeti vardır.

Biz krallara kasideler dizdiğimizde onda dokuzu sizin onda biri onlarındır.

Başkaları (şiir konusunda) nehirdir denildiğinde biz deriz ki bizim efendimiz (Hâmid el'İmâdî) hem deniz hem nehirdir.

Evet onun her iki elinde on parmak vardır. Fakat her bir parmağının ucunda bir deniz vardır.[231]

Hâmid Efendi'ye şiir yazanlardan biri de Muhammed Said es-Semmân'dır.[232] (ö. 1172/1758) es-Semmân, yukarıda ismi geçen esere 50 beyit takriz[233] yazmıştır. Hâmid

---

229 el-'İmâdî, *age*., Yv. 349a.

230 el-'İmâdî, *age*., Yv. 467ab.

231 el-'İmâdî, *age*., Yv. 467b.

232 Muhammet Tasa tarafından çalışılan İbnu's-Semmân'la irtibatı olma ihtimali yüksektir. Çünkü dedeleri aynıdır. İbnu's-Semmân olarak meşhur olan Abdulbâki b. Ahmed b. Muhammed, Saîd es-Semmân ise Saîd b. Muhammed b. Ahmed olarak zikredilir. el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 161; el-Muḥibbî, *Ḫulâṣa*, II, 260.

Efendi, es-Semmân'ı 'eski dostumuz ve 'İmâd ailesine bağlı birisi' diye tavsif eder.[234] es-Semmân ise bu takrizin nesir bölümünde Hâmid Efendi'yi şöyle över: "O fesahatın tercümanı, belağatın lisanıdır. Onun nesir ve nazmı hakkını vermek gerekirse özgün manalardan oluşur."[235]

Bunların dışında Mustafa el-'Ulvânî tarafından yazılmış 34 beyit[236], Muhammed el-Huseynî eş-Şevḳî tarafından yazılmış 36 beyit[237], Hüseyin es-Sermînî'nin 5 beyit[238] ve Hâmid Efendi'nin eserini yazan ve ismi bilinmeyen bir müstensihin 15 beyitlik medih şiiri[239] daha vardır.

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin çevresinde kendisine şiirle duygu ve düşüncelerini ifade edebilen birçok insan bulunmaktadır. Bunlardan bazıları doğrudan kendisine medih yazmış, bazıları ise bir eser münasebetiyle takrizler yazmışlardır. Bu takrizlerin içerisinde yazılan şiirlerin toplamı 460 beyit yapmaktadır. Bunların dışında basılı teracim kitaplarında 40 beyit şiir daha tesbit idilmiştir. Bu şiirlerin hemen hepsinde Hâmid Efendi'yi ve ailesini övgüler vardır. Bunlarla beraber onun ilmî ve edebî yönüne ait bilgiler de zikredilmiştir.

3.4. Eserleri

3.4.1. Arap Dili ve Belağatına Ait Eserleri

***Divân'u Şi'r*:** Hâmid Efendiye ait kaynaklarda bir divandan bahsedilmektedir.[240] Fakat daha önce yapılan çalışma ve incelemelerde[241] de ifade edildiği gibi bu esere ulaşılamamıştır. Bu tezin bir amacı da Hâmid el-'İmâdî'nin eserlerinde ve biyografi kaynaklarında zikredilen şiirlerini toplayarak divanını oluşturmaktır. Çalışmanın son

---

233 el-'İmâdî, *age*., Yv. 344a-345b.
234 el-'İmâdî, *age*., Yv. 343b.
235 el-'İmâdî, *age*., Yv. 343b.
236 el-'İmâdî, *age*., Yv. 346ab.
237 el-'İmâdî, *age*., Yv. 468ab.
238 el-Murâdî, *age*., I, 308.
239 el-'İmâdî, *age*., Yv. 469ab.
240 el-Murâdî, *age*., II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age*., I, 238.
241 Tasa, Ḥâmid b. Ali b. İbrahim el- 'İmâdî'ye Ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳ beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki, s. 34; Süzgün, agt., s. 9.

bölümünde elde edilen şiirler, onun divanı olarak zikredilecektir. Elde edilen şiirlerden kayıp divanı içerisinde medih, gazel, ihvaniyyat, zühd, hikem ve ilmi konularda ve kaside, muvaşşah, mukatta'ât, nutfe ve yetîm şeklinde şiirler olduğunu tahmin etmek zor değildir.

ed-Durru'l-Musteṭâb fî Muvâfâḳâtı 'Umara'bni'l-Ḫaṭṭâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aṣḥâb: Hâmid Efendi'nin basılmış eserlerinden biri olan bu eser es-Suyûtî'nin manzum bir eserine yine manzum olarak yazılmış bir şerhtir.[242] Hâmid Efendi bu eserinde ilk önce es-Suyûtî'nin manzum beyitlerini açıklar. Daha sonra bu beyitlere 34 beyitlik bir şerh yazar. Bu açıklamayla o es-Suyûtî'nin Hz. Ömer (r.a.) hakkında bulduğu muvâfakâtlara bazı eklemeler yapmıştır. Ayrıca bu meselenin sadece Hz. Ömer (r.a.) ile sınırlı kalmadığını göstermek için sırasıyla Hz. Ebûbekir , Hz. Ali ve bazı sahabelerin de muvâfakâtlarını zikreder. Hâmid Efendi bu eserin te'lifinde ez-Zemahşerî, el-Beyzavî ve es-Suyûtînin tefsirlerinden, el-Vâhidî'nin Esbâb-ı Nuzûl'unden ve temel hadis kitaplarından istifade ettiğini belirtir. Açıklamalarına önce beytin irabını yaparak başlayan Hâmid Efendi daha sonraki açıklamalarını zikri geçen kitaplardan nakleder. Şairin her beyti açıklarken irabını detaylı olarak vermesi dikkat çekicidir. Bu da Hâmid Efendi'nin dile vukûfiyetini gösterme adına önemli bir işaret sayılabilir. Eser doğrudan değil dolaylı olarak Arap Dili ve Belağatıyla alakalı bir eserdir. Bu esere ait şiirler tezin ikinci bölümünde incelenmiştir.

el-Laṭîfu'r-Ruḥâniyye fî Şerḥi'l-Ebyâti'l-İlhâmiyye: Hâmid Efendi'ye ait 7 beyitlik bir kasidenin Muhammed b. Murad en-Nakşebendî tarafından yapılmış şerhi ihtiva eden bir eserdir. Elyazması olarak mevcut olan eserin başında şu bilgiler yer almaktadır. 1154/1741 yılında (o zaman 49 yaşında olan) Hâmid Efendi, bir Cuma namazından sonra Hz. Peygamber (sav) hakkında şiir söylemeye başlamıştır. Bu şiir bittikten sonra kıbleye doğru sağ tarafına yaslanmış ve herhangi bir ön hazırlık olmadan

---

[242] Ḥâmid b. 'Ali b. İbrahim b. 'İmâdu'd-dîn b. Muḥibbi'd-dîn ed-Dimeşḳî el-Ḥanefî el-'İmâdî, ed-Durru'l-Musteṭâb fî Muvâfâḳâtı 'Umara'bni'l-Ḫaṭṭâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aṣḥâb, thk. Mustafa Osman Ḥâmide. D.K.İ., Beyrut, 1996.

dilinden 7 beyitlik bir şiir dökülmüştür. Bu şiirler hızlıca kaydedilmiştir. Cumartesi günü Muhammed Efendi habersiz bir şekilde Hâmid el-'İmâdî'yi ziyarete gelmiş. Hâmid Efendi bu şiiri ona nakledince çok beğenmiş, bu beyitlerin içinde irfan sahibi birisinin olduğunu söylemiş, bu şiirlere bir şerh yazmış, o şerhi de Hâmid Efendi'ye göndermiştir.[243] Bu şerhte Muhammed Efendi kasidedeki bütün beyitleri kelime kelime açıklamıştır. Kelimelerin ve beyitlerin Arap Dili ve Belağatına göre bir izahı yapılmamış, daha çok tasavvufî açıdan ele alınmıştır. Kasidenin kelimeleri teker teker açıklandığı için bu eseri bu bölümde zikretmeyi uygun gördük. Bu kısa kaside tezin muhteva bölümünde incelenmiştir.

İttiḥâdu'l-Ḳamerayn bi Beyteyni'r-Raḳmeteyn: Değerli bir dostunun, İbnu'l-Mustevfî veya ez-Zemahşerî'ye ait olduğu söylenen iki beytin açıklamasını sorması üzerine şairin kaleme aldığı bir eserdir. İki beyit şöyledir: [Vâfir]

رَأَتْ قَمَرَ السَّمَاءِ فَأَذْكَرَتْنِي لَيَالِيَ وَصْلِنَا بِالرَّقْمَتَيْنِ
كِلاَنَا نَاظِرٌ قَمَرًا وَلَكِنْ رَأَيْتُ بِعَيْنِهَا وَرَأَتْ بِعَيْنِي

Gökyüzündeki ayı gördü ve bana Rukmeteyn'e[244] ulaştığımız geceleri hatırlattı.

İkimiz de aya bakıyoruz. Ama ben onun gözüyle gördüm, o benim gözümle gördü.[245]

Hâmid Efendi, bu beytin izahında dedesi Abdurrahman el-'İmâdî'nin açıklamalarından çok istifade eder. Açıklamada fiillerin faillerini, zamirlerin mercilerini, hakikat veya mecâz olan manaları detaylıca açıklar. İbn Hacer'in bu konudaki açıklamalarından istifade eder. Yeri geldiğinde el-Mutenebbî'den örnekler verir. Kelime ve kavramların açıklanmasında dilcilerin görüşlerine başvurur. Mesela et-Ṭîbî'nin

---

243 el-'İmâdî, *age*., Yv. 178b.

244 "Basra'da Esed bölgesinde Cebel ve Ğûz civarında iki köy veya vadide akşam olması ve vadinin yan tarafı demektir." el-'İmâdî, *age*., Yv. 150a.

245 el-'İmâdî, *age*., Yv. 148b; Tasa, *age*., s. 34.

(743/1343) *et-Tibyân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân* adlı eserine es-Subkî'nin yazdığı şerhden ve el-Kisâî, ez-Zeccâcî gibi dil âlimlerinden alıntılar yapar. Çağdaşı Emin el-Muḥibbî'nin dil konusundaki *el-Muşennâ* adlı kitabından da nakiller yaparak bu iki beytin açıklamasını bitirir.[246] Bu risale Hâmid Efendi'nin dil konusunda ne kadar başarılı olduğunu gösteren eserlerden birisidir. Eser el yazması olarak mevcuttur.

en-Nefḥatu'l-Ğaybiyye fi't-Tesliyyeti'l-İlâhiyye: Hâmid Efendi'nin kendisine ait en fazla şiirinin geçtiği eserdir. El yazması olarak mevcut olan bu eser çocuklarından birinin vefatı üzerine teselli için kaleme alınmıştır. Çocuğunun acısını unutmak için ilk önce hadislerden sonra âlimlerin sözlerinden istifade etmiştir. Eserin sonunda da bu acıyı dindirmek için Peygamber aşkını tetiklemiş ve ona şiir yazarak teselli aramıştır. Hz. Peygamber (sav) için yazılmış iki kaside ve iki muvaşşah mevcuttur. Kasideler sırasıyla 55 ve 64 beyit, muvaşşahlar ise 44 ve 96 beyit olarak yazılmıştır. Muvaşşahların biri diğerine taştîr olarak nazmedilmiştir. Ayrıca ayrı ayrı toplam 10 beyit mersiye vardır.[247] Bu eser şairin acı tatlı her hadisede şiirin gücünden istifade ettiğine bir işarettir.

Mişbâḥu'l-Felâḥ fî Du'âi'l-İstiftâḥ: Subḥâneke duasıyla alakalı kaleme alınmış el yazması olarak mevcut bir eserdir. Hâmid Efendi bu eserinde bu duanın 53 ayrı ilme göre izahını yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. İlk olarak bu ilimler hakkında kısa malumat vermiş sonra varsa duanın bu ilme göre açıklamasını yapmıştır. İsmi verilen ilimde bu duayla alakalı söylenecek bir şey yoksa bunu ifade etmiştir. Arap Dili ve Belağatıyla alakalı olarak sarf ve nahiv alanlarını zikretmiş, kısaca bu ilim dallarını açıklamıştır. Aynı işlemi belağatın dalları meânî, beyan ve bedî için de gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak aruz ve kafiye ile alakalı da özet bilgiler vererek duayı bu ilimlere göre açıklamıştır. Kitabın sonunda bedî ilmine ayrı bir yer vermiştir. Bedî ilmini tarif ettikten sonra bu ilmi 53 ayrı bölümde incelemiştir. Bu bölümler içerisinde şu sanatlara yer vermiş ve subḥâneke duasına göre izah etmiştir; ḥusnu'l-

---

246 el-'İmâdî, *age*., Yv. 148b-150a.
247 el-'İmâdî, *age*., Yv. 246b-251a.

maṭla‘, berâ‘atu’l-istihlâl, et-tevşîḥ, et-teẕyîl, es-secâ‘, ittifâḳu’r-revî, luzûmu mâ lem yelzem, cinâsu’l-işṭiḳâḳ, cinâsu’l-muleffaḳ, ḥusnu’l-beyân, insicâm, es-suhûle, el-iḫtirâ‘, el-iğrâb, berâ‘atu’l-maṭla‘, el-idmâc, el-’îtilâf, el-musâvât, el-’îcâz, el-basṭ (el-iṭnâb), el-isṭidrâd, el-mecâz, el-istiâre, el-intiḳâl, eṭ-ṭayy ve’n-neşr, irsâlu’l-mesel, et-tekmîl, el-iḫtirâṣ, el-kelâmu’l-câmi‘î, et-tetmîm, ri‘âyetu’n-naẓîr, ḥusnu’t-teḫalluṣ, el-meẕhebu’l-kelâmî, el-munâsebe, et-tevşî‘, el-’îmâ, el-cem‘, el-mumâsele, ilḥâḳu’l-cuz’î bi’l-kullî, el-‘unvân, et-taṭrîz, et-tenkît, el-iḳtibâs, ḥusnu’l-ittibâ‘, en-nesaḳ, et-ta‘dîd, el-istitbâ‘, el-ittiṣâl, et-tağrîf, et-tefrîd, et-tersî‘, el-işṭirâku’l-ma‘nevî.[248]

Eserin bedî ilmine ait son bölümüne Muhammed el-Kencî tarafından *Kitâbu Minḥati’l-Munaḥ bi Şerhi Bedî’i Fetḥi’l-Fettâḥ fî Du’ai’l-İstiftâḥ* adlı bir de şerh yazılmıştır.[249]

Teşnîfu’l-Esmâ‘ fî İfâdeti “lev” li’l-İmtinâ’: Arapça bir edat olan “lev” hakkında ulemâ arasında cereyan eden bir tartışma üzerine yazılmış bir risaledir. Bu edat hakkındaki görüşler nakledilmiş, bazı önemil dilcilerin tercihleri zikredilmiştir. Sibeveyh, İbnu’Ḥâcib ve et-Taftazânî’nin görüşleri içinde et-Taftazânî’nin yorumu desteklenmiştir. Ayrıca Hâmid Efendi bu konuda dedesi Abdurrahman el-‘İmâdî ve amcasının oğlu Fazlullah el-‘İmâdî’nin de risaleleri olduğunu söyler. Risalenin sonunda da büyük dedesinin makalesini aynıyla naklederek eseri bitirir. Eser Muhammet Tasa tarafından tahkik edilmiştir.[250]

er-Risâletu’l-Ḫâmidiyye fi’l-Farḳı beyne’l-Ḫaṣṣa ve’l-Ḫaṣṣiyye: Şam kadısı Muhammed Efendi el-Hâşimî’nin el-Ḫaṣṣa ve’l-Ḫaṣṣiyye kelimelerinin farkını sorması üzerine Hâmid Efendi’nin verdiği cevabı ihtiva eden bir risaledir. Hâmid Efendi, bu iki kelimenin farklarını açıklarken er-Râğib el-İsfehânî’nin el-Mufredât’ından, Abdurrahman el-Câmî’nin Şerḥu’l-Kifâye’sinden ve el-Curcânî’nin Şerḥu’l-Miftâḥ adlı eserlerinden nakiller yapar. Bu iki kelimenin birbirinden farkı olduğunu sekiz ayrı mana

---

248 el-‘İmâdî, *age*., Yv. 146b-148a.
249 el-‘İmâdî, *age*., Yv. 276-328.
250 Muhammed Tasa, “Teşnîfu’l-Esmâ fî İfadeti lev li’l-İmtinâ‘ li Hâmid b. Ali b. İbrahim el-‘İmâdî, *SÜİFD*., Konya, 2006, XXII, 19.

ile açıklar. Hâmid Efendi'nin dil kaynaklarına ve kullanımlarına vukufiyetini gösterme açısından önemli bir risaledir. Eser el yazması olarak mevcuttur.[251]

Mukâtebât ve Resâil: Hâmid el-'İmâdînin mektup ve yazışmalarını içerdiğini tahmin edilen bu esere imkanlar ölçüsünde ulaşılamamıştır. [252]

3.4.2. Fıkha ait Eserleri

el-Fetâvâ el-Ḥamidiyye (Muğni'l-Musteftî an Suâli'l-Muftî): Hâmid Efendi'nin müftülük yaptığı dönem içerisinde verdiği fetvaları içeren bir eserdir. Eser İbn Âbidin tarafından gözden geçirilerek *el-'Uḳûdu'd-Durriyye fî Tenḳîḥi'l-Fetâvâ el-Ḥâmidiyye* olarak neşredilmiştir.[253]

Lum'a fi Taḥrîmi'l-Mut'a: Hâmid Efendi'nin mut'a nikahının haram olduğunu delilleriyle isbat ettiği eserdir.[254] Eser basılı olarak mevcuttur. 1150/1738 yılında bu eseri yazdıktan sonra aşağıdaki şiirleri nazmetmiştir. [Meczû'u'r-Recez]

1	يَا	نَاظِرًا	لأَسْطُرِ	حَرَّرْتُهَا	بِسُرْعَةِ
2	رِسَالَةً		أَرَّخْتُهَا	لِي فِي نِكَاحِ	الْمُتْعَةِ
3	اُنْظُرْ	بِعَيْنَيْ	مُنْصِفٍ	تَسْلُكْ سَبِيلَ	السُّنَّةِ
4	يَا	قَارِئًا	رِسَالَةً	بَدِيعَةً فِي	الْمُتْعَةِ
5	اُنْظُرْ	إِلَى	تَارِيخِهَا	أَلَّفْتُهَا فِي	جُمْعَةِ

1. Ey bu satırlara bakan, onları hızlıca yazdım.

2. Bana ait mut'a nikahıyla alakalı bu risalenin tarihini düşürdüm.

3. İnsaflı gözlerle bakarsan sünnet yoluna varırsın.

---

251 el-'İmâdî, *age*., Yv. 245-246.

252 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114.

253 Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz eş-Şehîr bi'bni 'Âbidîn, *el-'Uḳûdu'd-Durriyye fî Tenḳîḥi'l-Fetâvâ el-Ḥâmidiyye,* D.K.İ., Beyrut, 2008.

254 Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî el-Ḥanefî, *el-Lum'a fî Taḥrîmi'l-Mut'a*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 2003.

4. Ey mut'a hakkında bu harika risaleyi okuyan.

5. Onun tarihine bak onu cuma günü yazdım. [255]

[Kâmil]

1 هَذَا رَقِيمٌ رَائِقٌ مُتَنَاهِي فِي حُسْنِ مَقْصِدِهِ الْبَدِيعِ الزَّاهِي

2 فِي مُتْعَةٍ حَرُمَتْ فَأَرِّخْ حَامِدًا أَلَّفْتُهَا بِجُمْعَةٍ لِلَّهِ

1. Bu harika parlak güzel amacına ulaşmış üstün bir kitaptır.

2. Allah için Cuma günü yazdığım haram olan mut'a (nikahı hakkındaki bu risalenin) tarihini hamdederek yaz. [256]

[Recez]

1 فِي جُمَادَى أَلَّفْتُهَا هَذِي الدُّرَرْ رَاجِيَاتٍ مِنْكُمُ أَرِّخْ نَظَرْ

1. Bu incileri Cumade'l-ûlâ ayında yazdım. Sizden tarihini yazıp bakmanızı istiyorum. [257]

Ṣalâḥu'l-'Âlem bi İftâi'l-'Âlim: Edebu'l-Müftî konusunda Hâmid Efendi'nin yazdığı bir eserdir. Basılı olarak mevcuttur.[258]

er-Rac'a li Beyâni'ḍ-Ḍac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîḍa: Hâmid Efendi'nin sabah namazının sünneti ile farzı arasında uyumanın hükmünü izah ettiği eseridir. Eser basılı olarak mevcuttur.[259]

---

255 el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.
256 el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.
257 el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.
258 Hâmid b. Ali el-'İmâdî, *Ṣalâḥu'l-'Âlem bi İftâi'l-'Âlim,* tahk., Ali Hasan Ali Abdulhâmid, Dâru 'Ammâr, 'Amman, 1988.

Risâletu Nuḳuli'l-Ḳavmi fî Cevâzi Nikaḥi'l-Uḫti ba'de Mevti Uḫtihâ bi Yevmin: Hâmid Efendi'ye, bir kişinin hanımı öldükten sonra, ölen eşinin kız kardeşiyle evlenmesinin caiz olup olmadığı hakkında sorduğu soruya cevap olarak kaleme aldığı risaledir. El yazması olarak mevcuttur.[260]

Risâletun fi'l-'Afyûn: Afyonun helal olup olmadığı üzerine sorulan bir soru üzerine Hâmid Efendi'nin yazdığı bu risale el yazması olarak mevcuttur.[261]

er-Risâletu's-Sunniyye fi'l-Ḳahveti'l-Bunniyye: Hâmid Efendi'nin kahvenin helal olduğunu ispatladığı ve el yazması olarak mevcut olan bir eseridir.[262]

el-Ḳavlu'l-Aḳvâ fî ta'rifi'd-Da'vâ: Dava'nın tarifinin sorulması üzerine Hâmid Efendi'nin kaleme aldığı eseridir. El yazması olarak mevcuttur.[263]

Zehru'r-Rabî' fî Musâ'adeti'ş-Şefi': Fıkıh konularından Şuf'a hakkında yazılmış bir eserdir. El yazması olarak mevcuttur.[264]

Risâletun fî Beyâni İḫtilâfi Ârâi'l-Muḥaḳḳiḳîn fî Mes'eleti Rucû'in-Nâẓir 'ale'l-Mustaḥiḳḳîn: Vakıf mütevellisinin yetkileri konusunda kaleme alınmış bir eserdir. El yazması olarak mevcuttur.[265]

Risâletun 'alâ Baḥsin min Ebḥâsi'l-Lum'a fî Milki'l-Mut'a li Şeyḫi'l-İslâm Pîrîzâde el-İmâm es-Sulṭânî: Hâmid Efendi'nin mut'a nikahının haram oluşu hakkında

---

259 Hâmid b. Ali b. İbrahim el-'İmâdî el-Ḥanefî, *er-Rac'a li Beyâni'ḍ-Ḍac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîḍa,* Dâru'l-'Uṣmâniyye, 'Amman, 2005.

260 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 44-47.

261 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Pv. 85-86.

262 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 54-65.

263 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 66-68., Pv. 131-133.

264 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 68-72., Pv. 133-138.

265 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 72-76., Pv. 139-144.

yazdığı risale hakkında bir soru soran Pîrîzâde'nin yazdığı risaleyi ve Hâmid Efendi'nin yazdığı cevabı ihtiva eden bir risaledir. Eser basılı olarak mevcuttur.[266]

Teḳ'aḳu'uş-Şenn fî Nikaḥi'l-Cinn: Cinlerle evlenilip evlenilemeyeceği konusunu tartıştığı risaledir. Bu risale tahkik edilmiştir.[267]

el-Ḫalâs min Ḍamâni'l-Ecîri'l-Muşterak ve'l-Ḫass: Ecîr-i muşterak ve ecîr-i ḫass'ın sorumluluğu hakkında yazılmış bir risaledir. Bu risale el yazması olarak mevcuttur.[268]

el-İẓhâr li Yemîni'l-İstiẓhâr: Müddeî konumunda bir adama yemin gerekip gerekmediği konusunun tartışıldığı bir risaledir. Eser el yazması olarak mevcuttur.[269]

el-Meṭâlibu's-Seniyye li'l-Fetâvâ el-'Aliyye: Osmanlı Şeyhülislamı Ali Efendi'nin (1103/1692) aslı Türkçe olan fetvalarının Arapça olarak tasnif ve açıklamasından oluşan bir eserdir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[270]

el-Ḳavlu'l-Muẓhir li Ḥukmi men Ḥalefe 'alâ İ'ṭâi İmraetihi ve Hiye Tunkir: Kendisine yöneltilen şartlı talakla alakalı soruya verdiği cevabı içeren bir risaledir. Risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[271]

'Aḳîletu'l-Meğânî fî Te'addudi'l-Ğavânî: Mustafa et-Terzî'nin nazmen üçüncü hanımla evlenmenin caiz olup olmadığını sorması üzerine yazılmış nazım ve nesri içeren bir risaledir.[272] El yazması olarak günümüze ulaşmıştır. Risalenin sonunda bu esere nazmen 460 beyit takriz yazılmıştır. Bu eserdeki şiirler tezin birinci ve ikinci

---

266 Saffet Köse, "Şeyhülislam Pîrî Zâde Mehmed Sahib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-'İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) el-Lum'a fî Aḥvali'l-Mut'a Adlı Risalesine Yazdığı Tekmile", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V, 2005, 421-432.

267 Saffet Köse, "Cinlerle Evlilik Konusunda Hanefi Fakihi Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) Teka'ku'u-Şenn fî Nikahi'l-Cinn Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XV, 2005, 453-464.

268 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 181-182.

269 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 182-184.

270 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 184-245.

271 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 333-336.

272 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 336-349.

bölümlerinde incelenmiştir. Şiirlerin yazılış sebebi fıkhî bir soru olduğu için bu eser fıkıhla alakalı eserler içinde zikredilmiştir.

Beyânu ma'-ştemelet 'aleyhi Hazihi'r-Risâletu'l-Laṭîfetu mine'l-Âyâti'ş-Şerîfe ve'l-Eḥâdîsi'l-'Azîme: Fıkhî birer terim olan emânet, borç ve akit kavramlarını izah ettiği bir risaledir. Bu risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[273]

Şerḥu'l-Îḍâḥ fi'l-Furû': Fıkıhla alakalı bir eserdir. Bu eser günümüze ulaşmamıştır.[274]

Misbâḥu'l-Felâḥ Şerḥu Nûri'l-Îḍâḥ: Şurûnbulâlî'nin Nuru'l-Îḍâḥ adlı eserine yazdığı şerhtir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[275]

er-Radd 'alâ Mustafa Bek et-Terzî: Mustafa et-Terzî'ye verdiği fıkhî bir cevabı içeren risaledir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[276]

3.4.3. Tefsire ait Eserleri

et-Tafsîl fi'l-Farḳı beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl: Tefsîr ve te'vîl kelimelerinin incelendiği bir risaledir. Eser Muhammet Tasa tarafından tahkik ve tercüme edilmiştir.[277]

el-İtḥâf bi Şerḥi Ḫuṭbeti'l-Keşşâf: Tefsir Usulu açısından önemli kabul edilen Zemahşerî'nin tefsirinin mukkaddimesinin şerhidir. Hâmid Efendi bu şerhi Zemahşerî'nin mukaddimesinde gördüğü edebiyat, belağat ve dil incelikleri üzerine kaleme aldığını belirtir. Bu eser el yazması olarak mevcuttur.[278]

---

273 el-'İmâdî, *age*., Yv. 76-78.

274 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 112; İsmail Paşa el-Bağdadî, *age*., I, 238.

275 "Şam Zahiriyye Kütüphanesi Fıkhu'l-Hanefî bölümü, Nu: 6160; İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, Nu: 1485." Süzgün, *agt*., s. 9.

276 Berlin Kütüphanesi, Nu: 89741.

277 Tasa, Ḥâmid b. Ali b. İbrahim el- 'İmâdî'ye Ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳ beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki.

278 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; el-'İmâdî, *age*., Yv. 1-28., Pv. 145-150.

Risâletun fî Ḳavlihi "Biyedihi'l-Ḫayr": "Biyedihi'l-Ḫayr" ayetinin incelendiği bir risaledir.[279] On bölümde incelenen risalenin ilk iki bölümünde lafızların hakikî ve mecâz manaları ikinci bölümde ise irabı incelenmiştir. Eser tahkik edilmiş ve basılmıştır.

3.4.4. Tarihe ait Eserleri

Risâletu Ḍav'is-Sabâḥ fî Tercemeti Seyyidine Ebî 'Ubeyde b. el-Cerrâḥ: Sahabeden Hz. Ebu 'Ubeyde b. el-Cerrâḥ'ın (r.a.) biyografisinin anlatıldığı bir risaledir. Son tarafında Ebu 'Ubeyde b. el-Cerrâḥ'ın (r.a.) taundan ölmesi münasebetiyle bu hastalıktan kurtulmak için yapılması gerekenlerden bahseder. Bu risale el yazması olarak mevcuttur.[280]

Cemâlus-Sûra ve'l-Liḥye fî Tercemeti Seyyidinâ Diḥye: Sahabeden Hz. Dihye'nin (r.a.) biyografisinin anlatıldığı bir risaledir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[281]

el-'İḳdu's-Semîn fi Tercemeti Sâḥibi'l-Hidâye Burhâniddîn: Hanefî fıkhında önemli bir kitap olarak kabul edilen el-Hidâye adlı eserin sahibi Burhaneddin el-Merğînânî'nin biyografisinin anlatıldığı eserdir. Bu eser, el-Merğînânî için yazılmış bazı medih şiirlerini de ihtiva eder. Eser el yazması olarak mevcuttur.[282]

Ḳurratu Ehli'l-Ḥazzi'l-Evfer fi Tercemeti'ş-Şeyḫ Muḥyiddîni'l-Ekber: Muhyiddîn b. el-'Arabî'nin biyografisini ve ona ait bazı kapalı ifadelerin açıklamasının yeraldığı eserdir. Bu risale el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[283]

el-Ḥavḳale fi'z-Zelzele: Şam'da 1148/1735 yılında meydana gelen bir deprem münasebetiyle depremde okunacak dualarla alakalı yazılmış bir eserdir. Risale el yazması olarak mevcuttur.[284]

---

279 Bu eser Ali Abdulaziz Seyûr tarafından tahkik edilmiştir. Ali Abdulaziz Seyûr, Taḥḳîḳu Risâletin 'alâ ḳavlihî te'âlâ "biyedike'l-ḫayr li'l-'Allâme Ḥâmid b. İbrâhim el-'İmâdî", *Mecelletu'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 85-147.

280 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 85-103; Pv. 152-161.

281 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 360-362.

282 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 362-366.

283 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 114; el-'İmâdî, *age*., Yv. 251-276.

3.4.5. Diğer Eserleri

es-Şalavâtu'l-Fâḫira bi'l-Eḥâdîṯi'l-Mutevâtira: Hâmid Efendi'nin bir âlimle arasında geçen mütevatir hadisle alakalı ihtilaf üzerine kaleme alınmış bir eserdir. Mütevatir hadisin çok az olduğunu iddia eden bu zata karşı Hâmid Efendi birçok âlimden nakil yaparak cevap vermiştir. Kendisi de buna kaynaklarıyla mütevatir salatu selamları örnek olarak vermiştir. Eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[285]

Ḥâşiyetu'l-'İmâdî 'alâ Şerḥi'ş-Şemsiyye: Hâmid Efendi'nin mantık üzerine haşiye olarak kaleme aldığı bir eserdir. Bu eser el yazması olarak günümüze ulaşmıştır.[286]

4. Edebî Şahsiyeti

Hâmid Efendi'nin edebiyatla irtibatının çok erken yaşlarda başladığı rahatlıkla söylenebilir. Bunun işareti neşet ettiği evde şiiri iyi kullananların olmasıdır. Başta babası ve amcası buna örnek gösterilebilir. Diğer bir delil erken yaşlarda önemli şahsiyetlerden aldığı edebiyat dersleridir. 1126/1714 yılında vefat eden hocası Ebu'l-Mevâhib'ten belağatla alakalı Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâilu'l-'İcâz'ını* ve Sadu'd-dîn et-Taftazânî'nin *Muṭavvel'ini* okuduğu daha önce zikredilmişti. Hâmid Efendi'nin bu kitapları 23 yaşından evvel okuduğu anlaşılmaktadır. İlk şiirini ne zaman yazdığı hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmasa da yazdığı en erken tarihli şiir Kadı Mustafa Medhî'ye yazdığı kasidesinde düşürdüğü tarih 1135/1722 olarak ortaya çıkmaktadır.[287] Buna göre bize ulaşan şiirler içerisinde en erken şiirini 32 yaşında yazdığı anlaşılmaktadır.

Hâmid Efendi, şiirle dolu bir hayat yaşamıştır. Buna güzel bir örnek 1154/1741 yılında 49 yaşında iken bir cuma namazından sonra Hz. Peygamber'e (sav) şiir

---

284 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 16; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, 113; el-'İmâdî, *age*., Yv. 28-30; Pv. 129-130.
285 el-'İmâdî, *age*., Yv. 171-178; el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 17; a.mlf., *'Arfu'l-Beşâm*, s. 114.
286 Süleymaniye Kütp. Kılıç Ali Paşa Böl. Nu: 49861-8/637.
287 el-Murâdî, *age.*, s. 114.

söylemesini verebiliriz. Bu şiirden sonra 7 beyitlik ayrı bir kaside daha söylediği kaynaklarda zikredilmektedir.[288]

Muhammed el-Kencî, Hâmid Efendi'nin kısa bir kasidesine şerh yazdığı eserinde onun bir Peygamber aşığı olduğunu ve Hz. Peygamber'e (sav) birçok şiirler yazdığını söylemiştir.[289] Bundan onun bizim ulaştığımız Peygamber methiyelerinden daha fazla şiiri olduğu anlaşılmaktadır.

Hâmid Efendi, etrafı tarafından da edebiyat konusunda otorite kabul edilirdi. Bir dostunun, İbnu'l-Mustevfî veya ez-Zemahşerî'ye ait olduğu söylenen ve eserleri bölümünde zikredilen iki beytin açıklamasını sorması üzerine o, bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde önemli dilcilerin eserlerinden istifade ederek bu iki beytin çözümlemesini yapmıştır.[290]

Ayrıca Arap Dili ve Belağatıyla alakalı eserlerinde önemli dilcilerden alıntılar yapması ve doğrudan edebiyatla alakalı olmayan eserler içerisinde de yeri geldiğinde edebî açıdan yorumları onun bu konudaki gücünü göstermektedir. Buna verilecek örneklerden bir tanesi 'Subḥâneke' duasını açıkladığı eseridir. O bu eserinde 'Subḥâneke' duasını sarf, nahiv, beyan, bedî', meânî, aruz ve kafiye açısından izah ederek edebî gücünü göstermiştir.

Hâmid Efendi, hayatın içinde her zaman ve mekanda şiir yazmıştır. Çocuklarından birini kaybettiğinde, bir deprem sonrasında, kahve hakkında, bir fıskiye karşısında duygularını hep şiirle ifade etmiştir.

Onun edebî gücü sadece şiirle sınırlı değildir. O aynı zamanda kuvvetli bir nesre sahiptir. Eserleri incelendiğinde bu çok rahat bir şekilde görülmektedir. Nesir içinde sıkça kullandığı secili ifadeler onun nesrinin de kuvvetli olduğunu göstermektedir.[291]

---

288 el-'İmâdî, *age*., Yv. 178b.
289 el-'İmâdî, *age*., Yv. 178b.
290 el-'İmâdî, *age*., Yv. 148b-150a.
291 Örneğin bk., el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 28; a.mlf., *Ṣalâḥu'l-'Âlem*, s. 19.

Hemen hemen bütün eserlerinin baş veya sonlarında bu ifade tarzını kullanmış okuyucuya çok zevkli anlar yaşatmıştır.

5. Vefatı

Hâmid Efendi, geride birçok eser ve rahlesinde yetişmiş bilim adamı bırakarak 1171/1758 yılında 6 Şevvâl/13 Haziran Çarşamba günü 68 yaşında vefat etmiştir. Kaynakların zikrettiği fakat bugün izine rastlanamayan el-Bâbu's-Sağîr mezarlığında 'İmâdi ailesine mensub yere defnedilmiştir.[292] İki oğlu Hasan ve Abdulhâmid ise kendisinden kısa bir süre sonra vefat etmişlerdir.[293]

[292] el-Murâdî, *age*., II, 23.
[293] el-Murâdî, *age*., II, 17.

İKİNCİ BÖLÜM

HÂMİD EL‘İMÂDÎ’NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

HÂMİD EL-'İMÂDÎ 'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Edebiyat türleri içinde sözün manasını en fazla gözeten yazı türü şiirdir. Bu da şiirin muhtevasıyla doğrudan irtibata geçmeyi gerektirir. Muhtevaya ulaşmak ancak şiirin dilini iyi kavramakla mümkün olur. Şiirin muhtevası tabiat gibidir. Ancak kendisine özel sualler sorana sırlarını açar.[294]

1. Hâmid Efendi'nin Dîvanı

Kaynaklar Hâmid Efendi'ye ait bir dîvandan bahsetmektedir.[295] Yapılan araştırmalar sonucu Hâmid Efendi'nin dîvanına ulaşılamamıştır. Tespit edildiği kadarıyla eserlerinde ve o döneme ait terâcim ve tabakât kitaplarında 511 beyit şiiri vardır. Bunlardan 14'u kaside[296], 2'si muvaşşah, 13'u maktû'a, 8'i nutfe ve 2'si de yetîmdir. Muhteva olarak büyük çoğunluğu, medih şiirlerinden meydana gelir. Bunun yanında gazel, ihvâniyyât, zühd ve hikem, mersiye, hamriyyât, ğulâmiyyât, fıskıye ve ilmi metinler gibi farklı konularda da şiirleri mevcuttur. Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakıldığında eski Arap edebiyatının konularında, geleneğe uyarak şiirlerini yazdığı görülür.

2. Muhteva Bakımından Şiirleri

Arap edebiyatı tarihine dair kaynaklar incelendiğinde Arap şiirinin başlangıcının m.ö. VI. asra kadar uzandığı görülür. Fakat vezinli kafiyeli şekildeki şiir, Mustafa Sâdık er-Rafi'î'nin tesbitine göre hicretten en fazla 200 yıl öncesine dayanmaktadır.[297] Sonraları belli bir şekle giren şiir, vezinli ve kafiyeli aynı zamanda da bir manaya delalet eden söze denmektedir. Şiiri çevreleyen dört ana unsur vardır. Bunlar lafız, mana, vezin

---

294 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri-1 Tanzimattan Cumhuriyete*, Dergâh Yay., İstanbul, 2012, s. 6.

295 el-Murâdî, *age.*, II, 21; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *age.*, I, 238.

296 Genel kabule göre 7 ve üzeri beyit sayısına sahip şiirler kaside, üç ile altı beyit arası maktû'a, iki beyit nutfe, tek beyit ise yetîm olarak adlandırılır. Emîl Bedî' Yakûb, *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, D.K.İ., Beyrut, 2006, VII, 297; IX, 64; IX, 268; IV, 212.

297 Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîẖu Âdâbi'l-'Arab*, Daru İbn Ḥazm, Beyrut, 2008, s. 377.

ve kafiyedir.[298] Mana şiirin muhtevasını ifade eder. Şiirin muhtevası demek onun ilk kelimesinden son kelimesine kadar hangi duygu ve düşünce üzerinde yoğunlaştığı, şiirde hangi meselenin ele alındığı ve okuyucuya söylendiğidir. [299] Arap şiirinin belli başlı konuları medih, hiciv, gazel, tasvir, fahr ve mersiyedir.[300] Doğal olarak şiir bu konularla sınırlanamaz, zira insanın karşılaşabileceği her konu şiirin de konusunu oluşturabilir.

Şair bir aileden gelen ve uzun yıllar Şam müftülüğü yapmış olan Hâmid Efendi'nin dini kimliğinin ön planda olduğu görülür. Bu yönü şiirlerine de aksetmiştir. Şiirleri incelendiğinde Peygamber methiyeleri büyük bir bölümü oluşturur. Bu bölümde onun şiirleri yukarıda sayılan konulara göre ele alınacaktır. Hâmid Efendi'nin şiirlerini muhteva açısından bir bütün olarak görmek için aşağıdaki tablo incelenebilir.

Konu	Kaside	Muvaşşah	Makṭû'a	Nutfe	Yetîm	Toplam
Medih	7	2				9
Gazel	2		3	1		6
İhvâniyyât	3		2			5
Zühd ve Hikem	1		4	2		7
Diğer Konular	1		4	5	2	11
Toplam	14	2	13	8	2	39

2.1.Medih

Medih kelime manası itibariyle yermenin zıddıdır.[301] Güzel şeylerle vasfetme[302] ve övgünün güzel olanı[303] manalarına da gelir. Başka bir ifadeyle medih, bir kişiye ister

---

298 Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, thk., Muhammed Abdulmun'im Ḫafâcî, D.K.İ., Beyrut, ts., s. 64; Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *Kitâbu'l-'Umde fi Naḳdi'ş-Şi'r ve Tamḥîsihî*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 2012, s. 107.

299 İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Akçağ Yay, Ankara, 2010, s. 41,42.

300 el-Ḳayravânî, *age.*, s. 108; Zeydân, *age.*, I, 53; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, II, 434; er-Râfi'î, *age.*, s. 407; Nihad M.Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay., İstanbul, 2011, s. 67; Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi-1*, s. 129.

301 Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk., Abdulhâmid el-Hindâvî, D.K.İ., Beyrut, 2003, IV, 126.

302 Murtaḍâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*, D.K.İ., Beyrut, 2012, VII, 62.

yaratılıştan ister sonradan edinilmiş bazı güzel vasıflara binaen övgüde bulunmak demektir.[304] Şevki Dayf, Arap edebiyatının konularını Ebu Temmâm'ın dîvanında on olarak belirlediğini nakleder. Medih şiirinin doğuşunu da Cahiliye döneminde Arapların, cömertliğiyle, izzetiyle, misafirperverliğiyle, cesaretleriyle ve düşmanlarını bozguna uğratmalarıyla meşhur olmuş bir kabileyi övmeleri olarak gösterir. Hatta diğer konuların az, konusu medih olan şiirlerin daha fazla olduğunu söyler. Başlangıçta da medih şiirlerinin herhangi bir maddi menfaat beklentisi olmadan söylendiğinin altını çizer.[305] Ḳudâme b. Ca'fer ise Arap şiirinin konularını altı olarak zikreder. Sonra da bunları medih ve hiciv olarak ikiyle sınırlandırır.[306] Bütün taksimlere baktığımızda yerini koruyan ana konulardan biri medihtir. Yani medih, Arap edebiyatının ana unsurlarından biridir.[307] el-Ḳayravânî medih şiirlerinde aranması gereken dört esasın (akıl, iffet, adalet ve şecaat) olması gerektiğini vurgular. O şiirde bu özelliklerin övülmesinde ne kadar isabetli olunursa medih şiirinin de o kadar yerli yerinde olduğuna işaret eder.[308]

Arap edebiyatının bu geleneksel türü Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında da hız kesmeden varlığını sürdürmüştür. Birçok şair Osmanlı sultanları başta olmak üzere idarecilere medih şiirleri yazmışlardır.[309]

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde en çok yer kaplayan medih şiirleridir. Medih şiirleri içinde de büyük kısmını Peygamber medihleri oluşturur. Hocalarından ilk sırada yer alan Dimeşḳ'te Hanbelî müftüsü Ebu'l-Mevâhib'e, şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye, Dimeşḳ kadılarından biri olan Mustafa Medhî'ye, hocası Ahmed el-'Alemî'ye, ve Muhammed el-Kencî'ye medih şiirleri yazmıştır. Sırasıyla bunlar incelenecektir.

---

303 Cemâluddîn Ebu'l-Faḍl Muhammed b. Mukrim b. Manẓûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk., Âmir Ahmed Haydar, D.K.İ., Beyrut, 2009, II, 698.

304 Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *Miṣbâḥu'l-Munîr fi Ğarîbi'ş-Şerḥi'l-Kebîr*, Dâru'r-Risâletu'l-'Âlemiyye, Beyrut, 2010, s. 440.

305 Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Câhilî,* Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 1961, s. 195.

306 Ḳudâme b. Ca'fer, *age.*, s. 91.

307 Tasa, *age.*, s. 86.

308 el-Ḳayravânî, *age.*, s. 411.

309 Demirayak, Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu'ş-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802), s. 101.

2.1.1.Peygamber Medihleri

Peygamber methiyeleri, Eyyûbîlerin son zamanlarından ve Memlüklerin ilk yıllarından yani hicrî dördüncü asırdan beri gelişmiş ve Arap şiirinin önemli konularından biri haline gelmiştir. Peygamber methiyelerinin gelişmesinde bazı amillerin etkili olduğu görülmektedir. Siyasilerin arasındaki çekişmelerden dolayı meydana gelen sosyal ve iktisadî hayatın zorlaşması bunlardan bir tanesidir. Batı ve doğudan İslam ülkelerine yapılan savaşlar bir diğer sebep olarak zikredilebilir. Özellikle yukarıda zikredilen zaman dilimleri tarihte Haçlıların ve Moğolların saldırı zamanları olarak bilinir. Bu asırlarda şairlerin diğer dinlerin sahiplerine karşı İslamı savunmayı durdurduklarını ve buna karşılık Hz. Peygamber'i (sav) övdüklerini görmekteyiz. Hatta devlet başkanlarından tasavvufa yönelmeyi, hacca gidilmesini ve Hz. Peygamber'e (sav) şiirlerin yazılmasını teşvik edenler de olmuştur. Unutulmaması gereken bir diğer nokta da Peygamber methiyelerinin yayılmasında tasavvufun etkisidir. Bütün bu amiller Peygamber methiyelerinin yazılmasında önemli rol oynamıştır. İçten gelen sevgiden dolayı yazılan Peygamber methiyelerinin yanı sıra başına bir sıkıntı geldiğinde Peygamber methiyelerini vesile kılarak bu durumdan kurtulmayı arzu edenler de olmuştur. Bunun ilk ve en güzel örneğini de İmam Bûsîrî vermiştir.[310]

Hicrî dördüncü asırda başlayan Peygamber methiyeleri Ergin ve Demirayak'ın tespitiyle Osmanlı Dönemi Arap şiirinde yaygınlık kazanmıştır.[311]

Osmanlı Dönemi ve öncesi Peygamber methiyelerinde, Hz. Peygamber'in (sav) doğumuna, nesebine, şirkin onunla ortadan kalkıp karanlığın yok olduğuna, güzel ahlakına, mucizelerine, şefaatine, ondan yardım talep edilmesine, ona duyulan özleme, kutsal mekanlara, dünyanın Onun (sav) sayesinde yaratıldığına ve Ehl-i Beyte ve ashabına övgü gibi birçok konuya yer verilmiştir.[312]

---

310 Ömer Musa Paşa, el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şâm 'Uṣûru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989, s. 466.

311 Mehmet Mesut Ergin, Osmanlı Dönemin Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri, *Marife*, V, I, 119.

312 Ergin, *agm*., s. 120; Demirayak, *age*., s. 229.

Hâmid Efendi'nin Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı methiyelerde bu dönemdeki bütün özellikleri görmek mümkündür. Hatta Hâmid Efendi, Peygamber methiyelerinin ilk çıkış özelliğine tamamen uymuş, oğlunu kaybetmesi üzerine teselli için Hz. Peygamber'e (sav) iki kaside ve iki muvaşşah kaleme almıştır. Ayrıca İbn Hacer'in bir şiirine taştîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi olan 7 beyitlik bir kasidesi daha vardır. Kasideler sırasıyla 55 ve 64 beyitten; muvaşşahlar ise sırasıyla 44 ve 96 beyitten oluşur.

Kaynaklarda Abdulhamid ve Hasan adında iki oğlunun olduğu söylenir. Bu ikisinin de Hâmid Efendi'nin vefatından kısa bir süre sonra öldükleri bilinmektedir. Ancak vefatı üzerine risale kaleme aldığı çocuğu hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır. İlk kasidenin matla'ında kullandığı "*ḥamden*" kelimesi muhtemelen kaybettiği evladının ismine işaret olabilir. Zira kendi ismini mutlaka şiirin sonuna doğru kullandığından burada oğlunun ismini kastetmiş olabilir. Hâmid Efendi'nin böyle bir durumda yazdığı kaside ve muvaşşahlara bakıldığında Hz. Peygamber (sav) için yanan bir kalbi görmek çok zor olmamaktadır.

Hâmid Efendi'nin Arap şiirinde geleneksel yapıyı koruyan bir şair olduğu sırasıyla bu kaside ve muvaşşahlar incelenerek görülebilir.

Ayrıca o, ilk kasideyi yerinde ineleneceği üzere Lisânu'd-dîn İbnu'l-Ḫaṭîb'in (ö. 776) bir kasidesine muâraza yaparak yazmıştır. İbnu'l-Ḫaṭîb, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı kasidesini o zamanın sultanına hediye etmiş, Hâmid Efendi ise bu şiiri çocuklarından birini kaybettiğinde Hz. Peygamber'den (sav) medet için yazmıştır.[313] İki kasidenin de mazmûnu, vezni, bahiri ve kafiyesi aynı ancak yazılış maksadı farklıdır.

Hâmid Efendi 55 beyitten oluşan ilk kasidesinin matla'ında afif gazelle başlamış devamındaki sekiz beyitte sevgili için çekilen özlem ve aşk acılarından bahsederek kasidesine klasik bir giriş yapmıştır. Bu bölüm gazel bölümünde

---

313 el-Murâdî, *age.*, II, 18.

inceleneceği için burada ele alınmayacaktır. Şair gazel bölümünden sonra atlala geçer. Bu bölümde yine kasidenin yapısı bölümünde incelenecektir. Kasidenin bir bütün halinde görülebilmesi için bu mukaddime aşağıda verilmiştir. [Tavîl]

1	لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا	وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا
2	غَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرَ	إِلَى كُلِّ عِطْفٍ مِنْ مَعَاطِفِهِ نَدَّا
3	أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا	لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى
4	فَخَفْقُ وَمِيضٍ مِنْهُ غَادَرَ مُهْجَتِي	حَلِيفَ جَوًى صَارَتْ حُشَاشَتُهَا غِمْدَا
5	سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ	بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا
6	وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا	دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا
7	كَأَنَّ انْسِكَابَ الدَّمْعِ مِنْ غَرْبِ نَاظِرِي	رُكَامُ غَمَامٍ قَارَنَتْ شُهُبًا رَصْدَا
8	يُؤَجِّجُ نَارًا وَهْوَ مَاءٌ مُصَعَّدٌ	تَقَاطَرَ فَانْظُرْ كَيْفَ مَازَجَهُ ضِدَّا
9	عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا	فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا
10	فَنَنْشَقُ عَرْفَ الطِّيبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ	وَنَجْنِي بِوَادِي الْمُنْحَنَى الشِيْحَ وَالرَّنْدَا
11	وَنَسْعَى عَلَى الأَقْدَامِ وَالْوَجْهِ وَالْحَشَا	وَنَذْرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمُ بِهِ وَجْدَا
12	نُدَاوِي كُلُوماً مِنْ تَرَى ذَلِكَ الْحِمَى	وَقَلْباً كَثِيرَ الْوَجْدِ وَالأَعْيُنَ الرُّمْدَا
13	أَشِيمُ بِهِ وَادِي الْعَقِيقِ وَطَيْبَةً	وَطِيباً لِذَاتِ السِّتْرِ أَذْكَرَنِي الْعَهْدَا
14	بِهِ حَجَرٌ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدٌ	لِمُسْتَلِمِيهِ مَا أَنَاخُوا لَهُ وَفْدَا
15	صَفَا لِي صَفَاهَا بِالْمَقَامِ وَزَمْزَمٌ	يُزَمْزِمُ لِلدَّاعِي سُرُوراً لِمَا أَدَّى

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına buhur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcın) kınına çevirdi.

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarının eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.

10. Râme[314] *tarafından güzel bir koku alıyor ve Munḥena vadisinde*[315] *Rend*[316] *(ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîḥ*[317] *bitkilerini deriyoruz.*

11. Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarını saçıyoruz.

12. Bu korunun toprağından yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.

---

314 "Hicaz çölünde bir yer ismi." İsmail b. Ḥammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Siḥaḥ*, Dâru'-l-İḥyâi't-Turâşi'l-'Arabî, Beyrut, 2009, IV, 1160.

315 "Munḥenâ vadisi, Medine'nin güneybatısındaki Musallâ Mescidi tarafında bulunan Buṭḥân vadisinin doğu tarafına verilen isimdir." Abdulkuddûs el-Ensârî, *Âṯâru'l-Medîneti'l-Munevvera*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1973, s. 172.

316 "Çöl ağaçlarından güzel bir ağaç. Mersin ağacı da denmektedir." Ahmed b. Fâris b. ez-Zekeriyyâ er-Râzî, *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, D.K.İ., Beyrut, 1999, I, 489.

317 "Güzel kokulu bir bitki." Şihâbuddîn Yâḳût b. Abdillah el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, D.K.İ., Beyrut, 2011, III, 430.

13. Bu vadinin korusunda Ṭaybe'yi[318] (Medine'yi), Akik vadisini ve ahdi[319] hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).[320]

Hâmid Efendi, bu mukaddimeden sonraki beyitlerde Hz. Peygamber'in (sav) ismini zikrederek övgüsüne başlar. Onun, şeriat direğini diktiğini, şeriate heybet elbisesi giydirdiğini, sıkıntılarda ona sığınmak gerektiğini, onun yaratılmışların en hayırlısı, faziletlisi ve en fazla övgüye layık olduğunu vurgular. Son beyitte de ondan daha iyi kim doğru yola çağırabilir şeklinde bir soru sorar. Bu soru istifhâm-ı inkârî sorusudur. Senden daha iyi hidayete götürecek hiç kimse yoktur manasına gelmektedir. Bu bölümde şair, Hz. Peygamber'in (sav) Ahmed ismini, bu kelimenin hususiyetini vurgulamak için iki defa zikretmiştir. [Tavîl]

16 مَعَاهِدُ فِيهَا الدِّينُ وَالنُّورُ وَالْهُدَى رَسُولُ الرِّضَا حَقًّا تَبَوَّأَهَا مَهْدَا

17 أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فَوْقَ مَنَارِهَا وَأَلْبَسَهَا مِنْ نُورِ هَيْبَتِهِ بُرْدَا

18 إِذَا مَا عَرَانَا فِي الْمُلِمَّاتِ حَادِثٌ شَجَانَا إِلَيْهِ إِذْ وَجَدْنَا بِهِ رِفْدَا

19 فَأَحْمَدُ خَيْرُ الْخَلْقِ أَفْضَلُ كَائِنٍ وَأَحْمَدُ دَاعٍ لِلرَّشَادِ وَمَنْ أَهْدَى

16. Oradaki yerlerde (bolca) din nur hidayet vardır. Razı olunmuş elçi gerçekten buraları beşik edinmiştir.

---

318 "Hz. Peygamber'in (sav) Medine için kullandığı başka bir isim." Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muhîṭu'l-'Aẓam*, D.K.İ., Beyrut, 2000, IX, 227.

319 Bakara sûresi 125. ayette geçen "İbrahim ve İsmail'den de, Tavaf edenler, ibadete kapananlar, devamlı rükû ve secdede bulunanlar için evimi tertemiz tutun, diye söz almıştık." ifadesine telmih vardır.

320 el-Murâdî, *age.*, II, 18.

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin nurundan ona bir elbise giydirdi.

18. Felaketler içinde bir olay başımıza geldiği zaman, ona sığınırdık zira onda destek bulurduk.

19. Ahmed mahlukatın en hayırlısı, varlığın en faziletlisi ve Ahmed doğru yola davet edendir ve ondan daha iyi hidayete kim götürebilir.[321]

Hâmid Efendi daha sonra *iltifât*[322] sanatıyla diğer bölüme geçiş yaparak kendi durumundan bahsetmiş, kendisinin günahlarla dolu ağır bir yük altında olduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber'den (sav) kendisine acımasını istemiştir. Burada şair kendisini çok ağır yük altındaki bir hayvana günahlarını da hayvanın üzerindeki yüke *istiâre* yoluyla benzetmiştir. Şairn kullandığı *Kemikleri zayıflattı*[323], *Suvâ'*[324] ve *keyl*[325] kelimeleri Kur'ân'da geçmektedir. *'Bilmeden günah kasesini çaldım'* ifadesiyle kendi günahlarını *istiâre* yoluyla gizlice yapılan hırsızlığa benzetmiştir. Bu iki beyitte şair, memduhu karşısında mütevazi bir şekilde durmayı başarmıştır. [Tavîl]

20 حَنَانَيْكَ إِنِّي بِالذُّنُوبِ لَمُوثَقٌ بِظَهْرِيَ حِمْلٌ أَوْهَنَ الْعَظْمَ وَالْجِلْدَا

21 سَرَقْتُ صُوَاعَ الذَّنْبِ جَهْلاً وَأَرْتَجِي أُقَابَلُ بِغُفْرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدَا

20. Bana acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtımda kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.

---

321 el-Murâdî, *age*., II, 19.

322 "İltifat, bir şeyi çevirmek, yüzünü çevirmek, yönelmek, döndürmek, dürmek, katlamak" gibi anlamlara gelir. İbn Manzûr, *age.*, V, 4051. Terim olarak ise iltifât; Konuşanın muhâtaptan gâibe, gâibten de muhâtap sîgasına geçmesi veya bunun benzeri bir şekilde bir sîgadan diğerine intikâl etmesidir. Abdulazîz 'Atîḳ, *'İlmu'l-bedî'*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 142.

323 Meryem, 19/4.

324 Nûh, 71/23.

325 Yûsuf, 12/65.

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.[326]

Aşağıdaki beyitlerde Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'i (sav), Kur'ân ve hadiste geçen bazı kavramları kullanarak övmüştür. Yûsuf suresinde geçen *'Azîz* kelimesini alarak Hz. Peygamber'i (sav), *Peygamberlerin azîz'i* şeklinde, Hadiste geçen, *Hz. Yusuf'a (a.s.) güzelliğin yarısı verildi'*[327] ifadesini alarak, *"Hz. Peygamber'i (sav) bütün güzellik size hastır"* ifadesiyle övmüştür. Hadis olarak rivayet edilen başka bir ifadede geçen, *"Hz. Âdem daha yaratılmamışken ben Peygamberdim"*[328] cümlesini kullanarak Hz. Peygamber'e (sav) övgüde bulunmuştur. [Tavîl]

22 فَأَنْتَ عَزِيزُ الأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفْ لَهُ الشَّطْرُ وَالْحُسْنُ الْجَمِيلُ لَكُمْ فَرْدَا

23 وَكُنْتَ نَبِيًّا وَالْخَلاَئِقُ لَمْ تَكُنْ وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ لاَ يُبْدَا

22. Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf'a (a.s.) yarısıvar. Mükemmel güzellik ise size hastır.

23. Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.[329]

Aşağıdaki beyitlerde ise şair *husnu't-ta'lil* yapmıştır. Yani ifadelerine letafet vermek için bazı hakikî sebepleri olan durumlara manevi sebepler bulmuştur.[330] Hâmid Efendi, Hz. Nuh'un (a.s.) gemisinin yürümesini, Tûr dağının Hz. Musa (a.s.) için yıkılmasını, Hz. İbrahim'in (a.s.) ateşinin sönmesini, ayın ve yıldızların görünmesini, kınına girmiş olarak tasvir ettiği kainatın sırrını ve yine bu mevcudatın neticesini manevi

---

326 el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.

327 Muslim b. Haccâc, *Saihîhu Muslim*, Dâru'l-Feyḥâ', Dimeşḳ, 2010, I, 236.

328 Muhammed b. Abdillah el-Ḥâkim en-Neysâbûrî, *el-Mustedrak 'ale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, D.K.İ., Beyrut, 2009, II, 665.

329 el-'İmâdî, *age*., Yv. 249b; Pv. 247b.

330 el-Ḫatîb el-Ḳazvînî, *el-'Îḍâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut, 2009. s. 361; Abdurrahman Hasan Ḥabennek el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Ḳalem, Dimeşḳ, 2010, II, 387; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 56; Hikmet Akdemir, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 100.

bir vesile olan Hz. Peygamber'in (sav) varlığına bağlayarak memduhunu övmüştür.[Tavîl]

24 وَلَوْلاَكَ مَا سَارَتْ لِنُوحٍ سَفِينَةٌ وَلَوْلاَكَ مُوسَى مَا لَهُ الْعَلَمُ انْهَدَّا

25 وَلَوْلاَكَ مَا نَارُ الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ سَلاَماً وَمِنْ بَعْدِ الضِّرَامِ فَيَا بَرْدَا

26 وَلَوْلاَكَ مَا الأَفْلاَكُ وَالْحُجُبُ أَطْلَعَتْ عَلَى الأَرْضِ مِنْ آفَاقِهَا الْقَمَرَ السَّعْدَا

27 وَأَنْتَ لَسِرُّ الْكَوْنِ إِذْ هُوَ مُعْمَدٌ لَهُ أَظْهَرَ الرَّحْمَنُ مِنْ أَجْلِكُمْ قَصْدَا

28 نَتِيجَةُ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلَّمَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْقَصْدُ مِنْهُ وَمَا أَبْدَا

29 وَنُقْطَةُ هَذِي الدَّارِ أَنْتَ ضِيَاؤُهَا وَقُطْبُ رَحَاهَا أَنْتَ أَلْبَسْتَهُ مَجْدَا

30 وَأَثْنَى عَلَيْكَ اللهُ فِي الذِّكْرِ مَادِحًا وَلَمْ يُبْقِ جِبْرِيلُ لَنَا مِدْحَةً تُهْدَا

24. Sen olmasaydın Nuh (nebi) için gemi yürümezdi. Sen olmasaydın Musa için dağ (tur) yıkılmazdı.

25. Sen olmasaydın Halil İbrahim'in ateşi selamete dönüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Şiddetli ateşten sonra ne de güzel serinlik oldu.

26. Sen olmasaydın ne mevcudat ne de gayb perdeleri ufukların ardından yeryüzüne mutluluk ayını (yıldızı olan seni) çıkarmazdı.

27. Sır kınına girmişken (gizlenmişken) sen varlığın gizemisin Rahman murâdını sizden dolayı açığa çıkardı.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve yarattığında bundan maksadı sensin.

29. Bu (dünya) yurdunun noktası ve nuru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.

30. Allah seni överek Kur'ân'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.[331]

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) yukarıdaki bölümde *sen olmasaydın,* (لَوْلاَكَ) şeklinde üç defa hitap etmiştir. Aynı ifadelerde İbn Hacer'in bir şiirine taştîr olarak yazdığı başka bir şiiri de vardır. Onu da burada zikretmek uygun olacaktır. İbn Hacer'in *el-Mevâhibu'l-ledunniyye* adlı kitabında zikrettiği şiirine bakacak olursak; [Vâfir]

نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيقُ وَلاَ جَابَتْ لَهُ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى جُفُونِي تَدَانَى الْحَيُّ أَمْ بَعُدَ الطَّرِيقُ
إِذَا كَانَتْ تَحِنُّ لَكَ الْمَطَايَا فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (akik) için develer sahraları geçerdi.

2. Evet (mübarek) mahalle (Medine) ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. Gözyaşlarım üzerinden sana koşup geliyorum.

3. Binekler (bile) sana gelmek için özlem çekiyorlarsa kara sevdalı âşığın ne yapsın.[332]

Hâmid Efendi'nin İbn Hacer'in şiirine taştîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi ise: [Vâfir]

1 نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيقُ وَلاَ أَسْرَى بِهِ الطَّيْفُ الطَّرُوقُ
2 نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا فَخُرَ الْمُصَلِّي وَلاَ جَابَتْ لَهُ الْفَلَوَاتِ نُوقُ

---

331 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

332 Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Ḳasṭallânî, *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye bi'l-Mineḥi'l-Muhammediyye*, thk., Salih Ahmed eş-Şâmi, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 2004, IV, 504.

3	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى جُفُونِ	كَأَنَّ شُؤُونَ أَدْمُعِهَا شَقِيقُ
4	نَعَمْ ذِكْرَاكَ دَأْبِي فِي الدَّيَاجِي	تَدَانَى الْحَيُّ أَمْ بَعُدَ الطَّرِيقُ
5	إِذَا كَانَتْ تَحِنُّ لَكَ الْمَطَايَا	وَمِنْ أَلَمِ الْجَوَى لاَ تَسْتَفِيقُ
6	وَأَبْدَى الْجِذْعُ مِنْ جِزْعٍ أَنِينًا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ
7	وَصَلَّى اللهُ مَا نُشِرَتْ تَحَايَا	عَلَى مَثْوَاكَ أَوْ سَالَ الْعَقِيقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesilenle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem duyuyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiğin) kütük, senin ayrılığından inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşığın ne yapsın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebî).[333]

Hâmid Efendi sözü yine kendisine getirerek sıkıntılı anında yardımcı olarak gördüğü Hz. Peygamber'e (sav) sığınmış, ondan şefaat talebinde bulunmuştur. Hz. Peygamber'den (sav) yardım diledikten sonra ondan gelecek en küçük bir hidayet

[333] el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 51.

nurunun esintisinin bile kıyamet günü kendisini kevserin başına götürebileceğini ve ondan gelecek bir bakış, bir esinti ve küçük bir yardımın onu ilahî vecde getirebileceğini ifade etmiştir. Bu bölümün son beytinde de Hz. Peygamber (sav) hakkında "kim bir aşk şiiri söylerse oturur onu dinleriz" diyerek alçak gönüllülük sergilemiştir. Bu sözleriyle Hz. Peygamber'e (sav) kendisinden daha iyi şiir yazan olabileceğini ifade etmiştir. Kendisini yardıma çok muhtaç olarak gördüğü için yardım eden manasına (مُغِيثُ) kelimesini iki defa tekrar etmiştir. Kısaca söylenecek olursa şair, Peygamber methiyelerinde ele alınan genel konulara riayet etmiş ve bu bölümde de şefaat talebini işlemiştir. [Tavîl]

31 أَبَى اللهُ أَنْ أَلْقَاكَ إِلاَّ مُنَعَّمًا وَحَبْلُ رَجَانَا بِالأَمَانِي قَدِ امْتَدَّا

32 إِلَيْكَ الْتَجَأْنَا يَا مُغِيثُ فَكُنْ لَنَا مُغِيثًا إِذَامَا الْهَمُّ فِينَا قَدِ اشْتَدَّا

33 عَسَى لَمْحَةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ نَسْتَقِي بِهَا كَوْثَرًا يَوْمَ الزِّحَامِ غَدًا وِرْدَا

34 عَسَى لَمْحَةٌ أَوْ نَفْحَةٌ أَوْ عِنَايَةٌ تُهِيجُ بِالشَّوْقِ الإِلَهِيِّ لَنَا الْوَجْدَا

35 عَسَى الآنَ عَمَّا قَدْ عَثَرْتُ إِنَابَةٌ لَدَيْهَا يَدُ الآمَالِ قَدْ قَدَحَتْ زَنْدَا

36 فَنَحْظَى بِسِرِّ السِّرِّ وَالأُنْسِ لاَ نَرَى حَدِيثَ الْهَوَى إِلاَّ عَقَدْنَا لَهُ بَنْدَا

31. Allah seninle karşılaşmamı ancak gözüm aydın olarak istedi, ümitlerimizin ipi temennilerimizle uzadı.

32. Ey yardım eden! Sana sığındık, bizdeki sıkıntı şiddetlendiği zaman bize yardımcı ol.

33. Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.[334]

34. Umulur ki bir parıltı, bir esinti veya bir yardım, ilahi aşkla bizi vecde getirip coşturur.

---

334 el-Murâdî, *age.*, II, 19.

35. Umulur ki şimdi günahlara düştüğüm şeylerden tevbeye nail olurum. Bunun yanında emellerin eli çakmağı tutuşturur.

36. Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözü ona bırakır ve dinleriz). [335]

Birinci bölümde Hâmid Efendi'nin tasavvufî yönünün ileri olduğundan bahsedilmişti. Bu beyitlerden de bu çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira *sır*[336] ve *üns*[337] tasavvufta önemli kavramlardandır.

Buraya kadar incelenen beyitlerde Hâmid Efendi Hz. Peygamber'i (sav) değişik şekillerde övmüştür. Fakat 37 ile 40. beyitler arasına bakıldığında medih konusu bırakılmış irtibatlı ama farklı bir konu işlenmeye başlanmıştır. Buna bedi' ilminde *istiṭrâd* denmektedir.[338] Yani şair bu beyitlere kadar Hz. Peygamber'e (sav) önemli medihlerde bulunmuştur. Bütün bu övgüler insan zihnine bu kadar da övgü olur mu şeklinde bir soru getirebilir. Hâmid Efendi de adeta bu sorunun cevabı mahiyetinde *istiṭrâd* sanatını kullanarak cevap vermiştir. Ona göre Hz. Peygamber'e (sav) her türlü övgüde bulunulabilir. Fakat tevhid inancından vazgeçilemez. Tevhid inancını vurguladığı aşağıdaki beyitlerde ilk olarak herşeyin yaratıcısının Allah olduğunu ve Ondan başka ilah kabul edilemeyeceğini vurgular. Şair bu konuya Kur'ân'dan bir örnek verir. Hz. Nuh zamanında zamanla putlaştırılmış Suvâ' ve Vedd isimli iki salih kişi vardır. Bu insanların heykelleri dikilmiş sonra da bunlara tapılmaya başlanmıştır. Hâmid Efendi bu türlü yanlışlıklardan uzak durulması gerektiğini bu beyitlerde işlemiştir.

---

335 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

336 Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Ḥatimî el-Ma'rûf bi'b-ni ʿArabî, *el-Futûḥâtu'l-Mekkiyye*, D.K.İ., Beyrut, 2011, IV, 161.

337 İbnu'Arabî, *age.*, IV, 254.

338 "İstiṭrâd, aralarındaki münasebetten dolayı bir manadan diğer bir manaya geçtikten sonra tekrar ilk manayı tamamlamaya dönmektir. Bu durumda kelamın sevkinde asıl olan ilk manadır." el-Ḳazvînî, *age.*, s. 345; Cebbûr Abdunnûr, *el-Muʿcemu'l-Edebî*, Dâru'l-ʿİlmi'l-Melâyîn, Beyrut, th., s. 18; Akdemir, *age.*, s. 187.

Şair bu hatırlatmayı yaptıktan sonra tevhid inancının esaslarını zikretmiş, Allah'ın Ferd, Azîz ve Rahîm olduğuna ve Hz. Peygamber'in (sav) Onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet edilmesi gerektiğini söylemiştir. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in (sav) bu yüce konumuna rağmen onun hakkında haddi aşan söz söylenemeyeceği hakikatini de vurgulamıştır. [Tavîl]

37 وَنَنْظُرُ لِلْفَعَّالِ جَلَّ جَلاَلُهُ وَنَطْرَحُ ذَاتَ الْفِعْلِ مِنَّا وَمَا أَبْدَا

38 نَقُومُ بِوَادِي الذُّلِّ لِلَّهِ لاَ نَرَى سِوَاهُ إِلَهًا لاَسُوَاعاً وَلاَ وَدًّا

39 وَنَشْهَدُهُ فَرْدًا عَزِيزًا وَرَاحِمًا وَكُلٌّ لَهُ يَوْمَ الزِّحَامِ أَتَى عَبْدَا

40 وَنَشْهَدُ أَنَّ الْهَاشِمِيَّ مُحَمَّدًا رَسُولٌ وَعَبْدٌ لَمْ نُجَاوِزْ بِهِ حَدًّا

37. Fa'âl olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.[339]

38. Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Suva' ne de Vedd'i tanırız.

39. Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.

40. Ve şehadet ederiz ki Hâşimî Hz. Muhammed (sav) Resuldur ve kuldur. Onun için haddimizi aşkın söz söylemeyiz.[340]

Hâmid Efendi aşağıdaki iki beyitte Hz. Peygamber'i (sav) övmeye devam etmiştir. Onun mahlûkatın en faziletlisi, ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel kısmı, kalplerimizi ihya eden bir Peygamber olduğunu ve kıyamet günü ümmetinden kebair işleyenlere şefaat edeceğini vurgulayarak bölümü bitirmiştir. [Tavîl]

41 رَسُولُ إِلهِي أَفْضَلُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَوْسَطُهُمْ عِقْدَا

339 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249b. Pv. 247b.
340 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249b; Pv. 247b.

42 أَتَانَا الْهُدَى مِنْهُ وَأَحْيَا قُلُوبَنَا وَيَشْفَعُ فِي يَوْمِ الزِّحَامِ لِمَنْ صَدَّا

41. Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel noktası (yani en kıymetlisi).

42. Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan ayrı) düşenlere şefaat edecektir.[341]

Peygamber methiyelerinde alışılagelen methiyeyi dua ve salâtu selam ile bitirmektir. Hâmid Efendi de bu geleneğe uyarak aşağıda Hz. Peygamber'e (sav) üç beyitle salâtu selam getirmiş, salâtu selâmın içinde Hz. Peygamber'i (sav) ayrı vasıflarla övmüştür. Daha sonra Hulefâ-i Râşidînden Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali'yi (r.a.) de öne çıkan vasıflarıyla hem zikretmiş hem de duasının içine almıştır. Ayrıca İmam-ı A'zam Ebû Hanife'yi, İmam Şâfi'yi, İmam Mâlik'i, İmam Ahmed b. Hanbel'i, Abdulkadir Geylânî'yi ve bütün evliyayı da bu dua içine alarak şiiri tamamlamıştır. Kendisi Şam'da Hanefî'lerin müftüsü olduğu için İmam-ı A'zam Ebu Hanife'yi zikrederken "hazinem" diyerek onun yanında yerinin ayrı olduğunu küçük bir işaretle göstermiştir. Abdulkadir Geylânî hazretlerini de "güzide" olarak tavsif etmiş, "onun Bağdat'a yerleştiğini ve kabrinin de orada bulunduğunu" söyleyerek zikretmiştir. Bütün şiirlerinde olduğu gibi burada da kendi ismine telmih yapmayı ihmal etmemiştir. Son beyitte sır ifadesiyle oğlunun vefatını kastetmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu şiirleri yazış sebebi çocuğunu kaybetmesidir.[342] [Tavîl]

43 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا كَاشِفَ الرَّدَى إِذَا مَا عَظِيمُ الذَّنْبِ أَجْهَدَنَا جَهْدَا

44 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا دَافِعَ البَلاَ إِذَا مَا شَبَاةٌ لِلْكَتَائِبِ قَدْ أَصْدَا

45 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا مَنْ بِهِ لَنَا ضِيَاءٌ إِذَا مَا اللَّيْلُ لِلْهَمِّ قَدْ مَدَّا

46 كَذَاكَ عَلَى أَصْحَابِكَ الْغُرِّ الَّتِي فَضَائِلُهُمْ لاَ تَقْبَلُ الْحَصْرَ وَ الْعَدَّا

---

341 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 250a.

342 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 246b, Pv. 244a.

47 خُصُوصًا أَبَا بَكْرٍ خَلِيفَتَكَ الَّذِي حَبَاكَ بِمَا يَحْوِي وَبِالنَّفْسِ قَدْ فَدَّى

48 فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ مِنَ الإِنْسِ ثَانِي اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ قَدْ عُدَّا

49 كَذَا عُمَرُ الْفَارُوقُ مَنْ فَرَّقَ الْعِدَا وَسَلَّ حُسَامَ الْحَقِّ بِالْحَقِّ فَامْتَدَّا

50 كَذَلِكَ ذُو النُّورَيْنِ عُثْمَانُ بَعْدَهُ عَلِيٌّ أَبُو السِّبْطَيْنِ مَنْ بَذَلَ الْجَهْدَا

51 وَآلُكَ أَصْحَابُ الْمَعَارِفِ وَالْهُدَى فَكَمْ أَوْضَحُوا الآيَاتِ وَالشَّرْعَ وَالرُّشْدَا

52 كَذَاكَ عَلَى النُّعْمَانِ ذُخْرِي وَ مَالِكٍ وَأَحْمَدَ تِلْوَ الشَّافِعِيِّ لَهُ تُهْدَى

53 وَأَيْضًا لِعَبْدِ الْقَادِرِ الْعَلَمِ الَّذِي تَوَطَّنَ بَغْدَادًا وَشَرَّفَهَا لَحْدَا

54 كَذَاكَ جَمِيعُ الأَوْلِيَاءِ لأَنَّهُمْ عِمَادِي وَإِنِّي حَامِدٌ لَهُمْ حَمْدَا

55 وَسِرِّيَ أَسْرَى بِالسُّرُورِ لأَنَّهُ تَأَلَّقَ نَجْدِيًّا فَأَذْكَرَنِي نَجْدَا

43. Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.

44. Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.

45. Sıkıntılı geceler uzadığında ey bizim için ışık olan! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.

46. Aynı şekilde faziletleri, sınır kabul etmeyen seçkin ashabının üzerine de Allahın salâtı olsun.

47. Özellikle herşeyini sana veren ve nefsini sana feda eden halifen Hz. Ebûbekir'e (r.a.) .

48. O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.

49. Aynı şekilde düşmanları dağıtan ve hakkın kılıcını hakla çekip yayan Hz. Ömer (r.a.) Faruk'a.[343]

50. Aynı şekilde ondan sonra iki nur sahibi Hz. Osman'a (r.a.) ve bütün gayretini ortaya koyan iki torunun babası Hz. Ali'ye (r.a.) .

51. Nice ayetleri, şeriatı ve rüşdü açıklayan senin marifet ve hidayet ashabı olan ailene.

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a İmam Malik'e Şafiî'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.

53. Ve yine Bağdad'ı vatan edinip orayı kabriyle şereflendiren güzide Abdulkadir Geylânî'ye de (selam olsun).

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı. [344]

Hâmid Efendi'nin Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı bu kasideye bakıldığında, bu alanda yazılmış kasidelerde kural haline gelen bütün öğelerin kullanıldığı görülür. O bu kasidesine bir bahçenin güzel kokusundan hareketle afif gazelle başlamış ve gazelde bahçe ve öğelerindeki kelimeleri kullanarak aşkını ifade etmiştir. Aṭlâl'da da bu tür şiirlerde kullanıla gelen *Akik ve Munḥanâ vadisi, Râme, Ṭaybe* ve Hicaz bölgesinde yaygın iki ot olan *Şîḥ* ve *Rend* kavramlarına yer vermiştir. Daha sonra uzun bir bölümde değişik yönleriyle Hz. Peygamber'i (sav) övmüştür. Bu övgüleri de bazen hadislerdeki ifadelerden seçmiş ve genişletmiş, övgüsünde ileri gittiği zannını yıkmak için inanca ait temel düşüncelere *istiṭrâd* yoluyla yer vermiştir. Sonunda yine bu tür şiirlerin genel özelliği olan salât-u selamla kasideyi tamamlamıştır. Sonuç olarak denebilir ki şair

---

343 el-Murâdî, *age.*, II, 19.
344 el-Murâdî, *age.*, II, 19.

Hâmid Efendi, Arap Edebiyatında Peygamber methiyelerinde takip edilen genel kıstaslara göre şiirini yazmıştır.

Hâmid Efendi'nin Peygamber methiyesi konusunda bir kasidesi daha vardır. Bu kasidesine de afif gazelle başlamış ve aṭlâlla devam etmiştir. Birinci kaside de sevgilisine aşkını bir bahçe üzerinden işlerken burada sevgilisine olan aşkını dolunay üzerinden örgülemiş ve aşkını dolunayla alakalı kavramlarla ifade etmiştir. Aṭlâl da hemen hemen aynı kelimelerle konu işlenmiştir. Diğer kaside de olmayan bir mekân ismi olarak *Livâ*'ya yer verilmiştir. Bu kaside de diğerinden oldukça farklı konulara değinilmiştir. Yirminci beyte kadar afif gazel ve aṭlâl bitirilmiş, yirminci beyitle *Mustafa* ismiyle beraber Hz. Peygamber'i (sav) övmeye başlamıştır.

Şair bu kasidesinde birinciden farklı olarak Hz. Peygamber'i (sav) methederken ayrı noktalara dikkat çekmiştir. Osmanlı Dönemi Peygamber methiyelerinin genel karakteristik özelliği olan Hz. Peygamber'in (sav) küfrün belini kırması ve şirki tamamen dağıtmasına Hâmid el-'İmâdî bu kasidesinde yer vermiştir. Yirmi sekizinci beyte kadar bu konu üzerinde durmuştur.

Şair ikinci beytin ikinci şatrında Hz. Peygamber'in (sav) sıfatlarından Allah'ın sıfatlarına geçerek istiṭrâd sanatını kullanmıştır. Bir ince mana da son beyitte gece yol alma demek olan (يَسْرِي) kelimesinde vardır. Bu kelimeyle el-'İmâdî, Hz. Peygamber'in (sav) ilk önce davetini gizli yaptığına, (مُسْتَنْصِرًا) kelimesiyle de açıktan davetine işaret etmiştir. [Kâmil]

20 ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهْوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ

21 هَادِي الأَنَامِ إِلَى عِبَادَةِ رَبِّهِمْ ذِي الْعَفْوِ عَنْ كُلِّ الذُّنُوبِ وَهُوبِهِ

22 أَحْيَا بِسُنَّتِهِ شَرِيعَةَ رَبِّهِ وأَمَاتَ جَيْشَ الْكُفْرِ مَعْ يَعْسُوبِهِ

23 وَأَنَالَ سَائِلَهُ مَوَاهِبَ لُطْفِهِ وَأَبَادَ كُفْرَ عَدُوِّهِ بِحُرُوبِهِ

24 فَأَحَلَّ بِالإِسْلاَمِ كُلَّ سَلاَمَةٍ حَتَّى رَوُوا مِنْ شَهْدِهِ وَعُذُوبِهِ

25 اَلْكَافِرُ الْبَاغِي أَحَاطَ بِهِ الرَّدَى وَمَحَا شُعُوبَ عُدَاتِهِ بِشَعُوبِهِ

26 هُوَ قَائِمٌ بِاللهِ يَنْصُرُ دِينَهُ بِالْحَقِّ يَسْرِي فِي الْهُدَى وَدُرُوبِهِ

27 مُسْتَنْصِرًا بِاللهِ لَيْسَ يَعُوقُهُ لِلشِّرْكِ كَسْرُ يَعُوقِهِ وَصَلِيبِهِ

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaat dileyen kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.

21. İnsanları, bütün günahlarından, affın sahibi Rab'lerine ibadete ve Onun yoluna çağıran odur.

22. Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.

23. Ondan isteyene çokça lütufta bulundu, onun düşmanın küfrünü onlarla savaşarak yok etti.

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslam'la bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.

26. O Allah ile kaimdir. Onun yolunda tam hakkıyla yürüyen onun dinine yardım edendir.

27. O Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûḳ'u[345] *ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.* [346]

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamber'i (sav) farklı özellikleriyle övmeye devam etmiştir. Mesela onun mağfur olmasına rağmen geceleri teheccüd kılmasına dikkat çekmiş daha sonra Peygamber methiyelerinde gelenek haline gelmiş

345 Nuh/23 de geçen putlaştırılmış bir şahıs ismi.
346 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 116.

hitap şekillerine yer vermiştir; "Ey kıymetli elçilerin efendisi", "Ey havz'ın sahibi", "Ey geniş şefaat makamının sahibi", "Ey haşirde sıkıntıları açan", "Ey miskinlerin sığınağı", "Ey sıkıntıda kalanın yardımcısı", "Ey hidayet eden", "Ey kurtarıcı" gibi. 37. beyite kadar bu hitapların devam ettiği görülür. O yukarıdaki beyitleri bitirirken Hz. Peygamber'in (sav) davasını yaymak için maddi cihaddan bahsetmiştir. Aşağıdaki beyitlerde ise nefsî cihada yer vermiştir. Ayrıca aşağıdaki beyitlerde daha çok Hz. Peygamber'in (sav) ibadet ve şefaatteki hususiyetlerini zikretmektedir. Bu özellikleri zikrederek Hz. Peygamber'in (sav) medhine devam etmekte ve bütün bunlardan maksadının da ondan şefaat talebinde bulunmak olduğu anlaşılmaktadır.

30. beyitte geçen ve *kazanmak için* manasına gelen (لِيَفُوزَ) kelimesinde bedî' ilminde herhangi bir mana için sevkedilen kelamın başka bir gaye ihtiva etmesi manasına gelen idmâc[347] sanatı kullanılarak insanlar arasında bir yarışma olduğuna işaret edilmiştir. Bu manaya karine de (مِلأَ ذُنُوبِهِ) kelimesidir. Ayrıca bu fiili her ferdin nasibinin, çalışması nisbetinde olduğuna işaret etmek için çoğul kullanmamıştır. [Kâmil]

28 لَزِمَ الْهُجُودَ وَكَانَ مَغْفُورًا لَهُ شُكْرًا وَ تَعْلِيمًا لِمَنْ يَدْرِي بِهِ

29 وَاللهُ بَشَّرَهُ بِغُفْرَانٍ لَهُ مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُوبِهِ

30 وَدَعَا الأَنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ لِيَفُوزَ بِالأَلْطَافِ مِلأَ ذُنُوبِهِ

31 أَكْرِمْ بِهِ مِنْ مُسْبِغٍ إِنْعَامَهُ مُغْنِي الْمُطِيعِ بِفَضْلِهِ وَمُثِيبِهِ

32 يَا سَيِّدَ الرُسْلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُوبِهِ

33 يَا صَاحِبَ الْجَاهِ الْعَرِيضِ شَفَاعَةً يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلَّ كُرُوبِهِ

34 يَا مَلْجَأَ الْمِسْكِينِ فِي أَزْمَاتِهِ يَا مُسْعِفَ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوبِهِ

35 يَا هَادِيًا وَافَى بِأَوْضَحِ مَنْهَجٍ يَا مُنْجِيًا فِي الْهَوْلِ وَقْتَ رُكُوبِهِ

36 يَا رَاحِمَ الضُّعَفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ لِمُوَثِّقٍ قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيبِهِ

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةً لِمُكَبَّلٍ مُضْنَى الْفُؤَادِ كَئِيبِهِ

---

347 el-Ḳazvînî, *age.*, s. 368; el-Meydânî, *age.*, II, 427; Akdemir, *age.*, s. 112.

28. (Geçmiş ve gelecek) günahları bağışlanmasına rağmen şükrünü eda etmek ve kıymetini anlayanlara öğretmek için teheccüde ısrarla devam etti.

29. Allah onu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi.

30. İnsanları küpler dolusu lütuf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.[348]

31. İtaatkârı lütfuyla zenginleştiren ve mükafatlandıran (Allah) sonsuz nimetleriyle ona ne güzel de ikramda bulundu

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefaat yönünden en geniş makam sahibi, ey haşir vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşrin) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (onu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).[349]

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaat sahibi. [350]

---

348 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 116-117.
349 el-'İmâdî, *age*., Yv. 250b.
350 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 250b; Pv. 248a.

Şair bu hitaplardan sonra aşkın dayanılmaz hale geldiğinden ve ayrılık sıkıntılarından şöyle bahsetmektedir. [Kâmil]

38 هَاجَتْ لَهُ الأَشْوَاقُ جَمْرَةَ لَوْعَةٍ لَمْ تُبْقِ لُبًّا فِي الْفُؤَادِ يَعِي بِهِ

39 أَضْحَتْ مَرَارَتُهَا تَهِيجُ صَبَابَةً فِي قَلْبِهِ فَقَضَتْ بِطُولِ لُغُوبِهِ

38. Özlemler aşık için aşkın korunu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.

39. Özlemlerin acılığı aşığın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.[351]

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) duyduğu aşk ve ayrılık acılarından bahsettikten sonra 40-46. beyitler arasında genel olarak Hz. Peygamber'den (sav) şefaat talebinde bulunmaktadır. Onun mübarek kabrini ziyaretin büyük şeyler elde etmeye vesile olacağından bahsederek hitabı yine Hz. Peygamber'e (sav) yöneltip kendi günahlarının büyüklüğüne rağmen ondan yardım, af ve bağışlanma talep etmektedir. 44. beyitte ilk önce *günahın en büyüğü* manasına gelen (الذَّنْبِ الْعَظِيمِ) diyerek icmal yapmış sonra bunu *değersiz*, *yakını* ve *uzağıyla* manalarına gelen (حَقِيرِهِ وَبَعِيدِهِ وَقَرِيبِهِ) kelimeleriyle tafsil ederek manaya ayrı bir derinlik kazandırmıştır.[Kâmil]

40 فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسِيبِهِ

41 وَزِيَارَةِ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ تَفَضُّلاً لِيَفُوزَ مِنْ ذَاكَ الثَّنَا بِنَصِيبِهِ

42 يَا عَوْنَنَا وَغِيَاثَنَا بَلْ غَيْثَنَا مِنْ فَتْكِ دَهْرٍ يَوْمَ قَرْعِ خُطُوبِهِ

43 أَنْتَ الْمُؤَمَّلُ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنْ عَمَّ مَحْلٌ مَحَلَّنَا بِجُدُوبِهِ

44 أَرْجُوكَ لِلذَّنْبِ الْعَظِيمِ شَفَاعَةً لِحَقِيرِهِ وَبَعِيدِهِ وَقَرِيبِهِ

45 إِذْ لَيْسَ ظَنِّي أَنْ تُخَيِّبَ قَاصِدًا وَيُرَى لِمَنْ يَدْعُوكَ غَيْرُ مُجِيبِهِ

---

351 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

46 كَلاَّ وَلَوْ ذَنْبِي تَعَاظَمَ كِبْرُهُ فَبِيُمْنِهِ قَدْ هَانَ صَعْبُ عَصِيبِهِ

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaat et.

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lutufta bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün, zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz, bilakis rahmet yağmurumuz.

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaat diliyorum.

45. Zira zannım sana yönelene hayal kırıklığı yaşatmamandır ve sana yalvarana icabet etmediğinin de görülmesi mümkün değildir.

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebairden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır. [352]

Hâmid Efendi birinci kasideden farklı bu kasidede methiyelerdeki genel kullanıma uygun olarak Hz. Peygamber'in (sav) doğumuna ve mucizelerine yer vermiştir. [Kâmil]

47 حَيَّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مُبَشِّرًا كَبَشِيرِ يُوسُفَ فِي هَنَا يَعْقُوبِهِ

48 فِي لَيْلَةٍ شَرُفَ الْوُجُودُ بِمَنْ أَتَى فِيهَا وَحَيَّاهُ بِفَضْلِ نَجِيبِهِ

49 لِلَّهِ مِنْهُ لَيْلَةٌ بَرَكَاتُهَا جَمَعَتْ مِنَ الآثَارِ كُلَّ غَرِيبِهِ

352 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.

50 لَمْ يُحْصَ عَدُّ فَضَائِلٍ جُمِعَتْ بِهَا مَأْثُورُهَا قَدْ صَحَّ فِي تَجْرِيبِهِ

51 تُرْوَى الْعَوَالِي فِي الْمَعَالِي قَدْرَ مَا أُثِرَ الْهُدَى الْمَشْهُورُ فِي مَكْتُوبِهِ

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdeci gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesi) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.

49. Onun doğduğu gece ne müthiş bir gecedir ki o gecenin bereketleri rivayet edilen çok acaib şeyleri toplamıştır.

50. Onun doğduğu gece tecrübeyle sahih olduğu netleşmiş faziletleri saymakla bitmez.

51. (Onun doğduğu o gecede meydana gelen) büyük hadiseler (küçük şeyler hakkında değil) büyük meseleler hakkında rivayet edilir. Bunların miktarı da (Ona indirilen Kur'ân'da ve Hadis kitaplarında) yazılı olan (onun sireti hakkındaki rivayet edilen) hadisler kadar çoktur. [353]

Şair Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla meydana gelen mucizelerine aşağıdaki beyitlerde yer vermiştir. O doğduğunda Kisra saraylarının eyvanları yıkılmış, kabedeki putlar devrilmiş, hiç sönmeyen Fars ateşi sönmüş ve Save gölünün suyu çekilmiştir.

Hâmid Efendi bazı kelimeleri kullanarak ince manaların anlaşılmasını burada da sürdürmüştür. 53. Beyitte geçen (تَثْوِيبِهِ) kelimesinin iki manası vardır. Bunlardan biri müezzinin sabah ezanı içinde "essalâtu ẖayrun mine'n-nevm" demesi, ikincisi ise müezzinin ezanla farz arası farz başlamadan önce insanlara tekrar "ḥayye 'ale's-salah" 'haydi haydi namaz' demesidir.[354] Bu durumda putlar Hz. Peygamber'in (sav) gelişinde tıpkı müezzinin insanları farz namaza çağırdığında icabetleri gibi Hz. Peygamber'in

353 el-'İmâdî, *age*., Yv. 251a; Pv. 249a.
354 İbn Manẓûr, *age.*, I, 292.

(sav) davetine hemen icabet etmiş ve yere yıkılmışlardır. Bir tarafta insanları namaza çağıran bir müezzin ve insanların hemen icabeti diğer tarafta putları yıkılmaya çağıran Hz. Peygamber (sav) ve putların hemen icabeti yer almaktadır.

Ayrıca 55. beyitte siyer kitaplarında Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla alakalı anlatılan şu hadiseye işaret etmektedir. Bir Yahudi âlimi bir gün yeni doğan bir yıldız görmüştür. Yanında bulunanlara "bugün sizin içinizde bir çocuk doğdu mu?" diye sormuş ve "bu ümmetin Peygamberi geldi" demiştir. Bunun üzerine orada bulunanlardan bir kısmı bu haberi duyup sevinmiş, bir kısmı da âlimi kınamıştır.[355] Bu beytiyle Hâmid el-'İmâdî, sevinenlerin sevinmeleriyle kınayanlara üstün geldiklerine işaret etmektedir. [Kâmil]

52 بُعِثَتْ عَلَى إِيْوَانِ كِسْرَى رَهْبَةٌ فَانْهَارَ مُنْعَكِسًا إِلَى تَقْلِيبِهِ

53 خَرَّتْ لَهُ الأَوْثَانُ عِنْدَ قُدُومِهِ كَإِجَابَةِ الدَّاعِي إِلَى تَثْوِيبِهِ

54 نِيرَانُ فَارِسَ أُخْمِدَتْ فِي وَقْتِهِ وَالشَّاةُ لاَ تَخْشَى اعْتِدًا مِنْ ذِئْبِهِ

55 وَالْمَاءُ غَاضَ لَهُ وَبَشَّرَ حَبْرُهُمْ مَنْ غَاضَ مِنْ عَذْلٍ وَمِنْ تَأْنِيبِهِ

56 فَرِحَ الْوُجُودُ بِهِ تَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ بَعْدِ غَمٍّ مَضَّهُ بِقُطُوبِهِ

52. Kisra eyvanlarına bir korku gönderildi, o da ters yüz olarak yıkıldı.

53. Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, onun gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.

---

[355] Hz. Peygamber'in (sav) hayatıyla alakalı kaynaklarda şöyle bir hadis rivayet edilir. Kureyş kadınlarının toplandıkları bir bayram günü vardı. Böyle toplandıkları bir bayram gününde bir Yahudi geldi ve şöyle dedi: Ey Kureyş kadınları! Aranızdan bir Peygamberin çıkma vakti yaklaşmıştır. İçinizden kimin gücü yeterse onun için bir yatak hazırlasın. Bunun üzerine kadınlardan bazıları ona kızdı, ağır laflar etti ve ona taş attılar. İçlerinde Hatice'nin de bulunduğu bazıları ise hiç sesini çıkarmadı. Şair yukarıda bu hadiseye işaret ediyor olabilir. Muhammed b. Abdulbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabuddin b. ez-Zurḳânî, *Şerḥu'z-Zurḳânî 'ale'l-Mevâhibi'l-Ledunniye*, D.K.İ., Beyrut, 1996, I, 375.

54. Pers'lerin (meşhur) ateşi (onun gelişi) anında hemen söndürüldü. Onun gelişiyle koyun kurdun düşmanlığından korkmaz oldu.

55. Su (Save gölü) ise onun doğumuyla çekildi. (Yahudilerin) âlimi insanlardan kendisini ayıplayıp kınayanları müjdeledi.

56. Varlık, yüzü ekşiten bir acıdan sonra onunla tebessüm ederek sevindi.[356]

Şairimiz bundan sonra Hz. Peygamber'den (sav) şefaat talebine geçmiştir. [Kâmil]

57 فَلْيَهْنَ مَنْ يَحْظَى بِحَبْلِ رَجَائِهِ مَا شَاءَ فِي الدَّارَيْنِ مِنْ مَطْلُوبِهِ

58 وَبِفَضْلِكَ السَّامِي يُسَهَّلْ أَمْرُهُ مُتَرَحِّمًا لِبُكَائِهِ وَنَحِيبِهِ

57. O (Peygamberin)' nun ümidinin ipiyle dünya ve ahiret beklentilerinden istediği kadar elde eden mutlu olsun.

58. (Ey Allah'ın Resulü) Ağlama ve inlemesine merhamet (etsen), o (senin rahmetine muhtaç olan kişinin)' nun işi yüce lütfunla kolaylaşır.[357]

Hâmid Efendi, bu methiyesini de yaygın uygulamaya göre Hz. Peygamber'e (sav), ailesine ve ashabına salât ve selamla tamamlar. Önceki kasidesinde olduğu gibi tafsîle girmez genel bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (sav) ailesini ve ashabını zikreder. Bu şiirinde de kendi ismine telmih yapmıştır. [Kâmil]

59 وَعَلَيْكَ صَلَّى اللهُ مَا رَكْبٌ سَرَى مُتَشَوِّقًا لِشَذَا حِمَاكَ وَطِيبِهِ

60 وَالآلِ وَالأَصْحَابِ أَرْبَابِ الْعُلَى سِرِّ الْوُجُودِ وَحِزْبِهِ وَنَسِيبِهِ

61 وَابْنُ الْعِمَادِي حَامِدٌ لَكَ شَاكِرٌ يَرْجُو قَبُولاً غِبَّ سَتْرِ عُيُوبِهِ

62 رَاجٍ بِبَيْتٍ أَنْ يَنَالَ تَكَرُّماً تَارِيخَ مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْغُوبِهِ

---

356 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 251a.
357 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 251a.

63 وَبِحَامِدٍ لَكَ دَام حَالُ مُبَشَّرٍ حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِمَدْحِ حَبِيبِهِ

64 يُهْدِي إِلَيْكَ مَعَ النَّسِيمِ تَحِيَّةً مَشْحُونَةً بِالْمِسْكِ عِنْدَ هُبُوبِهِ

59. Herhangi bir kafile geceleyin senin mekânının güzel kokusuna ve miskine özlem duyarak her yürüyüşünde Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.

60. Yüce makamların erbabı varlığın sırrı, taraftarı ve yakını olan ailen ve arkadaşlarının üzerine de (salât olsun).

61. el-'İmâdî'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbî– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medhetmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.[358]

Hâmid Efendi bu kasidesinde hem yaygın uygulamaya göre kasidenin bütün özelliklerini korumuş hem de Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında Peygamber methiyelerindeki genel uygulamaya göre şiirlerini yazmıştır.

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisini bir de genel görüşe göre Endülüs kaynaklı[359] ve Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında da sıkça kullanılan muvaşşah türüyle ifade etmiştir. Muvaşşahlar ilk olarak hicri üçüncü asrın sonlarında ortaya çıkmış ve şarkılar için kullanılmış bir şiir türüdür.[360] Zamanla diğer şiir konuları

358 el-'İmâdî, *age*., Yv. 251a; Pv. 249b.
359 Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 601.
360 Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 601.

gazel, medih, mersiye ve zühd için de kullanılmıştır.[361] Endülüs muvaşşahları üzerine yapılan çalışmalarda görülmektedir ki, muvaşşahlar vatana aşk, özlem, sabahleyin içki içerken söylenen subûhiyyât denilen içki âlemleri, kutlama, özür, af, şefkat talebi, saray ve bunun gibi yerleri tavsif, gençlik ve genç, mevlidiyyât ya da Peygamber methiyeleri üzerine yazılmıştır.[362] Mevlidiyyât türü daha çok mevlid kandili zamanında görülürken Peygamber methiyelerinin herhangi bir zamanı yoktur. Fakat diğer türlerde yazılan muvaşşahlara nazaran mevlidiyyât ve Peygamber methiyeleri daha az sayıdadır. Buna rağmen Peygamber methiyelerinin daha ilk dönemde muvaşşah türünün içine girmiş olduğu görülür.[363]

Hicri VI. ve VII. asırlarda Şam şehri muvaşşahlarda en parlak dönemini yaşamıştır. Endülüs muvaşşahlarından farklı olarak Şam muvaşşahlarının daha çok tasavvufî konularda yazılmıştır.[364] Muvaşşahlar Osmanlı Dönemine gelindiğinde ise daha önce benzeri görülmemiş bir rağbete nail olmuştur.[365] Daha önceki dönemlerde muvaşşah türünde yaygın olan konu gazel iken, Osmanlı Döneminde, tasavvuf, Peygamber methiyeleri, Allah'a yakarış ve dualar, Allah'a hamd ve şükür, vaaz ve irşad, kahve, şarap, aşk, tasvir vb. gibi geleneksel bütün konuları saymak mümkündür.[366]

Hâmid Efendi'nin kendi zamanına kadar canlı bir şekilde kullanılan muvaşşah türünde yazdığı şiirleri çocuklarından birinin ölmesi üzerine kaleme aldığı risalesinde geçer. O, bu şekilde iki muvaşşah yazmış bunlardan biri diğerine taştîr[367] yapılarak nazmedilmiştir. Bu iki şiirde de kasidelerden farklı olarak daha çok aşk, iştiyak, özlem ve ağlama hâkimdir. Zira Şam muvaşşahlarında genellikle Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgi ve iştiyak dile getirilmekte yardımı, rızası ve şefaati taleb edilmekte, mekanın

---

361 es-Sa'îd Ebi'l-Ḳâsim Hibetu'llâh b. Ca'fer İbn Senâ' el-Mulk, *Daru'ṭ-Ṭıraẓ fî 'Ameli'l-Muvaşşaḥât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1977, s. 39.

362 İbn Senâ' el-Mulk, *age*., s. 39.

363 Vecih Uzunoğlu, *Arap edebiyatında Müveşşah*, Tibyan Yay., İzmir, 2010, s. 112.

364 Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 605.

365 Uzunoğlu, *age*., s. 113.

366 Demirayak, *age*., s. 332.

367 "Taştîr: Şairin başkasına ait bir beyti alıp bu beytin baş tarafına ve son tarafına manaya ve lafza uygun ekler yapmasıdır. Taştîr'de dolgu ve külfet olmamasına dikkat edilmelidir." Cebbûr, *age*., s. 68.

uzaklığından, cismin zayıflığından ve azığın azlığından şikayet edilmektedir. Ayrıca Onun yaratılmışların efendisi ve yetimlerin incisi olduğundan bahsedilmektedir.[368]

Hâmid Efendi de bu geleneğe uymuş Hz. Peygamber'e (sav) olan aşk ve sevgisini renkli ifadelerle dile getirmiştir. Bu bölüm büyük çoğunlukla afif gazel bölümünde incelenecek fakat burada bütün şiire yer verilecektir. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا	رَسُولَ	اللهِ	طَرْفِي	بِدَمِ	الأَحْشَاءِ	هَامْ
2	بَحْرُ	دَمْعِي	لَيْسَ	يُطْفِي	حَرَّ	قَلْبٍ	فِيكَ	هَامْ
3	مَا	جَرَى	لِلصَبِّ	يَكْفِي	صَبَّ	دَمْعًا	مِنْ	دِمَاهْ
4	آهْ	لَوْلاَ	الشَّوْقُ	أَجْرَى	عَبْرَتِي	مَا	قُلْتُ	آهْ

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[369]

Hâmid Efendi Hz. Peygamber'i (sav) aşağıdaki dörtlükte sevgilisi olarak medheder ve mübarek ismiyle ona seslenerek başlar. [Meczû'u'r-Remel]

5	يَا	حَبِيبِي	يَا	مُحَمَّدْ	كَيْفَ	قَلْبِي	عَنْكَ	سَالْ
6	وَدَمِي	مَهْمَا	تَجَمَّدْ	مِنْ	جُفُونِي	فِيكَ	سَالْ
7	فَهْوَ	يَهْمِي	لَيْسَ	يَنْفَدْ	مَا	بَقِي	مَاءُ	الْحَيَاةْ
8	آهْ	لَوْلاَ	الشَّوْقُ	أَجْرَى	عَبْرَتِي	مَا	قُلْتُ	آهْ

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.

6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

---

368 Uzunoğlu, *age*., s. 113.

369 el-'İmâdî, *age*., Yv. 247b; Pv. 245b.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [370]

Muvaşşahlarda da klasik kasidede olduğu gibi aṭlâl kullanılmıştır.[371] Hâmid Efendi'nin de bu geleneğe uyarak muvaşşahlarında aṭlâl'ı kullanmıştır. Şair, Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisinin, Onun yaşadığı yerleri de içine aldığını söylüyor. *Ṭaybe*'ye ve *Akik* vadisine olan iştiyakından ağlayarak bahsediyor. Hatta bu ağlamasının *Akik* taşı gibi kan renginde olduğunu ifade ediyor. [Meczû'u'r-Remel]

9 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَةْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ

10 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ

11 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَةْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ

12 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

9. Ah! Onun kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğunu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[372] [Meczû'u'r-Remel]

13 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى

14 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي أَرْضُهُ أَنْ يَلْثُمَا

15 يَا تُرَى أَكْحُلُ جَفْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ

16 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

---

370 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

371 Râfi' Muhammed Sellâme, *Tavẓîfu't-Turâs̲ fi'l-Muvaşşaḥâti'l-Endelûsiyye*, Mute Üniversitesi, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 167.

372 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[373] [Meczû'u'r-Remel]

17 زَادَ شَوْقِي لِزَرُودِ وَحِمَى وَادِي النَّقَا

18 يَا لَيَالِيَ الْوَصْلِ عُودِي بَعْدَ بُعْدِي بِالِّلقَا

19 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ

20 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[374]

Şair, aşağıdaki bölümde Hz. Peygamber'e (sav) emniyet, güven ve esenlik kapısı manasına gelen (يَا بَابَ السَّلاَمْ) diye medhederek seslenir. Sonra da onu ziyaretinin son olmasından korktuğunu, Hz. Peygamber'in (sav) mübarek makamında ikinci defa bulunma arzusunu dile getirir. Bu gerçekleşirse çok mutlu olacağını ifade eder. [Meczû'u'r-Remel]

21 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِنْكَ يَا بَابَ السَّلاَمْ

22 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامْ

373 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.
374 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

23 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاهْ

24 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[375] [Meczû'u'r-Remel]

25 يَا رَسُولَ اللهِ عَطْفًا قَدْ جَفَا جَفْنِي الْمَنَامْ

26 شَرْحُ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى مِنْ دُمُوعٍ أَوْ سِقَامْ

27 يَا تُرَى الْمُشْتَاقُ يُشْفَى بِاللِّقَا مِنْكُمْ ظَمَاهْ

28 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

25. Ya Resulallah , merhamet et, gözüm uykumu kovdu.

26. Hâlimin durumu, gözyaşları ve hastalıktan dolayı gizli değildir.

27. Hasret ile yanmış bir (gönül) size kavuşarak susuzluğuna deva bulabilir mi?

28. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[376] [Meczû'u'r-Remel]

29 صَارَ قَلْبِي مُذْ جَفَاهْ قُرْبُكُمْ حِلْفَ السُّهَادْ

375 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.
376 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

30 نَوْمُ عَيْنِي قَدْ نَفَاهْ سَادَتِي طُولُ الْبِعَادْ
31 وَالْهَوَى أَبْدَى خَفَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ
32 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

29. Kalbim yakınlığınızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.

30. Efendim, gözümün uykusunu uzaklıklar kaçırdı.

31. Gizli aşkımı gözyaşlarımın dökülmesi açığa çıkarmıştır.

32. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[377]

Hâmid Efendi bu kıtada Hz. Peygamber'e (sav) "şefaatçim" diyerek nidada bulunur ve ondan şefaat ister. [Meczû'u'r-Remel]

33 يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدْ شَفِّنِي طُولُ السَّقَمْ
34 جَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدْ مِنْ دُمُوعٍ كَالدِّيَمْ
35 كُلَّمَا شَوْقِي تَأَكَّدْ زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاهْ
36 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

33. Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.

34. Gözümün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönüştü.

35. Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.

36. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [378]

37 ثَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَزَّقْ مَا بَقِي عَنْكَ اصْطِبَارْ

[377] el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.
[378] el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.

38 فِي الدُّجَى جَفْنِي تَأَرَّقْ مِنْ دُمُوعٍ كَالبِحَارْ

39 فِيهِ إِنْسَانِي تَغَرَّقْ يَرْتَجِي مِنْكَ النَّجَاةْ

40 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

37. Sabrımın elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.

38. Denizler gibi akan gözyaşlarından gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.

39. O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.

40. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[379]

Hâmid Efendi son bölümde teşekkür, övgü ve şefaat dilemeyle muvaşşahına son verir. Her şiirinde olduğu gibi yine ismini kullanır. Allah'a hamdederek ondan kabul umduğunu, Hz. Peygamber'i (s.a.s) yâd etmekle ve övmekle kalbinin hoş olduğunu ve dayanağının onun sevgisi olduğunu söyleyerek muvaşşahını sonlandırır. [Meczû'u'r-Remel]

41 حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّ رَاجِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ

42 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي مَادِحًا ذَاكَ الرَّسُولْ

43 وَعِمَادِي فِيهِ حُبِّي سَامِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ

44 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

41. Rabb'im Allaha hamd ederek, ondan kabul umarak.

42. Şu (mübarek) Resulü methederek yâd eden kalbim bir hoş oldu.

43. Ona olan yüce sevgim benim onun yanında dayanağımdır. Ondan kabul istiyorum.

---

379 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246a.

44. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [380]

Bu muvaşşaha bakıldığında Hâmid Efendi'nin Endülüs Arap edebiyatında çıkmış ve Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında kullanılan muvaşşahda kendisinden önce uygulanan usullere uyduğu görülür. Muvaşşahlarda önemli bir konu olan Peygamber methiyesi konulu bir muvaşşah yazmış ve ona olan aşkını, iştiyakını, ayrılık hasret ve acısını, gözyaşlarını özlemini işlemeyi başarmıştır.

Hâmid Efendi yukarıdaki muvaşşaha bir de taştîr yaparak başka bir muvaşşah daha meydana getirmiştir. Taştîr, Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılmıştır.[381]

Daha önce de geçtiği gibi muvaşşahlar şarkı için ortaya çıkmış bir şiir türüdür. Fakat zamanla diğer şiir türleri olan gazel, medih, mersiye vs. için de kullanılmıştır. Konusu sadece medih olan muvaşşahlar olduğu gibi konusu yalnız gazel olan muvaşşahlar da mevcuttur. Bunun yanında kasidede olduğu gibi medih için yazılsa da içinde gazelin ve aṭlâlın bulunduğu muvaşşahlar da bulunmaktadır. Hatta tam bir kaside şeklinde olan veya ona benzeyen muvaşşahlar da yazılmıştır.[382] Hâmid Efendi'nin iki muvaşşahında da bu son şekil görülür. O muvaşşah da Hz. Peygamber'i (sav) övmeyi hedeflemiştir. Fakat kaside de olduğu gibi afif gazeli, aṭlâlı da kullanmayı ihmal etmemiştir. Bütün bu kullanımlar şairin geleneksel çizgide muvaşşahlarının konusunu belirlediğini açıkça göstermektedir. Bir bütün halinde görülmesi için bu muvaşşah da burada zikredilecektir. Medihle alakalı yerlerde açıklama yapılıp gazel ve aṭlâlın izahları ilgili bölüme bırakılacaktır. [Meczû'u'r-Remel]

---

380 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.
381 Uzunoğlu, *age.*, 113.
382 er-Râfi'î, *age.*, s. 450; Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 618, 619.

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِانْسِكَابٍ وَانْسِجَامْ
2	وَغَرَامِي حِينَ يُوفِي	بِدَمِ الأَحشَاءِ هَامْ
3	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	نَارَ صَبٍّ مُسْتَهَامْ
4	وَاصْطِبَارٌ لَيْسَ يَشْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ
5	مَاجَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	مِنْ غَرَامٍ أَوْ سِقَامْ
6	وَبَرَى قَلْبِي بِوَكْفِي	صَبُّ دَمْعٍ مِنْ دِمَاهْ
7	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
8	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى	مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[383]

Hâmid Efendi, aşağıdaki bölümün ilk beytinde ise Hz. Peygamber'e (sav) bazı hitaplarda bulunmuştur. Birincisi ey sevgilim, ikincisi ya Muhammed, üçüncüsü ey insanların ve cinlerin Peygamberi, dördüncüsü sen Ahmed ve Mahmûd'sun ifadeleridir. Şair, Hz. Peygamber'i (sav), Ahmed ve Mahmûd kelimelerin iştikakıyla övmüştür. Zira Ahmed ism-i tafdîl kalıbıdır ve en çok övülen manasına gelmektedir. Mahmûd, ism-i mef'ûl kalıbıdır ve övülmüş manasına gelmektedir. [Meczû'u'r-Remel]

[383] el-ʿİmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246b.

9 يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ يَا رَسُولَ الثَّقَلَيْنْ

10 أَنْتَ مَحْمُودٌ وَأَحْمَدْ كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ

11 وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ فِي شُؤُنِ الْمُقْلَتَيْنْ

12 كَيْفَمَا غَارَ وَأَنْجَدْ مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ

13 فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ فِي خَوَافِي النَّشْأَتَيْنْ

14 صَيَّرَ الإِنْسَانَ مَكْمَدْ مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاةْ

15 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

16 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her donuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[384]

Hâmid el-ʿİmâdî, aşağıdaki bölümde ise aṭlâl'a geçiş yapmış ve sevgilinin mekânlarından bahsetmiştir. Ṭaybe, Livâ, Abraḳ, Akik vadisi, kum tepeleri ve Mina

[384] el-ʿİmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246b.

bütünüyle Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı yerlerdir.[385] Şair de bu yer isimlerini zikrederek sevgilinin mekanları adı altında ona olan derin sevgisini ifade etmiştir. [Meczû'u'r-Remel]

17 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَةْ وَاللِّوَى وَالأَبْرَقَا
18 قَدْ عَنَى الداءُ طَبِيبَهْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ
19 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ حِينَ مَا حَلُّوا النَّقَا
20 فَالصَّدَا لَيْسَ يُجِيبُهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ
21 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَةْ وَالْمُنَى يَوْمَ اللِّقَا
22 نَائِلاً مِنْهُ نَصِيبَهْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ
23 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
24 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

17. Ah! Ṭaybe'ye, Livâ'ya[386] ve Abraḳ'a[387] olan aşkım.

18. Hastalık, doktoru ve Akîk vadisinin korusunu yordu.

19. Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığında göz sevgilisinden ayrıldı.

20. Yankı ona cevap vermedi de Akîk (taşının kırmızı kan rengi) gibi ağladı.

21. Aşk onun ünsiyetini, Ṭaybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.

22. (Bütün bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.

23. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

24. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[388]

25 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي عِثْيَرٌ مِنْهُ تَبَدَّا

---

385 Abdulkuddûs el-Ensârî, *'Âṡâru'l-Medîneti'l-Munevvera*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1973, s. 172.

386 "İnce kum ve kumlu yerler demektir." Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîṭu'l-'Aẓam*, D.K.İ., Beyrut, 2000, X, 454.

387 "Siyah ve beyaz renkli dağ demektir." İbn Sîde, *age*., VI, 400.

388 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246b.

26 وَهْوَ فِي التَّحْقِيقِ مَعْنًى تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى

27 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي إِنْ نَاءَ عَنِّيَ بُعْدًا

28 حَيْثُ كَانَ النَّوْرُ عِدْنِي أَرْضَهُ أَنْ تَلْثُمَا

29 يَا تُرَى أَكْحَلَ جَفْنِي إِثْمِدٌ فِيهِ تَرَدَّى

30 تَنْجَلِي آمَاقُ عَيْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ

31 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

32 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

25. İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.

26. O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.

27. O gittikçe benden uzaklaşsa da, benden iki bakış bekledi.

28. Hangi yerde olursa olsun mevcud olan çiçek, iki bakışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.

29. Acaba gözümden düşen sürme mi benim gözümü sürmeledi?

30. Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.

31. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

32. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim[389].

33 زَادَ شَوْقِي لِزُرُودٍ وَتَلَظَّا فِي الْقُلُوبْ

34 بِرُكُوعِي وَسُجُودِي وَحِمَى وَادِي النَّقَا

35 يَا لَيَالِي الْوَصْلِ عُودِي دُونَ عِرَاكٍ خُطُوبْ

36 أَنْجِزِي مِنْكِ وُعُودِي بَعْدَ بُعْدِي بِاللِّقَا

37 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي وَتَصَدَّى لِلْحُرُوبْ

38 حِينَ أَنْ لاَحَ سُعُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ

39 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

389 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

40 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتِيْ مَا قُلْتُ آهْ

33. Aşkım (sevgilinin önünde) zincirli olmaya arttıkça arttı ve kalpler de tutuştu

34. (Bu aşkım) Rukularımla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).

35. Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dönün.[390]

36. (Ey vuslat geceleri) Bana kavuşmaya dair verdiğin sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.

37. Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.

38. Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.

39. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

40. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[391]

41 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِثْلَ بَرْقٍ أَوْمَضَا
42 عِنْدَمَا حَيَّا مَمَرِّي مِنْكَ يَا بَابَ السَّلاَمْ
43 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي حَيْثُ أَنْتُمْ بِالرِّضَا
44 فَهْيَ أَسْنَى فِي ضَمِيرِي سَاعَةٌ عِنْدَ الْمَقَامْ
45 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي فِي زَمَانِي إِذْ تَقَضَّى
46 فَهْوَ عَوْنِي وَنَصِيرِي إِنْ تَنَاهَا مُنْتَهَاهْ
47 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
48 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

41. Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?

---

390 Y ve P nüshalarında bu kelime مِرَاكِ şeklinde olsa da عِرَاكِ olması anlamca daha doğrudur.

391 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

42. Ziyaretim seni selamladığında Ey! Selam kapısı.

43. Veya huzurunuzda sizin hoşnut olacağınız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?

44. Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.

45. Bu benim (hayatımın) zamanımda sevinçlerimin en son gayelerindendir fakat (ömrümün) zamanı bitiyor.

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve nusretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[392]

49	يَا رَسُولَ اللهِ عَطْفًا	لِحَزِينٍ وَكَئِيبْ
50	فَقَدَ الآنَ إِلْفًا	قَدْ جَفَا جَفْنِي الْمَنَامْ
51	شَرْحُ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى	عَنْ بَعِيدٍ وَ قَرِيبْ
52	وَجُفُونِي مِنْهُ وَكْفَى	فِي دُمُوعٍ أَوْ سِقَامْ
53	يَا تُرَى الْمُشْتَاقُ يُشْفَى	مِنْ غَرَامٍ وَلَهِيبْ
54	لَمْ يَطِبْ إِنْ لَمْ يُوَفَّا	بِاللِّقَا مِنْكُمْ ظَمَاهْ
55	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
56	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى	مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

49. Ey Allah'ın Resulü hüzünlü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

---

392 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba âşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu aşık, sizinle karşılaşamazsa susuzluğu nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[393]

57 صَارَ جَفْنِي مُذْ جَفَاهْ مِنْكُمُ طَيْفُ الخَيَالْ

58 لَمْ يَرُمْ إلاَّ مُنَاهْ قُرْبَكُمْ خَلْفَ السُّهَادْ

59 نَوْمُ عَيْنِي مُذْ نَفَاهْ هَجْرُكُمْ مِنْهُ بِبَالْ

60 طَارَ نَوْمِي مُذْ دَعَاهْ سَادَتِي طُولُ البِعَادْ

61 وَالهَوَى أَبْدَا ضَنَاهْ دَمْعُ عَيْنِي مِنْهُ سَالْ

62 وَا فُؤَادِي مُذْ دَعَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ

63 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

64 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

57. Gözümü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığınızı isterken uykusuzluğa dönüştü.

59. Gözümün uykusunu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığınız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu onu çağırdığından beri uykum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

---

393 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 247a.

63. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

64. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[394]

Hâmid Efendi, aşağıdaki bölümde ise, Hz. Peygamber'i (sav) değişik vasıflarla övmeye devam etmiştir. Mesela ona "şefaatçim" diye hitap etmiş, dayanağı olduğunu söylemiştir. [Meczû'u'r-Remel]

65 يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدْ أَنْتَ وَاللهِ عِمَادِي
66 حَامِدٌ أَنِّي وَأَحْمَدْ شَفَّنِي طُولُ السَّقَمْ
67 جَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدْ حِينَ أَنْ زَادَ بِعَادِي
68 صِرْتُ فِي الطُّوفَانِ أَوْحَدْ مِنْ دُمُوعِي كَالدِّيَمْ
69 كُلَّمَا شَوْقِي تَأَكَّدْ حِينَ يَلْقَاكُمْ سُهَادِي
70 وَإِذَا مَا زَالَ أَوْ جَدْ زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاهْ
71 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
72 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

65. Ey şefaatçim, Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki sen benim dayanağımsın.

66. Çünkü Ben Hâmid'im ve (sen) Ahmed. Hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.[395]

67. Sana olan uzaklığım arttığında göz kapağım hastalandı.

68. Yağmurlar gibi akan yaşlarımdan dolayı tufan ortasında yapayalnız kalakaldım.

69. Uykusuzluğum sizi karşıladığı zaman, aşkım hep pekişir.

---

394 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 247a.
395 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 247a.

71. Aşkım kaybolsa da yenilense de vücudumda zayıflık artar.

72. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

73. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[396]

Şair aşağıdaki bölümde ise sevgisinin kendisini kurtuluşa ulaştıracağına dair hüsn-ü zannı olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in (sav) dostluğunun bu sevgiden daha ileri olduğunu vurgulamıştır. [Meczû'u'r-Remel]

73 ثَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَزَّقْ كَشْرَةٌ لِلْبَثِّ تُغْنِي
74 عِنْدَمَا الْقُرْبُ تَحَقَّقْ مَا بَقِي عَنْهُ اِصْطِبَارْ
75 فِي الدُّجَى حَتَّى تَأَرَّقْ حَالُهُ إِنْ طَالَ يُصْمِي
76 صَارَ فِي الأَمْوَاجِ يُطْرَقْ مِنْ دُمُوعٍ كَالبِحَارْ
77 فِيهِ إِنْسَانِي تَعَرَّقْ أَنَّنِي أَحْسَنْتُ ظَنِّي
78 أَنْتَ حَقًّا مِنْهُ أَرْفَقْ يُرْتَجَى مِنْهُ النَّجَاةْ
79 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
80 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

73. Sabır elbisem paramparça oludu. Hüznümü yaymak için yüzümün asıklığı yeter de artar.

74. Yakınlık gerçekleştiği zaman bende (o sevgiliye ulaşmaya) ona karşı bir sabır kalmadı.

75. (Kalbinin durumu) gecenin sonunda (yorgunluktan) uykusuz kaldı. Hali böyle devam ederse (kalbim) sağır olur.

76. (Hâlim) Dalgaların arasında denizler gibi göz yaşlarıyla dövülene dönüştü.

---

396 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 247a.

77. Ben o sevginin hakkında kurtuluş ondan diye hüsnüzan beslediğimden bu dalgaların arasında gözüm (yaşlarla) boğuldu.

78. Sen (Ey nebî) ona daha layıksın ve kurtuluş kendisinden umulansın.

79. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

80. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[397]

Hâmid Efendi, bu muvaşşahının aşağıdaki bölümünde ise aşk ifadeleriyle memdûhunu övmüştür. O bu sevgisinde beklentisizdir ve ona göre esas samimiyet te burada yatmaktadır. [Meczû'u'r-Remel]

81 حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّي شَاكِرًا أَدْعُو الْحُصُولْ

82 فَهْوَ فِي الْحَالَيْنِ قُطْبِي رَاجِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ

83 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي يَبْتَغِي مِنْهُ الْوُصُولْ

84 فَقُصَارَى الأَمْرِ قُرْبِي مَادِحًا ذَاكَ الرَّسُولْ

85 وَعِمَادِي فِيهِ حُبِّي فَهُوَ يَكْفِينِي السُّولْ

86 إِنَّنِي أَخْلَصْتُ حُبِّي سَامِيًا مِنْهُ سَنَاهْ

87 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

88 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

81. Rabb'im olan Allah'a hamd ederek, şükr ederek kazanmayı davet ediyorum.

82. O her iki durumda da kendisinden kabul umduğum benim kutbumdur.

83. Ona ulaşmayı isteyerek kalbim onu anmakla hoş oldu.

84. Sözün kısası yakınlığım bu Resulü övmektir.

---

397 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 247a.

85. Ona olan itimadım benim ona olan sevgimdir. Ondan da bana bir istek yeter . [398]

86. Ona olan sevgimde hiçbir başka maksat gütmeden ihlaslı oldum. O sevgimin nuru ondandır.

87. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

88. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[399]

Peygamber methiyesi konulu muvaşşahlarda olduğu gibi Hâmid Efendi de muvaşşahına dua, salât ve selam ile son vermiştir. Bu dua bölümünde o, geleneğe uyarak Hz. Peygamber'in (sav) ailesine ve sahabesine de yer vermiş hatta önemine binaen sahabeye iki defa dua etmiştir. Burada memduhunu "muḫtâr" kelimesiyle övmüş ve ona Allah'ın rahmet ettiğini söylemiştir. Şair, Allah'ın rahmetini kuzey rüzgârının esmesine bağlamıştır. Bu rüzgarın Dimeşḳ için bir önemi vardır. Zira Dimeşḳ vahası dünyanın en latif yerlerinden biri olarak zikredilmektedir. Hatta buranın suyunun insana çok iyi geldiği de rivayet edilmektedir.[400] Şam için kıymetli böyle bir rüzgâr Allah'ın rahmetiyle irtibatlandırılarak güzel bir bağ kurulmuştur.[Meczû'u'r-Remel]

89 فَعَلَى الْمُخْتَارِ صَلَّى كُلَّمَا هَبَّتْ شَمَالْ

90 رَبُّنَا عَزَّ وَجَلاَّ وَعَلَى الصَّحْبِ الْكِرَامْ

91 فَخِتَامِي فِيهِ أَحْلاَ ثُمَّ عَنْ صَحْبٍ وَآلْ

92 وَرِضَاهُ لَيْسَ إِلاَّ أَرْتَجِي عِنْدَ الْخِتَامْ

93 وَكَذَا صَبْرًا تَحَلَّا أَوْ تَجَلاَّ بِالْجَلاَلْ

94 مُحْسِنًا قَوْلاً وَفِعْلاَ مَا تَلَوْنَا فِي الْمَقَامْ

95 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

---

398 İki nüshada (حَسْبِي) olmasına rağmen (حُبِّي) olması daha uygundur.

399 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 247a.

400 Ebu Bekir el-Ḫarezmî Muhammed b. el-'Abbas, *Mufîdu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut, 1418, s. 216.

96 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

89. Kuzey rüzgarı her estiğinde seçilmiş olan o zata salât olsun.

90. Onun kıymetli ashabına Azîz ve Celîl olan Rabb'imiz salât (rahmet) etsin.

91. Bu şiirde sahabe ve onun ailesine Allah merhamet etsin dediğim sonucum daha tatlı.

92. Onun rızasını ancak sonunda ümit ederim.

93. Aynı şekilde Rabb'imden süslenilmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.

94. Aynı şekilde bu şiirin makamlarında aşağıdaki sözü tekrar okuduğumuzda Rabb'imden sözümün ve hâlimin iyi olmasını istiyorum.

95. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

96. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[401]

Hâmid Efendi'nin yazdığı bu iki muvaşşaha bakıldığında görülmektedir ki şairin muvaşşahları geleneksel muvaşşahın bütün özelliklerini taşımaktadır. Malum olduğu üzere muvaşşahlar başlangıçta şarkı için ortaya konmuş şiir türüdür. Sonraları medih, gazel, mersiye, zühd, tasavvuf ve medh-i nebi konuları ele alınır olmuştur. Tamamen medih için yazılan muvaşşahlar olduğu gibi tamamen gazel için yazılanlar da vardır. Bunun yanında kasidenin özelliğini taşıyan muvaşşahlar da mevcuttur. Hâmid Efendi'nin bu muvaşşahlarını muhteva açısından kasideye benzeyen kategoride ele almak daha uygun olacaktır. Zira o bu muvaşşahlarında Hz. Peygamber'i (sav) methetmeyi hedeflemiş hatta bizzat muvaşşahın başında '*midḥatun*' ifadesini kullanarak konusunu belirlemiştir. Fakat muvaşşahın içine bakıldığında afif gazelin bütün

401 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 249a; Pv. 247a.

muvaşşahı sardığı görülür. İlk muvaşşah dörtlü iken ikincisi sekizli yazılmış her muvaşşahta da tekrar edilen beyitler bulunmaktadır.

2.1.2.Diğer Medihleri

2.1.2.1. Hocası Ebu'l-Mevâhib'i Medhi

Hâmid Efendi aşağıdaki 31 beyitlik şiiri Subḥâneke duasıyla alakalı kaleme aldığı '*Miṣbâḥu'l-Felâḥ fî Du'âi'l-İstiftâḥ*' adlı makalesinin başında Dimeşk'ta Hanbelî Müftüsü olan hocası Ebu'l-Mevâhib'e yazmıştır. Risalede doğrudan bu medih şiirini hocası için yazdığını belirtmiştir. Hocasının muhaddis olduğunu, kendisini ve özelliklerini tanıdığında bu şiiri yazdığını belirtmiştir.[402]

el-'İmâdî, bu medih şiirine herhangi bir mukaddime ile başlamamış ve hocasının ismini şiirde zikretmemiştir. Burada hocasını, ilmi hususiyetlerini zikrederek övmeye başlamıştır. İlk beyitteki birinci الْمَسَايِلِ mesele'nin cemisi olan ve ilmi mesele manasına gelen kelimedir. İkinci الْمَسَايِلِ ise su yolu manasına gelen الْمَسِيل 'in cemisidir. Şair, مَغَانِي الْمَسَايِلِ ifadesiyle hocasının konuları çözmede fikrinin, ilminin ve kaleminin deniz gibi aktığına işaret etmektedir.

Hâmid Efendi hocasının açıkladığı bu ilmi meselelerdeki durumunu aşağıdaki beyitlerde istiâre yoluyla yıldızlara, denizlere, güzel bir nakışa, fecre, inciye, içi dolu kaseye, güzel bir bahçeye ve verimli toprağa benzetmiştir. [Tavîl]

1	سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ	وَالأَبْحَارُ مِنْ مَغَانِي الْمَسَايِلِ
2	أَمِ الْوَشْيُ فِي لَوْحِ الْمَهَارِقِ ضَمَّنَهْ	بَدَائِعَ حُسْنٍ فَاخِرَاتِ الشَمَائِلِ
3	أَمِ الْفَجْرُ أَبْدَى رَاحَةً ذَهَبِيَّةً	اِلَى اللَّيْلِ فَاخْتَطَّتْ حَوَاشِي الْغَلاَئِلِ
4	أَمِ اللُؤْلُؤُ الرَّطْبُ الْفَرِيدُ مُنَضَّدٌ	بِسِلْكِ ثَنَايَاهُنَّ أَرْوَى الْمَنَاهِلِ
5	أَمِ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ نِظَامَ حَبَابِهَا	بِمَيْلَةِ أَعْطَافِ الْغَزَالِ الْمُغَازِلِ

[402] el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

6	أَمْ الرَّوْضُ قَدْ وَشَتْ حَلاَةَ أَزَاهِرٍ	تَرُوقُ بِأَطْرَافِ الْغُصُونِ الْمَوَائِلِ
7	أَمِ الأَرْضُ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمُزْنُ بِالْمُنَى	فَجَادَ لَهَا الْمَوْلَى بِأَكْرَمِ وَابِلِ
8	أَمِ الشِّيَمُ الْغُرُّ اللَّوَاتِي مَنَاطُهَا	بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرِ بَحْرِ الْفَضَائِلِ
9	تَرَاءَتْ فَأَبْدَتْ لِلنُّفُوسِ مَسَرَّةً	تَضَاءَلَ عَنْهَا شَأْوُ كُلِّ مُمَاثِلِ
10	وَحَيَّتْ فَأَحْيَتْ كُلَّ رَاجٍ لِقُرْبِهَا	مُبَشَّرَةً مِنْهَا بِأَكْرَمِ فَاضِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.[403]

2. Yoksa (Ebu'l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştirdiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınımsı elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi? [404]

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

---

403 Bu beyitin ikinci şatrında vezne ve manaya bağlı olarak bir fiil düşmüştür. Bu fiil (حَرَتْ) fiili olabilir.

404 el-ʿİmâdî, *age.,* Yv. 104b; Pv. 164b.

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?

9. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) göründü ve benzer herhangi bir âlimin derecesinin küçük kalacağı bir zirvede gönüllere mutluluk olarak belirdi.

10. Ve selam verdi ve o meselelere her yaklaşmak isteyeni en faziletli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.[405]

Hâmid Efendi, hocasınının ilmî yönünü tasvir ettikten sonra doğrudan onu övgüye başlamıştır. Şair, hocasını önde gelen bütün âlimlerin kabul ettiğini, âlimlerin akıllarının hocasında toplandığını, hocasının batıl şeyleri sildiğini, sağlam görüşlü olduğunu, ilim, din ve takva ocağını kurduğunu söyleyerek methetmiştir. [Tavîl]

11 هُمَامٌ بِهِ عَنِ الْمَعَالِي تَفَاخَرَتْ بِسُؤْدَدِهِ أَسْنَى الْهُدَاةِ الأَوَائِلِ

12 تَأَلَّفَ هَامَ الْكَوْنِ بَرْقُ جَبِينِهِ فَأَسْفَرَ عَنْ سَهْمٍ لَدَى الْبَحْثِ حَائِلِ

13 أَقَامَ مَنَارَ الْعِلْمِ وَالدِّينِ وَالتُّقَى بِتَسْدِيدِ آرَاءٍ مَحَتْ كُلَّ بَاطِلِ

11. O, ilk hidayete erenlerin en yücesinin (yani âlimlerin) yaptığı yüce şeylerden dolayı şerefiyle gurur duyduğu âli himmet sahibi bir kişidir.

12. (Nasıl böyle olmasın ki) Varlığın başı onun ilminin paklaklığından meydana gelmiştir ve şimşek çaktığında ilmî incelikleri bulmak için dolaşan bir oku ortaya çıkardı.

13. O, bütün batıl fikirleri silen görüşlerinin sağlamlığıyla ilim, din ve takva ocağını kurdu.

---

405 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

Hâmid Efendi büyük muhaddis olarak tavsif ettiği hocasının çok eser yazdığına ve onun önemli bir hadisçi olduğuna şöyle değinir: [Tavîl]

14 وَأَجْرَى يَرَاعَ الْحَقِّ فِي صُحُفِ الْهُدَى وَأَوْضَحَ لِلرَّاجِينَ نَهْجَ الْمَسَائِلِ

15 فَكَمْ عَنْعَنَتْ عَنْهُ الرُّوَاةُ مَآثِرًا مُسَلْسَلَةً صَحَّتْ بِأَقْوَى الْمَرَاسِلِ

14. O (ilim) sayfalarında hakkın kalemini kullandı; ve soranlara ilmî meselelerin yollarını açıkladı.

15. Ondan en kuvvetli kaynaklarla sahih olan müselsel nice sözleri, râvîler rivayet etmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde Hâmid Efendi, hocası Ebu'l-Mevâhib'i bazı özellikleriyle övmeye devam eder. Ona göre hocası, herkesin zor ulaşabileceği şereflere nail olan, dolunay gibi bir rehber, benzeri olmayacak rütbeler elde eden biridir. Şair, hocasını bir bahçeyle kıyaslar. Önce güzel bu bahçeyi bütün süsüyle tasvir eder. Bu bahçede bahar mevsiminde bütün güzellikleriyle açmış çiçekler ve ağaçlar vardır. Bu bahçede en güzel rüzgârlar esmektedir. Bahçenin gülümsemesi genç bir kızın gülümsemesine benzemektedir. Çiğ damlaları bu bahçedeki çiçeklerin üzerinde harika bir görüntü meydana getirmektedir. Bu güzel bahçede bülbüllerin şâhı diğer bülbülleri tahrik ederek bahçeye nağmeleriyle ayrı bir güzellik katmaktadır. Güzel bir su kaynağı da bu enfes bahçenin güzelliğini ziyadeleştirmektedir. Rüzgârın esmesiyle bahçenin içinde akan küçük nehirde gümüş renkte parıltılar meydana gelmektedir. Hâmid Efendi bu enfes bahçeyi bütün özellikleriyle zikrettikten sonra hocasının özelliklerinin bahçenin güzelliklerinden daha güzel olduğuna yemin eder.

Son iki beyitte hocasının özelliklerine ve açıkladığı meselelerdeki üstünlüğüne iki önemli kitabı zikrederek işaret etmiştir. Bunlardan biri Abdulkâhir el-Curcânî'nin Kur'ân'ın i'cazının beyanı hakkında yazdığı *Delâilu'l-İ'câz'ı* diğeri de Sa'du'd-dîn et-Teftazânî'nin kaleme aldığı belağat ilminde önemli bir kaynak olan *Muṭavvel*'dir. Bu iki

kitabı zikretmesinin sebebi de muhtemelen hocasından bu iki kitabı okumuş olabileceğidir. Zira hocasının hayatına bakıldığında Dimeşḳ'te birçok talebeye belağat ilimlerini okuttuğu ve icazet verdiği görülür.[406] [Tavîl]

16 وَكَمْ حَازَ فِي طُرُقِ الْعَلاَءِ مَفَاخِرًا تَفَاصَرَ عَنْهَا عَزْمُ كُلِّ مُنَاضِلِ

17 سَجَايَاهُ تَهْدِي السَّائِلِينَ لِفَضْلِهِ هِدَايَةَ سَارٍ بِالْبُدُورِ الْكَوَامِلِ

18 حَوَى رُتَبًا جَلَّتْ عَنِ الْوَصْفِ إِنَّهَا رَفِيعَةُ قَدْرٍ مَا لَهَا مِنْ مُمَاثِلِ

19 فَأُقْسِمُ مَا لِلرَّوْضِ الأَرِيضِ إِذَا ازْدَهَى وَرَنَّحَهُ رِيحُ الصَّبَاحِ وَالشَّمَائِلِ

20 تَبَسَّمَ زَهْرُ الدَّوْحِ فِيهِ وَقَدْ عَلاَ عَلَيْهِ سَقِيطُ الطَّلِّ زَاكِي الْمَنَاهِلِ

21 وَقَامَ خَطِيبًا فِي الْغُصُونِ هَزَارُهُ فَهَيَّجَ بِالأَلْحَانِ شَجْوَ الْبَلاَبِلِ

22 وَرَاحَ لُجَيْنُ الْمَاءِ يَفْرُشُ خَدَّهُ يَطُوفُ بِأَكْنَافِ الرُّبَا كَالْجَدَاوِلِ

23 تَفْعَلُ فِيهِ الرِّيحُ عِنْدَ هُبُوبِهَا مُبَلِّلَةَ الأَذْيَالِ فِعْلَ الْعَوَابِلِ

24 بِأَحْسَنَ مِنْ أَخْلاَقِهِ الْغُرَرِ الَّتِي أَدَقُّ وَأَصْفَى مِنْ دُمُوعِ هَوَاطِلَ

25 دَلاَئِلُ إِعْجَازٍ حَوَتْ أَيَّ فَضْلِهِ فَأَحْجَمَ عَنْ تِبْيَانِهَا كُلُّ فَاضِلِ

26 مُطَوَّلُ فِكْرِي فِيهِ مُخْتَصَرُ الْخُطَا إِذَا مَا انْتَحَى إِعْجَازَ تِلْكَ الدَّلاَئِلِ

16. O, yücelik yolunda, her mücadele edenin azminin iftihar ettiği nice gururları elde etti.

17. Onun meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.

18. O, kıymeti yüksek, benzeri olmayan, vasfedilemeyecek kadar çok büyük rütbeleri ihtiva etmiştir.

19. Yemin ederim ki yemyeşil güzel bahçe, (bahar mevsiminde bütün ağaç ve çiçekleriyle) parladığında ve (hayırla gelen) sabah ve (yağmurla gelen) kuzey rüzgârları onu (bir sarhoş gibi) sağa sola hareket ettirdiğinde,

406 el-Murâdî, *age*., I, 79.

20. O bahçedeki birbirine girmiş büyük ağaçların çiçekleri (genç bir kızın gülümsediğinde dişlerinin görünmesi gibi) tebessüm edip açtığında ve su ve yağmur kaynaklarının en temizinden hafif yağmur o çiçeklerin üzerine çiğ olarak düştüğünde,

21. Bu güzel bahçenin içindeki birbirine girmiş ağaçların dalları arasında bülbül, bir hatip gibi ayağa kalkarak diğer bülbüllerin hüznünü ve heyecanını nağmeleriyle coşturduğunda,

22. Bu güzel bahçenin içinde gümüş gibi parlayan su, yere bir insan gibi yanağını koyarak tevazuyla akmaya ve yüksek mekânın gölgelerinde şelaleler şeklinde su kanalları gibi dolaşmaya başladığında,

23. Bu yüksek mekânın gölgelerinde su kanallarında rüzgâr estiğinde ve fırtınalı rüzgârlar gibi yağmurları da peşinden getirdiğinde,

24. (Bütün bu bahçe ve içinde anlatılan harika şeyler) onun (Ebu'l-Mevâhib'in) yağmur şeklinde dökülen saf gözyaşları gibi temiz bembeyaz ahlakından daha güzel değildir.

25. Delâilu 'İcâz ki bütün faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.

26. Bu Delâilu 'İcâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.[407]

Şair, bundan sonra hocasına doğrudan hitap eder ve yazdığı risaleyi yüce kapısına arzettiğini söyler. Ayrıca Hâmid Efendi memduhunu fazilet sahibi ve kadri yüce olarak tavsif ederek ondan bir lutuf beklediğini ve bu risalesinin kendisine ulaştığında bir kabul umduğunu veya mukabilen kendisine bir şiir yazma beklentisini ifade etmiştir. Şairin maddi bir beklenti için şiir yazmadığı daha önce zikredilmişti. Burada beklentiye girdiği mesele yazdığı risale ve şiirin hocası tarafından kabulü olabilir. Hâmid Efendi yazdığı risalenin memduhuna gönderilenler arasında atlar içinde

[407] el-'İmâdî, *age.*, Yv. 105a; Pv. 165a.

sekili olanlar gibi olmasını beklediğini de vurgular. Son beyitte yine kendi ismine telmihle medih şiirini bitirir. [Tavîl]

27 إِلَى بَابِكَ الْعَالِي رَفَعْتُ رِسَالَةً نُؤَمِّلُ مِنْكَ الْفَضْلَ يَا ذَا الْفَوَاضِلِ

28 وَنَرْجُو قَبُولاً مِنْهُ عِنْدَ وُرُودِهَا لِمَوْرِدِ سَامِي الْقَدْرِ رَبِّ الْفَضَائِلِ

29 وَنَائِلَةٍ مِنْهُ وَقَدْ فَازَ قِدْحُهَا مُجَلِّي خُيُولِ الْغُرِّ بَيْنَ الرَّسَائِلِ

30 فَلاَ زَالَ فِي أَوْجِ السِّيَادَةِ وَالْعُلاَ لَهُ الذِّرْوَةُ الْعُلْيَا خَيْرُ الْمَنَازِلِ

31 وَدَامَ عِمَادُ الدِّينِ يُبْدِي مَحَامِدًا يَقْصُرُ عَنْ إِدْرَاكِهَا كُلُّ طَائِلِ

27. Ey faziletler sahibi senden fazilet umarak bir mektubu yüce kapına yükselttim.

28. Faziletler babası kadri yüce birisinin kaynağına o risale vardığında ondan bir kabul,

29. Ve o risalenin sizin kapınıza ulaşan risalelerin arasından yarış yapan sekili atlardan kazananın yerine geçmesini (umarız.)

30. O yücelik ve efendilikte zirve olmaya devam etsin! Makamların en hayırlısı ve en yüksek zirveler onundur.

31. 'İmâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin![408]

2.1.2.2. Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'yi Medhi

Hâmid Efendi aşağıdaki şiiri "*Risâletun fî ḳavlihî te'âlâ biyedike'l-ḫayr*" adlı bir risalede yazmıştır. Bu şiiri cenab-ı şeyhülislam diye tavsif ettiği birisi için yazmış fakat herhangi bir isim zikretmemiştir. O, bu risaleyi ve medih şiirini 1136/1715 yılında yazmıştır. Bu yılda Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam makamında Yenişehirli Abdullah Efendi vardır. Bu şahsın o dönemde en uzun şeyhülislam makamında kalan Yenişehirli

[408] el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b-105a; Pv. 163a, 164b, 165a.

Abdullah Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Abdullah Efendi şeyhülislamlık vazifesinden önce Halep'te de çalıştığı için Dimeşk ile bir tanışıklığı vardır.[409] Bu da şairin kendisine şiir yazdığı kişi olmasını desteklemektedir. Bu medih şiiri 15 beyitten oluşan bir kasidedir.

el-'İmâdî bu şiirine herhangi bir mukaddime ile giriş yapmamış doğrudan medhe başlamıştır. Kasidenin ilk iki beytinde Hâmid Efendi, Halep şehrini orada Abdullah Efendi vazife yaptığı için kutlamakta ve methetmektedir. O, Abdullah Efendi'ye hitaben *"Bu Halep şehrinin imarı için seni kutluyorum"* diyerek şiirine başlar. Bütün bunları da o anda taşıdığı makamın hürmetine söyler. Zira Hâmid Efendi bu şiiri yazdığında Abdullah Efendi Osmanlı devletinin şeyhülislamlık makamında oturmaktadır. Hâmid Efendi'ye göre Halep şehrinde izzet ve gurur vardır. Zira oraya talih yıldızı gelmiştir. O talih yıldızının yeri sabittir. O bu şehirde olduğu için gurur duymak gerekir. Yıldızların en yükseği ve reisi olan Abdullah Efendi bütün üstün özellikleriyle bu şehirde dolaşmaktadır. [Tavîl]

1 تَقَبَّلْ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدَّهْرِ مُؤَسَّسَةَ الأَرْجَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ

2 لَقَدْ حَلَّ فِيهَا كَوْكَبُ السَّعْدِ ثَابِتًا وَنَجْمُ الْمَعَالِي مِنْ مَجَرَّتِهَا يَجْرِي

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.

2. (Niçin olmasın ki) bu yerde (Halep) talih yıldızı mekânı sabit olarak inmiştir. Yücelerin yıldızı da onun (Halep şehri) galaksisinde geziyor.[410]

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde, Şeyhülislam Abdullah Efendiyi, İslam'a olan hizmetleri ve ilme olan gayretinden dolayı samimi bir şekilde övmektedir. O bir önceki medih şiirinde olduğu gibi onu övmeye âlim, cesur, yüksek himmet sahibi, tavsifte

409 Mehmet İpşirli, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 100.
410 Seyûr, *agm.*, s. 93

zorlanılan kişi manasına gelen *humam* kelimesiyle başlamıştır. Abdullah Efendi'nin fıkıhta yetkin birisi olması ve bu alanda *Behcetu'l-fetâvâ* adlı bir eserinin de olması bu tavsifleri hak ettiğini göstermektedir.[411] Şaire göre Abdullah Efendi, hidayetin parlak nurunu açığa çıkaran ve iyiliklere çağıran, şeriatın direğini yani hanîf dinin bayrağını en yüksek zirveye diken, gizli ve açık dine yardımcı ve destekçi olan birisidir. Hâmid Efendi'ye göre Abdullah Efendi, dine ait meselelerden açıklanması gerekenlerin açıklanmasında ve gizlenmesi gerekenlerinde gizlenmesinde kimseden korkmayan birisidir. Hâmid Efendi sonraki beyitte Abdullah Efendi'nin yüksek ilim ve faziletinin, Halep'te bulunan ilim yerlerini şöhret bakımından en yükseğe çıkardığını ifade eder. Ayrıca o, Abdullah Efendi'nin yüce özelliklerini, kıymetini ve ilmi konulardaki açıklamalarını belağatçıların ve söz ustalarının anlamakta aciz kaldığından bahsederek ona övgüde bulunur. [Tavîl]

3 هُمَامٌ بِهِ نُورُ الْهِدَايَةِ سَاطِعٌ وَزُهْرُ الأَمَانِي مِنْهُ تَدْعُوا إِلَى الْبِرِّ

4 أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فِي ذِرْوَةِ الْعُلاَ وَقَامَ بِنَصْرِ الدِّينِ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ

5 وَذَاكَ الَّذِي حُسْنَى أَيَادِيهِ صَيَّرَتْ رَفِيعَ بُيُوتِ الْعِلْمِ فِي أَرْفَعِ الذِّكْرِ

6 مَعَانِيهِ قَدْ أَعْيَا الْبَدِيعَ بَيَانُهَا وَقَدْ أَعْجَزَ النَّظَّامَ مَنْطِقُهُ الدُّرُّ

3. O âlicenap cesur âlimle hidayet nuru parlar, o muhteşem imamla beklentilerin güzelliği iyiliklerin bütününe çağırır.

4. O dinin direğini en yüksek zirveye kaldırdı ve (bu imam) gizli ve açık o dinin yardımcısı oldu.

5. Bu imamın faziletlerinin güzelliği (Halep'te ki) ilim evlerinin kadrini şöhreti en fazla olana dönüştürdü.

411 İpşirli, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DİA*, I, 100.

6. O belağatçıların bedî'leri ibdâ'ları onun beyanı karşısında aciz kalmıştır. Bu imamın güzellikte ve kıymette inci gibi sözlerinin manalarını, şairler anlamada aciz kalmışlardır.[412]

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Abdullah Efendi'den rica, iltimas ve gönderdiği bu mektubun kabulünu arzulamaktadır. Bu beyitlerde şair, Abdullah Efendi'ye nida edatıyla seslenir. Onun efendi olduğunu vurgular ve onun faziletlerinin, süsten yoksun bu zamanı süslediğini belirtir. Sonra ona bir mektup takdim ettiğini söyler ve ondan kendisine acımasını ister. Şaire göre kırık kalbinin iksiri yine Abdullah Efendi'dir. Şairin memduhuna büyük bir hüsn-ü zannı vardır. Bu mektubun kabul görmesine dair küçük bir emare bile onu çok sevindirecektir. [Tavîl]

7 فَيَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الْهُمَامُ الَّذِي لَهُ بَدَائِعُ فَضْلٍ زَيَّنَتْ عَاطِلَ الدَّهْرِ

8 رَفَعْتُ إِلَى رُحْمَاكَ مِنِّي رِسَالَةً حَنَانَيْكَ وَالأَفْكَارُ فِي رِبْقَةِ الأَسْرِ

9 بِقَلْبٍ كَسِيرٍ أَنْتَ إِكْسِيرُ جَبْرِهِ وَفِيكَ صَحِيحُ الظَّنِّ يُوزَنُ بِالْيُسْرِ

10 إِذَا مَسَّهَا ذَيْلُ الْقَبُولِ تَيَقَّنَتْ مَطَامِعُ هَذَا الْعَبْدِ بِالنَّائِلِ الْغَمْرِ

11 وَكَيْفَ وَمِنْ جَدْوَاكَ نَيْلُ مَآرِبُ وَلَمْ آلُ فِي حَمْدِي لِنُعْمَاكَ وَالشُّكْرِ

7. Ey cevherler ve inciler gibi harika faziletlerinin süssüz ve zinetsiz bu asrı süsleyen âli himmet efendi.

8. Merhametli ve şefkatli huzuruna ben bir övgü mektubu koydum o mektuba karşı senden çok şefkat göstermeni istiyorum zira benim zihnimde bulunan manalar ve fikirler senin elinde esirdir.

9. İksirinin sen olduğun kırık bir kalple (sana bu mektubu gönderdim) ve senin hakkındaki hüsn-ü zannım kolaylıkla ölçülebilir.

412 Seyûr, *agm.*, s. 94.

10. (O mektuba) kabulün küçük bir parçası dokunsa (nasib olsa), bu kulun beklentileri kucak dolusu kazançla kesinlik kazanır.

11. Nasıl olmasın ki senin faziletlerinle ben isteklerime ulaştım. Bana olan lütüflarına karşı teşekkür ve övgüde kusurda bulunmadım.[413]

Aşağıdaki iki beyitte Abdullah Efendi için medihle beraber dua vardır. Ayrıca ondan bir şefkat beklentisi mevcuttur. [Tavîl]

12 بَقِيتَ بَقَاءَ الدَّهْرِ فِي مَرْبَعِ الْعُلاَ عَلَى فُرُشِ الإِجْلاَلِ فِي مَقْعَدِ الْبِشْرِ

13 لِيَبْلُغَ أَهْلُ الْمَجْدِ مِنْكَ مَرَامَهُمْ وَيَسْلَمَ أَهْلُ الْفَضْلِ مِنْ غُصَّةِ الْقَهْرِ

12. Zaman aktığı müddetçe yüce makamlarda azamet tahtları ve sevinç kürsüleriyle yaşayasın!

13. Şeref ehli senden meramına ulaşsın ve fazilet ehli de kahrın acısından emin olsunlar diye.[414]

Son iki beyitte ise Hâmid Efendi, Abdullah Efendi ve oğulları için hayır duada bulunmuş, gönderilen bu medih risalesinin kıymetini ifade etmiş ve kendi ismine de telmihte bulunmuştur. [Tavîl]

14 وَلاَ زِلْتَ صَدْرًا مَعْ بَنِيكَ مُؤَيَّدًا وَدُمْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ

15 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَهْدَى لِبَابِكَ حَامِدٌ رِسَالَةَ مَدْحٍ فِيكَ سَامِيَةَ الْقَدْرِ

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allahtan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

---

413 Seyûr, *agm.*, s. 94.
414 Seyûr, *agm.*, s. 94.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubunu Hâmid senin kapına hediye etti.[415]

2.1.2.3. Kadı Mustafa Medhî'yi Medhi

Hâmid Efendi, bu kasideyi 1134/1721 yılında Dimeşḳ'a kadı olan Mustafa Medhî için nazmetmiştir. İbn Kennân günlüğünde Mustafa Medhî'nin kadı olarak seçilmesine yer verir ve Dimeşḳ eşrafının eksiksiz olarak yeni kadıyı karşılamaya çıktığından bahseder.[416] el-'İmâdî, şiirin içinde te'rîḥ sanatıyla bu tarihe de işaret etmiştir. Kasidenin matlaında Mustafa Medhî'nin kadılığından dolayı Şam'ı hatta bütün âlemi kutlama vardır. 2-7 arası beyitlerde Dimeşḳ valisine övgüler dizilir. O, adaletle hüküm vermesi, insanlar arasında verdiği hükümlerdeki engin ilmi ve Allah'ın dinine yardımı konularında memduhunu övmektedir. [Kâmil]

1	بُشْرَى دِمَشْقَ الشَّامِ بَلْ وَالْعَالَمِ	بِوِلاَيَةِ الْمَوْلَى الْهُمَامِ الْعَالِمِ
2	مَوْلًى غَدَتْ بِيَدِ الْقَضَا أَحْكَامُهُ	فِي النَّاسِ أَمْضَى مِنْ شِفَارِ صَوَارِمِ
3	نَهْجُ الصَّوَابِ عَلَى مُجَرَّدِ حُكْمِهِ	أَبَدًا عَلَى رَغْمِ الظَّلُومِ الْغَاشِمِ
4	مُتَجَرِّدٌ لِلَّهِ يَنْصُرُ دِينَهُ	بِالْحَقِّ لاَ يُصْغِي لِلَوْمَةِ لاَئِمِ
5	إِنْ سَارَ فِيهِ الظَّنُّ كَانَ بِكُلِّ مَا	يَرْجُوهُ مِنْ جَدْوَاهُ أَوَّلَ قَادِمِ
6	ذُو الْعِزِّ كَشَّافُ الْعُلُومِ وَقَدْ عَلاَ	بِمَقَامِهِ الْمَسْعُودِ فَوْقَ نَعَائِمِ
7	مَا فِيهِ إِلاَّ أَنَّهُ قَدْ أُغْفِلَتْ	بِنَدَى يَدَيْهِ مَآثِرُ حَاتِمِ

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi efendi'nin kadılığıyla Şam'ın Dimeşḳ (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.

2. O öyle bir efendidir ki insanlar hakkında yargı eliyle verdiği hükümler keskin kılıçtan daha geçerlidir.

3. Zorba ve zâlime rağmen hükmü, keskin kılıç gibi hep doğruluk üzeredir.

---

415 Seyûr, *agm.*, s. 94.
416 İbn Kennân, *age.*, s. 200.

4. O, (kadı) yalnızca Allah'a adanmıştır. Onun dinine hak üzere yardım eder. Kınayanın kınamasına da aldırmaz.

5. Zan, (düşünce) onun hakkında yürüdüğü zaman, fayda olarak onun umduğu şeylerin hepsi birinci gelir.

6. (Bu büyük imam) izzet sahibi, ilimlerin keşşafı ve bahtiyar makamıyla yıldızların mekanlarının daha da üstündedir.

7. Onun hakkında ancak şu vardır ki, onun elinin çiğ tanesiyle bile (cömertlikle bilinen) Hatem'in övgüleri unutulmuştur.[417]

Aşağıdaki beyitlerde şair memduhunun ismindeki kelimeleri kullanarak ona işaret etmiştir. Ayrıca ilk beyitte *istiṭrâd* sanatını kullanmıştır. Zira medihten, yazdığı şiirinin diğer şairlerin şiirlerinden üstün olmasına geçmiştir. 9. beyitte o, memduhunun güzel ahlaklı olmasını bir ayrıcalık olarak zikretmiştir. [Kâmil]

8 فِي مُصْطَفَى مَدْحِي تَفَوَّقَ بِالدُّعَا وَسُطُورُ نَظْمِي بِالثَّنَاءِ الدَّائِمِ

9 فَاقَ الأَنَامَ فَضَائِلاً وَمَحَامِدًا لِمَ لاَ وَقَدْ قُرِنَتْ بِحُسْنِ مَكَارِمِ

8. Mustafa'ya methim dua ve sürekli medihle üstün hale gelmiştir.

9. Bu (kadı) yaratılmışlara fazilet ve övgü olarak üstün geldi. Nasıl gelmesin ki (fazilet ve övgülerine) güzel ahlak da eşlik etmektedir.[418]

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitlerde Dimeşḳ kadısı Mustafa Medhî'yi güzel bir bahçeyle kıyaslayarak över. [Kâmil]

10 مَا رَوْضَةٌ غَرَّاءُ طَابَ شَمِيمُهَا بِعَبِيرِ أَزْهَارٍ وَطِيبِ نَسَائِمِ

11 يَتَرَقْرَقُ الْمَاءُ النَّمِيرُ بِرَبْعِهَا وَالزَّهْرُ يَبْسِمُ فِي خِلاَلِ كَمَائِمِ

417 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 118.
418 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 118.

12 يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ شَمَائِلِهِ الَّتِي بِالْفَضْلِ قَدْ حَازَتْ صُنُوفَ كَرَائِمِ

10. İçindeki çiçeklerin güzel rayihasıyla ve latif esen rüzgarın hoş kokusuyla enfes bir hal alan harika bir bahçe.

11. Bu güzel bahçenin münbit toprağında faydalı su şakır şakır akmakta ve o bahçedeki çiçekler tomurcuk hallerinde tebessüm etmektedir.

12. (Bütün bu içindeki güzellikleriyle zikredilen bahçe) bir gün bile kıymetli kimselerin özelliklerine, faziletli vasıflarıyla üstün gelen bu kıymetli kadıdan daha güzel olamaz.[419]

el-'İmâdî, aşağıdaki beyitlerde Mustafa Medhî'nin cömert ve âlim olduğunu söylemiştir. Mustafa Medhî'nin kitaplarına, miras ilmini iyi bilmesine işaret etmiş, sağlam ve sarsılmaz fikirleriyle yüksek makamları elde ettiğini söylemiştir. [Kâmil]

13 قَسَمًا بِأَسْفَارٍ مُلِئْنَ فَضَائِلاً مِنْ جُودِكَ الْمُزْرِي بِسَحِّ غَمَائِمِ

14 لَمْ يَأْتِ فِي ذَا الْعَصْرِ مِثْلُكَ عَالِمٌ بِقَضَا ذَوِي الأَرْحَامِ أَعْدَلُ قَاسِمِ

15 يَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الَّذِي حَازَ الْعُلَى بِسَدِيدِ آرَاءٍ وَفِكْرَةِ حَازِمِ

13. Sağnak sağnak yağmurları döken yağmur bulutundan daha cömert senin kereminden faziletlerle dolmuş kitaplara yemin ederim.

14. (Yine yemin ederim ki) Bu asırda (feraiz ilminde en zor taksim olan) yakın akrabanın miras paylarını senden daha adilce dağıtan başka bir âlim gelmemiştir.

15. Ey sağlam görüşleriyle ve muhkem fikirleriyle yücelere erişen büyük efendi.[420]

---

419 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 118.
420 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 119.

Hâmid Efendi, aşağıda memduhuna ait sevgisinin çocukluktan beri kalbinde olduğuna şöyle işaret etmiştir: [Kâmil]

16 فِي الْقَلْبِ حُبٌّ لِلْجَنَابِ مُنِحْتُهُ مِنْ قَبْلِ مَا نِيطَتْ عَلَيَّ تَمَائِمِي

16. Zât-ı Âlinize ait (Araplarda adet olan çocuk doğduğunda)[421] boynuma asılan nazar boncukları takılmadan önce kalbime size ait bir sevgi bahşedildi.[422]

Şair, aşağıdaki beyitte yazmış olduğu bu kasideyi kabul etmesi için memduhundan rica, iltimas ve merhamet talebinde bulunmuştur. [Kâmil]

17 وَالْعَبْدُ يَرْجُو فِي عُقُودِ نِظَامِهِ مِنْكَ الْقَبُولَ لَهَا وَنَظْرَةَ رَاحِمِ

17. Köleniz, (altından) gerdanlıklar gibi dizdiği şu beyitlerin tarafınızdan kabulünü ve merhametli bakışınızı istirham etmektedir.[423]

Hâmid Efendi, rica ve iltimas talebinden sonra kasidenin başında olduğu gibi memduhunun yaşadığı zamanı ve Şam şehrini şu şekilde kutlamaktadır: [Kâmil]

18 وَالدَّهْرُ هَنَّأَنَا بِفَضْلِكَ أَرِّخُوا وَدِمَشْقَ بَشَّرَهَا بِأَعْدَلِ حَاكِمِ

18. Zaman, senin faziletinle bize lütufta bulundu, tarihe geçirin ve Dimeşḳ şehrini en adil bir hâkimle müjdeledi.[424]

---

421 "Araplarda çocuklar büyüyünceye kadar anneleri tarafından boyunlarına asılan nazarlık vardı. Çocuk büyüyünce kesilirdi." İbn Sîde, *age*., IX, 470.

422 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 119.

423 el-Muḥibbî, *age*., VI, 13; el-Murâdî, *age*., s. 119.

424 el-Muḥibbî, *age*., VI, 14; el-Murâdî, *age*., s. 119. Bu beytin ikinci şatrının hesabı 1134 tarihini göstermektedir.

el-'İmâdî, kasidenin son üç beyitinde de bu kıymetli kadı ve ilim adamının faziletlerinin devamı, zirvelere selametle ulaşması ve izzetin onunla olması için dua etmiş son beyitte de kendi ismine telmihte bulunarak kasideyi bitirmiştir. [Kâmil]

19 فَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ مُؤَيَّدًا تَعْشَى ذُرَا الْعُلْيَا بِثَغْرٍ بَاسِمِ

20 وَالسَّعْدُ فِي أَبْوَابِكُمْ طَوْعُ الْمُنَى وَالْعِزُّ أَنَّى كُنْتَ خَيْرُ مُلاَزِمِ

21 مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ فَضْلِكَ حَامِدٌ نُعْمَاكَ أَوْ نُشِرَتْ قَلاَئِدُ نَاظِمِ

19. (Ey kıymetli insan) ebedi olarak (Allah tarafından) desteklenmiş şekilde esenlikle yaşayasın ve tebessün eden bir çehreyle yüce zirvelere yükselesin.

20. Allah'tan mutluluğun arzularınıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostunuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenilen bütün bu övgüler) fazilet direğinizin etrafında lutuflarınızı öven dolaştığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şiir) gerdanlıkları döktürüldüğü sürece devam etsin. [425]

2.1.2.4. Hocası Ahmed el-'Alemî'yi Medhi

Hâmid el-'İmâdî, aşağıdaki kasideyi Anadolu'dan hocası olan Ahmed el-'Alemî için yazmıştır.[426] Ahmed el-'Alemî ilham hakkında bir risale yazmış ve Hâmid Efendi'nin bunu okumasını istemiştir. Hâmid Efendi bu risaleyi okumuş ve bir de şiir yazmıştır. Malum olduğu üzere ilham ihtilaflı konulardan biridir. Yoruma açık, herkesin istediği şekilde tevilde bulunacağı böyle bir meselede Hâmid Efendi'nin duruşu çok önemlidir. O ilham hakkında hocasının yazdıklarını önemli nakiller olarak görmüş ve bu nakilleri kabulde ölçünün Kitap ve Sünnet olduğunu ısrarla vurgulamıştır. O, bu kasidede hocasının ismini zikretmiştir. Sonra hocasının ilminden, kitaplarından ve kaleme aldığı risalelerden övgüyle bahsetmiştir. 1-6 beyitler arası hocasının, diğer

425 el-Muḥibbî, *age*., VI, 14; el-Murâdî, *age*., s. 119.
426 el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 21.

âlimlerle kıyaslanması ve onlara olan üstünlüğünden, onun sözünün üstüne söz ve açıklama olamayacağından bahseder. [Tavîl]

1	صَحَائِفُ عِلْمٍ ضِمْنَهُنَّ نُقُولُ	فَمَنْ ذَا الَّذِي غَيْرَ الثَّنَاءِ يَقُولُ
2	يَسِيرُ عَلَى نَهْجِ الشَّرِيعَةِ رَكْبُهَا	إِلَى نَحْوِ عِرْفَانِ الْكِتَابِ تَؤُولُ
3	تَبَلَّجَ فِيهَا الْحَقُّ شَمْسَ مُنِيرَةٍ	وَلَيْسَ لَهَا فِي الْخَافِقَيْنِ أُفُولُ
4	إِلَى الأَوْحَدِ الْعَلَمِيِّ يُعْزَى نِظَامُهَا	لَهَا مِنْهُ فَخْرٌ بِالثَّنَاءِ كَفِيلُ
5	كَمِيٌّ عُلُومٍ فِي يَدَيْهِ حُسَامُهَا	يَصُولُ عَلَى الأَبْطَالِ حَيْثُ يَصُولُ
6	فَلِلَّهِ قَدْ أَبْدَى نِظَامَ بَيَانِهَا	فَزَالَ بِهَا قَالَ يَقُولُ وَقِيلُ

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.

2. (Bu ilim dolu sayfalar ilham hakkında) bütünüyle İslam şeriatı üzere gitmekte ve Kur'ânın marifeti tarafına doğru dönmektedir.

3. O ilim sayfaları içinde (ilham hakkında) hakikat, güneş gibi ortaya çıktı ve o güneş ne doğuda ne de batıda batmaktadır.

4. (Bu sayfalardaki ilham hakkında) ilimlerin (bir gerdanlık gibi) dizilmesi zamanının eşsiz âlimi olan el-Alemî'ye aittir. (Bu dizilen ilimler) onun için bir gurur ve başkalarından gelecek övgülere de bir kefildir.

5. O elinde kılıcı olan bir ilim süvarisidir. (Savaş meydanında) kahramanların üzerine kılıcını sallamaktadır.

6. Allah için (ilham hakkında) o ilmi meselelerin beyanını (mücevherlerden oluşan bir gerdanlığın) dizilişi gibi açığa çıkarmış; böylece de (bu güne kadar) söylenilen, söylenilecek olan ve söylenmiş olan kaybolmuştur.[427]

---

427 el-Murâdî, *age*., II, 21.

el-'İmâdî, son üç beyitte ise hocasına bu üstün meziyetleriyle kalması için dua ve medihte bulunmuştur. Son beyitte âdeti olduğu üzere ismine telmihte bulunmayı da ihmal etmemiştir. [Tavîl]

7 فَلاَ زَالَ بَحَّاثًا يُفِيدُ مَسَائِلاً لَهَا غُرَرٌ قَدْ أُوضِحَتْ وَحُجُولُ

8 يُطَوِّقُ أَعْنَاقَ الأَنَامِ قَلاَئِدًا لَهَا مِنْهُ دُرٌّ بِالثَّنَاءِ جَمِيلُ

9 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَبْدَى بِمَدْحِكَ حَامِدٌ نِظَامَ مَعَانٍ لَيْسَ عَنْهُ عُدُولُ

7. Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamanı ve araştırmanı dilerim.

8. (Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözlerinle gerdanlıklar takmanı dilerim.

9. (Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim). [428]

2.1.2.5. Muhammed el-Kencî'yi Medhi

Muhammed el-Kencî Hâmid Efendi'nin dostlarından biridir. el-'İmâdî'nin *Mişbâḥu'l-Felâḥ fî Du'âi'l-İstiftâḥ* adlı eserinin bedî ilmine ait kısmına *Kitâbu Minḥati'l-Munaḥ bi Şerhi Bedî'i Fetḥi'l-Fettâḥ fî Du'ai'l-İstiftâḥ* adlı bir şerh yazdığı eserleri bölümünde zikredilmişti. el-Kencî, Hâmid Efendi'nin *'Aḳîletu'l-Meğânî fi Te'addudi'l-Ğavânî* adlı eserine yazdığı takrîzde onu övmüş bedî' ilmine ait keşfettiği bir sanattan bahsetmiştir. el-Kencî, bu sanata el-Mûṣil ile'l-maḳṣûd ismini vermiştir. Edebî metnin içinde bir sual sorup sonra bu soruya cevap verme manasına gelen sanatı Hâmid el-'İmâdî de güzel bulmuş ve aşağıdaki şiirde hem el-Kencî'yi methetmiş hem de bu yeni sanata bir örnek vermiştir. Bu kasidenin ilk iki beyti ve üçüncü beytin ilk yarısı bir sorudur. Sorunun içerisinde el-Kencî değişik vasıflarla methedilmiştir. Üçüncü

---

428 el-Murâdî, *age.*, II, 21.

beytin ikinci yarısından altıncı beyte kadar sorunun cevabıdır. Altıncı beyitte yukarıda ismi geçen sanata işaret edilerek şiir bitirilmiştir. [Tavîl]

1	وَخِلٌّ يُنَادِي أَيُّ مَوْلىً دَنَتْ لَهُ	صُدُورُ الْمَعَالِي وَهْوَ فِيهَا مُجِيبُ
2	إِلَيْهِ دُرى الآدَابِ وَ الْمَجْدِ وَالْحِجَا	كَذَا اللُّطْفُ وَالإِفْضَالُ يُنْمَى وَيُنْسَبُ
3	أَلاَ عَرِّفُونِي مَنْ أَرَدْتُ وَوَصْفَهُ	فَقُلْتُ لَهُ: ذَاكَ الْهُمَامُ الْمُهَذَّبُ
4	لَمْ أَرَ نَدْبًا فِي الْمَعَانِي نَظِيرَهُ	وَمَا قُلْتَ صِدْقٌ ظَاهِرٌ عَنْهُ يُعْرِبُ
5	دِقَاقُ الْمَعَانِي فِي بَدِيعِ بَيَانِهِ	تَطِيرُ بِهَا فِي الْفَضْلِ عَنْقَاءُ مُغْرِبُ
6	وَصَلْتُ إِلَىالْمَقْصُودِ إِذْ كُنْتُ عَارِفًا	بِأَوْصَافِهِ فَهْوَ الصَّدِيقُ الْمُجَرَّبُ
7	وَمِنْهُ بَدَا هَذَا الْبَدِيعُ تَكَرُّمًا	فَقَالَ أَتَيْتُمْ بِالَّذِي كُنْتُ أَطْلُبُ

1. Bir dost soruyor; Yücelerin zirvesinin kendisine yaklaştığı ve oradan cevap veren efendi hangisidir?

2. Edebin, şerefin ve aklın zirvesinin aynı şekilde lütfun, inceliğin kendisine dayandığı ve nisbet edildiği (kişi kimdir?).

3. Bana tarif edin kimi ve özelliklerini kasdettim? Ona dedim ki; Bu donanımlı âlim,

4. Bu özelliklerde onun benzeri bir asîl görmedim. Senin (sorunun içinde) (bütün bu özelliklere) sahip olan hakkında söylediklerin apaçık doğrudur.

5. Onun beyanının harikalığındaki ince manaları Anka kuşu alıp götürmüş (bütün dünyaya yaymıştır).

6. Amaca ulaştım. Çünkü onun sıfatlarını biliyordum. O tecrübeli bir dosttur.

7. Onunla bu bedî' sanatı lütuf olarak ortaya çıktı. Dedi ki: İstediğimi getirdiniz.
[429]

Buraya kadar görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin şiirlerinin büyük çoğunluğu medih konuludur. Bu medihler içerisinde en büyük payı Peygamber methiyeleri almaktadır. Peygamber methiyelerinde, Osmanlı Döneminin hemen hemen bütün özellikleri bulunmaktadır. Özellikle kasidelerinde ve muvaşşahlarında bu daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

Peygamber methiyeleri dışında iki hocasına, bir kadıya, dönemin Osmanlı şeyhülislamına ve bir dostuna yazdığı medih şiirleri mevcuttur. Hâmid Efendi, medh-i nebi için yazdığı kasidelerinde klasik kaside yapısını kullanmışken diğer medih şiirlerinde klasik kaside yapısını kullanmamıştır. Bu kasidelerinin bazısına uzun istiârelerle, bazılarına memduhunun yaşadığı yer olan Şam beldesinin şeref kazanmasıyla, bir diğerine ise memduhunun yazdığı kitapların güzelliğinden bahsederek başlar.

Hâmid Efendi tespit edilebildiği kadarıyla medih şiirlerini maddî bir menfaat karşılığında yazmamıştır. Kendisinin Şam müftüsü olması ve maddi durumunun iyi olması bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. [430]

2.2.Gazel

Kelime manası itibariyle genç erkeklerin kızlarla konuşması[431], kadınlarla eğlenceli vakit geçirme[432] ve sevgilinin fiziki azalarının övülmesi veya vuslat ve ayrılık günlerinin hatırlanması[433] manalarına gelen gazel ıstılahi olarak ise şairin aşk, sevgili, şarap ve bahar gibi coşkulu haller arasındaki duygularını anlatan uzun ya da kısa şiirlere denir.[434]

---

429 el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 343b.
430 el-Murâdî, *age.*, II, 17.
431 Halil b. Ahmed, *age.*, III, 279.
432 İbn Sîde, *age.*, V, 444.
433 ez-Zebîdî, *age.*, XXX, 53.
434 Haluk İpekten, *"Gazel"*, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.

Gazel Arap şiirinin en eski ve en yaygın konularından biridir. Gazel, aşıkların kalplerinin sesini tabirde en doğru ve en ince şiir konusu olarak değerlendirilir.[435] Şairlerin büyük çoğunluğu gazel şiirleri yazmışlardır.[436] Çünkü gazel insan tabiatıyla ve özellikle onun bizzat yaşadığı tecrübelerle doğrudan ilişkilidir. Gazel kalbin derinliklerinde fışkırdıktan sonra dilden çıkar. Zira sevgi bütün kalpleri harekete geçirmektedir. Şairler bu sevgi ve aşkı sadık bir duyguyla geniş vicdanlarından ve kalplerinden dillerine dökülen o güzel manalarla tasvir etmişlerdir.

Arap edebiyatında önemli ve yaygın bir yere sahip olan gazel, hissi ve afif olmak üzere iki çeşittir. Cahiliye Arap edebiyatında gazelin hissi şekli hâkim iken İslamiyet'ten sonra İslamî öğretiler sebebiyle afif gazel türü ortaya çıkmış ve diğer türe nazaran daha fazla kullanılır hale gelmiştir.[437]

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında gazel konusu Emevî ve Abbasî dönemleriyle benzerlik arzeder. Şairler bu dönemde gazel konulu şiirlerini bazen kaside içerisinde, bazen müstakil ama az beyitli afif gazel türünde ve bazen de çok olmasa da hissî gazel olarak nazmetmişlerdir.[438]

Her dönemde ağırlıklı olarak kullanılan gazelden Hâmid Efendi de uzak kalmamış, daha çok adından da anlaşılacağı üzere sevgilisinin aşkından iffetle ve müstehcen öğelere yer vermeden bahsetme manasına gelen afif gazel çeşidinde şiirler yazmıştır.

2.2.1. Hissî Gazel

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde tek beyit olarak hissi gazel aşağıdaki şiirinde geçmektedir. Burada şair sevgilisinin ansızın ziyaretinden ve aşk korlarını öpücükle söndürmesinden şöyle bahseder: [Vâfir]

1 إِذَا زَارَ الْحَبِيبُ بِغَيْرِ وَعْدٍ وَأَطْفَأَ جَمْرَةَ الأَشْوَاقِ لَثْمَا

2 يُذَكِّرُنِي جَفَاهُ حِينَ وَافَى وَلِيَ أُذُنٌ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَّا

435 'Afîf Nâyif Ḥâtûm, *el-Ğazel fi'l-'Aṣri'l-'Umevî*, Dâru Ṣâdır, Beyrut, 2008, s. 5.
436 Siracuddin Muhammed, *el-Ğazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî,* Daru'r-Raṭîbi'l-Câmi'iyye, Beyrut, ts., s. 6.
437 Siracuddin Muhammed, *age.*, s. 19.
438 Demirayak, *age.*, s. 152-158.

1. Sevgili ansızın ziyaret ettiği ve aşk ateşlerini öpücükle söndürdüğü zaman.

2. Onun cefâsı bana geldiğinde (şair İbn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) "ve benim kötülüklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır", (sözünü hatırlatır).[439]

Görüldüğü üzere ikinci beyitte Hâmid Efendi *İbn Nubâte'den* aldığı bir sözü nakleder. Adeta bu sözle o, hissi gazele karşı kulaklarının kapalı olduğuna işaret ediyor gibidir.

2.2.2.Afîf Gazel

Şairin sevgilisinin fiziki özelliklerinden bahsetmeyip daha çok aşktan, iştiyaktan, sevgiliye ve ona kavuşma özleminden, ağlamalardan ve aşkın hüzünlerinden, ayrılık acısından ve sevgiliye kavuşmadan bahsettiği şiirler afif gazel kategorisine girmektedir.[440] Uzun yıllar Şam müftülüğü yapmış ve dini yönü ağır basan Hâmid Efendi, şiirlerinde daha çok afif gazeli kullanır. Özellikle kasidelerinin mukaddime bölümünde muvaşşahların ise bütününde çokça afif gazel mevcuttur. Müstakil kısa afif gazelleri de vardır.

el-'İmâdî'nin yazdığı afif gazeller şu konuları içerir;

2.2.2.1. Aşk ve İştiyak

Bir kasidenin başında el-'İmâdî, sevgilisine ait temiz aşkını bahçe ve bahçeye ait güzelliklerle ifade etmiştir. Bahçedeki esen latif rüzgarla aşkın güzel kokusunun yayılmasını beraber zikreden Hâmid Efendi'yi rüzgarın taşıdığı aşkın kokusu vecde getirmiştir. Şair, bahçeyi sulayan bereketli yağmurlar sebebiyle bahçede çok çeşitli çiçekler açtığını ve bu harika manzara karşısında bahçedeki güzel kuşların duramayıp sevgilisi için çarpan bir kalbi coşturduklarını söylemiştir. Sevgilisine karşı beslediği bu

---

439 el-Murâdî, *age.*, III, 52.
440 Abdunnûr, *age.*, s. 187; Siracuddin Muhammed, *age.*, s. 20.

temiz aşkın kılıç gibi bir parıltısının kanında kara sevda bıraktığını ve damarlarını da sevgilisinin aşkına ait kılıcın kını haline getirdiğini anlatır. [Tavîl]

1	لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا	وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا
2	غَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرَا	إِلَى كُلِّ عِطْفٍ مِنْ مَعَاطِفِهِ بَدَّا
3	أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا	لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى
4	فَخَفْقُ وَمِيضٍ مِنْهُ غَادَرَ مُهْجَتِي	حَلِيفَ جَوًى صَارَتْ حُشَاشَتُهَا غِمْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına buhur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcın) kınına çevirdi.[441]

Aşağıdaki beyitlerde ise o, sevgilisine ait aşkından dolayı kederlerinin yağmur yüklü bulutlar gibi kalbinde yoğunlaştığını ve kalbinin etrafında gök gürültüsü gibi bir sarsıntı meydana getirdiğini belirtmiştir. Yağmur yüklü bulut olur da yağmur olmaz mı? Hâmid Efendi, sevgilisine aşkından dolayı döktüğü gözyaşlarının bulutlardan düşen yağmurlar kadar çok olduğunu hatta bu yağmurların denizler oluşturduğunu söylemiştir. Gözyaşlarından oluşan denizlerin içindeki incilerin gözyaşı tanelerine benzediğini ve yanaklarının tamamen bu incilerden meydana geldiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak sevgili için aşkın ateşiyle yanıp dökülen gözyaşlarını bir göktaşına eşlik eden yağmur bulutu kümesine benzetmiştir. Bunların da birbirini tetiklediğini söylemiş ve iki zıttın bir

441 el-Murâdî, *age*, II, 18.

arada nasıl olduğuna da dikkat çekmiştir. Son olarak bu aşk için bir de kurtuluş beklemekte olduğunu söyleyerek afif gazelini sonlandırmıştır. [Tavîl]

5	سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ	بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا
6	وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا	دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا
7	كَأَنَّ انْسِكَابَ الدَّمْعِ مِنْ غَرْبِ نَاظِرِي	رُكَامُ غَمَامٍ قَارَنَتْ شُهُبًا رَصْدَا
8	يُؤَجِّجُ نَارًا وَهْوَ مَاءٌ مُصْعَدٌ	تَقَاطَرَ فَانْظُرْ كَيْفَ مَازَجَهُ ضِدَّا
9	عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا	فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarının eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.[442]

Hâmid Efendi başka bir afif gazelinde sevgilisini dolunaya benzetmektedir. Dolunayın kaybolması onu gerçekten çok üzmüş ve ağlatmıştır. Ağladığında dökülen gözyaşları onun dolunayı görmesine de mani olmaktadır. Bunlara rağmen sevgilisinin aşkıyla yanan kalbinin daha çok tutuşması için ona bakmayı sürdürmektedir. Daha sonra aklına sevgililerine kavuşanlar gelmiştir. Onların birbirine kavuşması şairin içinde aşk

[442] el-Murâdî, *age.*, II, 18.

ateşini artırmıştır ve aşk ateşinin acısından da şikâyet eden kalbi sarhoş gibi dolaşmaktadır. Gözyaşları da tutuşmuş kor gibi aşk ateşinin üzerine dökülmekte ama o ateşi bir türlü söndürememektedir. [Kâmil]

1 أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ

2 كَيْ أُجْلِيَ الأَنْظَارَ مِنْ مِرْآتِهِ وَالْقَلْبَ مِنْ وَلَهٍ بِمَا يُعْرَى بِهِ

3 وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ بَيْنَ أَضَالِعِي إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا لِغَرِيبِهِ

4 وَيَهِيمُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْجَوَى دَمْعٌ جَرَى فِي جَمْرِهِ وَلَهِيبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdaya tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin koru ve alevleri üzerine akmaktadır.[443]

Hâmid Efendi başka bir gazelinde ise geceleyin ansızın geldiği için unutamadığı bir sevgilisinden bahseder. [Basît]

1 وَأَغْيَدٍ قَدْ أَمَالَ السُّكْرُ قَامَتَهُ ذِي مَنْطِقٍ قَدْ غَدَا يَفْتَرُّ عَنْ دُرَرِ

2 لَمْ أَنْسَهُ إِذْ أَتَى مِنْ غَيْرِ مَوْعِدِهِ وَاللَّيْلُ مُحْتَبِكٌ بِالأَنْجُمِ الزُّهْرِ

1. Şarabın endamını eğdiği beyan sahibi nice sevgililer vardır ki konuştuklarında inciler dökülmeye başlar.

---

443 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm,* s. 115.

2. Gece parlak yıldızlarla sarmaş dolaş iken vaktinden evvel geldiği için onu unutamadım.[444]

Gerçek âşık, sevgilisini övme niyetiyle yazmaya başladığı kaside veya muvaşşahında aşk acılarının ağır basmasıyla medhi bırakıp aşk acılarından bahsedebilir. Hâmid Efendi'de bunu yakından görmekteyiz. Hz. Peygamber'e (sav) medih ifadesini kullanarak başladığı muvaşşahında medihden ziyade aşk acıları, gözyaşları ve üzüntüler hâkimdir. Mesela birinci muvaşşahın başında Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) hitapla başlamış ve ona olan aşkını ve iştiyakını içinin kan ağlamasıyla, gözyaşlarının denize dönüşmesiyle, kalbinin ateşini denizlerin söndürmediğini anlatarak ifade etmiştir. Muvaşşahın her devrinin[445] sonunda tekrar ettiği ḳufl[446] kısmında da aşkın gözyaşlarını akıtmasından yakınarak bütün ahlarını buna bağlamıştır. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا	رَسُولَ	اللهِ	طَرْفِي	بِدَمِ	الأَحْشَاءِ	هَامْ
2	بَحْرُ	دَمْعِي	لَيْسَ	يُطْفِي	حَرَّ	قَلْبٍ	فِيكَ	هَامْ
3	مَا	جَرَى	لِلصَبِّ	يَكْفِي	صَبَّ	دَمْعًا	مِنْ	دِمَاهْ
4	آهْ	لَوْلاَ	الشَّوْقُ	أَجْرَى	عَبْرَتِي	مَا	قُلْتُ	آهْ

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[447]

Hâmid Efendi diğer muvaşşahının ilk kıtasında da Hz. Peygamber'in (sav) medhine geçmeden yine Hz. Peygamber'in (sav) aşkına dair içinde çektiği sıkıntılardan ve buna dayanmasından bahsetmektedir. Muvaşşahın başında Hz. Peygamber'e (sav)

---

444 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* III, 296.

445 Devr, Muvaşşahlarda beyit ve ardından gelen Ḳufl'un meydana getirdiği yapıdır. Uzunoğlu, *age.*, s. 54.

446 Ḳufl, Muvaşşahlarda esas yapı taşını oluşturan son kısımdır. Uzunoğlu, *age.*, s. 44.

447 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

hitap eder ve devamlı gözyaşı döktüğünden, divane gibi dolaştığından bahseder. Hatta onun için akıttığı gözyaşının deniz gibi olduğunu söyleyerek mübalağa yapar. Bu aşka sabrın, artık kalbinin hararetini söndürmediğini buna mukabil sabır değil de kendisi için gözyaşı ve kanın yeterli olduğunu ifade eder. Bu olanların da kalbini zayıf düşürdüğünü söyler. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِانْسِكَابٍ وَانْسِجَامْ
2	وَغَرَامِي حِينَ يُوفِي	بِدَمِ الأَحشَاءِ هَامْ
3	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	نَارَ صَبٍّ مُسْتَهَامْ
4	وَاصْطِبَارٌ لَيْسَ يَشْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ
5	مَاجَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	مِنْ غَرَامٍ أَوْ سِقَامْ
6	وَبَرَى قَلْبِي بِوَكْفِي	صَبُّ دَمْعٍ مِنْ دِمَاهْ
7	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
8	عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى	مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[448]

[448] el-'İmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246b.

2.2.2.2. Özlem

Şair, ayrıca sevgilisine olan özlem ve hüznünü, kalbinin ondan gafil olamayacağı, kanı donsa bile gözyaşının akmaya devam edeceği ve bu dîvane halin hayat suyu kalmayıncaya kadar devam edeceği şeklinde açıklar. [Meczû'u'r-Remel]

5 يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ
6 وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ
7 فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاةْ
8 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.

6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [449]

Aşağıdaki beyitlerde ise Hâmid Efendi yine sevgilisine olan özlemini sevgilinin mekânı üzerinden ifade etmiştir. O kendi gözündeki sürmenin aslında onun yaşadığı yerlerin toprağı hatta tozundan olduğunu ve gözlerinin o toprağı öpmek için beklediğini söyler. [Meczû'u'r-Remel]

13 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى
14 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي أَرْضُهُ أَنْ يَلْثُمَا
15 يَا تُرَى أَكْحُلُ جَفْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ
16 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

---

[449] el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[450]

2.2.2.3. Ağlama ve Hüzün

Hâmid Efendi'nin Peygamber methiyesi için yazdığı kasidelerinde özellikle muvaşşahlarında sevgilisi ve onun sevgisi için gözyaşı döktüğünü görmekteyiz. Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgisini onun yaşadığı yerler için de söz konusu olduğunu anlatırken *Ṭaybe*'ye ve *Akik* vadisine olan iştiyakından ağlayarak bahseder. Hatta bu ağlamasını *Akik* taşı gibi kan renginde olduğunu söyler. [Meczû'u'r-Remel]

9 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَةْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ

10 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ

11 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَةْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ

12 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

9. Ah! Onun kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğunu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[451]

Hâmid Efendi yukarıdaki duygularını başka bir muvaşşahında da şöyle işler: [Meczû'u'r-Remel]

17 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَةْ وَاللِّوَى وَالأَبْرَقَا

18 قَدْ عَنَى الداءُ طَبِيبَهْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ

19 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ حِينَ مَا حَلُّوا النَّقَا

20 فَالصَّدَا لَيْسَ يُجِيبُهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ

---

450 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

451 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

21 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَةْ وَالْمُنَى يَوْمَ اللِّقَا

22 نَائِلاً مِنْهُ نَصِيبَهْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ

23 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

24 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

17. Ah! Ṭaybe'ye, Livâ'ya[452] ve Abraḳ'a[453] olan aşkım.

18. Hastalık, doktoru ve Akîk vadisinin korusunu yordu.

19. Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığında göz sevgilisinden ayrıldı.

20. Yankı ona cevap vermedi de Akîk (taşının kırmızı kan rengi) gibi ağladı.

21. Aşk onun ünsiyetini, Ṭaybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.

22. (Bütün bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.

23. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

24. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[454]

Şair, bir şiirinde sevgilisi için o kadar ağlamıştır ki göz pınarları tükenmiştir. [Meczû'u'r-Remel]

9 يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ يَا رَسُولَ الثَّقَلَيْنْ

10 أَنْتَ مَحْمُودٌ وَأَحْمَدْ كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ

11 وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ فِي شُؤُنِ الْمُقْلَتَيْنْ

12 كَيْفَمَا غَارَ وَ أَنْجَدْ مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ

13 فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ فِي خَوَافِي النَّشْأَتَيْنْ

14 صَيَّرَ الإِنْسَانَ مَكْمَدْ مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاةْ

15 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

16 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

452 "İnce kum ve kumlu yerler demektir." İbn Sîde, *age*., X, 454.

453 "Siyah ve beyaz renkli dağ demektir." İbn Sîde, *age*., VI, 400.

454 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 248a; Pv. 246b.

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her donuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[455]

2.2.2.4. Ayrılık ve Vuslat

Aşağıdaki kasidesinde Hâmid Efendi afif, gazelin en yüksek örneklerinden birini göstermiştir. O, burada sevgilisi için yaşadığı ayrılık ve vuslat duygularını ifade etmiştir. [Tavîl]

1	خَلِيلَيَّ هَلْ مِنْ نَظْرَةٍ لِمُتَيَّمٍ	حَلِيفِ جَوًى وَسَطَ الْفُؤَادِ وَقِيدُهُ
2	لَكَ اللهُ مِنْ صَبٍّ لِبُعْدِكَ طَرْفُهُ	فَدَيْتُكَ مَسْلُوبُ الرُقَادِ فَقِيدُهُ
3	يُرَقْرِقُ دَمْعًا تَحْتَ حَاشِيَةِ الدُّجَى	ظَوَامِي الْكَرَى مِنْ مُقْلَتَيْ تَزِيدُهُ
4	لَيَالِي اشْتِيَاقٍ كُلَّمَا نَهْنَهَ الرَّجَا	هَوَايَ بَدَا يَأْسِي وَجَدَّ جَدِيدُهُ
5	بِحَيْثُ فُؤَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَامِقًا	إِذَا رَامَ صَبْرًا فَالْغَرَامُ يَزِيدُهُ
6	يُلاَقِي تَلاَفِي الْهَجْرِ قَدْ صَارَ دَيْدَنًا	لِمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَمِيدُهُ
7	كَرِيمٌ كَرِيمٌ إِنْ جَفَا وَإِذَا وَفَى	لَهُ الْفَضْلُ إِذْ كُلُّ الْحِسَانِ عَبِيدُهُ

[455] el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) yakıtı, kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) Ey aşık Allah senin yardımcın olsun, sana feda olayım, senin sevgiline olan uzaklığından dolayı aşığın gözü uykusunu kaybetti.

3. (Bu aşık) gece boyu gözlerinden yaş akıtmaktadır, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.

4. (Yukarıda anlattığm geceler) arzu geceleridir. Bu gecelerde ümit aşkımı her duraklattığında, ümitsizliğim ortaya çıkar ve yeniden başlar.

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönlüm sana hep aşıkken kalbim sabrı istediği zaman kara sevda hep onu artırmaktadır.

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni maşuk gören (bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara dönüşen uzaklığın telafisiyle uğraşırken buluyor.

7. (Benim bu sevgilim) cefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda ise fazilet onundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.[456]

Hâmid Efendi ayrıca muvaşşahlarında aşk, ayrılık acısı ve sevgiliye kavuşma arzusundan bahseder. Mesela aşağıdaki şiirinde aşkın zincirleri içinde olmasına rağmen memnun olduğunu, vuslat gecesinin uzak olmasına rağmen tekrar kavuşma istediğini ve uykusunun kaçtığını ama aşkının arttığından bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

17 زَادَ شَوْقِي لِزَرُودِ وَحِمَى وَادِي النَّقَا

18 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي يَا لَيَالِيَ الْوَصْلِ عُودِي

19 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ

20 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

456 el-Muḥibbî, *age.,* VI, 51; el-Murâdî, *age.,* II, 19.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[457]

el-'İmâdî, aşağıda da ayrılık acısı ve kavuşma arzusundan bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

21 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِنْكَ يَا بَابَ السَلاَمْ

22 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامْ

23 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاهْ

24 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[458]

Peygamber aşkıyla yanan şair, aşağıdaki bölümde de yine ona olan aşkını, ağlamalarını ve ayrılık özlemini yanık ifadelerle seslendirmektedir. Kalbi, Hz. Peygamber'e (sav) uzak kaldığı andan itibaren uykusuzlukla arkadaş olmuştur. Yakınlık

---

457 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

458 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

ifade eden *Efendim* nidasıyla Hz. Peygamber'e (sav) seslenmiş ve uykusunun, Hz. Peygamber'e (sav) olan uzaklığının artmasını kaldırıp attığını söyleyerek aşkına, ağlamalarına ve ayrılık özlemine tercümanlık etmiştir.[Meczû'u'r-Remel]

29 صَارَ قَلْبِي مُذْ جَفَاهْ قُرْبُكُمْ حِلْفَ السُّهَادْ
30 نَوْمُ عَيْنِي قَدْ نَفَاهْ سَادَتِي طُولُ البِعَادْ
31 وَالْهَوَى أَبْدَى خَفَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ
32 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

29. Kalbim yakınlığınızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.

30. Efendim, gözümün uykusunu uzaklıklar kaçırdı.

31. Gizli aşkımı gözyaşlarımın dökülmesi açığa çıkarmıştır.

32. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[459]

Yanık ve hüzünlü muvaşşahlarının aşağıdaki kıtasında Hâmid Efendi'yi yine ayrılık ve aşk acıları arasında görürüz. Aşktan düştüğü hastalığın uzun sürmesi kendisini zayıf düşürmüştür. Çok gözyaşı döktüğünden gözleri iltihaplanmıştır. Aşk iyice arttığından vücudu gitgide zayıflamıştır. Bütün bu aşk izlerinden dolayı da hep ağlayıp ah çekmektedir. [Meczû'u'r-Remel]

33 يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدْ شَفَّنِي طُولُ السَّقَمْ
34 جَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدْ مِنْ دُمُوعٍ كَالدِّيَمْ
35 كُلَّمَا شَوْقِي تَأَكَّدْ زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاهْ
36 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

33. Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.

459 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.

34. Gözümün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönüştü.

35. Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.

36. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [460]

Hâmid Efendi aşağıda ise ayrılık acısı ve özleminin, sabır elbisesini paramparça ettiğinden bahseder. Sevgilisinden ayrılığına hiç bir tahammülü kalmamıştır. Denizler gibi akan gözyaşları gözlerini uykusuz bırakmış ve yine gözyaşlarından gözü boğulmuştur. Bütün bunlarla beraber sevgilisinden kurtuluş ummaktadır. [Meczû'u'r-Remel]

37 ثَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَزَّقْ مَا بَقِي عَنْكَ اصْطِبَارْ
38 فِي الدُّجَى جَفْنِي تَأَرَّقْ مِنْ دُمُوعٍ كَالبِحَارْ
39 فِيهِ إِنْسَانِي تَغَرَّقْ يَرْتَجِي مِنْكَ النَّجَاةْ
40 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

37. Sabrımın elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.

38. Denizler gibi akan gözyaşlarından gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.

39. O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.

40. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[461]

Hâmid Efendi, aşağıda da ayrılık acılarından ve iştiyak arzularından bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

25 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي عِشْيَرٌ مُنْهُ تَبَدَّا

[460] el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.
[461] el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246a.

26 وَهْوَ فِي التَّحْقِيقِ مَعْنًى تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى

27 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي إِنْ نَاءَ عَنِّيَ بُعْدًا

28 حَيْثُ كَانَ النَّوْرُ عِدْنِي أَرْضَهُ أَنْ تَلْثُمَا

29 يَا تُرَى أَكْحَلَ جَفْنِي إِثْمِدٌ فِيهِ تَرَدَّى

30 تَنْجَلِي آمَاقُ عَيْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ

31 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

32 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

25. İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.

26. O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.

27. O gittikçe benden uzaklaşsada, benden iki bakış bekledi.

28. Hangi yerde olursa olsun mevcud olan çiçek, iki bakışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.

29. Acaba gözümden düşen sürme mi benim gözümü sürmeledi?

30. Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.

31. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

32. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[462]

Ayrılık acıları ve vasıl olma arzuları da aşağıdaki beyitlerin ana temasını oluşturur. [Meczû'u'r-Remel]

41 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِثْلَ بَرْقٍ أَوْمَضَا

42 عِنْدَمَا حَيَّا مَمَرِّي مِنْكَ يَا بَابَ السَّلاَمْ

43 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي حَيْثُ أَنْتُمْ بِالرِّضَا

44 فَهْيَ أَسْنَى فِي ضَمِيرِي سَاعَةٌ عِنْدَ الْمَقَامْ

45 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي فِي زَمَانِي إِذْ تَقَضَّى

462 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

46 فَهْوَ عَوْنِي وَنَصِيرِي إِنْ تَنَاهَا مُنْتَهَاهْ

47 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

48 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

41. Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?

42. Ziyaretim seni selamladığında Ey! Selam kapısı.

43. Veya huzurunuzda sizin hoşnut olacağınız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?

44. Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.

45. Bu benim (hayatımın) zamanımda sevinçlerimin en son gayelerindendir fakat (ömrümün) zamanı bitiyor.

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve nusretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[463]

Hâmid Efendi bu bölümde de sevgilisinden acınacak durumuna şefkat isteyerek afif gazelini sürdürmüş ve ayrılık ile buluşma konusunda hastalık ve ilaçtan bahsetmiştir.[Meczû'u'r-Remel]

49 يَا رَسُولَ اللهِ عَطْفًا لِحَزِينٍ وَكَئِيبْ

50 فَقَدَ الآنَ إِلْفًا قَدْ جَفَا جَفْنِي الْمَنَامْ

51 شَرْحُ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى عَنْ بَعِيدٍ وَ قَرِيبْ

52 وَجُفُونِي مِنْهُ وَكْفَى فِي دُمُوعٍ أَوْ سِقَامْ

463 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

53 يَا تُرَى الْمُشْتَاقُ يُشْفَى مِنْ غَرَامٍ وَلَهِيبْ

54 لَمْ يَطِبْ إِنْ لَمْ يُوَفَّا بِاللِّقَا مِنْكُمْ ظَمَاهْ

55 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

56 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

49. Ey Allah'ın Resulü hüzünlü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba âşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu aşık, sizinle karşılaşamazsa susuzluğu nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[464]

Hâmid Efendi başka bir yerde ise sevgilisi için beslediği aşk ve ayrılıktan şöyle şikâyet etmektedir.[Meczû'u'r-Remel]

57 صَارَ جَفْنِي مُذْ جَفَاهْ مِنْكُمُ طَيْفُ الْخَيَالْ

58 لَمْ يَرُمْ إِلاَّ مُنَاهْ قُرْبَكُمْ خَلْفَ السُّهَادْ

59 نَوْمُ عَيْنِي مُذْ نَفَاهْ هَجْرُكُمْ مِنْهُ بِبَالْ

60 طَارَ نَوْمِي مُذْ دَعَاهْ سَادَتِي طُولُ الْبِعَادْ

61 وَالْهَوَى أَبْدَا ضَنَاهْ دَمْعُ عَيْنِي مِنْهُ سَالْ

62 وَا فُؤَادِي مُذْ دَعَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ

464 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 247a.

63 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
64 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

57. Gözümü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığınızı isterken uykusuzluğa dönüştü.

59. Gözümün uykusunu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığınız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu onu çağırdığından beri uykum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

63. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

64. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[465]

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitlerde ise aşk ve vuslattan bahseder. [Meczû'u'r-Remel]

33 زَادَ شَوْقِي لِزُرُودِ وَتَلَظَّا فِي الْقُلُوبْ
34 بِرُكُوعِي وَسُجُودِي وَحِمَى وَادِي النَّقَا
35 يَا لَيَالِي الْوَصْلِ عُودِي دُونَ عِرَاكِ خُطُوبْ
36 أَنْجِزِي مِنْكِ وُعُودِي بَعْدَ بُعْدِي بِاللِّقَا
37 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي وَتَصَدَّى لِلْحُرُوبْ
38 حِينَ أَنْ لاَحَ سُعُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ
39 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
40 عِنْدَمَا أَدْمَى وَ أَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

465 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 247a.

33. Aşkım (sevgilinin önünde) zincirli olmaya arttıkça arttı ve kalpler de tutuştu.

34. (Bu aşkım) Rukularımla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).

35. Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dönün.

36. (Ey vuslat geceleri) Bana kavuşmaya dair verdiğin sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.

37. Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.

38. Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.

39. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

40. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[466]

2.2.2.5. Sevgiliye Sitem

Hâmid Efendi, bir kadına yazdığı anlaşılan afif gazellerinden birinde aşkına karşılık vermediği için sevgilisine sitem etmektedir. O bu maktû'atında sevgilisinin ve kendisinin durumunu vasfetmektedir. Şair, sevgilisine aşkla bakıyor ama ona kavuşamıyor. Bu da onun için ciddi bir sıkıntı meydana getirmektedir. Sevgilisi onun sevgisine karşılık verme yerine onun kanını helal hatta ucuz görmektedir. Dahası şairin aşktan yüzü gözü kan içindedir. Ama bütün bunlar sevgiliye bir şey ifade etmez. Hâmid el-'İmâdî, sevgilinin bu vurdumduymazlığını kibir olarak görür. [Tavîl]

1 نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرَةٍ نَجِيعَ فُؤَادِي حِينَ كَابَدَهُ الْكَرْبُ

2 وَأَجْرَتْهُ دَمْعًا مِنْ جُفُونِي وَإِنَّهُ دَمِي وَدَمِي غَالٍ فَأَرْخَصَهُ الْحُبُّ

3 وَغَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأَتْ دَمِي يَسِيحُ وَقَلْبِي بِالْغَرَامِ لَهَا صَبُّ

466 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248b; Pv. 246b.

4 فَمَالَتْ إِلَى قَتْلِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا رَخِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُجْبُ

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanıyken- gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüzüme ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye)'na kibir girdi.[467]

Hâmid Efendi'nin gazellerine bir bütün olarak bakıldığında sevgilinin fiziki özelliklerinin zikredildiği hissi gazelin yerine daha çok sevgiliye ait aşkın ifade edildiği afif gazeli kullandığı görülür. Bunda onun yetişme ortamının ve Dimeşk'te Hanefî mezhebinin uzun yıllar müftülük yapmasının büyük tesiri olduğu düşünülebilir.

Şairin afif gazelleri incelendiğinde bir kaside veya muvaşşah içinde geçen gazeller olduğu gibi az da olsa müstakil afif gazelleri de vardır. Bu afif gazellerinin büyük çoğunluğunda Hâmid Efendi sevgili olarak Hz. Peygamber'i (sav) görmüştür. Bir kadına yazdığı tahmin edilen afif gazelleri de mevcuttur. Bu afif gazellerinde o sevgilisine olan aşk ve iştiyakından, özleminden, sevgilisi ve onun mekanları için ağlamalarından ve hüznünden, sevgilisinden ayrı kalmasından ve ona kavuşma arzusundan ve sevgilisine olan sitemlerinden bahseder.

---

467 el-Murâdî, *age.*, II, 21.

2.2.2.6. Ğulamiyyât

Arap Edebiyatı tarihinde Ebu Nuvâs'la başladığı belirtilen ğulâmiyyat türü şiirlere erkeklere söylenen gazel manasına "*el-ğazelu'l-muẕekker*" de denilmektedir.[468] Arap edebiyatında birçok şair ğulâmiyyât konulu şiiri olumsuz duygularla değil kendilerinden önceki şairleri takliden söylemişlerdir.[469] Hâmid Efendi'nin genç çocuk ve erkekleri konu alan ğulâmiyyât türünden sadece bir şiiri vardır. Şair, güzel bir erkek çocuğunu vasfettiği bu şiirinde meçhul bir erkek çocuğu anlatmaktadır. Bu şekilde erkek bir çocuğu vasfetmek o zaman diliminde normal karşılanıyordu. Hâmid Efendi'nin, bu şiirinde olumsuz herhangi bir mana kastetmediği düşünülebilir. [Kâmil]

1 وَمُشَرْبَشٍ مَلَكَ الْقُلُوبَ بِحُسْنِهِ يَفْتَرُّ عَنْ شَنَبِ الْحَيَاةِ رُضَابُهُ

2 وَيَرُوقُ مَاءُ الْحُسْنِ فِي وَجَنَاتِهِ فَيُرِيكَ فِي مِرْآتِهَا أَهْدَابَهُ

1. Kalplere güzelliğiyle sahip olan ve güzelliğinden dişlerinin arasından tükürükleri parlayan nice takke giyen erkek çocuk vardır.

2. Yanaklarından güzellik suyu saflaşıyor. Sana da o yanakların güzellik aynasında kirpiklerini gösteriyor.[470]

2.3. İhvâniyyât

Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan ihvâniyyât türü şiirler, ihvâniyyât[471] ismi dışında resâil[472] ve teressül[473] isimleriyle de kullanılmıştır. Ömer Ferrûḫ ihvâniyyâtın başlangıcını Emevilere dayandırsa[474] da yayılma dönemi Endülüs

---

468 Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 579.

469 Ömer Musa Paşa, *age.*, s. 583.

470 el-Murâdî, *age.*, II, 20.

471 Ömer Musa Paşa, Tarîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aṣru'l-Memlûkî, s. 294; a.mlf., el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam, s. 793.

472 Abdulaziz Atîḳ, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, Daru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut, ts., s. 447; Mustafa Muhammed Ahmed Ali es-Suyûfî, *Melâmiḥu't-Tecdîd fi'n-Neşri'l-Endelusî ḫilale'l-Ḳarni'l-Ḫâmisi'l-Hicrî*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1985, s. 181.

473 el-Fâḫûrî, *age.*, s. 820; a.mlf., *el-Câmi' fi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Ḳadîm,* Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2005, s. 1000.

474 Ömer Ferrûh, *Tarîḫu'l-Edebi'l-'Arabî,* Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2006, s. 375.

olduğu görülür. İhvaniyyat türü önce nesirde başlamış daha sonraları şiirde kullanılmıştır. İbnu'l-Eşîr'e göre şiirde gazel ne ise nesirde de ihvâniyyât odur.[475] İhvaniyyat, yazar ve şairlerin birbirlerine veya arkadaşlarına yazdıkları mektuplar ve şiirler için kullanılan genel bir isimdir. İhvaniyyat türü şiirler kutlama, taziye, hediyeleşme, şakalaşma, özür dileme, şefkat talebinde bulunma, hastanın halinden sorma, nişan, şikayet ve ilmi bir mesele sorma gibi konularda yazılmıştır.[476] Önceki ve sonraki edebiyatçıların ihvâniyyâtı kullandığını ve mutlaka bu yazışmalarda şiire de yer verdikleri görülür. Bu şiirler bir-iki beyit veya daha fazla, bazen mektupların sonunda bazen de başında zikredilmiştir. Uzun kasideler şeklinde ihvâniyyât şiirleri de az değildir.[477] İhvaniyyat türü şiirlerin özellikle kutlama ve taziye konularında edebi değeri çok yüksek örnekleri mevcuttur. Edib bu yazışmalarda kendi nesir ve şiir gücünü değişik sanat dallarını kullanarak göstermek istemiştir.[478] Normal bir şekilde yazılan ihvâniyyâtların iki arkadaş veya yazarın birbirlerine olan sevgi, saygı ve alakalarına göre uzunluk ve kısalıklarının değiştiği görülür.[479] Osmanlı Dönemi şairleri de bu türde yeteneklerini ortaya koymaya çalışmış, şiirlerini bazen nesirle karışık bir şekilde nazmetmişlerdir.[480]

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde ihvâniyyât türü şiirlere de yer vermiştir. O bazı arkadaş, dost ve hocalarıyla mektuplaşmıştır. Bu mektuplar bazen nesir bazen şiir şeklinde yazılmıştır. Onun medih ve gazel türü şiirleriyle ihvâniyyât türü şiirleri kıyaslandığında medih ve gazel türü şiirlerinin daha güzel olduğu görülür. Bunun sebebinin ihvâniyyât türünün kendi yapısında aramak gerekir. Zira ihvâniyyât türü şiirler genellikle yukarıda geçtiği üzere basit konular üzerinde cereyan eder. Hâmid Efendi'nin

---

475 Ḍiyauddîn Naṣrullah b. Muhammed İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu'ş-Şâir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*, Daru Nahḍati Mışr, Mısır, 1970, IV, 9.

476 Ahmed b. Ali el-Ḳalḳaşendî, *Ṣubḥu'l 'Aşâ fî Ṣına'ati'l-İnşâ*, el-Muessesetu'l-Miṣriyye, Kahire, 1960, I, 51; Ali b. Muhammed, *en-Neşru'l-Edebiyyu'l-Endelusî fi'l-Ḳarni'l-Ḫâmis Meḍâmînuhu ve Eşkâluhu*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990, I, 334.

477 el-Ḳalḳaşendî, *age.*, VI, 299.

478 el-Ḳalḳaşendî, *age.*, VI, 299.

479 el-Ḳalḳaşendî, *age.*, VI, 310.

480 Demirayak, *age.*, s. 185.

ihvâniyyât türü şiirleri bazı arkadaş ve hocalarıyla yaptığı ilmî yazışmalardan oluşmaktadır.

Hâmid Efendi'ye Mustafa Terzî[481], şiirle fıkhî bir mesele sormuştur. Hâmid Efendi de arkadaşının şiir şeklinde sorduğu bu soruya şiirle cevap vermiştir. Mustafa Terzî bu şiirinde Hâmid Efendi'ye üçüncü evliliğini yapıp yapamayacağını sormuştur. Bu soruyu sorarken kendisinin ve ailesinin psikolojik durumunu çok iyi tasvir etmiştir. Normal şartlarda o dönemde bu tür basit soruların cevabı herkes tarafından bilinirken Mustafa Terzî, niçin Hâmid Efendi'ye bu soruyu hem de şiirle sorma ihtiyacı duymuştur? Muhtemelen Mustafa Terzî ile Hâmid Efendi arasında bir dostluk vardır. Buna binaen Mustafa Terzî, Hâmid Efendi'den mazeretine binaen bu yolu tercih etmiş olabilir. Mustafa Terzî'nin şiiri şöyledir: [Basît]

1 مَا قَوْلُ سَيِّدِنَا مُفْتِي الأَنَامِ وَمَنْ سَمَتْ فَضَائِلُهُ فَوْقَ السِّمَاكَيْنِ

2 عَلَّامَةِ الدَّهْرِ وَالْمَحْمُودُ سِيرَتُهُ ابْنِ الْعِمَادِي كَنْزِ الْعِلْمِ وَالدِّينِ

3 اَلْعَالِمِ الْعَامِلِ الْفَرْدِ الَّذِي وَرِثَ الْعُلُومَ وَالْمَجْدَ عَنْ غُرٍّ مَيَامِينِ

4 مِنْ سَادَةٍ كُلُّ شَهْمٍ قَامَ مُنْتَصِرًا مِنْهُمْ لِذَا الدِّينِ مَعْلُومِ السَّلاَطِينِ

5 كَفَى دِمَشْقَ افْتِخَارًا بَلْ وَمَنْقَبَةً بِحَامِدٍ دَامَ فِي عِزٍّ وَتَمْكِينِ

6 فِيمَنْ لَهُ زَوْجَتَا سُوءٍ يَبَرُّهُمَا وَيُغْضِبَاهُ بِلاَ ذَنْبٍ وَلاَمَيْنِ

7 وَطَالَ مُكْثُهُمَا دَهْرًا لَدَيْهِ وَقَدْ غَدَا مِنَ الْهَمِّ فِي أَسْرٍ وَفِي هُونِ

8 وَالْآنَ يَبْغِي فَتَاةَ السِّنِّ نَاضِرَةً تَجْلُو صَدَا قَلْبِهِ بِاللُّطْفِ وَاللِّينِ

9 يَرُومُ تَزْوِيجَهَا بِالشَّرْعِ مُتَّبِعًا نَهْجَ الْهُدَى غَيْرَ مَأْثُومٍ وَمَأْفُونِ

10 وَالزَّوْجَتَانِ مَعَ الأَوْلاَدِ أَجْمَعِهِمْ قَامُوا عَلَيْهِ كَأَغْوَالِ الشَيَاطِينِ

11 قَالُوا بِأَنِّي ارْتَكَبْتُ الآنَ مَعْصِيَةً لَمْ يَرْتَكِبْهَا طَرِيدٌ فِي الْمَلاَعِينِ

12 أَبِنْ لِعَبْدٍ هَلْ فِي ذَاكَ مَثْلَبَةٌ عَنْهَا نَهَى الشَّرْعُ أَمْ فِي ذَاكَ مِنْ شَيْنِ

13 أَمْ هَلْ يُذَلُّ مُحِبٌّ أَنْتَ نَاصِرُهُ حَاشَاكَ حَاشَاكَ يَا ذُخْرَ الْمَسَاكِينِ

---

481 el-Murâdî, *age.*, IV, 193.

14 أَجِبْهُ مِنْ غَيْرِ أَمْرٍ دُمْتَ تُوَضِّحُ مِنْ مَسَائِلِ الشَّرْعِ مَخْفِيًّا بِمَكْنُونِ

15 لاَ زِلْتَ تَرْقَى ذُرَى الْعَلْيَا مُبْتَهِجًا وَتُرْشِدُ الْخَلْقَ التَّقْوَى وَالدِّينِ

16 مَا غَرَّدَتْ صَاجِعَاتُ الْوُرْقِ فِي فَنَنٍ فَأَطْرَبَتْ بِشَجَاهَا كُلَّ مَشْجُونِ

1. Efendimizin, bütün insanların müftüsünün ve faziletleri kuzey ve güneydeki iki yıldızdan daha yüce olan zatın görüşü nedir?

2. (Hâmid Efendi) ahlakı (herkes tarafından övülmüş) zamanın allâmesi, el-İmâdî'nin oğlu ilim ve din hazinesidir.

3. (O) ilmiyle amil bir âlim, hayır ve bereket sahibi gözde kimselerden ilimleri ve izzeti miras almıştır.

4. (Senin hocaların) öyle efendilerki onlardan herbiri malum (bazı) sultanların kıymetini bildiği bu dine yardım için kıyam eden kimselerdir.

5. Ey Dimeşk sana -Allah izzet ve makamını devam ettirsin- Hâmid'in olması gurur ve temsil olarak yeter.

6. İki kötü hanımı olan ve hanımlarına iyilikte kusur etmeyen fakat o iki kadının kocalarını günahsız ve yalan yere kızdırdıkları bir adam hakkında (sizin fetvanız, görüşünüz nedir?)

7. O iki kadın o adamın nikahında uzun yıllar kaldılar. O (adamcağız) ise sıkıntılı bir şekilde esaret ve zillet içindedir.

8. Şimdi kalbinin ateşini letafet ve yumuşaklığıyla giderecek yaşı genç güzel bir kız arıyor.

9. Günahkar ve deli addedilmeden hidayet yoluna tabi olarak şeriatın emriyle o kızla evlenmeyi istiyor.

10. İki hanım ve çocukların hepsi onun aleyhine şeytanların ifritleri gibi ayaklandılar.

11. Onlar benim (Allah'ın) lanetine uğramış kovulmuşların işlediği bir masiyeti işlediğimi söylüyorlar.

12. (Kapında cevap bekleyen bu) köle için şu (üçüncü hanımla evlilik konusu)'nda dinin nehyettiği bir kusur veya (adet ve gelenek olarak) ayıp olup olmadığını açıkla.

13. Yoksa senin yardımcısı olduğun bir aşık zillete mi düşer, haşa haşa (sen bundan uzaksın) ey fakirlerin azığı.

14. (Lütfen) cevap ver, emir olarak (anlamayın), (Allah'tan) senin gizli olan dini meselelere hep gizli (ilminle) açıklık getirmeni dilerim.

15. (Allah'tan) senin yüce zirvelere güler yüzle hep yükselmeni ve halkı takva ve dine irşad etmeni dilerim.

16. (Allah bu istediklerimi sana) ağaç dallarının uçlarında güzel sesli kuşlar ötüp hüzünlü (nağmleriyle) hüzünlü bir kimsenin tasasını coşturdukları müddetçe hep (versin).

Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'nin bu şiirine cevaba geçmeden önce yazdığı şiiri saçılmış incilere benzetmiş bu şiirini aynı kafiye ve bahirle yazdığını söylemiştir. Hâmid Efendi ilk iki beyite Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e (sav) salâtu selam ile başlamıştır. [Basît]

1 لِلَّهِ حَمْدِي وَشُكْرِي دَائِمًا دِينِي ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ جَاءَ بِالدِّينِ

2 مُحَمَّدٍ عَيْنِ إِنْسَانِ الْوُجُودِ وَمَنْ لِشَرْعِهِ تَابِعٌ لِلْحَشْرِ وَالدِّينِ

1. Allah'a daima hamdim ve şükrüm, sonra salat –benim dinimdir- dini getirene,

2. Varlığın göz bebeği Hz. Muhammed'e (sav) ve onun şeriatine din ve haşir gününe kadar tabi olanlara (olsun).[482]

el-'İmâdî, 3 ile 7. beyitler arası Mustafa Terzî'nin gönderdiği kasideyi tavsif etmiştir. [Basît]

3 أَعَنْبَرُ الشِّحْرِ ذِي أَمْ مِسْكُ دَارِينِ وَافَتْ تُطَيِّبُنَا بِاللُّطْفِ وَاللِّينِ

4 يَا أَعْرَفَ النَّاسِ بِالآدَابِ مُعْتَرِفًا مِنْ بَحْرِهِ رَشَفَاتٌ مِنْهُ تَكْفِينِي

5 كَأَنَّ تِلْكَ الدَّرَارِي الْغُرَّ فِي يَدِكُمْ دُرٌّ تُنَظِّمُهَا مِنْ غَيْرِ تَثْمِينِ

6 تَغُوصُ أَفْهَامُكُمْ فِيهِ فَتُبْرِزُهُ كَلُؤْلُؤٍ فِي حَشَا الأَصْدَافِ مَكْنُونِ

7 لَقَدْ رَقَيْتَ مَرَاقِي الْفَخْرِ مُنْفَرِدًا فَأَنْتَ فِي أُفْقِهِ فَوْقَ الْسِّمَاكَيْنِ

3. (Bana gönderilen) bu (kaside) bizi lütuf ve yumuşaklığıyla rayihalandırmak için gelen Şiḥr[483] *anberi mi yoksa Dârîn*[484] *miski midir?*

4. Ey insanların içinde edebiyatı en iyi bilen kişi, sen o edebiyat denizine dalmışsın, bana ise o denizden az az dudaklarımla içtiklerim yeter.

5. Şöhret açısından sekili atlar gibi olan elinizdeki bu parlak manalar kıymeti bilinmeksizin dizdiğiniz inci gibidir.

6. (Göndermiş olduğumuz o kasidedeki manalar) denizine aklınız dalıp sadeflerinde gizli inci gibi onu açığa çıkarıyor.

7. Tek başına gurur basamaklarını çıktın, sen o yerlerde güney ve kuzey yıldızının üstünde bir ufuktasın.[485]

Şair, 8 ile 13. beyitler arasında Mustafa Terzî'nin yazdığı kasideyi teşbih ağırlıklı farklı vasıflarla övmeye devam etmiştir. [Basît]

---

482 el-Murâdî, *age*., I, 301.
483 "Yemende anber kokusuyla meşhur bir sahil." Yâḳût el-Ḥamevî, *age*., III, 371.
484 "Bahreyne Hindistan'dan gelen miskin toplandığı limanın adı." Yâḳût el-Ḥamevî, *age*., II, 492.
485 el-Murâdî, *age*., I, 301.

8 نَظَمْتَ عِقْدًا كَرَوْضٍ فِيهِ صَادِحَةٌ وَرْقَاءُ يُطْرِبُ مِنْهَا حُسْنُ تَلْحِينِ

9 نُورٌ طَلاَئِعُهُ نَوْرٌ حَدَائِقُهُ حُورٌ كَوَاعِبُهُ تَزهُو عَلَى الْعِيْنِ

10 مِنْكَ اسْتَفَدْنَا لِبَاقِي وَصْفِ رَوْنَقِهِ لَمَّا حَسِبْنَاهُ فِي أَكْوَابِ زَرَجُونِ

11 إِذَا سَرَى فِي دَيَاجِي اللَّيْلِ تَحْسَبُهُ فَجْرَ الصَّبَاحِ تَبَدَّى غَيْرَ مَسْجُونِ

12 بَلِ الْهِلاَلَ تَرَاءَى فِي غَلاَئِلِهِ بَلِ الْغَزَالَةَ بِالإِشْرَاقِ تُشْجِينِي

13 مَا مِثْلُهُ مِنْ خَبَايَا الْفِكْرِ رَائِعَةٌ وَافَتْ بَلِ اشْتَهَرَتْ فِي الْهِنْدِ وَالصِّينِ

8. (Sen bu kasidenle sanki) içinde gri renkli bir kuşun en güzel nağmeleri seslendirerek içindekileri coşturduğu bir bahçe gibi güzel (altın) gerdanlık (şiiri) dizdin.

9. (O bahçenin içindeki ağaçlardan ilk görünen) dallar (parlayan) ışık, (o bahçenin içindekiler sanki her biri bir) çiçek ve (o bahçenin meyveleri) göğüsleri yeni belirmiş hurilere üstünlük taslamaktadırlar.

10. (Senin dizdiğin o gerdanlığı) altından içki kadehlerinde gördüğümüzde o harika kasidenin geriye kalan güzel manalarını da yine senden istifade ederek elde ettik.

11. (Senin kasideni) gecenin zifiri karanlığında yürüdüğü zaman karanlık tarafından hapsedilmeyerek çıkan sabah aydınlığı zannedersin.

12. (O kaside) bilakis hafif elbiseleri içinde (bütün güzelliğiyle) ortaya çıkan bir hilal, bilakis (o kaside içindeki harika manalarla) sevgililere olan hüznümü artırıp doğan bir güneştir.

13. (Bu kasidenin) içerdiği gizli fikirler gibi harika olanı yoktur. Tam olarak, Hindistan ve Çinde (yani bütün dünyada) meşhur olmuştur.[486]

14 ve 15. beyitlerde ise Mustafa Terzî'nin kasidesinde hükmünü sorduğu meseleye yer vermiştir. [Basît]

---

[486] el-Murâdî, *age*., I, 302.

14 قَدْ جاءَ يَسأَلُنِي عَنْ حُكْمِ مَسْأَلَةٍ هَاكَ الْجَوَابَ بِإِيضَاحٍ وَتَبْيِينِ

15 تَرُومُ ثَالِثَةً حَتَّى تَعُودُ إِلَى عَصْرِ الشَبَابِ بُعَيْدَ الشَّيْبِ والْحِينِ

14. (Bu kaside) bir meselenin hükmünü sormak için bana geldi. İşte sana izah ve açıklamayla cevap.

15. İhtiyarlıktan hemen sonrası gençliğe tekrar dönmek için üçüncü (hanımı) istiyorsun.[487]

16-21 arası beyitlerde Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'nin eşlerinin ve çocuklarının onun hakkındaki düşüncelerini anlatmaktadır. [Basît]

16 وَالزَّوْجَتَانِ مَعَ الأَوْلَادِ أَجْمَعِهِمْ قَامُوا عَلَيْكَ كَأَغْوَالِ الشَّيَاطِينِ

17 لَهُمْ زَئِيرُ أُسُودِ الْغَابِ ضَارِيَةً مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ مَعَ عَزْمٍ وَتَمْكِينِ

18 يَقُلْنَ مَعْهَدُنَا كَمْ قَدْ قَطَفْتَ بِهِ زَهْرَ الرِّيَاضِ وَكُنَّا كَالرَّيَاحِينِ

19 وَكَمْ رَفَلْتَ بِأَثْوَابِ السُّرُورِ عَلَى بُسُطٍ وَبَسْطٍ وَأَفْرَاحٍ وَتَلْوِينِ

20 وَكَمْ رَكِبْتَ لأَفْرَاسِ الْهَنَا مَرَحًا تَلْهُو بِصَفْوٍ بِطِيبِ الرِّفْقِ مَقْرُونِ

21 وَكَمْ سَتَرْنَا أُمُورًا مِنْكَ خَافِيَةً وَسَاقُهُنَّ بَدَا وَالْكَشْفُ لِلسِّينِ

16. İki hanım ve çocukların hepsi senin aleyhine şeytan gulyabanileri gibi (en kötü şekilde) ayaklandılar.

17. Onlar çok kararlı ve azimli bir şekilde saldırıya geçmiş orman aslanlarının kükremesine sahiptir.

18. Onlar (delillerini sıralayarak) dediler ki, biz (sürekli yağmurun düştüğü bir toprak gibiydik) etrafa güzel kokular salan çiçek buketleri iken sen bu bahçelerin çiçeklerini nice defa kopardın.

---

487 el-Murâdî, *age*., I, 302.

19. Sen nice defa (senin için hazırladığımız) halılar, rahatlık ve rengarenk hallerimiz üzerinde sevinç elbiseleriyle (çalımla) yürüdün/raks ettin.

20. Sen nice defa afiyet atlarına sevinçler içerisinde kedersiz rıfkın kokusu eşlik ederken eğlenerek bindin.

21. Biz senin nice gizli hallerini örttük. (Ama şimdi) onların ucu gözüktü yakında da her şey ortaya çıkaçak.[488]

22-23 arası beyitlerde Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'ye bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. [Basît]

22 فَاخْفِضْ لَهُنَّ جَنَاحَ الذُّلِّ مُحْتَسِبًا لِمَا أَصَابَكَ مِنْ صَفْعٍ وَمِنْ هُونِ

23 وَصُمَّ أُذْنَيْكَ عَنْ قَوْلٍ يَفُهْنَ بِهِ غَمَسْنَ من نَارِهِ الْحَرَّى بِسِجِّينِ

22. Sana isabet eden (manevi) bir tokat ve tahkirden dolayı sevabını Allahtan umarak o (kadınlara) karşı şefkat kanatlarını yere indir.

23. Onların ağızlarını açıp konuştukları bütün sözlere onlar bu sözleriyle cehenneme düşecek olsalar bile kulaklarını tıka.[489]

24-25 arası beyitlerde ise Hâmid Efendi, Mustafa Terzî'ye teselli edecek bazı şeyler söylemektedir. [Basît]

24 وَتِلْكَ شِنْشِنَةٌ قِدْمًا لَهُنَّ جَرَتْ عَلَى الْكُمَاتِ جَمِيعًا وَالسَّلاَطِينِ

25 وأَقْدِمْ عَلَى كَلْمِ كَلِمِ الصَّائِلاَتِ وَلاَ تُحْجِمْ لِقَوْلِ اللَّوَاتِي فَوْقَ سِتِّينِ

24. Bu (yukarda bana hanımlarına ait anlattığın şeyler), kadınların melik ve sultanların hepsine icra ettikleri eski huylarıdır.

---

488 el-Murâdî, *age*., I, 302.
489 el-Murâdî, *age*., I, 302.

25. Hanımlarının söylediği sözlerin yaraları üzerinde çok durma ve yaşı atmışı geçmiş kadınların sözünden dolayı da kararından vazgeçme.

Aşağıdaki üç beyitte ise Hâmid Efendi üçüncü hanımla evlenme meselenin fetvasının hulasasını söylemektedir. [Basît]

26 هَذَا وَشِعْرُكُمُ الْمَرْضِيُّ يَقُولُ لَنَا هَلْ أَخْذُ ثَالِثَةٍ ذَنْبٌ فَأَفْتُونِ

27 مَثْنَى ثُلاَثَ رُبَاعَ لَيْسَ مَعْصِيَةً أَنْ يَأْخُذَ الْمَرْءُ فِي عُرْفٍ وَفِي دِينِ

28 فَمَا نَهَى الشَّرْعُ عَمَّا أَنْتَ طَالِبُهُ وَلَيْسَ مَثْلَبَةً فِيهِ لِمَفْتُونِ

29 لَكِنَّ ذَا بِشُرُوطٍ أَنْتَ تَعْرِفُهَا إِيَّاكَ إِيَّاكَ مِنْ خُلْفِ الْمَلاَعِينِ

26. Bu ve razı olunmuş şiiriniz üçüncüyü almada bir günah var mıdır bana fetva ver diyor.

27. Kişinin ikişer üçer dörder (kadın) alması örfde ve dinde masiyet değildir.

28. Senin sorduğun meseleyi din nehyetmez, bir kadına tutulmuş kişi için bu konuda bir kusur yoktur.

29. Fakat bu senin de bildiğin bazı şartlarla olur. Seni lanetlilerin sözlerinden cayma ahlakından sakındırırım.[490]

Aşağıdaki iki beyitte ise Hâmid Efendi 3. kadınla evlenmeye teşvik etmektedir. [Basît]

30 وَخَيْرُ مَأْوًى لِشَخْصٍ يَطْمَئِنُّ بِهِ حَسْنَاءُ كَامِلَةٌ فِي الْعَقْلِ وَالدِّينِ

31 لِلَّهِ دَرُّكَ مِنْ شَهْمٍ حَصَلْتَ عَلَى نَيْلِ الْمُنَى وَالأَمَانِي غَيْرِ مَفْتُونِ

30. Kişinin kendisiyle huzur bulacağı en hayırlı yer, akıl ve dinde kamil güzel kadındır.

---

490 el-Murâdî, *age*., I, 302.

31. (Ey Mustafa Terzî) sen ne büyük bir insansın! (kadınların) fitnelerine düşmeden arzularına ulaşmayı başardın.[491]

Son iki beyitte Hâmid Efendi Mustafa Terzî ve kendisine dua ederek şiiri bitirmiştir. [Basît]

32 وَاللهُ يَنْصُرُكُمْ فِي كُلِّ مُعْضِلَةٍ وَدَامَ نَصْرٌ مِنَ الرَّحْمَنِ يَأْتِينِي

33 وَابْنُ الْعِمَادِي أَجَابَ السُّؤْلَ مُفْتِي دِمَشْقَ وَرَبِّي اللهُ يَهْدِينِي

32. Her problemde Allah sizin yardımcınızdır. Rahman'dan bana yardım gelmeye devam etsin.

33. Suale cevap veren Dimeşḳ müftüsü İmâdî'nin oğlu size teşekkür eder. Rabb'im beni hidayet etsin.[492]

Hâmid Efendi bir başka yazışmasını da Ali b. Kerâme et-Ṭarâblusî ile yapmıştır. Ali et-Ṭarâblusî, Hâmid Efendi'ye, Yusuf el-Curcânî'ye ait Hanefî fıkhına dair *Ḫizânetu'l-Ekmel* adlı kitabın ilk cildini ödünç olarak vermiştir. Hâmid Efendi kitabı iade ederken bir de şiir yazmıştır. Hâmid Efendi bu şiirinde kendisine ödünç olarak kitap veren arkadaşını övmüş ve ona teşekkür etmiştir. [Kâmil]

1 إِنَّ الْمَحَبَّةَ فِي الْفُؤَادِ وَإِنْ تَرُمْ تَنْظُرْ لِقَلْبِي فَهْوَ عِنْدَكَ شَاهِدُ

2 وَإِلَيْكَ مَا يَفْنَى الأَنَامُ بِحُبِّهِ أَهْدَيْتُهَا مِنِّي وَإِنِّي حَامِدُ

3 أَرْسَلْتُ مَعْهَا مِنْ خِزَانَةِ فَضْلِكُمْ جُزْأً لَكُمْ عِنْدِي وَأَنْتَ الْمَاجِدُ

4 فَلَأَنْتَ أَكْمَلُ مَنْ تَفَرَّدَ بِالْوَفَا دُمْ مَنْهَلاً يَأْوِي إِلَيْكَ الْقَاصِدُ

5 مَعَ مَنْ تُحِبُّ وَمَنْ تَوَدُّ وَمَنْ يَكُنْ يَأْوِي إِلَى عَلْيَاكَ يَا ذَا الْوَاحِدُ

---

491 el-Murâdî, *age*., I, 302.
492 el-Murâdî, *age*., I, 302.

1. Sevginin yeri gönüldür. İstersen kalbime bak. O (kalbim) senin yanında (sevgiye) benim şahidimdir.

2. Herkesin sevgisi uğrunda bitip tükendiği sevgiyi buyur al, onu sana bizzat ben hediye ediyorum. (Çünkü) ben Hâmid'im.

3. (Bu sevgiyle) beraber lütfunuzun hazinesinden yanımdaki size ait parçayı size gönderdim ey şeref sahibi.

4. Sen şüphesiz vefayla eşsiz olanların en ekmelisin, yönelenin kendisine sığındığı kaynak olmaya devam et.

5. (Bu şekilde sana sığınanlara kaynak olmanı Allah'tan) seni sevenle, senin sevdiğinle, senin yüce makamına sığınan kimseyle beraber olmanı dilerim, ey eşsiz kimse.[493]

Hâmid Efendi bir başka ihvaniyatını da İsmail el-'Aclûnî'ni ile yapmıştır. İsmail el-Aclûnî bir hadisi iktibas ederek Hâmid Efendi'ye bir şiir göndermiştir. İsmail el-'Aclûnî'nin şiiri şöyledir; [Vâfir]

1 أَيَا شَمْسَ الْمَعَالِي نِلْتَ حَظًّا مِنَ اللَّهِ الْمُهَيْمِنِ وَالرِّضَاءَ

2 وَيَا نَجْلَ الْعِمَادِي مَنْ تَبَاهَى بِكَ الإِسْلاَمُ فَازْدَنَا الضِّيَاءَ

3 عِمَادِي أَنْتُمْ وَالشُّكْرُ دَأْبِي وَحَمْدِي قَدْ مَلَلْتُ بِهِ الْفَضَاءَ

4 أَتَانِي مِنْكُم مَا نِلْتُ فَخْراً بِهِ بِالْمَدْحِ مِنْكُمْ قَدْ أَضَاءَ

5 وَحَلَّيْتُمْ حَدِيثاً قَدْ عَقَدْتُمْ خِيَارُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءَ

1. Ey, Muheymin olan Allah katından büyük bir bahtiyarlık ve hoşnutluğa nail olan yücelerin güneşi (Hâmid Efendi).

[493] el-Murâdî, *age.*, III, 248.

2. Ey İmâdî'nin oğlu İslam seninle gurur duyuyor bizim de bununla nurumuz arttı.

3. Siz benim dayanağımsın, size teşekkürüm ve hamdim benim her zamanki hâlim ve ben bunlarla gök yüzünü doldurdum.

4. Sizden bana beni fahre ulaştıran ve sizi övmekle beni aydınlatan şey geldi.

5. Bir hadisi süsleyip gerdanlık yaptınız, 'Sizin en iyiniz hüküm açısından en iyi olandır'.[494]

Hâmid Efendi bu şiire cevaben arkadaşı İsmail el-Aclûnî'ye aşağıdaki şiiri göndermiştir. Bu şiirinde o, arkadaşını övmüş onun hadisçiliğine vurguda bulunmuştur. Ona olan sevgisinin onun için bir dayanak olduğunu söyleyerek aralarındaki sevgiye işaret etmiştir. Son olarak da arkadaşından duyduğu hadisi bizzat uygulayarak hüsn-ü mukabele de bulunduğunu göstermiştir. [Vâfir]

1	أَيَا شَيْخًا لَنَا عِزًّا وَفَخْراً	وَمِنْكَ الْعِلْمُ فِي الدُّنْيَا أَضَاءَا
2	حَدِيثُكُمُ الصَّحِيحُ النَّقْلِ أَحْيَا	دِمَشْقَ الشَّامَ فَابْتَسَمَتْ ضِيَاءَا
3	وِدَادِي ثَابِتٌ فِيهِ عِمَادِي	وَإِنِّي حَامِدٌ أُبْدِي ثَنَاءَا
4	وَإِنِّي قَدْ سَمِعْتُ الآنَ مِنْكُمْ	خِيَارُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءَا

1. Ey bizim için izzet ve gurur olan şeyh efendi. Senin ilmin dünyayı aydınlattı.

2. Sahih olarak naklettiğiniz (yukarıdaki) hadis Şam'ı ihya etti. O (Şam) da ışık (saçarak) tebessüm etti.

3. Aramızdaki sevgi sabittir ve bu da benim dayanağımdır. Ben (seni) övüyor ve bu övgüyü de açığa çıkarıyorum.

---

494 el-Murâdî, *age.*, I, 307.

4. Ben sizin (şiirinizden) işittim ki insanların en hayırlısı hüküm olarak en güzeli ve en iyi olanıdır.[495]

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde sıkça rastlanılan ihvâniyyât türü şiirlere bakıldığında Arap Edebiyatındaki genel teâmule uygun kullanıldığı görülür. Şair, arkadaşlarıyla nazmen ve nesren mektuplaşmıştır. Hâmid Efendi'nin ihvaniyatında müftü olması itibariyle ilmi ihvâniyyâtın daha çok olduğu gözlenmektedir. Bu yazışmalarda ya kendisine bir soru sorulmuş veyahut ödünç aldığı bir kitabı iade ederken aldığı şahsa övgüler dizmiştir.

2.4. Hikem ve Zühd

"Hikmet" kelimesinin çoğulu olan "hikem" kelimesi hikmetler, hikmetli sözler manasına gelmektedir. Arap edebiyatı tarihine bakıldığında Câhiliyye Döneminden itibaren bu konuda yazılmış örnekler ve meşhur olmuş şairler görülmektedir.[496] İslam geldikten sonra da bu konudaki şiirler İslama ait renklerle devam ettirilmiştir.[497] Farklı kaynaklarda ta'lîmî[498], ahlakî[499] şiirler olarak isimlendirilen hikem konulu şiirlerin genel olarak aynı konu üzerinde yoğunlaştığı görülür. Sadık er-Rafi'î'ye göre ana hatları ile halis bir şiir olarak görülmeyen hikem konulu şiirler sadece şiirin konuları arasında yerini almıştır. Fakat Cebbûr Abdunnûr'a göre ise esas şiir hikmetli sözler söylenerek başlamış olduğundan hikem konulu şiirler şiirin kaynağını oluşturmaktadır. Osmanlı Döneminde de hikem ve züht konulu şiirlerin devam ettiği görülür.[500] Hangi açıdan bakılırsa bakılsın hikem şiirleri Arap edebiyatında belli bir yere sahiptir ve şiirin ilk çıktığı dönemden günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Hâmid Efendi'nin şiirleri içerisinde hikmetli sözler içeren şiirleri de mevcuttur. Mesela bu şiirlerinin bir tanesinde muhatabına gözünün zirvelerde olması gerektiğini

---

495 el-Murâdî, *age.*, I, 307.
496 er-Râfi'î, *age.*, s. 433.
497 er-Râfi'î, *age.*, s. 434.
498 Abdunnûr, *age.*, s. 150.
499 er-Râfi'î, *age.*, s. 434.
500 Demirayak, *age.*, s. 207.

tavsiye eder. Aşağılara tenezzül etmemesini salık verir. Ayrıca kişinin kendini koyduğu yerde olacağını vurgulayıp kendisini yıldızların üzerinde görmek istediğini ifade eder. [Tavîl]

1 وَلاَ تَبْغِ إِلَّا الأَوْجَ أَرْفَعَ مَنْزِلٍ وَإِنْ مِلْتَ نَحْوَ الدُّونِ إِنَّكَ سَافِلُ

2 فَمَا الْمَرْءُ إِلَّا حَيْثُ يَجْعَلُ نَفْسَهُ وَإِنِّي لَهَا فَوْقَ السِّمَاكَيْنِ جَاعِلُ

1. Makamın en yüksek zirvesini iste, eğer bunun aşağısında bir yere meyledersen sen alçaksın.

2. Kişi ancak kendini koyduğu yerdedir. Ben kendimi (kuzey ve güneyin) en yüksek yıldızları üstüne çıkaracağım.[501]

Hâmid Efendi başka bir hikmetli şiirinde ilimle uğraşan insanlara nasihatta bulunur. Kaynaklarda bulunmayan ve insanların faydasına olan bir mesele elde edildiğinde bunun hemen kitaplara geçirilerek insanlara ulaştırılması gerektiğini tavsiye eder. Bu şekilde doğru bir sözü nakletmenin kendisine mersin meyvesinden daha tatlı geldiğini söyleyerek meseleyi bağlar. [Hafîf]

1 يَا حَبِيبِي إِذَا سُئِلْتَ سُؤَالاً عَزَّ نَقْلاً وَفِيهِ نَفْعُ النَّاسِ

2 انْشُرِ الْكُتُبَ كَالْجَدَاوِلِ لَيْلاً وَنَهَارًا مَعَ اجْتِمَاعِ حَوَاسِّ

3 فَسُرُورِي بِنَقْلِ قَوْلٍ صَحِيحٍ هُوَ أَحْلَى مِنْ مَاءِ حَبِّ الآسِ

1. Ey sevgili (ilim erbabı), kaynaklarda olmayan ve insanların menfaatına olan bir mesele sana sorulduğunda,

2. Gece ve gündüz akan su kaynakları gibi bütün duygularınla kitapları neşret.

---

501 el-Murâdî, *age.*, II, s. 20.

3. Doğru bir sözü nakletmekteki sevincim bana mersin bitkisinin meyvesinden daha tatlı gelir.[502]

el-'İmâdî, bir başka hikmetli şiirinde fıkıh ilmini, fıkıh usûlu ve mantık gibi yan dallarıyla desteklemek gerektiğini tavsiye etmiştir. Ayrıca fıkıh ilmiyle uğraşacak gençlere çok iyi çalışmalarını ve maddi imkanlarının iyi olmasının bu mesele için daha faydalı olacağını söylemiştir. [Recez]

1 تَعَلَّمِ الْفِقْهَ وَنَاظِرْ بِهِ تَسْمُو وَتَعْلُو فَوْقَ كُلِّ الْوَرَى
2 وَأَحْكِمِ الْعِلْمَ بِآلَاتِهِ فَإِنَّهَا قَانُونُ نَهْجِ الْهُدَى
3 وَالْعِلْمُ بِالِجدِّ يَنَلْهُ الْفَتَى وَإِنْ يَكُنْ جِدٌّ فَنُورٌ عَلَى

1. Fıkhı öğren ve onunla munazara yap, her varlığın üstüne yükselir ve yücelirsin.

2. (Fıkıh) İlmini (Usulu fıkıh ve mantık gibi) aletleriyle sağlamlaştır, zira o hidayet yolunun kanunudur.

3. Delikanlı ciddiyetle çalışırsa (fıkıh) ilmine ulaşır, ve (ilim talebi için maddi) imkanı da varsa o zaman nurun ala nurdur.[503]

Hâmid Efendi, hayatında da görüldüğü üzere şairliğin yanında ciddî bir ilim adamıdır. Hocalarından dersler aldığı gibi talebe de yetiştirmiştir. Aşağıdaki şiirinde ilimle uğraşanlara bazı önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Mesela her nakledilen şeyin doğru olmadığını her dostun da hayırhah olmadığını söyler. Bunlara çözüm için de kaynak ve delil değerinde olan bilgilere itimat etmek gerektiğini ifade eder. Son olarak dostlardan da tecrübeli olanlara güvenmeyi tavsiye eder. [Tavîl]

1 لَعَمْرُكَ مَا كُلُّ النُّقُولِ صَحَائِحُ وَلَا كُلُّ خِلٍّ فِي الْمَوَدَّةِ نَاصِحُ

502 el-Murâdî, *age.*, I, 32.
503 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 366a.

2 عَلَيْكَ بِأَقْوَاهَا دَلِيلاً وَمَأْخَذًا وَمَا هُوَ فِي كُتُبِ الشَّرِيعَةِ رَاجِحُ

3 وَلاَ تَعْتَمِدْ إِلاَّ صَدِيقًا مُجَرَّبًا وَكُنْ حَامِدًا لِلَّهِ فَالأَمْرُ وَاضِحُ

1. Ömrüne yemin olsun ki nakledilen şeylerin hepsi doğru değildir ve sevgisinde her dostta samimi değildir.

2. Sana bunların kaynak, delil ve şeriat kitaplarında tercih edilen açısından en kuvvetlisini almak düşer.

3. Sadece tecrübeli arkadaşa güven ve Allah'a hamd et, çünkü mesele çok açık.[504]

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında önemli bir yeri olan şiir kounlarından biri de tasavvufî şiirdir.[505] Hâmid Efendi'nin tasavvufî yönüne işaret eden aşağıdaki kasidede o, uğradığı ruhani makamları ve o makamlarda kendi durumunu vasfetmektedir. Dolaylı olarak zühd konusuyla alakalı bu kasidede Hâmid Efendi, arkadaşlarından seyr-i sulukte bu hal ve makamları önemseyenlere seslenir. Bu kaside de Hâmid Efendi kendisiyle aynı şeyleri yaşayan arkadaşlarına, keşfettiği fakat açıklayamadığı veya açıklamak isemediği büyük bir makamı imtihan dolu bir makam olarak anlatmaktadır. Şaire bu imtihan yurdu uzaktan çok parlak gözükmüş o ise bu yurdun güzelliklerine ulaşmak için kolları sıvamış elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Hâmid Efendi fark, cem gibi birçok tasavvufî makamları yaşamıştır. Bu yaşadıkları hakikattir. Fakat bunları açıklarsa buna hem kalbinin hem de dilinin engel olacağını söyler. [Tavîl]

1 قِفُوا فَانْظُرُوا شَخْصِي وَحَالَتِيَ الْقُصْوَى فَإِنِّي نَطَقْتُ الآنَ فِيهَا لَكُمْ نَجْوَى

2 قُصَارَى مَقَالِي مَا بَثَثْتُ حَقِيقَةً مَقَالَةَ شَخْصٍ شَاهَدَ الْعُمْرَ فِي الْبَلْوَى

3 رَأَيْتُ مَغَانِيَهَا تَلُوحُ نَضَارَةً فَشَمَّرْتُ ذَيْلَ التِّيهِ أَطْلُبُهَا زَهْوَى

504 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 44b.
505 Demirayak, *age.*, s. 280.

4 هِيَ الْجَمْعُ بَعْدَ الْفَرْقِ وَالوَصْفُ دُونَهُ صِفَاتُ مَعَانٍ لاَ يَقُومُ بِهَا رَضْوَى

5 وَلَوْلاَ بُلُوغُ الْوَعْدِ بِالْعَهْدِ لاَنْبَرَى بِجِسْمِي جُسُومٌ شَاهَدَتْ أَلَمَ الشَّكْوَى

6 حَقِيقٌ بِحَقٍّ أَنَّ حَقِّي يَحِقُّ لِي حَقَائِقُ عِلْمٍ حَقَّقُوهَا بِهَا الأَضْوَا

7 وَلَوْ بُحْتُ فِيهَا لاَحْتَجَبْتُ بِقُرْبِهَا وَمَهْمَهَ قَلْبِي وَاللِّسَانُ وَلَمْ يَقْوَى

1. (Ey seyr-i sulûkte arkadaşlarım) Durun ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu konuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı imtihanda gören bir kişinin sözüdür.

3. O imtihan yerlerini uzaktan parlarken gördüm ve şaşkınlık ve hayret içinde onları taleb için kolları sıvadım.

4. O 'fark'dan sonra 'cem' makamıdır. (Bu makamı) vasfetmek (veya ona ulaşmak ve sınırlandırmak) ancak belli manaların sıfatlarını anlamaya bağlıdır. Bütün bunları da (Medinede'ki) Raḍvâ[506] *dağı bile taşıyamaz.*

5. Şayet (Rabb'ime) (halis ubudiyet konusunda) yerine getirmek için verdiğim sözüm olmasaydı, bu cismim şikayet elemine şahit olan birçok cismi görürdü.

6. Benim için hakikat olan benim gerçek makamım hakikattir. Bütün bu ilmin hakikatlerini ehli hakikat büyük bir aydınlık olarak tahkik etmişlerdir.

7. Eğer ben o hakikatleri açığa çıkarsaydım onlara yaklaşma hicaba dönüşür, kalbim ve dilim tutulur ve (hiç birşeye) güç yetiremezdi.[507]

Şam'da önemli bir konuma sahip olan Hâmid Efendi'nin bugüne ulaşan kendi eserlerinde ve terâcim kitaplarında mevcut şiirleri içinde hikmet ve zühd konulu bu

506 "Medine'de bir dağ." Yâḳût el-Ḥamevî, *age*., III, 58.
507 el-'İmâdî, *age*., Yv. 178b.

maktu'ât ve kasidelerinde o, insanın hedefinin hep yukarılarda olması, insanlara, elde edilen bilgilerin kitap yazılarak ulaştırılması ve fıkıh ilminin öğrenilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca ilmin ciddiyetle ele alınmasını, sağlam kaynaklara ve tecrübeli dostlara güvenilmesini ve maddî imkanların olmasının ilim elde etmeyi kolaşlaytıracağını tavsiye etmiştir. Şair kendinden önce birçok şairin kullandığı hikmet ve zühd konusunda da şiirlerini yazmış ve geleneksel çizgiden ayrılmamıştır. O nasihatlarını şiirin diliyle insanlara ulaştırmayı başarmıştır.

2.5. İlmî Şiirler

İlmî şiirden kastedilen İbn Mâlik'in manzum nahiv eseri gibi yazılmış metinlerdir. Birçok âlimin bu şekilde belirli ilim dallarının kolayca anlaşılması için yazdıkları şiirleri vardır. Didaktik şiir de denilen bu tür şiirin aslı konusunda Câhiliyyeye kadar gitmenin mümkün olduğunu söyleyenler vardır. Arapların bu tür şiirlere bir isim verdiği bilinmemektedir. Bu tür şiirlerin en önemli özelliği iki şatrının aynı kafiyede olması da diyebileceğimiz Recez bahrinde kullanılmasıdır.[508] er-Râfi'î, bu tür şiirlerin İbnu'l-Mu'tezz ile başladığını söyler.[509] Abbasîlerden sonra yaygınlaşan bu tür şiirin en güzel örneklerinden biri yukarıda da belirtildiği gibi İbn Mâlik'in Arap grameri konusunda yazdığı *Elfiye*'sidir. İlmî şiirde hedef o ilme ait temel bilgilerin talebe tarafından kolaylıkla ezberlenmesi ve bilinmesini sağlamaktır.

Osmanlı Döneminde Hâmid Efendi de bu tür şiiri kullanarak es-Suyûtî'nin, Hz. Ömer'in (r.a.) tevâfuklarına dair yazdığı manzum eseri nazmen sonrada da nesren şerhetmiştir. Aşağıda ilk önce es-Suyûtî'nin şiirleri incelenecek sonra Hâmid Efendi'nin beyitlerine yer verilecektir.

es-Suyûtî kendisine Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakâtları sorulunca aşağıdaki 19 beyiti nazmen yazdığını söyleyerek beyitlere başlar. Bu konuda yazdığı eserin adı *'Ḳaṭfu' s- Semer fî Muvâfeḳâti 'Umer'*dir.

---

[508] Demirayak, *age*., s. 195.
[509] er-Râfi'î, *age*., s. 448.

es-Suyûtî aşağıdaki beyitlerde Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân'a 15, sünnete ise bir tane tevâfukundan bahseder. Ayrıca Hz. Ebûbekir'in (r.a.) de iki ayrı tevâfukuna daha yer verir. [Recez]

1	الْحَمْدُ لِلَّهِ وَصَلَّى اللَّهُ	عَلَى نَبِيِّهِ الَّذِي اجْتَبَاهُ
2	يَا سَائِلِي وَالْحَادِثَاتُ تَكْثُرُ	عَنِ الَّذِي وَافَقَ فِيهِ عُمَرُ
3	وَمَا يُرَى أُنْزِلَ فِي الْكِتَابِ	مُوَافِقًا لِرَأْيِهِ الصَّوَابِ
4	خُذْ مَا سَأَلْتَ عَنْهُ فِي أَبْيَاتِ	مَنْظُومَةٍ تَأْمَنُ مِنْ شَتَاتِ
5	فَفِي الْمَقَامِ وَأُسَارَى بَدْرِ	وَآيَتَيْ تَظَاهُرٍ وَسَتْرِ
6	وَذِكْرِ جِبْرِيلَ لأَهْلِ الْغَدْرِ	وَآيَتَيْنِ أُنْزِلاَ فِي الْخَمْرِ
7	وَآيَةِ الصِّيَامِ فِي حِلِّ الرَّفَثْ	وَقَوْلِهِ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ يُبَثْ
8	وَقَوْلِهِ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى	يُحَكِّمُوكَ إِذْ بِقَتْلٍ أَفْتَى
9	وَآيَةٍ فِيهَا لِبَدْرٍ أَوْ بِهِ	وَلاَ تُصَلِّ آيَةً فِي التَّوْبَةْ
10	وَآيَةٍ فِي النُّورِ هَذَا بُهْتَانُ	وَآيَةٍ فِيهَا بِهَا الِاسْتِئْذَانُ
11	وَفِي خِتَامِ آيَةٍ فِي الْمُؤْمِنِينَ	تَبَارَكَ اللَّهُ بِحِفْظِ الْمُتَّقِينَ
12	وَثُلَّةٌ مِنْ صِفَاتِ السَّابِقِينَ	وَفِي سَوَاءِ آيَةِ الْمُنَافِقِينَ
13	وَعَدَّدُوا مِنْ ذَاكَ نَسْخَ الرَّسْمِ	لِآيَةٍ قَدْ أُنْزِلَتْ فِي الرَّحْمِ
14	وَقَالَ قَوْلاً هُوَ فِي التَّوْرَاةِ قَدْ	نَبَّهَهُ كَعْبٌ عَلَيْهِ فَسَجَدْ
15	وَفِي الأَذَانِ الذِّكْرُ لِلرَّسُولِ	رَأَيْتُهُ فِي خَبَرٍ مَوْصُولِ
16	وَفِي الْقُرْآنِ جَاءَ بِالتَّحْقِيقِ	مَا هُوَ مِنْ مُوَافِقِ الصِّدِّيقِ
17	كَقَوْلِهِ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي	عَلَيْكُمُ أَعْظِمْ بِهِ مِنْ فَضْلِ
18	وَقَوْلِهِ فِي آخِرِ الْمُجَادَلَهْ	لاَ تَجِدُ الآيَةَ فِي الْمُخَالَلَهْ
19	نَظَمْتُ مَا رَأَيْتُهُ مَنْقُولاَ	وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أَوْلَى

1. Hamd Allah'a aittir. Allah seçtiği Nebi'sine salat etsin.

2. (Asrı saadette) hadiseler çok iken, ey, Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân'a olan muvâfakâtını,

3. Yine Hz. Ömer'in (r.a.) görüşüne uygun olarak inen ayetleri bana soran kimse.

4. Karışıklıktan emin olacağın aşağıdaki manzum beyitlerde sorduğun sorunun cevabını alabilirsin.

5. (Bu tevâfuklar, Hz. Ömer'in (r.a.)) Hz. Peygamber'e (sav) makamı İbrahimde namazgah edinmesini istemesi, Bedir esirlerini salmamasını söylemesi, hanımlarının dünyevi isteklerine karşı Hz. Ömer'in (r.a.) Allah, Cibril, Melekler senin arkandadır demesi, ve Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) hanımları için örtünmeleri gerektiğini söylemesi üzerine ayetlerin nazil olmasıdır.

6. (Bir diğer muvâfakâtı) Ehli ğadr olan Yahudilerin Cibril bizim düşmanımızdır demesine karşılık Hz. Ömer'in (r.a.) Cibrilin düşmanları Allah'ın düşmanlarıdır demesi üzerine ve bazı sahabelerin içki içmelerine karşılık olarak Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'den (sav) içki hususunda bir yasak getirmesini istemesi üzerine inen iki ayet.

7. (Hz. Ömer'in (r.a.)) Ramazan ayında hanımlarla ilişkinin helal kılınması ayeti ve "Hanımlarınız sizin için bir tarladır" ayetine muvâfakâtları vardır.

8. Onlar senin verdiğin hükmü kabul etmedikçe inanmış olmazlar ayetine de Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakâtı vardır. Zira o (Allah Resulünun verdiği hükmü beğenmeyen bir kişinin) öldürülme fetvasını vermiştir.

9. (İkinci) Bedir'de (Ebu Süfyan'a karşı çıkılması konusundaki) inen ayete ve Tevbe suresinde geçen (Münafıkların başı için) namaz kılma ayetine muvâfakâtı vardır.

10. Nur suresinde (Hz. Aişe (r.a.) hakkında) söylenenlere iftira demesi ve aynı surede (çocukların) izin istemeleri konusundaki ayete muvâfakâtı vardır.

11. Müminun suresinde bir ayetin sonunda (Hz. Ömer'in (r.a.)) ayetin sonunu Hz. Peygamber (sav) okumadan önce okumasında (yine bir tevâfuk vardır.).

12. Öncekilerden çok insanın cennete girmesi konusunda ve münafıklarla ilgili (istiğfar çekilmemesi konusunda Hz. Peygamber'e (sav) söylediği söz) sonraki ayetin inmesine vesile olmuştur.

13. (Âlimler) bu (tevâfuklardan birini de) recim ayetinin lafzının silinip hükmünün baki kalması konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) de aynı görüşte olmasını sayarlar.

14. Tevrat'ta olan bir sözü söylediğinde bunun Tevrat'ta olduğunu Ka'bu'l-Ahbar uyardığında Hz. Ömer (r.a.) secde etmiştir.

15. (Hz. Ömer (r.a.)), ezanda Hz. Peygamber'in de (sav) isminin zikredilmesini istemiş Hz. Peygamber de (sav) bunu tasdik etmiştir. Ben bunu senedi muttasıl bir hadiste gördüm.

16. (Sadece Hz. Ömer'in (r.a.) değil) kesin bir haberle gelmiştir ki Hz. Ebubekir (r.a.) es-Sıddık'ın da Kur'ân'a tevâfukları vardır.

17. (Hz. Ebubekir'in (r.a.) 'Allah ve melekleri o Peygambere salat ediyor ey iman edenler siz de ona salat edin' ayetiyla alakalı) O size salat ediyor ayeti ne büyük bir fazilete bizi de ortak etti diyerek ayete tevâfuku gibi.

18. Mücadele suresinin sonundaki ayet (inmeden önce Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Peygamber'e (sav) söven babasına bir tokat atmış Bedir'de de müşrik olan oğlu ile savaşmıştır. O bu ayet inmeden ona uygun davranmıştır.) Gerçek dostluğun Müminlerin arasında olduğunu anlatan "bulamazsın" ayetini sonuna kadar oku.

19. Ben kitaplarda nakledilen bu tevâfukları şiir halinde söyledim. Bana verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdolsun.[510]

Hâmid Efendi'nin bu tevâfuklara dair yazdığı eserinde 34 beyit vardır. Bu beyitler sırasıyla aşağıda verilmiştir. Şair, ilmî şiirlerde esas olan her şatrın birbiri içinde kafiyeli olmasına dikkat etmiş ve bu kurala göre şiirlerini yazmıştır. Şaire ait ilmî şiire örnek bu beyitlerden belli kısmının açıklamasına yer verilecektir.

Birinci beyitle beraber Hâmid Efendi, es-Suyûtî'nin söylemediği Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân'a muvâfakâtlarına ek yedi tane bulduğu tevâfuku şiirin diliyle nazmeder. Aşağıdaki beyitte iki tane muvâfakât vardır. Bunlardan birincisi Ahzab suresi 58. ayettir. Bu ayetin sebebi nuzülü hakkında şu hadise nakledilir. Hz. Ömer (r.a.), ensardan açık giyinen genç bir kızı görünce onun bu açıklığını hoş görmemiş ve ona vurmuştur. Kız da Hz. Ömer'in (r.a.) yaptığını ailesine şikayet etmiştir. Ailesi de Hz. Ömer'e (r.a.) yaptığından dolayı eziyet etmiştir. Ayet bundan dolayı inmiş ve Hz. Ömer'in (r.a.) haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır.[511] İkincisi ise Hz. Peygamber (sav) bir gün mescitte bugün bana istediğiniz her şeyi sorabilirsiniz demesi üzerine herkes bir şeyler sormaya başlamış bir kişi kalkmış "babam kim?" diye sormuş Allah Resulü de "Huzâfe" diye cevap vermiş. Hz. Ömer (r.a.) ayağa kalkmış ve "Ya Resullellah biz Rab olarak Allah'tan, din olarak İslamdan, nebî olarak da senden razıyız" diyerek daha fazla olumsuz şeylerin ortaya çıkmasına mani olmuştur. Bakara 101. ayet bunun üzerine nazil olmuştur.[512] [Recez]

1 رَأَيْتُ أَيْضًا آيَةَ الإِيذَاءِ وَسُؤْلَهُ بَدًّا عَنِ الأَشْيَاءِ

[510] el-'İmâdî, ed-Durru'l-Musteṭâb fi Muvâfaḳât-i 'Umer-i'bni'l-Ḫaṭṭâb, s. 19-26.
[511] el-'İmâdî, *age.*, s. 104.
[512] el-'İmâdî, *age.*, s. 105.

1. Îzâ ayetinde (Ahzab 58) ve Allah Resulüne bazı (olumsuz) şeyler sorulmasını üzerine inen (Bakara 101) ayetinde ben yine (muvâfakât-ı Ömer) gördüm.[513]

Aşağıdaki beyitte ise üç ayrı muvafakât vardır. Birincisi Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) "Safa ile Merve arasında neden tavaf etmiyoruz" demesi üzerine Bakara 158. ayet inmiştir.[514] İkincisi Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) "kelâle" ne demek diye sorması üzerine Nisa 176. ayeti nazil olmuştur.[515] Üçüncüsü ise Hz. Peygamber (sav), Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer (r.a.) ile beraber iken Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ebûbekir'e (r.a.) "eşini başka bir erkekle zina ederken bulduğunda ne yaparsın" diye sormuş o da "iyi bir şey yapmam" demiş sonra Hz. Ömer'e (r.a.) sorulduğunda "Allah haktan uzaklaşana lanet etsin" derim demiş ve Nur suresi 6. ayet bu şekilde nazil olmuştur.[516][Recez]

2 وَآيَةَ الصَّفَا مَعَ الْكَلاَلَةْ وَآيَةَ اللِّعَانِ لاَ مَحَالَةْ

2. Kelale (nisa 176) ile beraber Safa (Bakara 158) ayeti ve şüphesiz lian (Nur 6) ayetinde (de muvâfakât gördüm).[517]

Aşağıdaki beyitte ise iki tane muvâfakât vardır. Birincisi Hz. Peygamber 'in (sav) hanımlarının mal taleplerinden dolayı biraz ayrı durması meselesini toplum içinden bazı kimseler hanımlarını boşadı diye yayınca Hz. Ömer (r.a.) bizzat gelip Hz. Peygamber'e (sav) sormuş ve boşamadığını öğrenince insanlara haber vermiş bunun üzerine Nisa 83. ayet inmiştir.[518] İkincisi ise Sakîf kabilesinin uygunsuz talepleri üzerine

---

513 el-'İmâdî, *age.*, s. 21, 102.
514 el-'İmâdî, *age.*, s. 107.
515 el-'İmâdî, *age.*, s. 108.
516 el-'İmâdî, *age.*, s. 108.
517 el-'İmâdî, *age.*, s. 21, 106.
518 el-'İmâdî, *age.*, s. 110.

Hz. Ömer'in (r.a.) Allah Resulü sizin taleplerinizden rahatsız oldu demesi üzerine İsra 73. ayet inmiştir.[519][Recez]

3 وَآيَةُ الأَمْرِ مِنَ الأَمْنِ بَدَتْ وَآيَةُ لَيَفْتِنُونَكَ انْجَلَتْ

3. Güvenliği emir ayeti (Nisa 83) açıktır ve "seni fitneye sokacaklar" (İsra 73) ayeti açığa çıkmıştır.[520]

Buraya kadar Hâmid Efendi, es-Suyûtî'nin naklettiği Hz. Ömer'in (r.a.) onbeş tane Kur'âna muvâfakâtlarına ek olarak yedi ayrı tevâfuk zikretmiştir. Aşağıdaki beyitlerde ise Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete tevâfuklarına geçecektir. es-Suyûtî Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete bir muvâfakâtını söylemişti. Hâmid Efendi ise buna ek olarak yirmi üç tane muvâfakât söylemiştir. Şimdi bunlardan bir kısmını inceleyebiliriz.[Recez]

4 وَاسْمَعْ لَهُ مُوَافَقَاتٍ أَيْضَا لِسُنَّةِ الْهَادِي أُفِيضَتْ فَيْضَا

4. Hz. Ömer'in (r.a.) hidayete erdiren (Hz. Peygamber'in (sav)) sünnetine olan feyizlenmiş muvâfakâtlarını dinle. [521]

Aşağıdaki beyitte Hz. Ömer'in (r.a.) sünnete olan iki muvâfakâtı vardır. Birincisi rivayetlerde Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ebubekir (r.a.) "iyilikler ve kötülükler kimdendir?" konusunda aralarında konuşurken Hz. Ebubekir (r.a.) "iyilikler Allah'tan kötülükler nefislerimizden" demiş, Hz. Ömer (r.a.) ise "iyilikler de kötülükler de Allahtandır" demiş, Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer'in (r.a.) sözünü kabul etmiştir.[522] İkincisi ise Hz. Peygamber (sav) tarafından zulme uğradığını iddia eden bir kişiye Hz.

---

519 el-'İmâdî, *age.*, s. 111.
520 el-'İmâdî, *age.*, s. 21, 109.
521 el-'İmâdî, *age.*, s. 22, 114.
522 el-'İmâdî, *age.*, s. 115.

Ömer (r.a.) "gel gidelim Hz. Peygamber (sav) sana hakkını verecektir" demiş ve onun dediği gibi olmuştur. [Recez]

5 اَلْحَسَنَاتُ مِنْهُ قُلْ وَالسَّيِّئَاتْ وَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَفِيعُ الدَّرَجَاتْ

5. (Ey ilim isteyen öğrenci) de ki; iyilik de Ondandır (Allahtan) kötülükler de. Dereceleri yükselten zât (Hz. Peygamber (sav)) sana verecek.[523]

Aşağıdaki beyitte ise bir tane muvâfakât vardır. Bir savaş sonrası ganimet hak eden bir kişinin ganimetini başka bir kişi isteyince Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) "Allah'ın bir mücahide ancak ganimeti hak ettiğinde vereceğini, Peygamberin de o kimseden başkasına o ganimeti veremeyeceğini" söyleyince Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer'in (r.a.) doğru söylediğini ifade etmiştir.[524][Recez]

6 وَلاَ يُفِيئُ اللهُ فَيْئًا أَسَدًا فَيَمْنَحَ الْهَادِي سِوَاهُ أَحَدًا

6. Allah hiçbir aslana (mücahide) ganimet vermez. Hâdî olan (Hz. Peygamber (sav) de o ganimeti) ondan başka hiç kimseye vermez.[525]

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'e (sav) iki muvâfakâtı vardır. Bunlardan birincisi Hudeybiye barışından evvel Kureyşe karşı yola çıkarken sahabenin silah taşıması konusunda muvâfakât göstermiştir. İkincisi ise Kureyş'e Hudeybiye sulhunda Hz. Osman'ın (r.a.) gönderilmesinde muvâfakâtı vardır.[526][Recez]

7 كَذَاكَ فِي لِيَحْمِلُوا السِّلاَحَا وَبَعْثِ عُثْمَانَ لَهُمْ إِصْلاَحَا

---

523 el-'İmâdî, *age.*, s. 22, 115.
524 el-'İmâdî, *age.*, s. 117.
525 el-'İmâdî, *age.*, s. 22, 117.
526 el-'İmâdî, *age.*, s. 119.

7. Aynı şekilde (Hudeybiye'den önce) silahlarınızı taşıyın emrinde ve onlarla anlaşmak (Kureyş müşrikleriyle görüşmek) için Hz. Osman'ı (r.a.) göndermesinde muvâfakât vardır.[527]

Aşağıdaki beyitte de iki muvâfakât vardır. Birincisi Allah Resulü'nü yalnız bir yerde secdede gördüğünde rahatsız etmemek için hemen kenara çekilmesini Allah Resulü tasvib etmiştir. İkincisi ise Allah Resulü namazda iken önünden geçmek isteyen birisini bundan menetmesinden Hz. Peygamber (sav) memnun kalmış ve onun bu davranışlarını ince anlayış olarak nitelemiştir.[528] [Recez]

8 كَذَا التَنَحِّي عَنْهُ وَهْوَ سَاجِدُ وَأَمْرُهُ بِذَاكَ فِقْهٌ صَاعِدُ

8. Allah Resulü'nü secdede gördüğünde (rahatsız etmemek için) ondan uzaklaşması ve (Allah Resulü'nün önünden geçmek isteyen) birisini (uzak durmasını) emretmesi de böyledir (ve onun bu işinde) yüksek bir anlayış vardır.[529]

Aşağıdaki beyitte ise iki tane muvâfakât vardır. Bunlardan birincisi sünnet ile farzı peşpeşe kılan birisini gören Hz. Ömer'in (r.a.) o kişiyi oturtması ve ehli kitap gibi yapmamasını söylemesini Hz. Peygamber (sav) güzel bulmuştur. İkincisi ise bir seferde Hz. Peygamber'in (sav) askerlerin ihtiyacı için hayvanların kesilmesine izin verdiğini duyan Hz. Ömer (r.a.) hemen Allah Resulüne giderek hayvanların kesilmemesine insanların ellerinde bulunan fazla yiyeceklere bereketle dua etmesini istemesi üzerine Hz. Peygamber'in (sav) bereketle dua etmesidir.[530] [Recez]

9 كَذَالِكَ الأَمْرُ بِفَصْلِ الصَّلَوَاتْ كَذَا الدُّعَا بِالْبَرَكَةْ مِنْ مُعْجِزَاتْ

---

527 el-'İmâdî, *age.*, s. 22, 118.
528 el-'İmâdî, *age.*, s. 122.
529 el-'İmâdî, *age.*, s. 22, 121.
530 el-'İmâdî, *age.*, s. 124-125.

9. Aynı şekilde namazların (sünnet-farz) arasının ayrılmasıyla alakalı emirde de muvâfakât vardır. Mucizattan olan bereketle dua etmesini (istemesi) de bunun gibidir.[531]

Gelen beyitte bir tane muvâfakât vardır. O da Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Hureyre'ye (r.a.) "Kesin inanarak Allahtan başka ilah olmadığına şehadet edeni cennetle müjdele" hadisini başkalarına duyurmasına engel olmuş ve Hz. Peygamber'e (sav) "bunu insanlara duyurursak salih amellerde tembellik edeceklerini" söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), Hz. Ömer'in (r.a.) bu sözünü uygun bulmuştur.[532] [Recez]

10 فِي تَرْكِهِ التَّبْشِيرَ كَيْلاَ يَكْسَلُوا عَنْ صَالِحِ الأَعْمَالِ إِذْ يَتَّكِلُوا

10. İnsanlar sadece tevekül eder ve salih amellere karşı tembellikte bulunurlar diye, Allah Resulü'nü tebşirden alıkoymasında da muvâfakâtı vardır.[533]

Açıklamaları örnek olarak verilen bu ilk on beyitten sonra geri kalan beyitler aşağıdaki gibidir.

11 وَفِي ازْدِيَادِ الدَّاخِلِينَ الْجَنَّةْ إِنْ شَاءَ يُدْخِلُهُمْ لَهَا بِحَفْنَةْ

12 بِاللهِ رَبًّا قَدْ رَضِينَا قَوْلَهْ كَذَاكَ سَمَّى امْرَأَةً جَمِيلَةْ

13 وَفِي طَلاَقٍ لِابْنِهِ لِمَا حَوَى وَطَلَبِ التَّرْخِيصِ فِي ضَرْبِ النِّسَا

14 كَذَاكَ إِخْرَاجُ ذَوِي النِّفَاقِ وَذَاتُ عِرْقٍ مَوْقِتِ الْعِرَاقِي

15 وَفَرْضُهُ الدِّيَاتِ وَرْقًا ذَهَبَا وَعَدَمُ الدُّخُولِ فِي أَرْضِ الْوَبَا

16 وَصَرْعُهُ لِمَنْ أَبَى صَلاَتَهْ إِنْ كَمُلَ الشَّيْءُ انْتَظِرْ فَوَاتَهْ

17 كَذَا كِتَابُ رَبِّنَا يَكْفِينَا لَعَلَّهَا مُغِيبَةٌ رُوِّينَا

---

531 el-ʿİmâdî, *age.*, s. 23, 123.
532 el-ʿİmâdî, *age.*, s. 127.
533 el-ʿİmâdî, *age.*, s. 23, 126.

11. Cennete girenlerin artırılması talebinde ve dilerse Allah'ın bir defasında çok insanı cennete sokabileceğini söylemesinde muvâfakâtı vardır.

12. Rab olarak Allah'tan razı olduk sözüyle ve aynı şekilde bir kadını Cemile diye isimlendirmesinde muvafakatı vardır.

13. (Oğlu Abdullah'ın sahip olduğu bir şeyden) dolayı hanımını boşamasında ve kadınları dövme hususunda ruhsat talebinde de muvâfakâtı vardır.

14. Medineden nifak sahiplerini çıkarması ve Zât-ı 'ırḳ yerini Iraklılar için mîkât yapması da bunun gibidir.

15. Yabancılara diyeti gümüş kazananlar için gümüş altın, kazananlar için altın olarak tesbiti ve vebalı yere girmemesini (söylemesiyle) de muvâfakâtı vardır.

16. Namaz kılmak istemeyenle kavga etmesi ve bir şey tamam olursa eksilmesini bekle demesinde muvâfakâtı vardır.

17. Rabb'imizin kitabı bize yeter demesi bunun gibidir. Bize rivayet edilen belki kocası seferde olan bir kadın hakkında söylediği ile de muvâfakâtı vardır.[534]

Hâmid Efendi, bundan sonraki beyitlerde bazı sahabelerin Kur'an'a, Hz. Peygamber'e (sav) ve birbirlerine olan tevâfuklarına yer vermiştir.

18 بِهَذِهِ قَدْ وَافَقَ الصِّدِّيقَ كَمَا إِبْنَ زَيْدٍ وَافَقَ الْفَارُوقُ

19 وَافَقَهُ الْعَتِيقُ ذُو الْعِرْفَانِ كَذَاكَ زَيْدٌ جَامِعُ الْقُرْآنِ

20 كَذَاكَ فِي سُؤَالِهِنَّ النَّفَقَةْ فَضَحِكَ الرَّسُولُ لَمَّا وَافَقَهْ

21 وَقَوْلُهُ فِي آيَةٍ قَدْ سَمِعْ قَوْلَهُمْ : قَالُوا فَقِيرٌ ، فَاسْتَمِعْ

22 تَحْرِيمُ جَنَّةٍ عَلَى الْكُفَّارِ وَافَقَهُ فِيهِ رَسُولُ الْبَارِي

23 كَذَا عَلِيٌّ وَافَقَ التَّنْزِيلَ فِي مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا وَأُفْقُهُ اقْتُفِي

534 el-'İmâdî, *age.*, s. 129-145.

24 وَمِثْلُهُ الإِشْفَاقُ فِي التَّقْدِيمِ بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاهُ لِلْكَرِيمِ

25 عِمَارَةُ الْبَيْتِ مَعَ السِّقَايَةْ لَيْسَتْ كَإِيمَانِ ذَوِي الْهِدَايَةْ

18. (Belki kocası seferdedir) sözüyle Sıddık olan Hz. Ebûbekir (r.a.) muvâfakât etmiştir. Abdullah b. Zeyd'e de ezan konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakât etmesi de bunun gibidir.

19. Kur'ânı toplama hususunda Hz. Ömer (r.a.), Atik'e ve Kur'ânı toplayan Zeydin de Hz. Ebubekir'e (r.a.) muvâfakâtı bunun gibidir.

20. Hanımlarının Hz. Peygamber'den (sav) nafaka istemeleri de bunun gibidir. Hz. Peygamber (sav) o tevâfuk ettiğinde tebessüm etmiştir.

21. "Yahudilerin "o fakirdir" dedikleri sözünü Allah işitmiştir" ayetinde Hz. Ebûbekir'in (r.a.) muvâfakâtı vardır. İyi dinle!

22. "Cennet kafirlere haramdır" ifadesiyle Hz. Ebûbekir'e (r.a.) Allah'ın Resulü bu konuda muvâfakât etmiştir.

23. Hz. Ali'nin (r.a.) Kur'ân'da geçen "fasık, inananla bir olur mu" ayetine muvâfakâtı ve onun (sav) (büyüklerinin) vesilesiyle yağmur istemesi de bunun gibidir.

24. Kıymetli (Peygamberle) konuşmadan önce sadaka takdiminde zorluk yaşanması da bunun gibidir.

25. Beytullah'ı imar ve hacılara su dağıtma hidayet sahiplerinin imanı gibi değildir.[535]

Hâmid Efendi buraya kadar tevâfukları bitirmiş oldu. Bundan sonra gelen beyitlerde ise Alllah'a, Resulü'ne ve sahabeye dua ederek şiirini tamamlamıştır.

---

[535] el-ʿİmâdî, *age.*, s. 147-169.

26 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مَدَى الأَوْقَاتِ عَلَى وِفَاقِيَ الْمُوَافَقَاتِ

27 ثُمَّ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ تَتْرَى عَلَى الرَّسُولِ خُفْيَةً وَجَهْرَا

28 مُعَلِّمِ الْخَيْرِ بَشِيرِ الْخَلْقِ وهَادِيًا لِلْحَقِّ قُلْ بِالْحَقِّ

29 وَخَاتَمِ الرُّسُلِ إِمَامِ الْكُلِّ مُرْشِدِ الْخَلْقِ مُفِيضِ الْفَضْلِ

30 وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ الْحَافِظِينَ بَيْضَةَ الإِسْلاَمِ

31 وَارْضَ عَنِ الشَّيْخَيْنِ وَالصِّهْرَيْنِ كَذَا عَنِ الْعَمَّيْنِ وَالسِّبْطَيْنِ

32 وَارْضَ عَنِ الْبَاقِي تَمَامِ الْعَشَرَةْ الطَّاهِرِينَ الْكُمَّلِ الْمُبَشَّرَةْ

33 مَا عَبَدَ الْمَعْبُودَ حَقًّا عَابِدُ وَحَمِدَ الْمَحْمُودَ عَبْدٌ حَامِدُ

34 وَأَوْرَدُ الإِلْهَامِ مُذْ أَرَّخَهَا مُوَافَقَاتُ عُمَرٍ أَبْرَزُهَا

26. Bütün zamanlarda Hamd Allah'a mahsustur bu da benim bu muvâfakâtlara bir tevâfukumdur.

27. Sonra gizli ve açık, Hz. Peygamber'e (sav) peş peşe salat ve selam olsun.

28. O hayrı öğreten, halkı müjdeleyen ve Hakk için rehberlik yapandır. (Ey hakkı isteyen) hakkı söyle. .

29. O Peygamberlerin sonuncusu, herkesin imamı, halkın mürşidi ve fazilet akıtandır.

30. Onun ailesi ve İslamın beyazlığını koruyan kıymetli arkadaşlarının üzerine de olsun.

31. Allah iki bilgeden (Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'den (r.a.)) ve iki akrabadan (Hz. Osman ve Hz. Ali'den (r.a.)) aynı şekilde iki amcadan (Hz. Hamza ve Hz. Abbas (r.a.)) ve iki torundan (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.)) razı olsun.

32. Ve Allah geri kalan olgun tertemiz aşere-i mübeşşereden de razı olsun.

33. Mabud olan Allah'a (gerçek manada) kulluk eden hiçbir kul yoktur. Ve mahmud olan Allah'a (gerçek manada) hamd eden bir kul yoktur.

34. Muvâfakât-ı Ömer'in tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı onunkisidir.[536]

el-'İmâdî, Arap Dili ve Edebiyatında kullanılan ve didaktik şiir de denilen ilmî şiir türünde yazdığı yukarıdaki beyitlerinde genel kaidelere uymuş ve bunlara göre şiirini yazmıştır. 34 beyitlik bu şiirinin 25 beytinde, es-Suyûtî'nin şiirlerine ek olarak 7 tane Kur'ân'a, 23 tane de sünnete olan tevâfukları zikretmiş geriye kalan 9 beyitte Hz. Peygamber'e (sav), ailesine, hulefa-i raşidine, cennetle müjdelenenler başta olmak üzere bütün sahabelere duayla bitirmiştir. Son beyitlerde yine kendi ismine telmihde bulunmuş ve te'rih sanatıyla bu eseri yazdığı 1154 tarihine işaret etmiştir.

2.6. Diğer Konular

2.6.1. Mersiye

Ölen kimsenin menkıbelerini saymak manasına gelen mersiye genel şiir konularından biri iken Arap edebiyatında hususi bir yere sahiptir.[537] Mersiye ölen kimseye gösterilen bir vefadır. Şair bu sözleriyle müteveffa ile arasında geçen haklara saygılı olur. Ayrıca vefat eden kişi şairin ailesinden birisi ise ona ait bazı özellikler üzerine şiirini yazar. Mersiye konulu şiirler savaşlarda ölenler için yazılmaz. Zira onlar zaten savaşa ölmek için çıktılar. Eğer savaşta ölen bir kimse için şiir yazılıyorsa bu mersiye olarak değil hiciv olarak değerlendirilmiştir.[538] Mersiye için taziye kelimesi de kullanılmıştır.[539] İnsanlar için yazılan mersiye zamanla yıkılan devletler, kaybolan medeniyetler, ölen hayvanlar ve değişik alet ve edevat için de yazılmaya başlanmıştır.[540] Her dönemde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de geleneksel mersiye şiiri varlığını

---

536 el-'İmâdî, *age.*, s. 173-238.
537 Abdunnûr, *age.*, s. 120.
538 er-Râfi'î, *age.*, s. 422.
539 er-Râfi'î, *age.*, s. 423.
540 Abdunnûr, *age.*, s. 121; er-Râfi'î, *age.*, s. 424.

sürdürmüş, bu dönemde de şairler hayat ve ölüm hakkındaki tecrübelerini yansıtan kısa-uzun mersiye şiirleri nazmetmişlerdir.[541]

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde taziye konulu şiirler mevcuttur. Çocuklarından birini kaybetmesi üzerine kaleme aldığı bir risale içinde taziye konulu iki ayrı şiir mevcuttur. Bunlardan biri maktû'a diğeri ise kasidedir.

Hâmid Efendi bu taziyeleri, küçük yaşta ölen çocuğu için yazmıştır. İlk şiirde şair, ölen çocuğunun Allah'a kavuşmak için öldüğünü söylemiştir. Bu oğlunun kabri onun günahlarını rehin almıştır. Bu da onu çok üzmüştür. Birinci taziyede ikinci beyitte geçen (مَسَاوِي قُرْبِهِ) kelimesinde dört ihtimal söz konusudur. İlki tercümede de işaret edildiği gibi kendisini günahkâr, oğlunu da küçük yaşta öldüğü için günahsız görmekte oğlunun kabrinin yanında kendi günahlarını görmek onu defalarca öldürmektedir. İkincisi yakın akrabalarının, oğlu öldükten sonra ağıt yakmaları sebebiyle ortaya çıkan günahlar onu öldürmektedir. Üçüncüsü Hz. Peygamber'in (sav) akrabası ise onun yakınlığının hakkını verememenin günahları onu öldürmektedir. Sonuncusu ise yakın akraba haklarına riayet edememenin günahları onu öldürmektedir. En yakın mana birincisi olduğu için tercüme de ona göre yapılmıştır. [Kâmil]

1	تَاللهِ مَا يُسْلِي الْفَتَى عَنْ حِبِّهِ		إِلَّا بِمَوْعِدِهِ بِمَلْقَى نَحْبِهِ
2	وَيَصِيرُ مَثْوَاهُ رَهِينَ ذُنُوبِهِ		وَيُعِيدُهُ مَوْتًا مَسَاوِي قُرْبِهِ
3	آجَالُهُ مَقْرُونَةٌ أَرْزَاقُهُ		مَقْسُومَةٌ أَقْدَارُهُ تَحْدُو بِهِ

1. Allah'a yemin olsun ki bir delikanlıya sevgilisine (oğlunu kasdediyor) kavuşmak için ölümle buluşmaktan başka bir şey teselli vermez.

2. (O delikanlının) kabri günahlarını rehin almıştır. (Ölen günahsız çocuğunun kabrinin) yakınında olma talihsizliği onu defalarca öldürmektedir.

---

[541] Demirayak, *age*., s. 132.

3. Süreleri yaklaşmış, rızıkları taksim edilmiş, kaderleri onu eceline sürüklüyor.[542]

el-'İmâdî, taziye için yazdığı ikinci şiirine başına gelen musibetin başkalarının başına gelenden daha kötü olduğunu söyleyerek başlıyor. Ayrıca bu musibet için sızlanmamak ve sabır etmek gerektiğini söylüyor. Bu dünyada herşeyin hilal gibi görünüp kaybolduğunu ifade ediyor. [Tavîl]

1	بِنَا مَا بِكُمْ بَلْ مَا بِنَا هُوَ أَفْظَعُ	فَصَبْرًا فَكُلٌّ لِلْفَنَا كَيْفَ نَجْزَعُ
2	أَلَسْنَا نَرَى الدُّنْيَا عَلَى حَاجِبِ الْفَنَا	هِلَالاً إِذَا مَا بَانَ أَدْبَرَ يُسْرِعُ
3	فَمَا عَيْشُنَا إِلَّا كَظِلٍّ إِذَا هَوَى	سُجُودًا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى حَيْثُ يَرْكَعُ
4	نَوَدُّ بَقَا وَالْبَقَا يَغُرُّنَا	وَلاَ نَرعَوِي يَوْمًا لِمَا هُوَ أَنْفَعُ
5	سُرُورُ الْفَتَى حُلْوُ الْمَوَارِدِ ظَاهِرًا	وَبَاطِنُهُ مُرٌّ لَهُ لاَ يُجْرَعُ
6	فَلَدَارُنَا هَذِي بَلاَءٌ وَمِحْنَةٌ	وَعَمَّا قَلِيلٍ لِلْمُهَيْمِنِ نَرْجِعُ
7	وَحَسْبِي إِلَهِي لاَ سِوَاهُ مُؤَمَّلاً	إِلَيْهِ جَمِيعًا فِي الْقِيَامَةِ نَجْمَعُ

1. (Ey başlarına musibet gelen kardeşlerim) Bize gelen musibet size gelenin aynısıdır. Bilakis bize gelen daha feci, sabredelim, herkes fanidir, nasıl sızlanalım.[544]

Hâmid Efendi başına gelen bu musibete kızmamak ve sıkıntıya düşmemesi için kendisini teselliye ve taziyeye başlıyor.

2. Dünyayı fanilik (uçurumunun) kenarında görünüp hemen kaybolan hilal gibi gören değil miyiz?

3. Hayatımız ancak secdeye düşen fakat rukuya dönemeyen bir gölge gibidir.

---

542 el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 246b.
543 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 246b.
544 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247a.

4. Ebediyeti seviyoruz ve ebediyet bizi aldatıyor, bir gün olsun bizim için faydalı olana dönmüyoruz.[545]

Şairimiz bu tesellilerden sonra aldanmanın hakikatini anlatmaya geçiyor.

5. Delikanlının sevinci ve (bu sevince) sebep olan şeyler zahiren tatlıdır, içi ise yutulmayacak kadar acıdır.[546]

Bu delikanlı (ölen oğlu), Hâmid Efendi'ye göre aldanmıştır. Bunu da şu beyitle ifade ediyor.

6. Bu dünyamız için bela ve mihnet vardır, Muheymin olan Allaha ne kadar da az dönüyoruz.

7. Rabb'im bana yeter, ondan başka ümit verecek yok, toptan herkes kıyamet günü ona toplanacağız.[547]

Hâmid Efendi oğullarından birini kaybetmesi üzerine nazmettiği bu iki mersiyesinde klasik Arap şiiri geleneğini sürdürmüştür.

2.6.2. Hamriyyât

İçkiyi esas konu edinen şiirlere hamriyyât ismi verilir. Bu şiirlerde içkinin tadına, zevkine, insanda bıraktığı etkilere, içildiği meclislere ve içildiğine dair pişmanlıklara, içkiyi dağıtan güzellere de yer verildiği görülür. Arap edebiyatında yaygın bir şekilde kullanıldığı görülen hamriyyât türü şiirler aynı zamanda bütün milletlerin şiirlerinde de görülmektedir. Arap edebiyatında bu tür, Abbasiler döneminde yaygınlaşmıştır.[548] Hamriyyât türü şiirlerin Şam beldesinde ilk dönemden başlayarak

---

545 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247a.
546 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247a.
547 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247a.
548 Abdunnûr, *age.*, s. 104.

kullanıldığı bilinmektedir.[549] Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı şiirlerinde hamriyât konulu şiirlerin varlığını sürdürdüğü görülür.[550]

Hâmid Efendi'nin şiirleri içinde doğrudan hamriyyât konulu şiire rastlanamamıştır. Sadece afif gazellerinden bir tanesinin içinde bazı beyitler bu konuyla alakalıdır. Burada şair sevgilisinin kendisine içinde köpüklü bir şarap kadehiyle yaklaştığından bahseder. Bu şarabın fiçısının içinde iyice olgunlaşmış olduğunu söyler. Ayrıca şarabın güzelliğini rengini akik taşına benzeterek ifade eder. [Tavîl]

3 دَنَا إِلَيَّ وَكَأْسُ الرَّاحِ فِي يَدِهِ مَمْلُوءَةٌ بِحَبَابٍ زَاكِيِ الأَثَرِ

4 مِنْ بِنْتِ كَرْمٍ زَهَتْ فِي دَنِّهَا وَأَتَتْ مَمْزُوجَةً بِلَمَاهُ الطِّيِّبِ الْعَطِرِ

5 وَقَالَ خُذْ وَارْتَشِفْ مَاءَ الْحَيَاةِ وَلاَ تَخْشَ مَلاَمَةَ ذَاكَ الْخَائِفِ الْحَذِرِ

6 خُذْهَا عَقِيقاً وَلاَ وَاشٍ هُنَاكَ وَلاَ تُبْقِ لِلاَئِمِكَ اللَّاحِي سِوَى الْكَدَرِ

3. (O sevgili) elinde temiz izli köpürmüş dolu şarap kadehi varken bana yaklaştı.

4. (Sevgilinin elindeki o içki), fiçısında iyici olgunlaşmış bir üzümden yapılmış ve sevgilinin dudaklarının güzel kokusuyla birleşerek gelmiştir.

5. Ve dedi ki al ve yudumla hayat suyunu ve şu korkak ve çekingenin kınamasından da korkma.

6. Akik rengi gibi kırmızı olan o içkiyi al, burada söz taşıyıcı yok, seni şiddetlice kınayan için kederden başka bir şey bırakma.[551]

2.6.3. Fıskiye

Osmanlı Döneminde Dimeşḳ'te yaşayan birçok şairin fıskiye konulu şiiri vardır.[552] el-'İmâdî de Osmanlı Döneminde Dimeşḳ'te çok meşhur olan fıskıyeler için

---

549 Ömer Musa, *age.*, s. 422.
550 Demirayak, *age.*, s. 168.
551 el-Murâdî, *age.*, III, 296.
552 Örneğin bkz., el-Murâdî, *age.*, II, 20.

bir şiir yazmıştır. O, dönerek su fışkırtan fıskiyeyi, uzun saçları güzelce örülmüş dans eden genç bir kıza benzetmiştir. Bu güzel kızın etrafında da onu şarkı söyleyerek coşturan başka kızlar da vardır. O güzel kız dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır. [Basît]

1 كَأَنَّ فَوَّارَةً قَامَتْ لِنَاظِرِهَا ذَوَائِبُ لِفَتَاةٍ نُظِّمَتْ غُرَرَا

2 قَدْ أَطْرَبَتْهَا الْغَوَانِي وَهْيَ نَاشِرَةٌ مِنْ شِدَّةِ الرَّقْصِ فِي أَطْرَافِهَا دُرَرَا

1. Bu fıskıye, kendisine bakanların önünde örgülü saçları inci gibi dizilmiş genç bir kıza benzemektedir.

2. O güzel kızı şarkı söyleyen başka genç kızlar coşturuyor. O da hızlıca dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır.[553]

2.6.4. Şam Bülbülü

Osmanlı Dönemi Dimeşḳ'te meşhur bir kuş olan Şam bülbülü'ne (Şuḥrûr) siyah serçe de denmektedir. Şam bülbülünün dönemin günlüklerinde [554] ve terâcim kitaplarında[555] da zikredildiğini görmekteyiz. Sesi güzel siyah renkli bu kuş hakkında Hâmid Efendi bir şiir yazmıştır. O aşağıdaki bu şiirinde şam bülbülünü arkadaşlarına soruyor. Onlar da "bilmiyor musun?" diye cevap verince şair, Şam bülbülünün güzel söz ve nağmesinin hâlâ kulaklarında olduğunu söylüyor. [Tavîl]

1 سَأَلْتُ عَنِ الشُّحْرُورِ هَلْ كَانَ مَعْكُمُ فَقَالَ لِيَ الْمَوْلَى مُجِيبًا أَمَا تَدْرِي

2 فَقُلْتُ بِأُذْنَيَّ شَدْوُهُ وَغِنَاؤُهُ لِذَلِكَ لَمْ أَفْقِدْهُ إِذْ هُوَ فِي فِكْرِي

1. (Arkadaşlara) Şam bülbülünü sordum yanınızda mı? diye. Onların Efendisi bana bilmiyor musun? (yok) dedi.

---

553 el-Murâdî, *age.*, II, 20.
554 İbn Kennân, *age.*, s. 145.
555 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eṯer*, II, 81.

2. Dedim ki (biliyorum) makamı ve şarkısı kulaklarımda, bundan dolayı onu hiç kaybetmedim zira o fikrimdedir.[556]

Hâmid Efendi'nin şiirlerinde muhteva olarak baktığımızda medih konulu şiirlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Medih içerisinde de Peygamber methiyeleri öndedir. Bunun yanında hocalarından ve idarecilerden önemli simalara medih şiiri yazmıştır. Doğrudan gazel konulu şiiri az olan şairin şiirlerinde ihvâniyyât ikinci sırada işlenen bir konudur. Şairin Dimeşḳ'te Hanefîlerin müftüsü olması ilmî konulu şiirlerinin daha çok olmasına vesile olmuştur. Didaktik şiir konulu bir manzumu olması da bunu destekler mahiyettedir. Bu temel konular dışında az da olsa hikem, zühd, mersiye, hamriyat ve ğulamiyyat gibi bazı konularda da şiirleri mevcuttur.

---

556 el-Murâdî, *age.*, II, 21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂMİD EL-‘İMÂDÎ ’NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

HÂMİD EL-'İMÂDÎ 'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. Şekil Özellikleri

Şiirde şekil denince onun tema dışında bütün dış özellikleri akla gelir. Beyit sayısına göre yapılan isimlendirmeler, vezin, kafiye, dil ve üslup bütünüyle şekil başlığı altında incelenir. İlk dönemden itibaren Arap edebiyatında şiirler çoğunlukla kaside olarak yazılmıştır. Endülüs Arap edebiyatının bir ürünü olarak muvaşşah türünde de şiirler yazılmıştır. Hâmid Efendi'nin şiirlerine şekil olarak baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

NAZIM TÜRLERİ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
Kasîde	14	304
Muvaşşah	2	140
Maktû'a	13	49
Nutfe	8	16
Yetîm	2	2
TOPLAM	39	511

Buna göre Hâmid Efendi'nin kaside ve maktû'a türünde daha fazla şiir yazdığı görülür. Sonra da nutfe ve muvaşşah türü şiirler gelmektedir.

Hâmid Efendi'nin şiirleri içinde en uzun kasidesi 65 beyitten oluşur. 7 beyitlik kısa kasideleri de mevcuttur. Şiirleri içinde en uzun eserini 96 beyitle muvaşşah türünde vermiştir.

Şairin yetîm denilen tek beyitli iki şiiri vardır. Nutfe denilen iki beyit şeklinde yazılan sekiz adet şiiri mevcuttur. Sayılan şekillerin dışında yerinde inceleneceği üzere taştîr türünde de şiir yazmıştır.

Arap edebiyatı eleştirmenleri şiirlerin uzunluk ve kısalık açısından değeri üzerinde genişçe durmuşlardır.[557] Bunlardan bazılarının uzun şiiri bazılarının da kısa şiiri tercih ettikleri görülür. Kanaatimizce uzunluk kısalık şairin kendi kabiliyet ve şiir gücüne göre değişebilen izafi bir özelliktir. Ayrıca bu konuda zaman ve mekan faktörü de önem arzeder. Bütün bunlar dikkate alındığında Hâmid Efendi'nin hem uzun hem de kısa şiir yazdığı görülür. Fakat uzun şiiri tercih ettiği söylenebilir. Şimdi onun şiirleri şekil olarak incelenebilir.

1.1. Kaside'nin Yapısı

Kelime manası bir şeye yönelme demek olan قَصَدَ fiilinden türemiş olan kaside Arap Edebiyatçıları ve tenkitçilerine göre farklı şekillerde tarif edilmiştir. Bu tariflere göre kaside vezinli kafiyeli ve belli bir mana etrafında örgülenmiş şiir çeşididir.[558] İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî'ye göre kasidede makta'ların güzel ve matla'ların kaliteli olması gerekir. Burada o makta'lardan kafiyeleri, matla'lalardan ise beyitlerin bir sonraki beyitle irtibatının uyumlu olmasını kastetmektedir.[559] Ebu İshak el-Ḳayravânî ise kasideyi bir insana benzetir. İnsanın uzuvlarında nasıl bir uyum varsa kasidenin de böyle bir uyum içinde olması gerektiğinden bahseder.[560]

Kaside, matla', mukaddime, teḫalluṣ ve hatime çatısı altında nazmedilir. Bu başlıkların herbiri kasidenin temel taşı gibidir. Hâmid Efendi de kasidelerinde bu temel yapıyı dikkatlice kullanmıştır. Özellikle Peygamber methiyelerinde kasidenin bütün yapısını rahatlıkla kullanır. Diğer kasidelerinde bu yapının bazı bölümlerini kullanmıştır.

1.1.1. Matla'

Kelime olarak güneşin doğduğu yer manasına gelen matla' adeta kasidenin doğduğu yer olarak önemsenmiştir. Matla' kasidenin ilk beytidir. İbn Raşîk el-

---

557 Ebû Hilâl el-Ḥasen Abdullah b. Sehl el-'Askerî, *Kitâbu'ṣ-Ṣin'ateyn el-Kitâbe ve'ş-Şi'r,* D.K.İ., Beyrut, 2008, s. 174; İbn Raşîḳ, *age.,* I, 187.

558 Yûsuf Huseyin Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, Dâru'l-Endelusî, Beyrut, ts., s. 22.

559 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *age*., s.184.

560 Ebu İsḥâḳ İbrahim b. Ali el-Ḥuṣarî el-Ḳayravânî, *Zehru'l-'Âdâb ve Ṣemeru'l-'Elbâb*, D.K.İ., Beyrut, 2011, II, 16.

Ḳayravânî kasideyi bir kilit, matla'ı ise onun anahtarı olarak görür.[561] *el-Meṣelu's-Ṣâir* sahibi İbnu'l-Eṣîr ise matla'ın konuyla mutlaka irtibatlı olması üzerinde durur.[562] Bu konuda el-Ḳarṭâcennî de matla'ın veciz olması gerektiğini vurgular. Hatta ona göre, insan bedeninde yüz ne ise kaside de matla' odur ve matla'ın duruma uygun bir söz olması gerekir.[563] Arap Edebiyatçıları matla'ın soru, taaccüb, nida bildiren kelimelerle başlamasını ve iki beyitten fazla olmasını bir eksiklik olarak görmüşlerdir.[564]

Bütün bu bilgiler ışığında Hâmid Efendi'nin matla'larına bakacak olursak nisbeten istenilen hedefe ulaştığı görülür. Mesela Hz. Peygamber (sav) için yazdığı bir kasideye aşağıdaki matla' ile başlamıştır. Bu matla'da Hâmid Efendi, el-Ḳarṭâcennî'nin de işaret ettiği insandaki bir yüz gibi herşeyi söylemiş ve duruma uygun bir giriş yapmıştır. O burada bahçenin rüzgarının letafetinin kendisine Peygamber methini hatırlattığını söyleyerek dinleyenlere medih konusunda bir şeyler söyleyeceğine işaret etmiştir. Ayrıca bu medih normal bir medih değil hatırladığında onu vecde getiren bir medihtir. [Tavîl]

1 لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.[565]

Hz. Peygamber (sav) için yazdığı diğer bir kasidesinin matla'ında ise aşağıdaki beyit vardır. O bu matla'da medhedeceği kişiyi (Hz. Peygamber'i (sav)) bir dolunaya benzetmiş ve ona baktığını fakat onun kaybolmasından dolayı göz yaşlarının dolunayı görmesini engellediğini söylemiştir. Bu başlangıç gerçekten matla' açısından kusursuz bir başlangıç sayılabilir. Zira matla'da aranan şartlar mevcuttur. [Kâmil]

---

561 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *age*., s. 185.
562 İbnu'l-Eṣîr, *age*., III, 96.
563 Ebu'l-Hasen Hâzım el-Ḳarṭâcennî, *Minhâcu'l-Buleğâ' ve Sirâcu'l-'Udebâ'*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, Beyrut, 2007, s. 305.
564 Bekkâr, *age*., s. 205.
565 el-Murâdî, *age*., II, 19.

1 أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.[566]

Hâmid Efendi yukarıdaki iki kaside haricinde diğer kasidelerinde matla‘ konusunda çok başarılı değildir. Mesela Hocası Ebu’l-Mevâvib için yazdığı şiirin matla‘ını uzun tutmuştur. Beyitleri birbirine (أم) edatıyla bağlayarak sekiz beyit söylemiştir ki bu matla‘ açısından bir zayıflık olarak kabul edilebilir. [Tavîl]

1 سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ وَالأَبْحَارُ مِنْ مَعَانِي الْمَسَايِلِ
2 أَمِ الْوَشْيُ فِي لَوْحِ الْمَهَارِقِ ضَمَّنَهْ بَدَائِعَ حُسْنٍ فَاخِرَاتِ الشَمَائِلِ
3 أَمِ الْفَجْرُ أَبْدَى رَاحَةً ذَهَبِيَّةً اِلَى اللَّيْلِ فَاخْتَطَّتْ حَوَاشِي الْغَلاَئِلِ
4 أَمِ اللُؤْلُؤُ الرَّطْبُ الْفَرِيدُ مُنَضَّدٌ بِسِلْكِ ثَنَايَاهُنَّ أَرْوَى الْمَنَاهِلِ
5 أَمِ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ نِظَامَ حَبَابِهَا بِمَيْلَةِ أَعْطَافِ الْغَزَالِ الْمُغَازِلِ
6 أَمْ الرَّوْضُ قَدْ وَشَتْ حَلاَةَ أَزَاهِرٍ تَرُوقُ بِأَطْرَافِ الْغُصُونِ الْمَوَائِلِ
7 أَمِ الأَرْضُ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمُزْنُ بِالْمُنَى فَجَادَ لَهَا الْمَوْلَى بِأَكْرَمِ وَابِلِ
8 أَمِ الشِّيَمُ الْغُرُّ اللَّوَاتِي مَنَاطُهَا بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرِ بَحْرِ الْفَضَائِلِ

1. (Ebu’l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu’l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.

2. Yoksa (Ebu’l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştirdiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

---

566 el-Murâdî, *‘Arfu’l-Beşâm*, s. 115.

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınımsı elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi? [567]

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?[568]

Hâmid Efendi yukarıdaki üç kasidesinin dışındaki kasidelerde doğrudan konuya girmeyi tercih etmiş matla' kullanmamıştır. Beyitler aşağıdaki şekildedir; [Tavîl]

1 تَقَبَّلْ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدَّهْرِ مُؤَسَّسَةَ الأَرْجَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.[569] [Kâmil]

1 بُشْرَى دِمَشْقَ الشَّامِ بَلْ وَالْعَالَمِ بِوِلاَيَةِ الْمَوْلَى الْهُمَامِ الْعَالِمِ

---

567 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.
568 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 164b.
569 Seyûr, *agm.*, s. 93

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimeşḳ (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.[570] [Tavîl]

1 صَحَائِفُ عِلْمٍ ضِمْنَهُنَّ نُقُولُ فَمَنْ ذَا الَّذِي غَيْرَ الثَّنَاءِ يَقُولُ

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.[571]

Bunların haricinde Hâmid Efendi kısa bir kasidesine de edebi tenkitçiler açısından kusur kabul edilen (خَلِيلَيَّ) ifadesiyle matla'ına başlamıştır. [Tavîl]

1 خَلِيلَيَّ هَلْ مِنْ نَظْرَةٍ لِمُتَيَّمٍ حَلِيفِ جَوًى وَسَطَ الْفُؤَادِ وَقِيدُهُ

1. Ey iki dostum, aşk ateşinin yakıtı kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?[572]

Genel olarak Hâmid Efendi'nin matla'larına bakıldığında onun uzun kasidelerinde matla'da aranan şartlara uygun bir başlangıç yapmış olduğu görülür. Bu matla'larda özgün ifadeler kullanmış, Arap dili kurallarına uymuş ve dinleyenin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bunun dışındaki kasidelerinde ise klasik Arap şiirindeki matla' kurallarını dikkate almamış edebiyat eleştirmenleri tarafından zayıflık kabul edilen kullanımlarda bulunmuştur. Birçok kasidesine doğrudan giriş yapmış, bir kasidesinde matla'ı çok uzun tutmuş bir diğerinde ise edebiyat eleştirmenleri tarafından kusur olarak görülen bir ifade ile matla'a başlamıştır.

---

570 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.
571 el-Murâdî, *age*., II, 21.
572 el-Muḥibbî, *age*., VI, 51; el-Murâdî, *age*., II, 20.

1.1.2. Mukaddime

Mukaddime kaside için çok önemli kabul edilmiştir. Özellikle Câhiliyye şiirinde bu daha net olarak görülür. Câhiliyye şiirinde şair ilk önce sevgilinin gezdiği yerleri (aṭlâl) hatırlar sonra sevgiliye ait maddi ve manevi duygularını (gazel, nesîb, teşbîb) ortaya koyar sonra ana konuya geçerdi. Çünkü onun dünyasında ölüm çok farklı bir yere sahipti. Onun sevdiklerinden ayrılması veya sevdiklerinin ondan ayrılma düşüncesi bile onu çok farklı atmosferlere taşıyordu. Bundan dolayı Câhiliyye şairi bu konuları kasidenin başında zikretmeyi kendi duygularını seslendirme adına önemli buluyordu.[573] Buna ek olarak Câhiliyye şiirinde şair bu mukaddimelerde iki unsuru birleştirmektedir. Fanilik ve aşk. Bu iki zıt şeyi birleştirmekle şair iç dünyasındaki bu duygularını pekiştirmekte aslında varlık içinde bulunan bu iki zıtlığa işaret etmektedir.[574] Ana hatlarıyla verdiğimiz bu çatı içinde kendi kavmiyle fahir, sosyal eleştiriler, topluma yöneltilen tenkitler gibi farklı konuların işlendiği de görülür. Kasidenin bu eski yapısı sonraları da taklit edilmiştir. Edebi tenkitçilerden bazıları bu kadim şeklin takip edilmesi gerektiğini savunsa da bazıları da daha esnek olunabileceğini söyler.[575] Zira İslamdan sonra insanların hayata bakışları daha farklılaşmış buna göre de kasidenin eski yapısında bazı değişiklikler de gözlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında Hâmid Efendi'nin kasidelerindeki mukaddimelerde İslam'dan sonraki değişiklik ve esnekliğ göze çarpar. Özellikle Peygamber methiyelerinde kasidenin matla'ından sonra mukaddime kullanılmıştır. Mukaddime içinde evvela afif gazele yer vermiş sonra aṭlâla geçmiştir. Peygamber methiyeleri haricindeki kasidelerinde ise gazel ve aṭlâl ihtiva eden bir mukaddime tercih etmemiş doğrudan medih konusuna giriş yapmıştır. Şimdi kasidenin ana çatısında dikkat ettiği şiirlerinde mukaddimeleri gazel ve aṭlâl olarak iki başlık altında incelenebilir.

---

573 Bekkâr, age., s. 218.
574 Bekkâr, *age*., s. 219.
575 Bekkâr, *age*., s. 212, 215.

1.1.2.1. Gazel

Hâmid Efendi iki önemli kasidesinin mukaddimesine de gazelle başlamayı tercih etmiştir. Bunlardan birincisinde Hz. Peygamber'e (sav) olan aşkını bir bahçe ve bahçeye ait güzelliklerle ilk dokuz beyitte ifade etmiştir.[Tavîl]

1	لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا	وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا
2	غَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرَا	إِلَى كُلِّ عِطْفٍ مِنْ مَعَاطِفِهِ بَدَّا
3	أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا	لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى
4	فَخَفْقُ وَمِيضٍ مِنْهُ غَادَرَ مُهْجَتِي	حَلِيفَ جَوًى صَارَتْ حُشَاشَتُهَا غِمْدَا
5	سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ	بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا
6	وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا	دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا
7	كَأَنَّ انْسِكَابَ الدَّمْعِ مِنْ غَرْبِ نَاظِرِي	رُكَامُ غَمَامٍ قَارَنَتْ شُهُبًا رَصْدَا
8	يُؤَجِّجُ نَارًا وَهْوَ مَاءٌ مُصْعَدٌ	تَقَاطَرَ فَانْظُرْ كَيْفَ مَازَجَهُ ضِدَّا
9	عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا	فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesindeki bulutlar, bahçenin her tarafına buhur hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcın) kınına çevirdi.

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarının eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.[576]

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber (sav) için yazdığı diğer kasidesinin mukaddimesine de gazelle başlamış ve buradaki aşkını da dolunay üzerinden ifade etmiştir. [Kâmil]

1	أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ	فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ
2	كَيْ أُجْلِيَ الأَنْظَارَ مِنْ مِرْآتِهِ	وَالْقَلْبَ مِنْ وَلَهٍ بِمَا يُعْرَى بِهِ
3	وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ بَيْنَ أَضَالِعِي	إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا لِغَرِيبِهِ
4	وَيَهِيمُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْجَوَى	دَمْعٌ جَرَى فِي جَمْرِهِ وَلَهِيبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdaya tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

---

576 el-Murâdî, *age*., I, 18.

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin koru ve alevleri üzerine akmaktadır.[577]

Sonuç olarak Hâmid el-'İmâdî mukaddimenin önemli esaslarından biri olan gazeli iki önemli kasidesinde kullanmıştır. Bunlardan birinde aşkını güzel bir bahçe ve içindekilerle diğerinde ise dolunay ve etrafındakilerle ifade etmiştir.

1.1.2.2. Aṭlâl

Hâmid Efendi kasidelerine gazelle giriş yaptıktan sonra aṭlâla yer vermiştir. Konu Hz. Peyamber'i (sav) medih olunca aṭlâl da buna göre şekillenmiştir. Birinci kasidesinde Peygamber methiyelerinde kullanılan Râme, Hicaz bölgesinde Arap şairlerin üzerinde şiir söyledikleri yer olan Munḥenâ vadisi ve aynı bölgede yaygın meyveli bir ağaç olan Şîḥ ve güzel kokulu bir bitki olan Rend, Akîk vadisi ve Ṭaybe'yi sevgilinin mekânları olarak zikretmiştir. Bu kasidesinde aṭlâla altı beyit ayırmıştır. [Tavîl]

10 فَنَنْشَقُ عَرْفَ الطِّيبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ وَنَجْنِي بِوَادِي الْمُنْحَنَى الشِيْحَ وَالرَّنْدَا

11 وَنَسْعَى عَلَى الأَقْدَامِ وَالْوَجْهِ وَالْحَشَا وَنَذْرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمُ بِهِ وَجْدَا

12 نُدَاوِي كُلُوماً مِنْ ثَرَى ذَلِكَ الْحِمَى وَقَلْباً كَثِيرَ الْوَجْدِ وَالأَعْيُنَ الرُّمْدَا

13 أَشِيمُ بِهِ وَادِي الْعَقِيقِ وَطَيْبَةً وَطِيباً لِذَاتِ السِّتْرِ أَذْكَرَنِي الْعَهْدَا

14 بِهِ حَجَرٌ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدٌ لِمُسْتَلِمِيهِ مَا أَنَاخُوا لَهُ وَفْدَا

15 صَفَا لِي صَفَاهَا بِالْمَقَامِ وَزَمْزَمٌ يُزَمْزِمُ لِلدَّاعِي سُرُوراً لِمَا أَدَّى

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Munḥenâ vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîḥ bitkilerini deriyoruz.

11. Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarını saçıyoruz.

---

577 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm,* s. 115.

12. Bu korunun toprağından yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.

13. Bu vadinin korusunda Ṭaybe'yi[578] (Medine'yi), Akik vadisini ve ahdi[579] hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).[580]

Hâmid Efendi ikinci Peygamber methiyesi için yazdığı kasidesinde hemen hemen aynı yer isimlerini zikrederek aṭlâlı işlediği görülür. Bu kasidesinde ise aṭlâla onbeş beyit ayırmıştır. [Kâmil]

5 عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ اللِّوَى بِشُرُوقِهِ وَسَنَاؤُهُ وَثَنَاؤُهُ يَعْلُو بِهِ

6 وَقُلُوبُنَا خَفَقَتْ بِأَجْنِحَةِ الأَسَى أَسَفًا وَخَصَّصَ رَبْعَنَا بِمَغِيبِهِ

7 رَكْبُ النَّوَائِبِ حِينَ أَمَّ جَنَابَهُ صَحِبَ الْفُؤَادَ وَقَادَهُ كَجَنِيبِهِ

8 مَنْ لِي بِلَثْمِ تُرَابِ ذَيَّاكَ الْحِمَى أَوْ أَنْ أَفُوزَ بِعَرْفِهِ وَهُبُوبِهِ

9 مَنْ لِي بِهِ أَيْنَ الثُّرَيَّا وَالثَّرَى وَالنَّجْمُ دُوْنَ بِطَاحِهِ وَكَثِيبِهِ

10 شَوْقًا لِشَمِّ عَبِيرِ رَوْضَةِ قُرْبِهِ إِنَّ الْمُحِبَّ يَحِنُّ فِي تَقْرِيبِهِ

11 فَامْنُنْ بِفَضْلِكَ كَيْ نَفُوزَ بِنَيْلِهِ وَنَسِيمِ طَيْبَةَ إِذْ يَهُبُّ بِطِيبِهِ

12 تِلْكَ الْمَعَاهِدُ إِنْ يَقِفْ جَانٍ بِهَا يَلْقَ السَّمَاحَ مَعَ الْعُلاَ وَرَحِيبِهِ

13 وَثِمَارُ نَيْلِ الْعَفْوِ فِي أَغْصَانِهَا عَاضَتْ عُذُوبَتُهُنَّ عَنْ تَعْذِيبِهِ

---

578 "Hz. Peygamber'in (sav) Medine için kullandığı başka bir isim." Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muhîṭu'l-'Aẓam*, D.K.İ., Beyrut, 2000, IX, 227.

579 Bakara sûresi 125. ayette geçen "İbrahim ve İsmail'den de, Tavaf edenler, ibadete kapananlar, devamlı rükû ve secdede bulunanlar için evimi tertemiz tutun, diye söz almıştık." ifadesine telmih vardır.

580 el-Murâdî, *age*., II, 18.

14 حَيْثُ الْقَبُولُ لِوَافِدٍ بِأَثَامِهِ أَبَدًا وَإِنْ ثَقُلَتْ مَطَايَا حُوبِهِ

15 فَهِيَ الْمَعَاهِدُ لِلْمَنَائِحِ وَالْمُنَى وَالْعَفْوِ عَنْ جَانٍ أَتَى بِذُنُوبِهِ

16 مَثْوَى حَبِيبٍ قَدْ ثَوَى فِي مُهْجَتِي مَا بَيْنَ صَدْرِي وَالْحَشَا وَوَجِيبِهِ

17 فَهُوَ الْمُعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطِيبَهَا وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمُذِيبِهِ

18 مَنْ رَبَّ فِي أَعْضَاءِ قَلْبِي حُبَّه حَتَّى نَشَا فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيبِهِ

19 وَغَدَا يَتِيهُ بِعُجْبِهِ وَبَهَائِهِ ثَمِلاً فَطَابَ تَشَوُّقِي لِرَبِيبِهِ

5. Dolunayın ışığı Akîk vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akîk vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı.

7. Sıkıntıların kafilesi, o Hazreti Cenab'a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.

8. Bu küçük korunun toprağını öpmek için, ya da o toprağın kokusuyla veya rüzgâr estiğinde hareket etmesiyle bahtiyar olmama kim yardım eder?

9. Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder? Gök nerede yer nerede. (Bırakın yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.

10. (Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çünkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.

11. (Ya Rabbi) onun yakınlığına ve (sabah) güzel kokuyla eserken Ṭaybe'nin (Medine'nin) rüzgarına ulaşmam için bana lütufta bulun.

12. Bu saygın (bereketi, suyu bol) yerlerde bir câni bile dursa, takdirle ve onun bol feyiz ve müsamahasıyla karşılaşır.

13. Af meyvesine nail olmanın meyveleri (bu mekânların) dallarındadır. Onun (cânînin) azabının yerine af meyvelerinin tatları geçmiştir.

14. (Bu yerlerde) cânînin günahları bunları taşıyan hayvanların sırtına çok ağır gelse bile günahlarıyla geleni hep kabul etmek vardır.

15. Bu saygın yerler, bağışlar (yapmak), arzuları (yerine getirmek) ve günahlarıyla gelen bir mücrimi affetmek içindir.

16. (Bu saygın yerlerde) sevgilinin kabri vardır. Fakat aslında o sevgili göğsümün içindeki kalbimin damarları ve kalp atışlarının çıkardığı o vuruşlarda (yatmakta)dır.

17. O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkında kalbimi eritmesiyle bitirendir.

18. (O sevgili) Kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.

19. Sevgi, acaib güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.[581]

Sonuç olarak Hâmid Efendi, kaside mukaddimesinde önemli bir yere sahip sevgilinin gezdiği mekanları ifade eden aṭlâlı başarılı bir şekilde işlemiştir. Peygamber methiyesinde kullanılan mekanlara yer vererek bu konuda klasik çizgide kalmıştır.

1.1.3. Teḫalluṣ

Kaside içerisinde konular arasındaki geçişe teḫalluṣ denir.[582] Bu geçişlerin kurallarına göre yapılmasına ḥusnu't-teḫalluṣ, kurallarına uymayanına ise iḳtiḍâb adı

---

[581] el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115-116.

verilir.[583] Teḫalluṣ şairin maharetine işaret eder. Çünkü dinleyeni bir konudan diğerine hissettirmeden geçirme ve kelimelerin çok dikkatlice seçilmesi önem arzeden bir hususdur. Şair gazelden aṭlâla geçer sonra kullandığı kelime ve ifadelerle medihe geçer. Bazen de bu geçişleri yapması söz konusu olamaz. Ayrıca Arap edebiyatı eleştirmenleri daha çok cahiliye şiirlerinde kullanılan (دَعْ ذَا) gibi geçişleri hoş karşılamamışlardır. [584]

Hâmid Efendi, teḫalluṣlarında başarılıdır. Mesela ilk kasidesinde afif gazelden aṭlâla geçerken son beyitte fecirden bahseder. Fecir vakti kokunun çok güzel olduğu malumdur. Aṭlâla girişte de "Râme tarafından güzel kokuyu kokluyoruz" diye başlayarak güzel bir geçiş yapmıştır. Öncesinde hep bahçenin argümanlarını kullandığı için de güzel uyum olmuştur. Kullanılan kelimeler konuya göre uyumlu seçilmiş dinleyen geçişleri hissetmemiştir. Dolayısıyla burada Hâmid Efendi'nin ḥusnu't-teḫalluṣ yaptığı söylenebilir. [Tavîl]

9 عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا

10 فَنَنْشَقُ عَرْفَ الطِّيبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ وَنَجْنِي بِوَادِي الْمُنْحَنَى الشِيْحَ وَالرَّنْدَا

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Münḥena vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîḥ bitkilerini deriyoruz.[585]

Hâmid Efendi, bir başka kasidesinde de ḥusnu't-teḫalluṣu başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Aṭlâla devam ettiği yerde ilk önce sevgilinin yerinin af mekânı olduğunu ve onun kalbinde sevgisini yine sevgilisinin büyüttüğünü ifade etmiştir. Sonra

---

582 İbnu'l-Eṯîr, *age*., III, 121; Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinân el-Ḫafâcî, *Sirru'l-Feṣâḥa*, Kitâb Nâşirûn, Beyrut, 2010, s. 26; Bekkâr, *age*., s. 223.

583 İbnu'l-Eṯîr, *age*., III, 121; Bekkâr, *age*., s. 228.

584 Bekkâr, *age*., s. 228.

585 el-Murâdî, *age*., I, 18.

sevgilisinin günahkar bir aşık olarak kendisini bu dünyada affetmesi bahtiyarlığına, ahirette de onun şefaatine kavuşma özlemini zikretmiştir. Burada "kulların hazinesi" demesi uyumlu düşmüştür. Sonra da memduhunu övmeye geçmiştir. [Kâmil]

18 مَنْ رَبَّ فِي أَعْضَاءِ قَلْبِي حُبَّه حَتَّى نَشَا فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيبِهِ

19 وَغَدَا يَتِيهُ بِعُجْبِهِ وَبَهَائِهِ ثَمِلاً فَطَابَ تَشَوُّقِي لِرَبِيبِهِ

20 ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهْوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ

18. (O sevgili) Kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.

19. Sevgi, acaib güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaat dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.[586]

Hâmid Efendi'nin yukarıdaki teḫalluslarına bakıldığında onun istenilen şartları yerine getirerek teḫalluşlarında başarılı olduğu görülür. O, teḫalluşda kusur kabul edilen ifadelere de yer vermemiştir. Kullandığı kelimeler uyum içerisinde ve geçişleri hissettirmeyecek şekilde seçilmiştir.

1.1.4. Hâtime

Kasidenin sonuna hatime veya makta' denir. Arap edebiyatından kaside'nin matla'ına da makta'ına da önem verilmiştir.[587] Hâtimenin kasidenin muhtevasına uygun, akılda kalıcı, güzel kelimelerden seçilmiş ve hikmetli sözler ihtiva etmesi gerektiği

[586] el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.
[587] el-'Askerî, *age*., s. 342; İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *age*., s. 185; Bekkâr, *age*., s. 229.

üzerinde duran edebî tenkitçiler mersiye ve medih şiirleri[588] hariç hatimede duayı uygun bulmamışlardır.[589]

Hâmid Efendi'nin hatimelerinde kasidenin muhtevasına uygunluk, akılda kalıcılık ve güzel kelimelerin seçilmesi konusunda herhangi bir eksiklikle karşılaşılmaz. Ancak kasidelerin sonunda duayı çok kullandığı görülür.

Hatimelerde, Hâmid Efendi'yi farklı kılan bir husus da hemen hemen her hatimesinde ismine işaret etmiş olmasıdır.

Mesela Hz. Peygamber (sav) için yazdığı ilk kasidesinin sonunda uzun bir dua faslından sonra Allah dostlarını da duasına katmış ve onların kendisinin dayanağı olduğunu ve onları her zaman övdüğünü söylemiştir. Kasidenin son iki beyiti hâtimedir. Burada kullandığı kelimelerle de kendi ismine işaret etmiştir. Bu kullanım Hâmid Efendi'yi farklı kılmıştır. Onun bu özelliği sadece kasidelerde değil diğer şiir türleri için de geçerlidir. Son beyit ise Lisanu'd-Dîn İbnu'l-Ḫaṭîb'e ait bir şiirin matla'ıdır. [Tavîl]

54 كَذَاكَ جَمِيعُ الأَوْلِيَاءِ لأَنَّهُمْ عِمَادِي وَإِنِّي حَامِدٌ لَهُمْ حَمْدَا

55 وَسِرِّيَ أَسْرَى بِالسُّرُورِ لأَنَّهُ تَأَلَّقَ نَجْدِيًّا فَأَذْكَرَنِي نَجْدَا

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı. [590]

Hz. Peygamber (sav) için yazdığı ikinci kasidenin sonunda dört beyit hatimedir. Bu hatimede de yine kendi ismine işaret eden kelimeleri kullanır. Dua içerikli aşağıdaki beyitlerde doğrudan kendisinin el-'İmâdî'nin oğlu olduğunu söylemiş ismini ise iki defa

588 el-Ḳayravânî, *age*., 203.
589 el-'Askerî, *age*., s. 344; el-Ḳayravânî, *age*., s. 203; el-Ḳarṭâcennî, *age*., s. 306.
590 el-Murâdî, *age*., II, 19.

cümle içinde manasıyla kullanarak zikretmeyi tercih etmiştir. Özellikle son beyit zihinlerde hoş bir mana bırakacak kelime ve manalardan seçilmiştir. [Kâmil]

61 وَابْنُ الْعِمَادِي حَامِدٌ لَكَ شَاكِرٌ يَرْجُو قَبُولاً غِبَّ سَتْرِ عُيُوبِهِ

62 رَاجٍ بِبَيْتٍ أَنْ يَنَالَ تَكَرُّماً تَارِيخَ مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْغُوبِهِ

63 وَبِحَامِدٍ لَكَ دَامَ حَالُ مُبَشَّرٍ حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِمَدْحِ حَبِيبِهِ

64 يُهْدِي إِلَيْكَ مَعَ النَّسِيمِ تَحِيَّةً مَشْحُونَةً بِالْمِسْكِ عِنْدَ هُبُوبِهِ

61. el-'İmâdî'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbî– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medhetmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.[591]

Hâmid Efendi hocası Ebu'l-Mevâhib için yazdığı kasidesinin hatimesinde de nisbetini İmâdu'd-dîn olarak kullanmış, (مَحَامِدًا) kelimesini de kullanarak ismine işaret etmiştir. Kasideleri içinde ayrı bir yere sahip bu şiirine, hâtimesi de uygun düşmüştür. [Tavîl]

31 وَدَامَ عِمَادُ الدِّينِ يُبْدِي مَحَامِدًا يَقْصُرُ عَنْ إِدْرَاكِهَا كُلُّ طَائِلِ

31. 'İmâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin![592]

---

591 el-'İmâdî, *age*., Yv. 251a; Pv. 249b.

Dönemin Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi için yazdığı kasidenin sonunda da bir kelimeyle ismine işaret etmiştir. Bu iki beytin birincisinde dua eden Hâmid Efendi, ikincisinde yazdığı kasidenin önemine işaret etmiştir. [Tavîl]

14 وَلاَ زِلْتَ صَدْرًا مَعْ بَنِيكَ مُؤَيَّدًا وَدُمْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ

15 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَهْدَى لِبَابِكَ حَامِدٌ رِسَالَةَ مَدْحٍ فِيكَ سَامِيَةَ الْقَدْرِ

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allahtan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubunu Hâmid senin kapına hediye etti. [593]

Dönemin kadılarından Mustafa Medhî için yazdığı kasidenin hatimesi de iki beyittir. İsmine burada da işaret etmiş ve seçilen kelimeler medih kasidesine uygun düşmüştür. [Kâmil]

20 وَالسَّعْدُ فِي أَبْوَابِكُمْ طَوْعُ الْمُنَى وَالْعِزُّ أَنَّى كُنْتَ خَيْرُ مُلاَزِمِ

21 مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ فَضْلِكَ حَامِدٌ نُعْمَاكَ أَوْ نُشِرَتْ قَلاَئِدُ نَاظِمِ

20. Allah'tan mutluluğun arzularınıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostunuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenilen bütün bu övgüler) fazilet direğinizin etrafında lutuflarınızı öven dolaştığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şiir) gerdanlıkları döktürüldüğü sürece devam etsin.[594]

---

592 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 105a; Pv. 165a.
593 Seyûr, *agm.*, s. 94.
594 el-Muḥibbî, *age.*, VI, 13; el-Murâdî, *age.*, s. 119.

Hocalarından biri olan Ahmed el-'Alemî için yazdığı kasidenin hatimesi tek beyittir. Fakat yukarıdaki üç beyitle irtibatlı olarak yazılmıştır. Asırlarca manasına gelen (مَدَى الدَّهْرِ) ifadesi üst beyitlerde geçen (فَلاَ زَالَ بَحَّاثًا), (يُطَوِّقُ) ve (أَبْدَى) fiilleriyle mana olarak irtibatlı kılınmıştır. Şair, bu beyitle hem konuyu hem de kasideyi bitirerek başarılı bir hatime örneği sunmuştur. [Tavîl]

7 فَلاَ زَالَ بَحَّاثًا يُفِيدُ مَسَائِلاً لَهَا غُرَرٌ قَدْ أُوضِحَتْ وَحُجُولُ

8 يُطَوِّقُ أَعْنَاقَ الأَنَامِ قَلاَئِدًا لَهَا مِنْهُ دُرٌّ بِالثَّنَاءِ جَمِيلُ

9 مَدَى الدَّهْرِ مَا أَبْدَى بِمَدْحِكَ حَامِدٌ نِظَامَ مَعَانٍ لَيْسَ عَنْهُ عُدُولُ

7. Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamanı ve araştırmanı dilerim.

8. (Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözlerinle gerdanlıklar takmanı dilerim.

9. (Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim).[595]

Genel olarak Hâmid Efendi'nin hatimeleri, yazılan kasidelerin mana ve muhtevalarına uygun kelimelerden seçilmiştir. Şairin uzun ve kısa hatimeleri mevcuttur. Bir kasidesinin hatimesi başka bir şairden alıntı yapılmıştır. Peygamber methiyeleri başta olmak üzere şiirlerinin sonunda genellikle dua cümleleri vardır. Kendinden önceki şairlerden farklı olarak hemen hemen her şiirinin sonunda ismine işaret etmiştir. Bu da onun ayrıcalığı olarak zikredilebilir.

595 el-Murâdî, *age*., II, 21.

1.2. Muvaşşah'ın Yapısı

Nakışlı elbise[596] manasına gelen muvaşşah, edebiyat terimi olarak "şiir bahirlerinin hepsini kullanmakla birlikte daha başka ölçülerle de söylenebilen, nazmedenin arzusuna göre kafiyesi ve vezinlerinin sayısı değişebilen, teğanni ile söylemek amacıyla özel bir vezinle nazmedilmiş şiir türü"[597] diye tarif edilir. Bunlara ek olarak bu nazım türünün bu şekilde isimlendirilmesi muvaşşahın ana öğelerinden olan ẖarce ve ğuṣn'un bu türün nakışları olmasına bağlanmıştır.[598] Muvaşşahların kaynağı hakkında edebiyat tarihi ve muvaşşahla alakalı kitaplarda ihtilaflı görüşler olsa da genel kanaat onun Endülüs kaynaklı oluşu ve Batıdan Doğuya gelmiş olmasıdır.[599] Muvaşşah türünün hicrî üçüncü asrın sonlarına doğru ortaya çıktığı Doğuda özellikle de Şam bölgesinde altıncı ve yedinci asırlarda parladığı görülmektedir.[600] Osmanlı Dönemine gelince muvaşşah türünde yazılmış şiirlerin mevcudiyetini korumuş olduğu görülür. Bununla beraber muvaşşahın esnek yapısından istifade edilerek örnek şiirler nazmedilmiştir.[601]

Muvaşşahlar matla' veya mezheb, ḳufl, ẖarce, ğuṣn, devr, simṭ ve beyit bölümlerinden oluşur.

1.2.1. Matla'

Muvaşşahın ilk ḳufl'una matla' veya mezheb denir. Matla' her muvaşşahda olmayabilir. Matla' daha çok tam olan muvaşşahlarda olur. Bir muvaşşah ḳufl ile başlıyorsa o tam muvaşşahdır. Beyitle başlıyorsa 'aḳra' muvaşşahdır.[602] Hâmid Efendi, muvaşşahlarına ḳufl ile başlamamış, dolayısıyla 'aḳra' muvaşşah kullanmıştır.

---

596 el-Cevherî, *age*., I,415; İbnu'l-Manẓûr, *age*., II, 633; ez-Zebîdî, *age*., II, 246.

597 İbn Senâ' el-Mulk, *age*., s. 25; Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşaḥâtu'l-Meşriḳiyye ve Eseru'l-Endelus fihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 1999, s. 123; Uzunuoğlu, *age*., s. 23.

598 el-Muḥibbî, *Ḫulâṣatu'l-Eser*, I, 108.

599 er-Râfi'î, *age*., s. 450; Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fi Bilâdi'ş-Şam*, s. 601; Uzunoğlu, *age*., s. 32.

600 Ömer Musa Paşa, *age*., s. 605.

601 Demirayak, *age*., s. 331.

602 İbn Senâ' el-Mulk, *age*., s. 25; Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşaḥâtu'l-Meşriḳiyye ve Eseru'l-Endelus fihâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 1999, s. 123; Uzunoğlu, *age*., s. 43.

1.2.2. Ḳufl

Kafiyesi bütün muvaşşahda aynı olmak zorunda olan ḳufl muvaşşahın temel taşıdır. Genellikle ḳufl'ler en az iki, en çok sekiz, ğuşndan oluşur.[603] Hâmid Efendi'nin muvaşşahlarında ḳufllerden biri ikili, diğeri dörtlüdür. Aşağıda işaretlenmiş kısımlar muvaşşahların ḳuflu'dur. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِدَمِ الأَحْشَاءِ		هَامْ
2	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ		هَامْ
3	مَا جَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	صَبَّ دَمْعًا مِنْ		دِمَاهْ
4	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	Ḳufl	عَبْرَتِي مَا	قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[604]

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِانْسِكَابٍ		وَانْسِجَامْ
2	وَغَرَامِي حِينَ يُوفِي	بِدَمِ الأَحْشَاءِ		هَامْ
3	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	نَارَ صَبٍّ		مُسْتَهَامْ
4	وَاصْطِبَارٌ لَيْسَ يَشْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ		هَامْ
5	مَاجَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	مِنْ غَرَامٍ أَوْ		سِقَامْ
6	وَبَرَى قَلْبِي بِوَكْفِي	صَبُّ دَمْعٍ مِنْ		دِمَاهْ
7	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	Ḳufl	مِنْ فُؤَادِي	فِي سُرَاهْ
8	عِنْدَمَا أَدْمَى وَ أَجْرَى	Ḳufl	مُقْلَتَيْ مَا	قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

---

603 İbn Senâ' el-Mulk, *age*., s. 26; Uzunoğlu, *age*., s. 44.

604 el-'İmâdî, *age*., Yv. 247b; Pv. 245b.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[605]

1.2.3. Beyit

Muvaşşahda varsa matladan sonra gelen ve kafiye bakımından matla', ḳufl ve ḫarceden farklı ama kendi içinde uyumlu, en az üç simṭdan oluşan nadiren beşi aşan kısımdır.[606] Beyiti oluşturan her bir satıra da simṭ denir. Beyit'e muvaşşahın gövdesi diyebiliriz. Her iki muvaşşahını matla'sız yazan Hâmid Efendi'nin bu şiirlerde beyitleri biri üçlü diğeri de altılı olarak gelmiştir. Aşağıdaki parçada işaretli kısım bütünüyle beyittir. [Meczû'u'r-Remel]

5	يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ	simṭ	كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ
6	وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ	simṭ	مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ
7	فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ	simṭ	مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاةْ
8	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى		عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.

6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

---

605 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

606 İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 25-26; Uzunoğlu, *age.*, s. 49.

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim. [607]

1.2.4. Devir

Muvaşşahlarda beyit ve ḳufl'un oluşturduğu her parçaya devir denir.[608] Muvaşşahlarında matla' kullanmayan Hâmid Efendi'nin devirlerinden biri aşağıdaki tablonun tamamıdır. [Meczû'u'r-Remel]

9	آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَهْ	simṭ	وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ	
10	فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ	simṭ	فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ	
11	ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَهْ	simṭ	وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ	
12	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	ḳufl	عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ	

9. Ah! Onun kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğunu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[609]

1.2.5. Ḫarce

Muvaşşahın son ḳufluna ḫarce veya merkez denmektedir. Muvaşşahın en önemli bölümüdür. Bütün muvaşşah buna göre şekillenir. Hatta bazı veşşâhlar önce ḫarce'yi yazar, sonra bütün muvaşşahı buna bina ederler.[610] Kasidede matla' ne ise muvaşşahda da ḫarce odur. Ḫarce olacak ḳufl'den önce veya ḳufl içinde mutlaka (قال) ve (غني) fiillerinin veya kiplerinin geçmesi gerekmektedir.[611] Hâmid Efendi, muvaşşahlarında ḫarcelerini başarıyla ve istenilen şartlara göre kullanmıştır. Aşağıda işaretli kısımlar birer ḫarcedir. [Meczû'u'r-Remel]

---

607 el-'İmâdî, *age.*,, Yv. 247b; Pv. 245b.
608 Uzunoğlu, *age.*, s. 54.
609 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.
610 İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 30; Uzunoğlu, *age.*, s. 54.
611 İbn Senâ' el-Mulk, *age.*, s. 31; Uzunoğlu, *age.*, s. 56.

13	إِثْمِدُ	الْعَيْنَيْنِ	مِنِّي	تُرْبُ	ذَيَّاكَ	الْحِمَى
14	ارْتَجَى	اللَّحْظَيْنِ	عَنِّي	أَرْضُهُ	أَنْ	يَلْثُمَا
15	يَا	تُرَى	أَكْحُلُ	جَفْنِي	بِغُبَارِ	مِنْ	ثَرَاهْ
16	آهْ	لَوْلاَ	الشَّوْقُ	أَجْرَى	عَبْرَتِي	مَا	قُلْتُ	آهْ

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. O (mübarek) yer öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[612]

9	يَا	حَبِيبِي	يَا	مُحَمَّدْ	يَا	رَسُولَ	الثَّقَلَيْنْ
10	أَنْتَ	مَحْمُودٌ	وَأَحْمَدْ	كَيْفَ	قَلْبِي	عَنْكَ	سَالْ
11	وَدَمِي	مَهْمَا	تَجَمَّدْ	فِي	شُؤُنِ	الْمُقْلَتَيْنْ
12	كَيْفَمَا	غَارَ	وَ	أَنْجَدْ	مِنْ	جُفُونِي	فِيكَ	سَالْ
13	فَهْوَ	يَهْمِي	لَيْسَ	يَنْفَدْ	فِي	خَوَافِي	النَّشْأَتَيْنْ
14	صَيَّرَ	الإِنْسَانَ	مَكْمَدْ	مَا	بَقِي	مَاءُ	الْحَيَاةْ
15	آهْ	لَوْلاَ	الشَّوْقُ	أَجْرَى	مِنْ	فُؤَادِي	فِي	سُرَاهْ
16	عِنْدَمَا	أَدْمَى	وَ	أَجْرَى	مُقْلَتَيْ	مَا	قُلْتُ	آهْ

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her donuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

---

612 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[613]

Hâmid Efendi'nin bu iki ẖarcesine bakıldığında istenilen kurallara uyduğu görülür. Özellikle ẖarcelerde olmazsa olmaz şartlardan biri olan (قَالَ) fiili veya kiplerinden birini kullandığı görülür. Ayrıca değişik ẖarce çeşitlerinden ammice, yabancı bir dille yazılmış cümle veya iktibas bir cümleye yer vermemiş, bunun yerine i'rab kurallarına uygun bir cümle seçerek tercihini bu yönde kullanmıştır. Dolayısıyla Hâmid Efendi ẖarce çeşitlerinden i'rab kurallarına uygun olarak yazılan bir cümleyi kullanmıştır.

1.2.6. Ğuṣn

Kasidede her beyitteki parçaya şatr dendiği gibi muvaşşahdaki matla', ḳufl ve ẖarce'deki herbir parçaya ğuṣn denir. Kasidede şatr iki taneden fazla olmazken muvaşşahda ğuṣn en az ikidir, daha fazla da olabilir. Ğuṣnlar birbiri arasında kafiyeli de olabilir, kafiyesiz de.[614] [Meczû'u'r-Remel]

17 زَادَ شَوْقِي لِزُرُودِ وَحِمَى وَادِي النَّقَا

ğuṣn ğuṣn

18 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي يَا لَيَالِيَ الْوَصْلِ عُودِي

ğuṣn ğuṣn

19 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ

ğuṣn ğuṣn

20 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

ğuṣn ğuṣn

613 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.
614 Uzunoğlu, *age.*, s. 61.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[615]

1.2.7. Simṭ

Beyit konusunda geçtiği üzere beyiti oluşturan her satıra simṭ denir. Bu simṭların bütününe beyit denir. En az üç, en fazla beş simṭ olur. Bütün simṭlar genellikle kendi arasında kafiyeli olmak zorundadır.[616] Hâmid Efendi'nin Simṭlarda kural dışı olarak 6 simṭ kullandığı ve bir kafiyeye de dikkat etmediği görülür. Fakat bu esnek bir yapıya sahip muvaşşahlara ters bir şey değildir. Aşağıdaki tabloda işaretli her bir parça simṭ'tir. [Meczû'u'r-Remel]

21	يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي	simṭ	مِنْكَ يَا بَابَ السَلاَمْ
22	أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي	simṭ	سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامْ
23	ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي	simṭ	إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاهْ
24	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى		عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

---

615 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.
616 Uzunoğlu, *age.*, s. 62.

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[617]

Sonuç olarak Hâmid Efendi, muvaşşahlarında geleneksel çizgiyi takip ederken bazı farklı uygulamalara da gitmiştir. Mesela muvaşşahlar da beyitlerin normalde aynı kafiye düzenine sahip olması gerekir. Ancak Hâmid Efendi, muvaşşahlarında farklı bir tercihte bulunmuş ve son simtı farklı bir kafiyede getirmiştir. Aslında bu, hiçbir şekilde sınır tanımayan muvaşşaha yapısına çok uzak bir davranış değildir. Genellikle beyitlerin aynı uyak düzeninde olması beklenir. Fakat böylesi de mümkündür.

1.3. Taştîr'in Yapısı

Kelime manası itibariyle bir şeyi iki kısma ayırma ve şiirin bir şatrına başka bir şatr ekleme manalarına gelen taştîr ıstılahî olarak şairin bir beytin her şatrını kafiyeli olarak getirmesine veya şairin bir başkasına ait bir beytin ilk kısmına ayrı bir şatr son kısmına da ayrı bir şatr yazmasına denir.[618] Fakat burada şairden şiirin lafız ve mana uyumuna dikkat etmesi istenir. Taştîrde yapılan bu yeni terkibde zorlama ve dolgu olmaması bilakis asıl beyte lafız ve mana olarak parlaklık katması şart koşulur.[619]

Hâmid el-'İmâdî, şiirlerinde taştîri kullanır. İlk olarak kendi yazdığı bir muvaşşaha yine kendisi taştîr yapmıştır. Her iki muvaşşahın ilk devir'leri verilerek bu taştîr görülmeye çalışılacaktır. [Meczû'u'r-Remel]

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِدَمِ الأَحْشَاءِ هَامْ		
2	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ		
3	مَا جَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	صَبَّ دَمْعًا مِنْ دِمَاهْ		
4	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ		

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

---

617 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 246a.
618 er-Râfi'î, *age.*, s. 574.
619 Abdunnûr, *age.*, s. 68.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.[620]

[Meczû'u'r-Remel]

1	يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي	بِانْسِكَابٍ وَانْسِجَامْ
2	وَغَرَامِي حِينَ يُوفِي	بِدَمِ الأَحشَاءِ هَامْ
3	بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي	نَارَ صَبٍّ مُسْتَهَامْ
4	وَاصْطِبَارٌ لَيْسَ يَشْفِي	حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ
5	مَاجَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي	مِنْ غَرَامٍ أَوْ سِقَامْ
6	وَبَرَى قَلْبِي بِوَكْفِي	صَبُّ دَمْعٍ مِنْ دِمَاهْ
7	آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى	مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
8	عِنْدَمَا أَدْمَى وَ أَجْرَى	مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Âşık'a aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülmesi kalbimi zayıflattı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.[621]

Görüldüğü üzere birinci devir'deki her bir ğuşn alınmış ikinci devir'de bunlara eklemeler yapılarak taştîr oluşturulmuştur. Hâmid Efendi'nin bu taştîrinde lafız, mana açısından başarılı olduğu görülür. Ayrıca zorlama ve tekellüf de hissedilmez.

---

620 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 247b; Pv. 245b.

621 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 248a; Pv. 246b.

Hâmid Efendi bir başka taştîrini Hz. Ali'nin (r.a.) şu şiirine yapmıştır: [Kâmil]

1 وَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَاحْتَرِزْ مِنْ لَفْظِهِ فَالْمَرءُ يَسْلَمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ

2 وَالسِّرَّ فَاكْتُمْهُ وَلاَ تَنطِقْ بِهِ شِبْهُ الزُّجَاجَةِ كَسْرُهَا لاَ يُشْعَبُ

1. Dilini tut, onun konuşmasından sakın. Çünkü kişi diliyle övülür ve yerilir.

2. Sırrı gizle onu kimseye anlatma. Çünkü kırılan cam toplanmaz.[622]

Hâmid Efendi'nin şiiri ise şöyledir: [Kâmil]

1 وَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَاحْتَرِزْ مِنْ لَفْظِهِ مِنْهُ تَنَالُ الأَمْنَ مِمَّا يُرْهَبُ

2 فَعَلَيْهِ قَدْ دَارَتْ رَحَى أَعْمَالِنَا فَالْمَرءُ يَسْلَمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ

3 وَالسِّرَّ فَاكْتُمْهُ وَلاَ تَنطِقْ بِهِ وَاحْذَرْ وَدَعْهُ مُنَكَّرًا لاَيُعْرَبُ

4 وَلَئِنْ تَبُحْ بِالسِّرِّ تَنْدَمْ دَائِمًا إِنَّ الزُّجَاجَةَ كَسْرُهَا لاَ يُشْعَبُ

1. Dilini tut ve onun konuşmasından sakın. Bununla korkulandan güvene ulaşırsın.

2. Amellerimizin değirmeni onun üzerinde döner. Kişi diliyle selamete erer ya da yerilir.

3. Sırrı sakla onun kimseye anlatma. Sakın! Bırak onu irab edilmeyen nekra kalsın.

4. Sırrı fâş edersen daima pişman olursun. Çünkü kırılan cam toplanmaz.[623]

Hâmid Efendi bir başka taştîrini bir mecnûna ait şu iki beyite yapmıştır. Taştîr yapılmış şekliyle beyitler incelendiğinde lafız ve mananın uyumu dikkat çekmektedir. Bir zorlama ve dolgu görülmemektedir. [Tavîl]

---

622 Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvânu Ali b. Ebî Tâlib*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, s. 46.

623 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 119.

1 نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرَةٍ دَمِي وَدَمِي غَالٍ فَأَرْخَصَهُ الْحُبُّ

2 وَغَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأَتْ دَمِي رَخِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُجْبُ

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanıyken- gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi. [624]

Hâmid Efendi'nin taştîri ise; [Tavîl]

1 نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرَةٍ نَجِيعَ فُؤَادِي حِينَ كَابَدَهُ الْكَرْبُ

2 وَأَجْرَتْهُ دَمْعًا مِنْ جُفُونِي وَإِنَّهُ دَمِي وَدَمِي غَالٍ فَأَرْخَصَهُ الْحُبُّ

3 وَغَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأَتْ دَمِي يَسِيحُ وَقَلْبِي بِالْغَرَامِ لَهَا صَبُّ

4 فَمَالَتْ إِلَى قَتْلِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا رَخِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُجْبُ

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanıyken- gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

---

624 Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Ḥabîb, *'Ukelâ'u'l-Mecânîn*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1998, s. 304.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüzüme ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye)'na kibir girdi.[625]

el-'İmâdî, bir başka taştîrini de İbn Hacer el-'Askalânî'nin şu şiirine yapmıştır. [Vâfir]

1	نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيقُ	وَلاَ جَابَتْ لَهُ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
2	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى جُفُونِ	تَدَانَى الْحَيُّ أَمْ بَعُدَ الطَّرِيقُ
3	إِذَا كَانَتْ تَحِنُّ لَكَ الْمَطَايَا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş Akik hatırlanır ne de o (Akik) için develer sahraları geçerdi.

2. Evet (mübarek) mahalle (Medine) ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. Gözyaşlarım üzerine sana koşup geliyorum.

3. Binekler sana gelmek için özlem çekiyorlarsa kara sevdalı âşığın ne yapsın.[626].

Hâmid Efendi'nin İbn Hacer'in şiirine taştîr olarak yazdığı Peygamber methiyesi şöyledir: [Vâfir]

1	نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيقُ	وَلاَ أَسْرَى بِهِ الطَّيْفُ الطَّرُوقُ
2	نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا فَخُرَ الْمُصَلِّي	وَلاَ جَابَتْ لَهُ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
3	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى جُفُونِ	كَأَنَّ شُؤُونَ أَدْمُعِهَا شَقِيقُ
4	نَعَمْ ذِكْرَاكَ دَأْبِي فِي الدَّيَاجِي	تَدَانَى الْحَيُّ أَمْ بَعُدَ الطَّرِيقُ
5	إِذَا كَانَتْ تَحِنُّ لَكَ الْمَطَايَا	وَمِنْ أَلَمِ الْجَوَى لاَ تَسْتَفِيقُ
6	وَأَبْدَى الْجِذْعُ مِنْ جِزْعٍ أَنِينًا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ

625 el-Murâdî, *age.*, II, 22.
626 İbn Ḥacer, *age.*, IV, 504.

7 وَصَلَّى اللهُ مَا نُشِرَتْ تَحَايَا عَلَى مَثْوَاكَ أَوْ سَالَ الْعَقِيقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesilenle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem duyuyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiğin) kütük, senin ayrılığından inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşığın ne yapsın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebî).[627]

Hâmid Efendi'nin bütün taştîrleri incelendiğinde istenilen şartları yerine getirdiği görülür.

1.4. Muvaşşahlarda Vezin ve Kâfiye

Klasik Arap edebiyatında şiirler aruz vezninde çeşitli bahirlerde yazılmıştır. Aynı durumu muvaşşahlarda görmek mümkün değildir. Hatta kasidelerdeki önem veznin belirli olmasına bağlı iken muvaşşahlarda durum bunun tam tersi olarak değerlendirilmiş, muvaşşahların bilinen vezin çeşitleriyle nazmedilmesi bir noksanlık

[627] el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 51.

olarak görülmüştür.[628] Muvaşşahların vezinlerini dört ayrı kısımda inceleyenler olsa da, genel olarak iki kısıma indirgenebilir. Birincisi klasik aruz vezinlerine uygun olarak yazılan muvaşşahlar, ikincisi bu vezinlerle alakası olmayan muvaşşahlar. Her ne kadar Endülüslü veşşahlar klasik Arap şiir vezinleriyle yazılan muvaşşahları muvaşşah olarak kabul etmeseler de birçok önemli veşşah şiirlerini/kasidelerini daha çok klasik şiir vezinleriyle yazmışlardır.[629] Buna göre klasik şiir vezniyle yazılan muvaşşahlar da makbûldur. Hâmid Efendi'nin klasik Arap şiiri vezinlerine uygun muvaşşahlar yazmıştır. Şair, iki muvaşşahını da Meczû'u'r-remel bahrinde yazmıştır.

Bu bahrin remel olarak isimlendirilmesi çabuk telaffuz edilebilmesinden dolayıdır. İnceliğiyle tanınan bir bahir olduğu için özellikle vaşşâhlar şiirlerini bu bahirle yazmayı tercih etmişlerdir. [630] Remel bahri, Câhiliyye şiirinde çok az kullanılmıştır.[631] Üçte biri hazfedilmiş yani her şatrda iki tef'ilesi olan bahirdir.[632] Vezni aşağıdaki gibidir;

فَاعِلاَتُنْ / فَاعِلاَتُنْ فَاعِلاَتُنْ / فَاعِلاَتُنْ

Hâmid Efendi her iki muvaşşahını da bu bahirle yazmıştır. Bu bahirde ikinci şatrda birinci tef'ilede ikinci sakin harfin hazfi manasına gelen ḫabn ziḥâfı vardır. Böylece (فَاعِلاَتُنْ) tef'ilesi (فَعِلاَتُنْ) şeklini alır. Ayrıca ikinci şatrın son tef'ilesinde (ḍarb) hazif vardır. Bu da son (فَاعِلاَتُنْ) tef'ilesinde sebeb hafifin hazfidir. Böylece tef'ile (فَاعِلاَ) şeklini alır. Bu da (فَاعِلُنْ)'a dönüşür. Aşağıda bu bahre ait beytin taḳṭî'ini görebiliriz; [Meczû'u'r-Remel]

1 يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي بِدَمِ الأَحْشَاءِ هَامْ

---

628 İbn Senâ' el-Mulk, *age*., s. 37; Uzunoğlu, *age*., s. 67.
629 Uzunoğlu, *age*., s. 72.
630 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., IV, 36.
631 Yakûb, *age*., IV, 36.
632 el-Hâşimî, *age*., s.67.; Atîḳ, *age*., s.82; Yakûb, *age*., IV, 33.

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.[633]

يَارَسُوْلَلْ / لَاهِطَرْفِي بِدَمِلأَحْ / شَاءِهَامْ
فَاعِلاَتُنْ / فَاعِلاَتُنْ فَعِلاَتُنْ / فَاعِلُنْ

Aşağıdaki muvaşşah da aynı bahirle yazılmıştır. Burada ise sadece ikinci şatrın son tef'ilesinde (ḍarb) hazfi vardır. Aşağıda bu bahre ait beytin taḳṭî'ini görebiliriz; [Meczû'u'r-Remel]

1 يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي بِانْسِكَابِ وَانْسِجَامْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.[634]

يَارَسُوْلَلْ / لَاهِطَرْفِي بِانْسِكَابِنْ / وَنْسِجَامْ
فَاعِلاَتُنْ / فَاعِلاَتُنْ فَاعِلاَتُنْ / فَاعِلُنْ

Muvaşşahlar, kafiye düzeni bakımından da klasik Arap şiirinden ayrılır. Kaside de tek kafiye varken muvaşşahlar bölümleri içinde farklı farklı kafiyelere sahip olabilirler.[635] Yani ḳufl ile beyitlerin kafiye bakımından birbirinden ve diğer beyitlerden de farklı olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle ḳufllar kendi aralarında aynı kafiyeye sahip iken beyitler ise ihtilaf halindedir.[636] Bu bilgiler üzerine şairin şiirlerine bakılacak olursa birinci muvaşşahta ḳufl iki parçadan oluştuğu için kendi arasında kafiyelenecek, beyitte kendi arasında kafiyelenecektir. Fakat muvaşşahın esnek yapısını Hâmid Efendi

633 el-'İmâdî, *age*., Yv. 247b; Pv. 245b.
634 el-'İmâdî, *age*., Yv. 248a; Pv. 246b.
635 Uzunoğlu, *age*., s. 73.
636 Uzunoğlu, *age*., s. 73.

burada da kullanmış ve beytin son simṭ'inin ikinci guṣn'unu ḳufl'la aynı kafiyede getirerek farklı bir kullanım ortaya koymuştur. Kafiyelerin şu şekillerde olduğu görülür. Birinci muvaşşah'ın kafiyesi;

d---------- c----------

d---------- c----------

b---------- c----------

b---------- a----------

İkinci muvaşşah'ın birinci devirde ilk kafiyesi;

d---------- c----------

d---------- c----------

d---------- c----------

d---------- c----------

d---------- c----------

b---------- c----------

b---------- a----------

b---------- a----------

Diğer devirlerde ise aşağıdaki gibi gelmiştir:

d---------- c----------

e---------- c----------

d---------- c----------

e---------- c----------

d---------- c----------

b---------- c----------

b---------- a----------

b---------- a----------

2. Edebî Üslup

Eda, biçim, stil, ifade tarzı ve anlatış yolu[637] manalarına gelen üslup, dil ve edebiyatta ise kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimi[638] olarak tarif edilir. Üslup incelemesi gramer ve belağatın verilerine dayanarak yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı, terkip ve cümleleri oluşturma biçimi, belağatın türlerinde gösterdiği özgünlükleri ve bireysel nitelikleri inceler. [639] Diğer bir ifadeyle üslup şairin kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için gramer ve belağatı kullanma tarzıdır.[640] Bu verilere dayanarak Hâmid Efendi'nin edebî üslubuna bakıldığında ifadelerinin canlı, dil kurallarına tam uygunluk, edâ güzelliği ve hayal zenginliği göze çarpar. Onun edebî üslubu incelenirken ilk önce, muâraza, tazmîn, iktibas ve teşçîr açısından onun şiirlerine bakılacak sonra bedî'î sanatlar ve beyân ilmi üslupları incelenecektir.

2.1.Hâmid Efendi'nin Edebî Üslubu

2.1.1. Muâraza

Muaraza, bir şairin eski-yeni dönem olsun başka bir şairin şiirine aynı vezin, kafiye ve konuda benzer şiir yazmasıdır. Muaraza bazen sevgi ve dostluk gibi etkenlerle

---

637 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yay., İstanbul, 2011, s. 611.
638 İsmail Durmuş,"*Üslup*", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.
639 Durmuş,"*Üslup*", *DİA*, XLII, 383.
640 Abdunnûr, *age*., s. 20.; Ali Cârim, Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâḍiḥa*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 2005, s. 19; Emîl Bedî' Yakûb, *age*., II, 69.

olduğu gibi bazen de tenkit amacıyla da yapılabilir.[641] Hâmid Efendi'nin şiirleri incelendiğinde, klasik Arap edebiyatı ve şairlerinin tesiri görülür. Bunların başında Endülüs'ün önemli şairlerinden biri olan Lisânu'd-dîn İbnu'l-Ḫaṭîb gelir. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde şekil, mazmun ve malumat açısından İbnu'l-Ḫaṭîb'in tesiri çok rahat bir şekilde görülmektedir. O, önemli bir kasidesini İbnu'l-Ḫaṭîb'in bir kasidesine muaraza olarak yazması buna delildir. el-'İmâdî, aynı vezin [Tavîl], kafiye, [د] (dâl) ve mevzuda (Peygambere övgü) İbnu'l-Ḫaṭîb'in bir şiirine muaraza yapmıştır. Tek fark İbnu'l-Ḫaṭîb'in şiiri 82 beyit[642] Hâmid Efendinin şiiri ise 55 beyittir. İki şiir de Hz. Peygamber'le (sav) alakalıdır. Hâmid Efendi şiirini çocuklarından birinin ölmesi üzerine Hz. Peygamber'den (sav) medet için yazarken İbnu'l-Ḫaṭîb ise bir mevlid kandili münasebetiyle yazmış ve zamanın devlet başkanına hediye etmiştir.[643]

Hâmid Efendi bu muarazayı yaparken bazı beyitleri, şatrları veya ifadeleri aslında olduğu gibi alarak bunu göstermiştir. Mesela İbnu'l-Ḫaṭîb'in bir beyti şöyledir: [Tavîl]

وَعِلَّةُ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلُّ مَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْقَصْدُ فِيهِ وَمَا أَبْدَا

Bu kevnin gerekçesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve ilk yarattığında bunda maksadı sensin.[644]

Hâmid Efendi ise kasidesinde hemen hemen aynı şu beyte yer vermiştir: [Tavîl]

28 نَتِيجَةُ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلَّمَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْقَصْدُ مِنْهُ وَمَا أَبْدَا

641 Abdunnûr, *age*., s. 254.
642 el-Makkarî, *age*., IX, 165.
643 el-Murâdî, *age*., II, 18.
644 el-Makkarî, *age*., IX, 167.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve yarattığında bundan maksadı sensin.[645]

Bunun haricinde Hâmid Efendi, İbnu'l-Ḥaṭîb'in kullandığı bazı ifadeleri de şiirinde kullanmıştır. Mesela İbnu'l-Ḥaṭîb, bir kasidesinde şu beyite yer verir: [Tavîl]

سَرَقْتُ صُوَاعَ الْعَزْمِ يَوْمَ فِرَاقِهِ فَلَجَّ وَلَمْ يَرْقُبْ سُوَاعًا وَلاَ وَدًّا

Onun ayrıldığı gün gayret kasesini çaldım. (Gayretim de) kararlı durdu ne Suva' ne de Vedd (putunu) takip etti.[646]

Hâmid Efendi ise iki ayrı beyitte yukarıdaki iki ifadeye yer vererek İbnu'l-Ḥaṭîb'ten ne kadar etkilendiğini gösterir. [Tavîl]

21 سَرَقْتُ صُوَاعَ الذَّنْبِ جَهْلاً وَأَرْتَجِي أُقَابَلُ بِغُفْرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدَا

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.[647] [Tavîl]

38 نَقُومُ بِوَادِي الذُّلِّ لِلَّهِ لاَ نَرَى سِوَاهُ إِلَهًا لاَسُوَاعاً وَلاَ وَدًّا

38. Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Suva' ne de Vedd'i tanırız.[648]

2.1.2.Tazmîn

Tazmîn, şairin başka bir şairin şiirinden alıntı yapmasına denir.[649] Şairin iki önemli şairden tazmin yaparak etkilendiğini görmekteyiz. Bunlardan biri yukarıda

---

645 el-Murâdî, II, 19.
646 el-Makkarî, *age*., IX, 166.
647 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
648 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
649 Abdunnûr, *age*., s. 70.

ismi geçen Lisanuddîn İbnu'l-Ḥaṭîb diğeri de İbn Nubâte'dir. Hâmid Efendi, İbnu'l-Ḥaṭîb'in şiirine matla' yaptığı beyti hatime de zikrederek ondan tazmin yapmıştır.

İbnu'l-Ḥaṭîb'in beyti: [Tavîl]

تَأَلَّقَ نَجْدِيًّا فَأَذْكَرَنِي نَجْدَا وَهَاجَ بِي الشَوْقَ الْمُبَرِّحَ وَالْوَجْدَا

O Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı. Ve yaralayan bir aşk ve coşkuyla beni heyecana getirdi.[650]

Hâmid Efendi ise: [Tavîl]

55 وَسِرِّيَ أَسْرَى بِالسُّرُورِ لأَنَّهُ تَأَلَّقَ نَجْدِيًّا فَأَذْكَرَنِي نَجْدَا

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı. [651]

el-'İmâdî, ayrıca meşhur şair İbn -u Nubâte'den tazmin yapmıştır. İbn Nubâte'nin Takiyyuddîn es-Subkî'yi övdüğü 56 beyitlik kasidesinde geçen beyit: [Vâfir]

يَا رُبَّ طَرْفٍ ضَرِيرٌ عَنْ مَحَاسِنِهَا وَرُبَّ أُذُنٍ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَّا

Nice bakış vardır ki onun güzelliklerine karşı kördür. Ve nice kulak vardır ki kötülüklere karşı sağırdır.[652]

Küçük bir değişiklikle Hâmid Efendi'nin tazmin yaparak yazdığı beyit ise; [Vâfir]

---

650 el-Makkarî, *age*., IX, 165.
651 el-Murâdî, *age*., II, 19.
652 Cemâluddîn İbn Nubâte el-Mısrî el-Fârûkî, *Divânu İbn Nubâte el-Mısrî*, Beyrut, ts., s. 8.

2 يُذَكِّرُنِي جَفَاهُ حِينَ وَافَى وَلِيَ أُذُنٌ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَّا

2. Onun cefâsı bana geldiğinde (şair İbn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) "ve benim kötülüklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır", (sözünü hatırlatır).[653]

Görüldüğü üzere Hâmid Efendi, kendinden önce yaşamış önemli şairlerden etkilenmiştir. Hatta onlara ait şiirlere muaraza ve tazmin yapmıştır. Bu da onun klasik Arap edebiyatıyla yakından ilgisini bize göstermektedir. Ayrıca onun takip ettiği üslup ve kullandığı dil hakkında bize fikirler vermektedir. Şairin Endülüslü şair Lisânu'd-dîn İbnu'l-Ḫaṭîb ve Celâleddîn b. Nubâte'den etkilendiği açıkça gözükmektedir.

2.1.3. İktibas

Ayet veya hadisin bir kısmını alarak ayet ve hadis olduğunu belirtmeden, nazmen ve nesren sözü süslemek ve manayı kuvvetlendirmektir. Diğer bir ifadeyle ayet veya hadise tazmin yapmak olarak tarif edilebilir.[654] İktibaslar da esas olan makbul, müstahsen ve asıl manasından çıkarılmayarak kullanılan iktibaslardır. Uzun yıllar Hanefî müftülüğü yapmış Hâmid Efendi'nin tabiatıyla dini metinlerden etkilenmemesi düşünülemez. Aşağıda Hâmid Efendi'nin Kur'ân ve Hadisten etkilendiği ve bu etkinin şiirlerindeki üsluba yansıdığı görülecektir.

Kur'ân'dan İktibas:

[Tavîl]

20 حَنَانَيْكَ إِنِّي بِالذُّنُوبِ لَمُوثَقٌ بِظَهْرِيَ حِمْلٌ أَوْهَنَ الْعَظْمَ وَالْجِلْدَا

20. Bize acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtımda kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.[655]

---

653 el-Murâdî, *age.*, III, 52.
654 Abdunnûr, *age.*, s. 30; Akdemir, *age.*, s. 117.
655 el-ʿİmâdî, *age.*,Yv. 249b; Pv. 247b.

Şairimiz yukarıdaki beyitte geçen (أَوْهَنَ الْعَظْمَ) "kemiği zayıflattı" ifadesiyle Meryem suresi 4. ayette geçen (وَهَنَ الْعَظْمُ) ifadesinden iktibas yapmıştır. [Tavîl]

39 وَنَشْهَدُهُ فَرْدًا عَزِيزًا وَرَاحِمًا وَكُلٌّ لَهُ يَوْمَ الزِّحَامِ أَتَى عَبْدَا

39. Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.[656]

Şairimiz yukarıdaki beyitte ise (وَكُلٌّ لَهُ يَوْمَ الزِّحَامِ أَتَى عَبْدَا) "Kıyamet günü herkes ona kul olarak gelecektir" ifadesini yine Meryem suresi (إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمنِ عَبْدَا) 92. ayetinden iktibas edilmiştir. [Tavîl]

48 فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ مِنَ الإِنْسِ ثَانِي اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ قَدْ عُدَّا

48. O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.[657]

Bu beyitte geçen (ثَانِي اثْنَيْنِ) ikinin ikincisi ifadesi, Tevbe suresi 40. ayetten aynen alınmıştır.

Hadisten İktibas:

[Tavîl]

23 وَكُنْتَ نَبِيًّا وَالْخَلاَئِقُ لَمْ تَكُنْ وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ لاَ يَبْدَا

656 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 250a; Pv. 248a.
657 el-Murâdî, *age.*, II, 19.

23. Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.[658]

Yukarıdaki beyitte geçen (وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ) 'Adem su ve çamur iken' ifadesi değişik hadis kitaplarında geçen[659] (وَآدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ) 'Adem ruh ve cesed arasında iken' ifadesinden iktibas edilmiştir.

[Tavîl]

22 فَأَنْتَ عَزِيزُ الأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفْ لَهُ الشَّطْرُ وَالْحُسْنُ الْجَمِيلُ لَكُمْ فَرْدَا

22. Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf 'a (a.s.) yarısı var. Mükemmel güzellik ise size hastır.[660]

Yukarıdaki beyitte geçen (وَيُوسُفْ لَهُ الشَّطْرُ) 'Hz. Yusuf'a (a.s.) (güzelliğin) yarısı var' ifadesi, Sahih-i Müslim de geçen (فَإِذَا أَنَا بِيُوسُفَ وَإِذَا هُوَ قَدْ أُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسْنِ) 'Ben Hz. Yusuf'la karşılaştım, ona güzelliğin yarısı verilmişti'[661] ifadesinden iktibas yapılarak alınmıştır.

2.1.4. Teşcîr

Kelime manası ağaçlandırma demek olan teşcîr edebî olarak ise kök kabul edilen kasidenin ilk beytinin son kelimelerini kullanarak aynı kafiye ve revi üzerine yeni bir beytin başlangıcı yapılır. Sağ ve sol bütün şatırlarda aynı işlem uygulanır.[662] Sonuç olarak ortaya dalları olan bir ağaç çıkar. Tarif edildiği şekliyle Arap edebiyatında teşcîr

---

658 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
659 Ebu Îsa Muhammed b. Îsa et-Tirmîzî, *Sunenu't-Tirmîzî*, Daru'r-Risâleti'l-'Alemiyye, Beyrut, 2010, VI, 206.
660 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
661 Muslim b. Haccâc, *age*., I, 236.
662 Abdunnûr, *age*., s. 66.

örneğinin bulunmasını Sâdık er-Râfi'î zor hatta imkansız görmektedir.[663] Fakat Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı, teşcîri farklı bir şekilde kullanarak güzel örnekler sunmuştur. O dönemde yaygın olarak kullanılan teşcîr ise şiir içinde kök kabul edilen bir kelimeden aynı konuyu işleyen çeşit çeşit kelilemelere yer verilerek bir ağaç oluşturma manasına gelmektedir. Hâmid Efendi'nin şiirinde teşcîre bir örnek vardır.

Hâmid Efendi aşağıdaki şiirinde teşcire aşık manasına gelen (مُتَيَّم) kelimesiyle başlamıştır. Bu kelimeye bağlı üç ayrı kelime söylemiştir. Bunlar sırasıyla kara sevdanın arkadaşı manasına (حَلِيفِ جَوًى), aşk ateşinin yakıtı manasına (وَقِيدُهُ) ve aşık manasına gelen (صَبٌّ) kelimeleridir. Bu son kelimeden yeni bir dal yapmış aşığın gözü manasına (طَرْفُهُ) ifadesini zikrederek yeni kelimelere geçiş imkanı sağlamıştır. Bu kelimenin baktığı iki ayrı kelime vardır. Bunlar da gözle alakalı olan uykudan arınmış manasına gelen (مَسْلُوبُ الرُّقَادِ) ve uykuyu kaybeden manasına (فَقِيدُهُ) kelimeleridir. Yazılan son üç kelimeyle alakalı iki ayrı kelimeye daha geçerek yeni bir dal oluşturulmuştur. Yine gözle alakalı bu kelimeler gözleri yaşlarla dolan manasına (يُرَقْرِقُ دَمْعًا) ve uyku susuzluğu demek olan (ظَوَامِي الْكَرَى) kelimelerine bağlanır. Son kelime arzu geceleri manasına (لَيَالِي اشْتِيَاقٍ) ifadesidir. Bu kelime de sırasıyla şu kelimelere bağlanır. Ümidin duraklaması manasına (نَهْنَهَ الرَّجَا), ümitsizliğin ortaya çıkması (بَدَا يَأْسِي), kendini yeniler (جَدَّ جَدِيدُهُ), aşık (وَامِقًا), kara sevda onu artırırır (وَالْغَرَامُ يَزِيدُ), ayrılık telafisi (ثَلاَفِي الْهَجْرِ), destekçi (عَمِيدُهُ). Son kelime de bir dal daha yapılarak şu iki ifadeyle bağlanır. Cefa etse de asaletli manasına gelen (كَرِيمٌ إِنْ جَفَا) ve kavuşma tamam olduğunda manasına gelen (إِذَا وَفَى). Bu son iki ifadeyle ağacın dallandırılması bitirilmiş olur. Aşağıda altı çizili kelimeler bunu göstermektedir. [Tavîl]

1 خَلِيلَيَّ هَلْ مِنْ نَظْرَةٍ لِمُتَيَّمٍ حَلِيفِ جَوًى وَسَطَ الْفُؤَادِ وَقِيدُهُ

2 لَكَ اللهُ مِنْ صَبٍّ لِبُعْدِكَ طَرْفُهُ فَدَيْتُكَ مَسْلُوبُ الرُّقَادِ فَقِيدُهُ

3 يُرَقْرِقُ دَمْعًا تَحْتَ حَاشِيَةِ الدُّجَى ظَوَامِي الْكَرَى مِنْ مُقْلَتَيْ تَزِيدُهُ

4 لَيَالِي اشْتِيَاقٍ كُلَّمَا نَهْنَهَ الرَّجَا هَوَايَ بَدَا يَأْسِي وَجَدَّ جَدِيدُهُ

663 er-Râfi'î, *age*., s. 593.

5 بِحَيْثُ فُؤَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَامِقًا إِذَا رَامَ صَبْرًا فَالْغَرَامُ يَزِيدُهُ

6 يُلاَقِي تَلاَفِي الْهَجْرِ قَدْ صَارَ دَيْدَنًا لِمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَمِيدُهُ

7 كَرِيمٌ كَرِيمٌ إِنْ جَفَا وَإِذَا وَفَى لَهُ الْفَضْلُ إِذْ كُلُّ الْحِسَانِ عَبِيدُهُ

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) ***yakıtı****, kalbinin ortasında olan* ***kara sevdanın arkadaşı*** *bir* ***aşığa*** *şefkatli bir bakış yok mu?*

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) ***Ey aşık*** *Allah senin yardımcın olsun, sana feda olayım,* ***senin sevgiline olan uzaklığından*** *dolayı* ***aşığın gözü uykusunu kaybetti.***

3. (Bu aşık) ***gece boyu*** *gözlerinden* ***yaş akıtmaktadır****, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.*

4. (Yukarıda anlattığm geceler) ***arzu geceleri****dir. Bu gecelerde* ***ümit aşkımı her duraklattığında, ümitsizliğim ortaya çıkar*** *ve* ***yeniden başlar.***

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönlüm sana hep ***aşıkken*** *kalbim sabrı istediği zaman* ***kara sevda hep onu artırmaktadır****.*

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni ***maşuk gören*** *(bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara dönüşen* ***uzaklığın telafisiyle*** *uğraşırken buluyor.*

7. (Benim bu sevgilim) ***cefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda*** *ise fazilet onundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.*[664]

Görüldüğü üzere Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılan teşcîr türü şiirini, Hâmid Efendi de şartlarına uygun bir şekilde nazmetmiştir.

[664] el-Muḥibbî, *age.,* VI, 51; el-Murâdî, *age.,* II, 19.

2.2. Bedî'î Sanatlar

Hâmid Efendi, şiirlerinde birçok bedî'î sanattan istifade etmiştir. Onun bu zenginliğini görebilmek için insicâm, murâ'âtu'n-naẓîr, irṣâd, irdâf, tenkît, cinâs, tıbak, mukabele, taṣrî', tevriye ve te'rîḥ sanatlarını nasıl kullandığına bakmak yerinde olacaktır.

2.2.1. İnsicâm

Suyun akması demek olan insicâm Arap edebiyatında şairin lafzî ve mânevî ta'kîdden (anlaşılmazlık) uzak, basit, anlaşılır, ince lafızları ve kıymetli manaları tekellüf ve zorlamaya girmeden nazmetmesine denir.[665] Bu nazım tıpkı suyun dökülmesi gibi dökülür. Bu şekilde sözü de ancak şiirde maharet kazanmış güzel üslup sahibi şairler söyleyebilir.[666] Arap edebiyatçıları insicâmda yapmacıklardan uzak ve bedî'î sanatların zorlamadan, kolaylıkla söylenmiş olmasını şart koşarlar.[667] Bu değerlendirmelere göre Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakıldığında şartlarına uygun insicâm örnekleriyle karşılaşılır. Mesela aşağıdaki beyitler incelendiğinde kelimelerin bir birlerine yakın kök ve kalıplardan, birbirlerini destekleyen manalardan seçildiği ve herhangi bir zorlama ve tekellüf olmaksızın söylendiği hemen anlaşılır. Peygamberlerin efendisi, havzın sahibi, büyük makam sahibi, sıkıntıları gideren, fakirlerin sığınağı, darda kalanın yardıma koşanı, hidayet eden, kurtaran, zayıflara acıyan ve şefaati Peygamberlerin hepsinden büyük olan gibi vasıfların hiç birinde zorlama ve tekellüf hissedilmez. Ayrıca hepsi bir bütün olarak aynı noktaya parmak basmaktadır. [Kâmil]

32 يَا سَيِّدَ الرُسْلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُوبِهِ

33 يَا صَاحِبَ الْجَاهِ الْعَرِيضِ شَفَاعَةً يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلَّ كُرُوبِهِ

34 يَا مَلْجَأَ الْمِسْكِينِ فِي أَزْمَاتِهِ يَا مُسْعِفَ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوبِهِ

35 يَا هَادِيًا وَافَى بِأَوْضَحِ مَنْهَجٍ يَا مُنْجِيًا فِي الْهَوْلِ وَقْتَ رُكُوبِهِ

36 يَا رَاحِمَ الضُّعَفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ لِمُوَثِّقٍ قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيبِهِ

---

665 İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 22; Abdunnûr, *age*., s. 37.
666 İbn Munḳiẕ, *age*., s. 192.
667 İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 22.

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةً لِمُكَبَّلٍ مُضْنَى الْفُؤَادِ كَئِيبِهِ

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefaat yönünden en geniş makam sahibi, ey haşir vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşrin) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (onu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaat sahibi. [668]

Hâmid Efendi'nin hocası Ebu'l-Mevâhib için yazdığı kasidenin başında da başarılı bir insicâm vardır. Seçilen kelimelerde tekellüf hissedilmez. Yıldızların semanın burçlarında aydınlatması ve zengin su yataklarından meydana gelen denizler. Bir bütün olarak bakıldığında gerçekten bu beytin şırıl şırıl akan bir su gibi olduğu hissedilir. [Tavîl]

1 سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ وَالأَبْحَارُ مِنْ مَغَانِي الْمَسَايِلِ

668 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.[669]

Aşağıdaki beyitte de aynı şekilde bir insicâm görülür. Kıyamet günü, ceza günü, hesaba çekenin hesabı, kul ve şefaat kelimeleri zorlamaya girilmeden söylenmiş ve aynı mana bütünlüğü içerisinde bir uyum içerisindedirler. [Kâmil]

40 فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسِيبِهِ

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaat et.[670]

Şiirlerinden sadece bir kaç örnekle Hâmid Efendi'nin Arap dilindeki kelimelere en ince ayrıntılarıyla vukufiyeti açıkça görülmektedir. Kullandığı kelime ve cümlelerdeki bütünlük ve akıcılık ayrıca herhangi bir tenâfür ve ta'kîd'in olmaması onun bu konudaki maharetini göstermektedir.

2.2.2.Murâ'âtu'n-Naẓîr

Benzer kelimelere riayet etmek demek olan bu sanat es-Sekkâkî tarafından birbirine benzeyen kelimelerin toplanması olarak tarif edilir.[671] Tenâsub, tevfîḳ, i'tilâf ve muâḫât olarak da isimlendirilen murâ'âtu'n-naẓîr zıtlık dışında aynı konu etrafındaki kelimelerin zikredilmesi olarak da açıklanır.[672] Şairin kelime zenginliğine ve kelimeleri kullanım gücüne işaret eden bu sanatı Hâmid Efendi'de çokça görmekteyiz. Mesela

669 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.
670 el-'İmâdî, *age.*,Yv. 249a; Pv. 250b.
671 Ebu Yakûb Yusuf b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, tahk., Abdulḥumeyd Hindâvî, D.K.İ., Beyrut 2011, s. 534.
672 Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Ḫaṭîb el-Ḳazvînî, *Telḫîs fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, D.K.İ., Beyrut 2009, s. 88; a.mlf., *Telḫîsu'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut, 2008, s. 178; Abdulazîz 'Atîḳ, *'İlmu'l-Me'ânî-el-Beyân-el-Bedî'*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut 2009, s.180.

aşağıdaki beyitte aynı mana etrafında dönen (عَوْنَنَا) ve غِيَاثَنَا) kelimeleri arasında murâ'âtu'n-naẓîr vardır. [Kâmil]

42 يَا عَوْنَنَا وَغِيَاثَنَا بَلْ غَيْثَنَا مِنْ فَتْكِ دَهْرٍ يَوْمَ قَرْعِ خُطُوبِهِ

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz bilakis rahmet yağmurumuz.[673]

Aşağıdaki beyitte ise sırrın sırrı ve üns kelimeleri arasında mana yakınlığı görülür. Zira bu iki ifade de tasavvufa ait kavramlardır. Ayrıca ünse ancak sırrın sırrına ererek ulaşılır. Bu beyitte de Hâmid Efendi'nin zengin kelime kullanımına işaret eden murâ'âtu'n-naẓîr mevcuttur. [Tavîl]

36 فَنَحْظَى بِسِرِّ السِّرِّ وَالأُنْسِ لاَ نَرَى حَدِيثَ الْهَوَى إِلاَّ عَقَدْنَا لَهُ بَنْدَا

36. Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözü ona bırakır ve dinleriz). [674]

Hâmid Efendi aşağıdaki beyitte ise Allah'ın isimlerinden el-Ferd ve el-Aziz kelimelerini birbiriyle irtibatlı olarak zikrederek yine murâ'âtu'n-naẓîr yapmıştır. [Tavîl]

39 وَنَشْهَدُهُ فَرْدًا عَزِيزًا وَرَاحِمًا وَكُلٌّ لَهُ يَوْمَ الزِّحَامِ أَتَى عَبْدَا

39. Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.[675]

673 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249a; Pv. 250b.
674 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.

Aşağıdaki beyitte de yine murâ'âtu'n-naẓîr vardır. Efḍal, aḥsen ve evsaṭ kelimeleri birbirini destekler mahiyette seçilmiştir. [Tavîl]

41 رَسُولُ إِلٰهِي أَفْضَلُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَوْسَطُهُمْ عِقْدَا

41. Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel noktası (yani en kıymetlisi).[676]

Aşağıdaki beytin sonunda geçen (الْحَصْرَ) ve (الْعَدَّا) kelimeleri aynı manada iki kelimedir. Murâ'âtu'n-naẓîre güzel bir örnek sayılabilir. [Tavîl]

46 كَذَاكَ عَلَى أَصْحَابِكَ الْغُرِّ الَّتِي فَضَائِلُهُمْ لاَ تَقْبَلُ الْحَصْرَ وَ الْعَدَّا

46. Aynı şekilde faziletleri, bir sınır kabul etmeyen seçkin ashabının üzerine de Allahın salâtı olsun.[677]

Aşağıdaki beyitte geçen (جَيْشَ) ve (يَعْسُوبِهِ) kelimelerinde yine murâ'âtu'n-naẓîr vardır. [Kâmil]

22 أَحْيَا بِسُنَّتِهِ شَرِيعَةَ رَبِّهِ وَأَمَاتَ جَيْشَ الْكُفْرِ مَعْ يَعْسُوبِهِ

22. Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.[678]

Aşağıdaki iki beyitte geçen (شَهْدِهِ وَعُذُوبِهِ) kelimeleri ile (اَلْكَافِرُ اْلبَاغِي) kelimeleri arasında yine murâ'âtu'n-naẓîr vardır. [Kâmil]

---

675 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248a.
676 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248a.
677 el-Murâdî, *age.*, II, 19.
678 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.

24 فَأَحَلَّ بِالإِسْلاَمِ كُلَّ سَلاَمَةٍ حَتَّى رَوُوا مِنْ شَهْدِهِ وَعُذُوبِهِ

25 اَلْكَافِرُ الْبَاغِي أَحَاطَ بِهِ الرَّدَى وَمَحَا شُعُوبَ عُدَاتِهِ بِشَعُوبِهِ

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslamla bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25 Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.[679]

Aşağıdaki beyitte ise (يَعُوقِهِ وَصَلِيبِهِ) kelimeleri arasında murâ'âtu'n-naẓîr vardır. [Kâmil]

27 مُسْتَنْصِرًا بِاللهِ لَيْسَ يَعُوقُهُ لِلشِّرْكِ كَسْرُ يَعُوقِهِ وَصَلِيبِهِ

27. Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûḳ'u[680] *ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.*[681] [Tavîl]

Belağat bilginleri sözün başına uygun bitirilmesi manasına gelen teşâbuhu'l-eṭrâf sanatını da murâ'âtu'n-naẓîr'e dahil etmişlerdir.[682] Hâmid Efendi'nin şiirlerinde kelimelerin birbiriyle uyumu yanında başının ve sonunun da uygun olduğu örnekler bulmak mümkündür. Aşağıdaki beyiti buna bir örnek olarak zikredebiliriz. Burada şair, beyite "*dolunay akik vadisinin tamamını kapladı*" manasına gelen (عَمَّ الْعَقِيقَ) ifadesiyle başlamış, artan yükselen sınırları aşan manasına gelen (يَعْلُو بِهِ) ifadesiyle bitirmiştir. Böylece beytin başı ve sonu birbiriyle uyum içerisinde birbirini destekler mahiyettedir. [Kâmil]

---

679 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.
680 Kur'ânda Nuh suresinde geçen putlaştırılmış bir şahıs ismi.
681 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.
682 el-Ḳazvînî, *Telḫîsu'l-Miftaḥ*, s. 178.

5 عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ اللِّوَى بِشُرُوقِهِ وَسَنَاؤُهُ وَثَنَاؤُهُ يَعْلُو بِهِ

5. Dolunayın ışığı Akîk vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akîk vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi. [683]

Hâmid Efendi'nin zengin kelime kullanımı, aynı manaya gelen kelimeleri bir araya getirme de diyebileceğimiz murâ'âtu'n-naẓîr ve bir parçası sayılan teşâbuhu'l-eṭrâf sanatları incelendiğinde çok başarılı olduğu açıkça görülmüştür. Hâmid Efendi'nin bu yönü bir de irşâd sanatı incelenerek daha iyi anlaşılabilir.

2.2.3. İrşâd

Kelime manası olarak yola gözcü dikmek demek olan irşâd edebî terim olarak ise ifadenin sonunun ne olacağının tahmin edileceği bir söz getirmektir.[684] Adeta önce yolun sonunun habercisi bir kelime söyleniyor sonra da cümlenin sonu getiriliyor. İrşâd sanatı da yine şairin kelime zenginliğine ve kullanım gücüyle alakalı bir sanattır. İrşâd bazı belağat kitaplarında teshîm olarak da adlandırılır.[685] Hâmid Efendi'nin kelime zenginliğine işaret eden irşâd sanatı için aşağıdaki beyitlere bakmak yeterli olacaktır. Mesela şair, ilk beyitte kuraklık manasına gelen (مَحْلٌ) kelimesinden sonra suyun çekilmesi manasına gelen ve tahmin edilmesi zor olmayan (جُذُوبِه) kelimesini getirerek irşâd yapmıştır. [Kâmil]

43 أَنْتَ الْمُؤَمَّلُ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنْ عَمَّ مَحْلٌ مَحَلَّنَا بِجُذُوبِهِ

683 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

684 el-Ḳazvînî, *age.*, s. 178; Sa'duddîn et-Ṭaftazânî, *Şerḥu'l-Muḫtaṣar*, Menşûrâtı İsmaîliyyân, byy., 1428, s. 414; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belağa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010, s. 330.

685 İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *age.*, s. 320; İbn Munḳiẓ, *age.*, s. 187.

Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.[686]

Aşağıdaki beyitte ise "bahçenin hatibini şevkle ayağa kaldırdı" manasına gelen (أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ) ifadesi, şarkı söyleyerek manasına gelen (حَادِيًا) kelimesini çağrıştırır. [Tavîl]

3 أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.[687]

Aşağıdaki beyitlerde de sırasıyla (صَحِبَ) *ve* (قَادَ), (الثُّرَيَّا) *ve* (الثَّرَى), (بِطَاحِهِ) *ve* (كَثِيبِهِ), (الْحَوْضِ) *ve* (اسْقِنَا) kelimeleri arasında irşâd sanatı vardır. *Ayrıca* "her irşâd aynı zamanda bir murâ'âtu'n-naẓîr'dir" denebilir fakat "her murâ'âtu'n-naẓîr bir irşâd'dır" denemez. Çünkü murâ'âtu'n-naẓîr iki kelime arasındaki uyum iken irşâd bir kelimenin diğer kelimeyi söyletmesidir. [Kâmil]

7 رَكْبُ النَّوَائِبِ حِينَ أَمَّ جَنَابَهُ صَحِبَ الْفُؤَادَ وَقَادَهُ كَجَنِيبِهِ

7. Sıkıntıların kafilesi, o Hazreti Cenab'a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.[688] [Kâmil]

9 مَنْ لِي بِهِ أَيْنَ الثُّرَيَّا وَالثَّرَى وَالنَّجْمُ دُوْنَ بِطَاحِهِ وَكَثِيبِهِ

686 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 249a.
687 el-Murâdî, *age*., II, 19.
688 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248a.

9. Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder. Gök nerede yer nerede. (Bırakın yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.[689] [Kâmil]

32 يَا سَيِّدَ الرُّسْلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُوبِهِ

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser'den) bir bardak su ver.[690]

Sonuç olarak Hâmid Efendi'nin şiirinde kelimelerin birbirini söyletmesi de denilen irşâd sanatını kullandığı görülür. Bu da onun kelime zenginliği ve kullanım gücüne önemli bir işaret sayılabilir. Baştan buraya kadar şairin kelime gücünü ifade eden insicâm, murâ'âtu'n-naẓîr ve irşâd sanatları görüldü. Bunlara ek olarak irdâf sanatı da incelenebilir.

2.2.4. İrdâf

Yerine getirme manasına gelen irdâf, belağat kitaplarında bir kelimenin kendine has kullanımı bırakılarak onun yerine geçecek bir kelimenin kullanılmasıdır.[691] Bu da şairin istediği kelimeyi istediği konuma göre kullanma gücünü gösterir. Hâmid Efendi'nin aşağıdaki beytinde geçen (يَوْمِ الزِّحَامِ) kelimesi buna uygun bir örnektir. Zira bu kelime yerine kullanılan esas kelime (يَوْمِ القِيَامَةِ) iken kalabalık günü manasına gelen (يَوْمِ الزِّحَامِ) diyerek o gün insanların Hz. Peygamber'e (sav) olan ihtiyacını vurgulamak istemiştir. [Tavîl]

42 أَتَانَا الْهُدَى مِنْهُ وَأَحْيَا قُلُوبَنَا وَيَشْفَعُ فِي يَوْمِ الزِّحَامِ لِمَنْ صَدَّا

689 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248b.
690 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 249a.
691 el-'Askerî, *age*., s. 275; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 230.

42. Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan) düşenlere şefaat edecektir.[692]

Hâmid Efendi'nin kelimeleri kullanım gücüne bir de irdâf sanatında bakıldı. İrdâf sanatına yakın fakat farklı olan bir sanat daha vardır ki bu da kelime kullanım gücünü gösteren bir özelliğe sahip tenkît sanatıdır.

2.2.5.Tenkît

Kelime manası nükte yapmak demek olan tenkît (تنكيت) bir bedî' ilmi tabiri olarak ise şairin bir nükte kasdederek kelimeler arasında tercihde bulunması demektir.[693] Hâmid Efendi'nin şiirinde tenkîti kullandığını görürüz. Mesela aşağıdaki beyitte geldi (أَتَى) kelimesini getirmeyi tercih etmiş, cümlenin gelişi ve konuya göre doğdu (وُلِدَ) kelimesini bir nükteye binaen tercih etmemiştir. O nükte de muhtemelen diğer insanlar doğar ama o, "Peygamberlik misyonu itibariyle doğmaz ancak Peygamber olarak gelir" olabilir. [Kâmil]

48 فِي لَيْلَةٍ شَرُفَ الْوُجُودُ بِمَنْ أَتَى فِيهَا وَحَيَّاهُ بِفَضْلِ نَجِيبِهِ

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesi) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.[694]

Aşağıdaki beyitte geçen (يَسْرِي) kelimesinin tercihinde de bir nükte vardır. Beytin gelişine göre bu kelime yerine, yürüyen manasına (يَمْشِي) getirilebilirdi. Fakat birinci kelimeyi tercih etmiştir. Çünkü (يَسْرِي) gece yürüme manasına gelmektedir. Bunda da Hz. Peygamber'in (sav) ilk başta davetini gizlice yaptığına işaret vardır.[Kâmil]

26 هُوَ قَائِمٌ بِاللهِ يَنْصُرُ دِينَهُ بِالْحَقِّ يَسْرِي فِي الْهُدَى وَدُرُوبِهِ

692 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248a.
693 İbn Munḳiẕ, *age*., s. 92; Emîl Bedîʿ Yakûb, *age*., IV, s. 682;
694 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.

26. O Allah ile kaim onun dinine yardım eder, hak ile hidayet ve yollarında gece yol alır.[695]

2.2.6. Cinâs

İki şeyin birbirine benzemesi manasına gelen cinâs, edebi olarak yazılışları aynı veya benzer manaları farklı olan kelimelerin şiir veya nesirde kullanılmasıdır.[696] Cinâs, tecnîs ve mücânese olarak da isimlendirilmiştir. Cinâs sanatının tarihi gelişimine bakıldığında ilk belağat kitaplarında tecnîs olarak isimlendirildiği görülecektir. Mesela es-Sekkâkî, el-'Askerî, el-Ḳayrevânî ve Usâme b. Munḳiẕ, bu sanatı, et-tecnîs olarak isimlendirmişlerdir. Bunlardan sonra yaşamış el-Ḳazvînî ve et-Taftazânî ise bu sanata kitaplarında el-cinâs ismi vermişlerdir.[697] İlk olarak et-tecnîs isminin verildiği sonraları el-cinâs isminin yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Belağat kitaplarında cinâs sanatı lafzî güzelliklerden sayılır ve hedefinin de dinleyicinin dikkatini çekmek ve beğenisini toplamak olduğu söylenir. Cinâs tam ve nakıs olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Tam cinâs mumâṯil, mustevfâ, mürekkeb kısımlarına ve nakıs cinâs, muḥarref, muḍari', lâḥiḳ, musaḥḥaf, maḳlûb ve iştiḳaḳ kısımlarına ayrılarak incelenmiştir.[698] Dinleyen ve okuyanın dikkatini çekip nesre veya şiire güzellik katan cinâs sanatını Hâmid Efendi de kullanmış ve şiirlerini güzelleştirmiştir. Hâmid Efendi cinâsın her iki çeşidini kullanmış ve bununla şiirine renk katmıştır.

Tam Cinâs: İki kelime arasında harfleri, harflerin sayıları, sıraları ve harekeleri (vücûhu erba'a) açısından tam benzerlik varsa bu cinâsa tam cinâs denir.[699] Tam cinâs kendi içinde farklı taksimlere ayrılır. Burada şaire ait tesbit edilebilen mumâṯil, ve

---

695 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.

696 el-'Askerî, *age*., s. 252; İbn Raşîḳ el-Ḳayravânî, *age*., s. 272; İbn Munḳiẕ, *age*., s. 26.es-Sekkâkî, *age*., s. 539.

697 el-Ḳazvînî, *age*., s. 198; et-Taftazânî, *age*., s. 458.

698 el-Ḳazvînî, *age*., s. 198; et-Taftazânî, *age*., s. 458; İbn Abdillah Ahmed Şu'ayb, *Buḥûṯun Menheciyye fi 'Ulumi'l-Belağati'l-'Arabiyye*, Dâru İbn Ḥazm, Beyrut 2008., s. 407; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa,* D.K.İ., Beyrut 2007. s. 354; Emîl Bedî' Ya'kub, *age*., V, s. 119; 'Abdulazîz 'Atîḳ, *age*., s. 198.

699 el-Merâğî, *age*., s. 354.

mustevfî kısımlarına bakılacaktır. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde aşırıya kaçmayacak şekilde tam cinâsın kullanıldığı ve şiirlere güzellik kattığı görülür. Şimdi tam cinâsın çeşitlerine göre Hâmid Efendi'nin şiirlerine bakılabilir.

Mumâşil: Eğer tam cinâs olan iki kelime isim, fiil ve harf olarak aynı cinsten geliyorsa buna mumâşil tam cinâs denir.[700] Mesela aşağıdaki beyitte geçen birinci (غُرُوبِهِ) batma manasına gelirken, ikincisi ise gözyaşları manasına gelir. Lafızları aynı manaları farklı bu iki isimle mumâşil tam cinâs yapılmıştır. [Kâmil]

1 أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.[701]

Aşağıdaki beyitte ise isim olan (الْمَسَايِلِ) kelimesi her iki şatrın sonunda geçmektedir. Bunlardan birincisi *meseleler* manasına gelirken ikincisi *su yolları* manasına gelmektedir. Mumâşil tam cinâsın örneklerinden biri olan bu kelimeler, Hâmid Efendi'nin kelime gücüne işaret etmekte ve dinleyiciyi cezbedecek bir güzellik taşımaktadır. [Tavîl]

1 سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ وَالأَبْحَارُ مِنْ مَعَانِي الْمَسَايِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.[702]

Mustevfâ: Tam cinâs olan iki kelime isim, fiil ve harften farklı farklı geliyorsa buna mustevfâ tam cinâs denir.[703] Yani kelimelerden biri isim diğeri fiil veya harf olarak

700 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 119.
701 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.
702 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.

geldiğinde mustevfâ tam cinâs olur. Hâmid Efendi'nin mustevfâ tam cinâsına örnek olarak aşağıdaki beyte bakılabilir. Bu beyitte geçen (يَعُوقُهُ) kelimelerinden birincisi *engelleme* manasına gelen muzari bir fiil iken diğeri Kur'ân'da zikredilen (يَعُوقِهِ) bir putun ismidir.[704] Görüldüğü üzere kelimelerin biri fiil diğeri de isim olarak getirilmiş mustevfâ tam cinâs yapılmıştır. [Kâmil]

27 مُسْتَنْصِرًا بِاللهِ لَيْسَ يَعُوقُهُ لِلشِّرْكِ كَسْرُ يَعُوقِهِ وَصَلِيبِهِ

27. Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûḳ'u[705] *ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.*[706]

Nâkıs Cinâs: Cinâs-ı ğayri tam da denen nâkıs cinâs, kelimelerin vucûh-u erba'a denilen dört yönlerinden birisinin eksik olmasıyla yapılan cinâstır.[707] Kendi içinde çok farklı tasniflere tabi tutulan cinâsın bu kısmı için şairin şiirinde var olan muḥarref, muḍâri', lâḥiḳ, musaḥḥaf, maḳlûb ve iştiḳâḳ çeşitlerine bakılacaktır.[708] Bu cinâs çeşitleri de şiire güzellik ve cazibe katar. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde aşırıya kaçmayacak şekilde bu cinâs çeşidinden de istifade ettiği görülür.

Muḥarref: Cinâs olan iki kelimenin sadece hareke olarak farklı gelmesidir.[709] Tam cinâsa en yakın cinâs çeşidi muḥarref cinâstır.

Aşağıdaki beyitte geçen (شُعُوبَ) ve (شَعُوب) kelimeleri arasında bir hareke farkı olduğu için muharref cinâstır. Birincisi halklar, sınıflar ve grublar manasına gelirken

---

703 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 119.
704 Nuh/23.
705 Kur'ânda nuh suresinde geçen putlaştırılmış bir şahıs ismi.
706 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.
707 Ahmed Şuayb, *age*., s. 411.
708 Akdemir, *age*, s. 24.
709 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 120.

ikincisi ise ölüm manasına gelen bir kelimedir. Burada da cinâs şiiri güzelleştirmiş ve dinleyiciyi cezbetmiştir. [Kâmil]

25 اَلْكَافِرُ الْبَاغِي أَحَاطَ بِهِ الرَّدَى وَمَحَا شُعُوبَ عُدَاتِهِ بِشَعُوبِهِ

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.[710]

Şaire ait aşağıdaki beyitte de muḥarref cinâsa güzel bir örnek vardır. Beyitte geçen (الْعَالَمِ) ve (الْعَالِمِ) kelimelerinde bir hareke farkı vardır. [Kâmil]

1 بُشْرَى دِمَشْقَ الشَّامِ بَلْ وَالْعَالَمِ بِوِلَايَةِ الْمَوْلَى الْهُمَامِ الْعَالِمِ

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimeşḳ (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.[711]

Muḍâri': Cinâs olan iki kelimede farklı olan harfin mahreçleri birbirine yakın ise bu cinâsa muḍâri cinâs denir.[712] Aşağıdaki beyitte geçen (هُمُومٍ) ve (غُمُومٍ) kelimelerinde farklı olan baş harflerinin mahreci birbirine yakın olduğundan burada muḍâri cinâs vardır. [Tavîl]

5 سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.[713]

---

710 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.
711 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.
712 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 120.
713 el-Murâdî, *age*., II, 18.

Aynı durum aşağıdaki beyitte de geçerlidir. Beyitte geçen (سَنَاؤُهُ) ve (تَنَاؤُهُ) kelimelerinde farklı olan baş harflerin mahreçleri birbirine yakın olduğundan muḍâri cinâsa güzel bir örnek teşkil eder. [Kâmil]

5 عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ اللِّوَى بِشُرُوقِهِ وَسَنَاؤُهُ وَتَنَاؤُهُ يَعْلُو بِهِ

5. Dolunayın ışığı Akîk vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akîk vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi. [714]

Lâḥiḳ: Cinâs olan iki kelimede farklı olan harfin mahreçleri birbirine uzak ise bu cinâsa lâḥiḳ cinâs denir. [715]Aşağıdaki beyitte geçen (الْمُعِيدُ) ve (مُبِيدُ) kelimelerinde ب ve ع harflerinin mahreçleri farklı olduğundan burada nâkıs cinâs çeşitlerinden lâḥiḳ cinâs vardır. [Kâmil]

17 فَهُوَ الْمُعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطِيبَهَا وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمُذِيبِهِ

17. O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkında kalbimi eritmesiyle bitirendir. [716]

Musaḥḥaf: Sadece noktalama da farklı olan kelimelerin oluşturduğu nâkıs cinâs çeşididir.[717] Hâmid Efendi'nin muvaşşahlarında geçen şu beyit buna bir örnek teşkil eder. Beyitte geçen (تَحَلًّا) ve (تَجَلاًّ) kelimelerinde tek fark bir noktadır. [Meczû'u'r-Remel]

93 وَكَذَا صَبْرًا تَحَلًّا أَوْ تَجَلاًّ بِالْجَلَالْ

---

714 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.
715 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 120.
716 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.
717 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 121.

93. Aynı şekilde Rabb'imden süslenmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.[718]

Maḳlûb: Bu cinâs çeşidinde ise cinâs olan iki kelimenin harfleri arasında yer değişikliği olmasıdır.[719] Şairin aşağıdaki beytinde geçen (فَجْرِ) ve (فَرَجُ) kelimelerinde harflerin yerinde değişiklik olması bu cinâs çeşidine bir örnektir. [Tavîl]

9 عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.[720]

Aynı şekilde aşağıdaki beyitte geçen (صَعْبُ) ve (عَصِيبِ) kelimelerinde harf değişikliğinden kaynaklanan maḳlûb cinâs vardır. [Kâmil]

46 كَلاَّ وَلَوْ ذَنْبِي تَعَاظَمَ كِبْرُهُ فَبِيُمْنِهِ قَدْ هَانَ صَعْبُ عَصِيبِهِ

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebairden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır.[721]

İştiḳâḳ: Cinâs olan kelimeler arasındaki fark, kökleri aynı olan kelimelerin farklı kiplerinden kaynaklanan bir değişiklikten meydana geliyorsa bu tam olmayan cinâs çeşidine iştiḳâḳ cinâs denir.[722] Sırasıyla üç beyitte geçen cinâslı kelimeler şunlardır. (شِرَاعَ)-(الشَّرْعِ), (الْغَزَالِ)-(الْمُغَازِلِ), (أَعْلَى)-(الْمَعَالِي). Bu, cinâslı kelimeler aynı kökten gelmiştir.

---

718 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249a; Pv. 247a.
719 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 121.
720 el-Murâdî, *age*., II, 18.
721 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.
722 Emil Bedî' Yakûb, *age*., V, 122.

Hâmid Efendi'nin bu şekilde iştiḳâḳ cinâsı kullanması şiirine ayrı bir güzellik kazandırmaktadır. [Tavîl]

17 أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فَوْقَ مَنَارِهَا وَأَلْبَسَهَا مِنْ نُورِ هَيْبَتِهِ بُرْدَا

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin nurundan ona bir elbise giydirdi.[723] [Tavîl]

5 أَمِ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ نِظَامَ حَبَابِهَا بِمَيْلَةِ أَعْطَافِ الْغَزَالِ الْمُغَازِلِ

5. Yoksa (Ebu'l-Mevâhib'in açıkladığı birçok mesele) bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?[724] [Tavîl]

8 أَمِ الشِّيَمُ الْغُرُّ اللَّوَاتِي مَنَاطُهَا بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرِ بَحْرِ الْفَضَائِلِ

Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?[725]

2.2.7. Ṭıbâḳ

Bir cümlede iki şeyi toplamak demek olan ṭıbâḳ ıstılahta ise iki zıt kelimeyi bir arada zikretmek manasına gelmektedir. [726] Yukarıda geçen murâ'âtu'n-naẓîr'in zıttı da denilebilen ṭıbâḳ, şairin kelime gücüne işaret eden bedî'î bir tabirdir. Hâmid Efendi'nin şiirlerinde birçok zıt kelimeyi beraber zikrederek şiirine güzellik katmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte geçen ateş-esenlik manasına gelen(نَارُ)-(سَلَاماً) ve sıcak-soğuk manasına gelen (الضِّرَام)-(بَرْدَا) iki isim arasında zıt manalarda oldukları için ṭıbâḳ vardır. [Tavîl]

---

723 el-Murâdî, *age*., II, 18.
724 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 104b; Pv. 164a.
725 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 104b; Pv. 164b.
726 el-'Askerî, *age*., s. 242; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 15; es-Sekkâkî, *age*., s. 533.

25 وَلَوْلاَكَ مَا نَارُ الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ سَلاَماً وَمِنْ بَعْدِ الضِّرَامِ فَيَا بَرْدَا

25. Sen olmasaydın Halil İbrahim'in ateşi selamete dönüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Ne de güzel serinlik oldu şiddetli ateşten sonra.[727]

Aşağıdaki beyitte ise fiiller zıt manada getirilmiştir. Bakarız-atarız manalarına gelen (نَنْظُرُ)-(نَطْرَحُ) fiillerinde ṭıbâḳ vardır. [Tavîl]

37 وَنَنْظُرُ لِلْفَعَّالِ جَلّ جَلاَلُهُ وَنَطْرَحُ ذَاتَ الْفِعْلِ مِنَّا وَمَا أَبْدَا

37. Fa'âl olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.[728]

Sırasıyla aşağıdaki beyitlerde de şair, geçmiş-gelmiş manalarına gelen (تَأَخَّرَ)-(مَضَى), köle-efendi manalarına gelen (عَبْدِكَ)-(سَيِّدِي), uzağı-yakını manalarına gelen (بَعِيدِهِ)-(قَرِيبِهِ) kelimelerinde ṭıbâḳ sanatını kullanarak anlatımına ayrı bir zenginlik katmıştır. [Kâmil]

29 وَاللهُ بَشَّرَهُ بِغُفْرَانٍ لَهُ مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُوبِهِ

29. Allah onu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi.[729] *[Kâmil]*

40 فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسِيبِهِ

---

727 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
728 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 248a.
729 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 248b.

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mizanda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaat et.[730] [Kâmil]

44 أَرْجُوكَ لِلذَّنْبِ الْعَظِيمِ شَفَاعَةً لِحَقِيرِهِ وَبَعِيدِهِ وَقَرِيبِهِ

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaat diliyorum.[731]

Ṭıbâḳ sanatına ait zikredilen bu örnekler dikkate alındığında, şairin geniş bir kelime grubunu zıtlarıyla beraber beyitlerde kullandığı görülür. Hâmid Efendi bu sanatı kullanırken kelimelerin aynı özelliklere sahip olmasına özen göstermiştir. Biri fiil ise diğeri de fiil, biri isimse diğeri de isim olarak yer almıştır. Özellikle fiillerin kalıplarında ayrı bir özen göze çarpmaktadır.

2.2.8.Mukâbele

Belağat kitaplarının bazılarında ṭıbaḳ'ın bir kısmı olarak kabul edilen mukabele kelime olarak bir şeyi başka bir şeyle karşılaştırmak manasına gelirken edebî bir terim olarak aralarında uygunluk bulunan iki veya daha fazla kelime ile bunların zıtlarını bir arada toplamak olarak tarif edilmiştir. [732] Mukabele en az iki kelimenin iki kelimeyle karşılaştırılması sonucu elde edilir. Üçer, dörder, beşer ve altışar kelime gruplarının birbiriyle karşılaştırılmasına dair belağat kitaplarında örnekler mevcuttur. [733] el-'İmâdî'nin şiirlerinde ikili mukabele yaptığı görülür. Aşağıda ilk beyitteki (عَمَّ بِشُرُوقِهِ) kelimeleri ikinci beyitte geçen (خَصَّصَ بِمَغِيبِهِ) kelime grubuna mukabele yapılmıştır. [Kâmil]

5 عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ اللِّوَى بِشُرُوقِهِ وَسَنَاؤُهُ وَثَنَاؤُهُ يَغْلُو بِهِ

730 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 249a; Pv. 250b.
731 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.
732 el-Ḳayravânî, *age*., s. 304; es-Sekkâkî, *age*., s. 533; el-Ḳazvînî, *age*., s. 177; Ahmed Şu'ayb, *age*., s. 348; el-Merâğî, *age*., s. 322; Akdemir, *age*., s. 246.
733 el-Ḳayravânî, *age*., s. 304; el-Ḳazvînî, *age*., s. 177; Ahmed Şu'ayb, *age*., s. 348; el-Merâğî, *age*., s. 322.

6 وَقُلُوبُنَا خَفَقَتْ بِأَجْنِحَةِ الأَسَى أَسَفًا وَخَصَّصَ رَبْعَنَا بِمَغِيبِهِ

5. Dolunayın ışığı Akîk vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akîk vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı. [734]

Aşağıdaki beyitte ise (الذَّنْبِ جَهْلاً) ikili kelime grubuyla (غُفْرَانٍ قَصْدًا) kelimelerine mukabele yapılmıştır. [Tavîl]

21 سَرَقْتُ صُوَاعَ الذَّنْبِ جَهْلاً وَأَرْتَجِي أُقَابَلُ بِغُفْرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدًا

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.[735]

2.2.9. Taşrî'

Kapıyı iki kanatlı yapma manasına gelen taşrî' kasideye girilen iki kanatlı kapı ve şiirde seci olarak telakki edilmiştir. Edebi olarak ise şiirin ilk beytinin şatrlarının birbirleriyle kafiyeli olarak getirilmesidir.[736] İbnu'l-Eṯîr, taşrî'in kafiyenin bilinmesi için önemli olduğunu nakleder. Ayrıca ona göre taşrî' ile şairin söz sanatlarına hakimiyeti anlaşılır.[737] Fakat belağat bilginleri taşrî'in çok olmasını, zorlama olacağından hoş görmemişlerdir. Taşrî' bazı belağat kitaplarında yedi kısımda ele alınsa da ortak görüş kamil ve nakıs olarak iki kısımdır.[738] Kamil taşrî', beytin iki şatrının kafiyeli olması yanında her iki şatr birbirinden müstakil bir mana ifade etmesidir. Nakıs taşrî' ise mana

734 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.
735 el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.
736 İbnu'l-Eṯîr, *age*., I, 258; Emîl Bedî' Yakûb, *age*., IV, 352; Ahmed Şuayb, *age*., s. 426.
737 İbnu'l-Eṯîr, *age*., I, 258.
738 Emîl Bedî' Yakûb, *age*., IV, 352; Ahmed Şuayb, *age*., s. 426.

olarak şatrlardan ikincinin birinciye ihtiyaç duyması demektir.[739] Hâmid Efendi'nin şiirinde söz sanatlarına hakimiyetin göstergesi olan taṣrî'in her iki çeşidine de örnekler bulmak mümkündür. Mesela aşağıdaki beyitlerde kamil taṣrî' vardır. Zira beyitlerin her iki şatrı kafiyeli olarak getirilmesi yanında mana olarak da müstakildirler. [Tavîl]

1 لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.[740] [Kâmil]

1 أَرُنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.[741] [Tavîl]

1 سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ وَالأَبْحَارُ مِنْ مَغَانِي الْمَسَايِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.[742] [Tavîl]

صَحَائِفُ عِلْمٍ ضِمْنَهُنَّ نُقُولُ فَمَنْ ذَا الَّذِي غَيْرَ الثَّنَاءِ يَقُولُ

İçinde (âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.[743] [Basît]

---

739 İbnu'l-Eṯîr, *age.*, I, 258; Emîl Bedî' Yakûb, *age.*, IV, 352; Ahmed Şuayb, *age.*, s. 426.
740 el-Murâdî, *age.*, II, 19.
741 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.
742 el-'İmâdî, *age.*, Yv. 104b; Pv. 165a.
743 el-Murâdî, *age.*, II, 21.

1 لِلَّهِ حَمْدِي وَشُكْرِي دَائِمًا دِينِي ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ جَاءَ بِالدِّينِ

1. Allah'a daima hamdim ve şükrüm sonra salat -benim dinimdir- dini getirene.[744]

Aşağıdaki beyitler ise Hâmid Efendi'nin şiirlerinde nakıs taşrî'e örnek olarak verilebilir. Zira şatrların kafiyeleri uyumlu iken ikinci şatr mana olarak birinci şatra bağlıdır. [Tavîl]

1 تَقَبَّلْ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدَّهْرِ مُؤَسَّسَةَ الأَرْجَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) Şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.[745] [Kâmil]

1 بُشْرَى دِمَشْقَ الشَّامِ بَلْ وَالْعَالَمِ بِوِلَايَةِ الْمَوْلَى الْهُمَامِ الْعَالِمِ

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi Efendi'nin valiliğiyle Şam'ın Dimeşḳ (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.[746]

2.2.10. Tevriye

Bir sözü veya haberi gizleyip bunların yerine başka bir söz ve haberi ortaya atmak manalarına gelen tevriye ıstılahî olarak yakın ve uzak iki manası bulunan bir lafzın ilk anda anlaşılan yakın manasının değil de uzak manasının kastedilmesidir.[747] el-'İmâdî, bedî' ilminin bu sanatını aşırıya kaçmadan kullanmıştır. Mesela aşağıdaki

---

744 el-Murâdî, *age.*, I, 301.
745 Seyûr, *agm.*, s. 93
746 el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 13; el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 118.
747 el-Ḳazvînî, *age.*, s.180; et-Taftazânî, *age.*, s. 420; el-Merâğî, *age.*, s. 327; Ahmed el-Hâşimî, *age.*, s. 324; Akdemir, *age.*, s. 371.

beyitte geçen sevgi, güzellik manasına gelen (صَفَاهَا) ifadesinin uzak manası ise kutsal mekanlardan biri sayılan Safa'dır. Şair, bununla şiirine ayrı bir güzellik katmıştır. [Tavîl]

15 صَفَا لِي صَفَاهَا بِالْمَقَامِ وَزَمْزَمٌ يُزَمْزِمُ لِلدَّاعِي سُرُوراً لِمَا أَدَّى

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).[748]

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi, zikredildiğinde ilk olarak akla Hz. Peygamber'in (sav) kabri manasına gelen (رَوْضَةِ) kelimesinin bu yakın manasını değil de bahçe anlamındaki diğer manasını kastederek başarılı bir tevriye yapmıştır. [Kâmil]

10 شَوْقًا لِشَمِّ عَبِيرِ رَوْضَةِ قُرْبِهِ إِنَّ الْمُحِبَّ يَحِنُّ فِي تَقْرِيبِهِ

10. (Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çünkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.[749]

Hâmid el-'İmâdî, aşağıdaki beyitte ise söylendiğinde ilk olarak akla bahar gelen (الرَّبِيعُ) ifadesiyle yakın manasını değil, Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu ay Rebîulevvel ayını kastedederek uzak manasını tercih etmiş, başarılı bir tevriye yapmıştır. [Kâmil]

47 حَيَّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مُبَشِّرًا كَبَشِيرِ يُوسُفَ فِي هَنَا يَعْقُوبِهِ

748 el-Murâdî, *age*., II, 18.
749 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250a; Pv. 248b.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdeci gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.[750]

2.2.11. Te'rîḫ

Tarih düşme demek olan te'rîḫ, bir bedî' sanatı olarak, şairin beytin sonunda, cümle hesabıyla[751] doğum, evlilik, vefat, yolculuk, cami veya bina yapımı, tayin veya görevden alınma veya şiirin yazıldığı zaman gibi kendince önemli gördüğü şeylere tarih düşürerek işaret etmesidir. Şair bu bedî' sanatında tarih lafzını veya bundan türemiş lafızları kullanması gerekir.[752] Tarih düşürme sanatı Arap edebiyatının Osmanlı Döneminde geliştirilmiştir. Bu dönemde bu sanat genellikle padişahların tahta çıkışı, fetihler, göreve atanma, bina, mescit, hamam ve kahvehane yapımında, soyal etkinlik ve olaylarda, doğum ve ölüm tarihlerinde, görevden azledilmede, doğal afetlerde ve bir kitabın bitirilmesinde kullanılmıştır.[753] Hâmid Efendi bazı şiirlerinde bu sanatı kullanarak önemli olayların tarihine işaret etmiştir.

el-ʿİmâdî, aşağıdaki şiirinde, misafirlerini ağırlamak için merkezi bir yerde yaptırdığı kahvehânenin tarihine son beyitte te'rîḫ sanatıyla işaret etmiştir. Cümle hesabıyla bu tarih 1151'e karşılık gelir. Bu tarih vefatından yirmi yıl öncedir. Ayrıca Hâmid Efendi burada âlimlerin kahveyi helal gördüklerini söylemiştir. [Hafîf]

1 يَا عِمَادَ الأَنَامِ رَبِّي إِنِّي حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْ لِي

2 فَبِنَايَ مِنْ فَيْضِ فَضْلِكَ حَقًّا لِمَكَانٍ سَمَا بِأَوْضَحِ سُبُلِ

---

750 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.

751 Bu cümle hesabı için harflerin hangi rakamlara karşılık geldiğini şu tabloda görebiliriz:

400	ت	60	س	8	ح	1	ا
500	ث	70	ع	9	ط	2	ب
600	خ	80	ف	10	ي	3	ج
700	ذ	90	ص	20	ك	4	د
800	ض	100	ق	30	ل	5	ه
900	ظ	200	ر	40	م	6	و
1000	غ	300	ش	50	ن	7	ز

752 Abdunnûr, *age*., s. 56; Demirayak, *age*., s. 373.

753 Demirayak, *age*., s. 376-393.

3 فِيهِ أَرَّخْتُ قَهْوَةً حُسْنَى سَوَّدُوهَا عَلَى الْحَرَامِ بِحِلِّ

1. Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamdeden ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırına benim için (yardımcı) ol.

2. Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfundandır.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.[754]

Şair, aşağıdaki şiirini, Muhyiddin b. el-'Arabî'nin hayatı için yazdığı risalenin sonunda zikretmiştir. Bu şiirde de te'rîḫ sanatını kullanarak risaleyi yazdığı tarihe işaret etmiştir. Burada farklı olarak cümle hesabını kullanmamış, doğrudan 1150 tarihini vermiştir. Bu maktû'ât'ın başında o, hakkında risale kaleme aldığı Muhyiddin b. el-'Arabî'nin değerli ilimlere ve çok temiz bir nesebe sahip olduğuna işaret etmiş, sonra da şiiri bitirmiştir. [Remel]

1 هَذِهِ تَرْجَمَةُ الشَّهْمِ الَّذِي حَازَ ثَنَاءً وَعُلُومًا سَامِيَهْ

2 وَهُوَ مُحْيِ الدِّينِ دُرًّا كَالْعُلاَ ذُو الْمَزَايَا وَالأُصُولِ الزَّاكِيَهْ

3 جَمْعُهَا قَدْ جَاءَ تَارِيخًا عَلَى عَامِ خَمْسِينَ وَأَلْفٍ وَمِئَهْ

1. Bu aziz ve yüce olan bir âlimin hayatıdır, ki o övgüyü ve yüce ilimleri elde etti.

2. O dini ihya eden yüceler gibi bir inci, temiz meziyetler ve asaletler sahibidir.

3. Onun hayatını yazmak tarih olarak çıktı bin yüz elli yılına.[755]

---

754 el-'İmâdî, *age*., Yv. 64b.
755 el-'İmâdî, *age*., Yv. 276a.

Şair, bir başka te'rîḫ sanatını 1148 tarihinde, Şam'da meydana gelen bir deprem için yazdığı şiirde kullanmıştır. Hâmid Efendi bu şiirinde depremin insanları uyarmak için meydana geldiğini ifade etmiştir. [Munseriḥ]

1 أَبْنَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا مِنَ الْمَعَاصِي قُلُوبُهُمْ مَرْضَا
2 قَدْ جَاءَ أَيْقَاظًا يُخَوِّفُهُمْ أَرَّخَهُ هَوْلاً زَلْزَلَ الأَرْضَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

2. Uyanıkken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.[756]

Hâmid Efendi aşağıdaki şiirde de te'rîḫ sanatını kullanmıştır. O, bu şiiri *Delâilu'l-Ḫayrât* adlı esere yazdığı bir haşiyenin sonunda zikretmiştir. Cümle hesabıyla ortaya çıkan tarih, eserin yazıldığı 1136 tarihidir. Bu esnada da 33 yaşındadır. [Kâmil]

1 سِفْرٌ بِهِ نَشْرُ الْفَضَائِلِ قَدْ غَدَتْ زَهْرُ الدَّرَارِي فِي عُلاَهُ تُنْظَمُ
2 أَجْرَى يَرَاعُ الْحُسْنِ فِي تَارِيخِهِ بَيْتًا بِهِ بُرْدُ الإِجَادَةِ مُعْلَمُ
3 دَأْبِي مَدِيحُ مُحَمَّدٍ نُورِ الْهُدَى صَلُّوا عَلَيْهِ يَا كِرَامُ وَسَلِّمُوا

1. Kendisiyle faziletlerin yayıldığı bu önemli kitap bir gerdanlığın en üst tarafında dizilen incilerin parlaklığı gibidir.

2. Güzelliğin kalemi o eserin bitiminde güzel bir elbise gibi görünen bir şiir beyti tarih olarak düşürdü.

3. Benim işim hidayet nuru Hz. Muhammed'i övmektir. Ey kıymetli insanlar ona salat ve selam getirin.[757]

---

[756] Tasa, *age.*, s. 33.
[757] el-Muḥibbî, *age.*, VI, 129; el-Murâdî, *age.*, II, 21.

Hâmid Efendi, Hz. Peygamber'e (sav) yazdığı bir medih şiirinin sonunda yine te'rîḫ sanatını kullanarak kasidenin yazıldığı 1150 tarihine işaret etmiştir. [Kâmil]

62 رَاجٍ بِبَيْتٍ أَنْ يَنَالَ تَكَرُّماً تَارِيخَ مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْغُوبِهِ

63 وَبِحَامِدٍ لَكَ دَام حَالُ مُبَشَّرٍ حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِمَدْحِ حَبِيبِهِ

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medhetmekle onun için kabul hâsıl oldu.[758]

Son olarak el-'İmâdî, es-Suyûtî'nin bir eserine nazmen yazdığı bir şerhin sonunda aşağıdaki beyitle te'rîḫ sanatıyla eseri yazdığı hicrî 1154 tarihine işaret etmiştir. [Recez]

34 وَأَوْرَدُ الإِلْهَامِ مُذْ أَرَّخَهَا مُوَافَقَاتُ عُمَرٍ أَبْرَزُهَا

34. Muvâfakâtı Ömerin tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı onunkisidir.[759]

Hâmid Efendi, te'rîḫ sanatını kullandığı şiirleri değerlendirildiğinde kendinin önemli gördüğü bazı hadiselerin tarihine bu şiirlerinde cümle hesabıyla işaret etmiştir. Bu önemli hadiseler, kendisinin yaptırdığı binanın bitişi, Dimeşḳ'te meydana gelen bir deprem, üç önemli eserin ve bir kasidenin yazıldığı zamandır. Ayrıca o, bu sanatta önemli görülen tarih lafızlarının kullanımına çok dikkat etmiş ve her şiirinde bu lafızları kullanmıştır. Farklı olarak sadece bir şiirinde teamül dışı doğrudan tarih vermiştir.

---

758 el-'İmâdî, *age*., Yv. 251a; Pv. 249b.
759 el-'İmâdî, *ed-Durru'l-Musteṭâb*, s. 28., 238.

Sonuç olarak insicâm, muraatu'n-naẓîr, irṣâd, irdâf, tenkît, bütün çeşitleriyle cinâs, cinâsın zıttı diyebileceğimiz, ṭıbâḳ ve mukabele, taṣrî', tevriye ve te'rîḥ sanatlarıyla Hâmid Efendi'nin bedî'î sanatlara vukûfiyeti açık bir şekilde görülmüş oldu. O bu sanatların kullanımında herhangi bir zorlamaya girmemiş ve şiirlerini fazla sanatla anlaşılmaz kılmamıştır.

2.3. Beyân İlmi Üslupları

Hâmid Efendi, şiirlerini renklendirmek, kuvvetlendirmek ve tasvir için ihtiyaç ölçüsünde ve aşırıya kaçmamak şartıyla beyân ilminin dallarından olan teşbih, mecâz, istiâre ve kinâye'den de istifade etmiştir. Bu sanatlarla hem şiirini süslemiş hem de ifade edeceği şeylere ayrı bir mana derinliği katmıştır.

2.3.1. Teşbih

Arap dilinde en çok kullanılan ve hiçbir edibin müstağni kalmadığı sanatlardan biri teşbihtir. Belağat ilminin beyan kısmında en önemli konulardan biri sayılan teşbih kelime manası itibariyla benzetmek demektir. Bir beyan terimi olarak ise iki veya daha fazla şeyin bir veya daha fazla vasıfta birleştirilmesine denir.[760] Teşbihin rükünleri dörttür. Müşebbeh (benzeyen), müşebbeh bih (kendisine benzetilen), vechü'ş-şebeh (benzetme yönü) ve teşbih edatı.[761] Teşbihin faydası, kastedilen mananın kısa ve öz bir şekilde açıklanmasıdır. Teşbih de esas mesele müşebbeh denilen benzeyenin imkanını, halini, süslenmesini ve güzelleşmesini veya çirkin gösterilmesini az ve öz olarak izah etmektir.[762] Başka bir ifadeyle teşbih, kapalıyı açığa çıkarmak, uzağı yakınlaştırmak için kullanılır. Teşbih, belağat kitaplarında müşebbeh, müşebbeh bih, vechu'ş-şebeh ve teşbih edatlarına göre çok değişik taksimlere tabi tutulmuştur.[763] Bu taksimlere bakıldığında önce teşbihin iki tarafı olarak kabul edilen müşebbeh ve müşebbeh bih'in

---

760 el-'Askerî, *age*., s. 185; el-Ḳayravânî, *age*., s. 241; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 11; Abdulkahir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, Dâru'l-Medenî, Cidde 1991, s. 90; es-Sekkâkî, *age*., s. 439; İbnu'l-Eṯîr, *age*., s. 93; el-Ḳazvînî, *age*., s. 135.

761 İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 11; el-Ḳazvînî, *age*., s. 135; et-Taftazânî, *age*., s. 288; Ahmed Ṣuayb, *age*., s. 49.

762 el-'Askerî, *age*., s. 185; el-Ḳazvînî, *age*., s.141.

763 el-'Askerî, *age*., s. 185; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 11; es-Sekkâkî, *age*., s. 439; İbnu'l-Eṯîr, *age*., s. 93; el-Ḳazvînî, *age*., s. 135.

hissî (duyu organlarıyla duyulabilen) ve aklî (duyu organlarıyla duyulamayan) açıdan incelendiği görülür. Teşbih edatınının kullanılıp kullanılmaması açısından teşbih, mürsel ve müekked olarak ikiye ayrılır. Teşbih, vechu'ş-şebehin zikredilip zikredilmemesi açısından mücmel ve mufassal diye isimlendirilir. Bunların dışında teşbih edatı ve vechu'ş-şebeh'in beraber hazfedildiği teşbihe beliğ, iki tablonun birbirine benzetildiği teşbihe temsilî, müşebbeh ve müşebbeh bihin açıkça belli olmadığı ancak işaretle anlaşıldığı teşbihe zimnî, müşebbehin müşebbeh bih yerine kullanıldığı teşbihe de maklûb teşbih denir. Belağat bilginleri, bu taksimler içerisinde en kuvvetli ve en ileri teşbih çeşidinin, teşbih edatının ve teşbih yönünün hazfedildiği beliğ teşbih olduğunu söylemişlerdir. Buna ek olarak bazı belağat kitapları beliğ teşbihten sonra en güzel teşbih çeşidinin temsilî teşbih olduğunu ifade etmişlerdir.[764]

Osmanlı Döneminin şairlerinden biri olan Hâmid Efendi, şiirlerinde teşbih sanatından istifade etmiş ve şiirine mana yönünden zenginlikler kazandırmıştır.

Hâmid Efendi, teşbihlerinde müşebbeh ve müşebbeh bih'in duyu organlarıyla elde edilen hissî kısmını daha çok kullanmıştır. Bunun yanında hem hissî hem aklî olanı kullandığı teşbihleri de mevcuttur. Aşağıdaki beyitlerde geçen (أَنْتَ ضِيَاؤُهَا), (النُّعْمَانِ ذُخْرِي), (ذُخْرُ الْعِبَادِ هُوَ) müşebbeh ve müşebbeh bih olana kelimelerin hepsinin duyularla hissedilen kısımdandır. (نُورِ هَدْيِكَ), (سَحَابُ هُمُومٍ), (وَابِلِ الشَّوْقِ) müşebbeh ve müşebbeh bih olan kelimelerden ise (هَدْيِ), (هُمُومٍ), (الشَّوْقِ) müşebbeh kelimeleri duyu organlarıyla hissedilemeyen akılla anlaşılabilen aklî kısımdandır. Aşağıda teşbihin kısımları incelenirken bu beyitlere yer verilecektir.

Teşbih edatı ve vechu'ş-şebeh açısından şairin şiirlerine bakıldığında teşbih edatlarının çok kullanılmadığını ve teşbih yönünün de hazfedildiği görülür. Şair, şiirlerinde teşbihin daha çok beliğ ve temsîlî kısmını kullanmıştır.

---

764 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belağa*, s. 241.

Belîğ Teşbîh: Yukarıda da ifade edildiği gibi beliğ teşbih, teşbih edatının ve benzetme yönünün zikredilmediği teşbih çeşididir. Hâmid Efendi'nin teşbihin en önemli çeşidi olan belîğ teşbihi kullanarak şiirlerine anlam güzelliği katmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen (أَنْتَ ضِيَاؤُهَا) cümlesinde beliğ teşbih vardır. Burada teşbih edatı ve parlaklıkta, aydınlıkta gibi açıklayacağımız benzerlik yönü hazfedilmiştir. Sadece (أَنْتَ) müşebbeh ve (ضِيَاؤُهَا) müşebbeh bih zikredilmiş böylece el-'İmâdî, Hz. Peygamber'e (sav) "sen bu dünyanın ışığısın" diyerek beliğ teşbih yapmıştır. [Tavîl]

29 وَنُقْطَةُ هَذِي الدَّارِ أَنْتَ ضِيَاؤُهَا وَقُطْبُ رَحَاهَا أَنْتَ أَلْبَسْتَهُ مَجْدَا

29. Bu (dünya) yurdunun noktası ve nuru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.[765] [Tavîl]

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi, İmam-A'zam Ebu Hanife'yi kastederek kendisinin hazinesi olduğunu söylemiştir. Böylece (النُّعْمَانِ) müşebbeh ve (ذُخْرِي) müşebbeh bih olarak zikredilmiş, teşbih edatı ve rehberlikte vs. olarak açıklayabileceğimiz benzetme yönü hazfedilerek beliğ teşbih yapılmıştır. O, Ebu Hanife'ye "hazinem" diyerek onun kıymetini ifade etmeye çalışmıştır. [Tavîl]

52 كَذَاكَ عَلَى النُّعْمَانِ ذُخْرِي وَ مَالِكٍ وَأَحْمَدَ تِلْوَ الشَّافِعِيِّ لَهُ تُهْدَى

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a imam Malik'e Şafi'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.[766]

Beliğ teşbihin bir yönü de müşebbehin müşebbeh bihe izafet yapılarak elde edilmesidir. Aşağıdaki örneklerde şair, bu yolu kullanarak beliğ teşbih yapmıştır. Mesela

---

765 el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye*, Yv. 249b; Pv. 247b.
766 el-Murâdî, *age.*, II, 19.

aşağıdaki beyitte 'hidayetinin nuru' manasına gelen (نُورِ هَدْيِكَ) kelimesinin aslı (نُورٌ هَدْيُكَ) şeklindedir. Bu açık bir beliğ teşbihtir. Çünkü teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilmiştir. [Tavîl]

33 عَسَى لَمْحَةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ نَسْتَقِي بِهَا كَوْثَرًا يَوْمَ الزِّحَامِ غَدًا وِرْدَا

52. Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.[767]

Aşağıdaki beyitlerde geçen (سَحَابُ هُمُومٍ), (وَابِلِ الشَّوْقِ) izafetlerinde de yine beliğ teşbih vardır. [Tavîl]

5 سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا

6 وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.[768]

Son olarak aşağıdaki beyitte geçen (ذُخْرُ الْعِبَادِ هُوَ) kelimeleri arasında beliğ teşbih vardır. Zira şair, teşbih edatı ve benzetme yönü olmadan Hz. Peygamber'i (sav) kulların hazinesi olarak zikretmiştir. [Kâmil]

20 ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهْوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ

767 el-Muradi, *age.*, II, 19.
768 el-Muradi, *age.*, II, 18.

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaat dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.[769]

Temsîli Teşbîh: Benzetme yönünün iki veya daha fazla vasıftan meydana gelmesiyle oluşur.[770] Benzetme yönünün detaylıca anlatılmasından dolayı bazı belağat bilginleri tarafından çok değerli görülmüştür. Onlara göre temsilî teşbih, üzerinde daha fazla düşünmeyi ve dikkatli bakmayı gerektiren bir teşbihtir. Bu da, farklı manaların ifadesinde büyük bir tesire sahiptir. Böylece dinleyenlerin zihninde daha büyük tesirler oluşturulur.[771]

Hâmid Efendi de teşbihin bu önemli çeşidini kullanmış ve şiirinde güzel manaların anlaşılmasını sağlamıştır. el-'İmâdî, temsilî teşbihlerinde teşbih edatını kullanmış ve temsili teşbihi şiirin başında değil içinde kullanmayı tercih etmiştir. Mesela aşağıdaki beyitte bir temsilî teşbih vardır. Buradaki temsili teşbihte o, baharın müjdeyle ve selamla Hz. Peygamber'in (sav) gelişini haber vermesini, Hz. Yakub'u (a.s.) sevindirerek ve kutlayarak Hz. Yusuf'un (a.s.) hayatta olduğu haberini getiren müjdecinin durumuna benzetiyor. Burada benzetme yönü iki tanedir. Birinci şatrda insanların Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan önce karanlıkta, körlükte, hüzün ve keder içinde olması, ikinci şatrda ise Hz. Yakub'a (a.s.) müjdeci gelmeden önce gözlerinin kör ve kalbinin hüzünlü olmasıdır. Şair, bu iki heyeti birbiriyle karşılaştırarak bir temsili teşbih örneği sunmuştur. [Kâmil]

47 حَيًّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مُبَشِّرًا كَبَشِيرِ يُوسُفَ فِي هَنَا يَعْقُوبِهِ

769 el-'İmâdî, *age*., Yv. 250b; Pv. 248b.
770 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 241; Emîl Bedî' Yakûb, *age*., IV, 332.
771 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 241.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdeci gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.[772]

Aşağıdaki beyitte de bir temsilî teşbih örneği görülmektedir. el-'İmâdî, burada da iki heyeti birbirine benzetmektedir. Birisi Hz. Peygamber'in (sav) dünyaya gelişinde putların yüzüstü yere kapanması, ikincisi ise namaza çağırana, namaz kılanların uyması. Yani namaza gelenlerin kametle farz namaz için saf tutup bir bütün halinde uyumları söz konusudur. Hz. Peygamber'in (sav) doğumuyla da putlar ona uymuş ve yüzüstü kapanarak ona ittiba etmişlerdir. Bu durumda putlar Hz. Peygamber'in (sav) gelişinde tıpkı müezzinin insanları farz namaza çağırdığında icabetleri gibi Hz. Peygamber'in (sav) davetine hemen icabet etmiş ve yere yıkılmışlardır. Birinci şatrda benzetme yönü insanları namaza çağıran bir müezzin ve insanların hemen icabeti diğer şatrda da putları yıkılmaya çağıran Peygamberimiz ve onların hemen icabeti vardır. Görüldüğü üzere şair, bu temsilî teşbihiyle farklı manaların dinleyici tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. [Kâmil]

53 خَرَّتْ لَهُ الأَوْثَانُ عِنْدَ قُدُومِهِ كَإِجَابَةِ الدَّاعِي إِلَى تَثْوِيبِهِ

53. Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, onun gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.[773]

Sonuç olarak Hâmid Efendi teşbih sanatını önemli çeşitleriyle şiirinde kullanmış ve şiirine ayrı bir güzellik katmıştır.

2.3.2. Mecâz

Belağat kitaplarında beyan ilmi içerisinde teşbihten sonra önemli kabul edilen bir diğer konuda hakikat ve mecâz konusudur.[774] Kelime, dilde kullanıldığı mana ile

---

772 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 251a; Pv. 249a.
773 el-'İmâdî, *age*., Yv. 251a; Pv. 249a.

kullanılıyorsa buna hakikat, bir karine ve işaretle dilde kullanılan mananın dışında bir mana yükleniyorsa buna da mecâz denmektedir.[775] Sözlük anlamı olarak birşeyi aşmak geçmek manasına gelen mecâz yukarıda da ifade edildiği gibi kelimenin hakikî manasını anlamaya engel bir alaka veya karineyle farklı bir mana ifade için kullanılmasıdır. [776] Kelimenin asıl manasıyla arasındaki bağ, eğer benzerlik ise bu istiâre olur. Benzerlik dışında bir bağ var ise mürsel mecâz olur.[777] Benzerlik dışında bu alaka sebebiyyet, müsebbebiyyet, külliyet, cüziyyet, haliyye, mahalliyye vb. olabilir.[778] Sözü söyleyenin sözü hakikî manasına kullanmadığına dair getirdiği şeye karine denir. Karine ya lafzî olur ya da halî olur. Mürsel mecâz dışında en çok kullanılan mecâz çeşidi ise aklî mecâzdır. Aklî mecâz ise karineyle bir fiilin hakikî failinden başkasına nisbet edilmesidir. Aklî mecâzın alakası da sebebiyyet, zamâniyye, mekâniyye, mefûliyye, fâiliyye veya masdariyye olabilir. [779]

Beyan ilminin bu önemli konusu açısından Hâmid Efendi, şiirlerinde mecâzın aklî olanını daha fazla kullanmıştır. Aklî mecâzda alaka olarak Hâmid Efendi sebebiyyeyi tercih etmiştir. Yani fiili gerçek failinden başka bir faile isnad etmiştir. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde daha net görüleceği üzere Hâmid Efendi daha çok fiilin hakikî failinden başka faile nisbet edildiği aklî mecâzı kullanmıştır.

Aşağıdaki beyite baktığımızda (وَلَمْ يُبْقِ جِبْرِيلُ) "Hz. Cibril (a.s.) bırakmadı" manasına gelen cümlede fiilin hakikî sahibi Kur'ân iken Hz. Cibril'e (a.s.) verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

30 وَأَثْنَى عَلَيْكَ اللهُ فِي الذِّكْرِ مَادِحًا وَلَمْ يُبْقِ جِبْرِيلُ لَنَا مِدْحَةً تُهْدَا

---

774 el-'Askerî, *age*., s. 208; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 11; el-Ḳayravânî, *age*., s. 223; el-Curcânî, *age*., s. 29; es-Sekkâkî, *age*., 472; İbnu'l-Eṯîr, *age*., II, 57; el-Ḳazvînî, *age*., s. 149; et-Taftazânî, *age*., s. 331; el-Merâğî, *age*., s. 246; Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 264; Ahmed Şuayb, *age*., s. 112; Emil Bedî' Yakûb, *age*., VIII, 146; Akdemir, age., s. 229.

775 es-Sekkâkî, *age*., s. 472; el-Merâğî, *age*., s. 246.

776 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 264; Ahmed Şuayb, *age*., s. 112.

777 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 265.

778 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 266-269; Ahmed Şuayb, *age*., s. 115-117.

779 Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 270; Ahmed Şuayb, *age*., s. 119-124.

30. Allah seni överek Kur'ân'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.[780]

Aşağıdaki beyitte aynı şekilde, çizgi çizdi manasında (فَاخْتَطَّتْ) fiilinin faili gerçekte insan iken burada ele nisbet edilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

3 أَمِ الْفَجْرُ أَبْدَى رَاحَةً ذَهَبِيَّةً إِلَى اللَّيْلِ فَاخْتَطَّتْ حَوَاشِيَ الْغَلاَئِلِ

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınımsı elini ortaya çıkaran fecir mi?[781]

Aşağıdaki beyitte geçen (حَيَّتْ) fiilinin manası "selam verdi" demektir. Genellikle insanlar selam verir. Fakat aşağıda bu fiil, hakikî faili olan insandan başka ahlakî özelliklere verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. Aynı şekilde (أَحْيَتْ) fiilinin manası "diriltti" demektir. Hakikî faili Allah'tır. Burada yine gerçek failinin dışında "güzel ahlak özelliklerine" verilerek alakası sebebiyye aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

10 وَحَيَّتْ فَأَحْيَتْ كُلَّ رَاجٍ لِقُرْبِهَا مُبَشَّرَةً مِنْهَا بِأَكْرَمِ فَاضِلِ

10. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) selam verdi ve de yakınlığını her isteyeni faziletli olandan en kıymetli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.[782]

---

780 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 249b; Pv. 247b.
781 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 104b; Pv. 164b.
782 el-ʿİmâdî, *age*.,Yv. 104b; Pv. 164b.

Son olarak aşağıdaki beyitte geçen (تَهْدِي) "hidayet eder" manasına gelen fiilin hakikî sahibi Allah'tır. Fakat burada gerçek failinin dışında bir fail olan meziyetlere verilerek alakası sebebiyye olan aklî mecâz yapılmıştır. [Tavîl]

17 سَجَايَاهُ تَهْدِي السَّائِلِينَ لِفَضْلِهِ هِدَايَةَ سَارٍ بِالْبُدُورِ الْكَوَامِلِ

17. Onun meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.[783]

Sonuç olarak Hâmid Efendi beyan ilminin ikinci önemli konusu olan mecâzın aklî olanını şiirlerinde kullanmıştır. Alaka olarak da sebebiyyeyi tercih etmiştir. O, bütün bunlarla manaların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

2.3.3.İstiâre

Kelime manası itibariyle ödünç istemek veya almak demek olan istiâre beyan ilminin önemli konularından biridir. Belağat âlimleri tarafından mecâzın bir çeşidi olarak görülmüş, tarifler ve sıralamalar da buna göre yapılmıştır. Mecâzda kısmen değinildiği gibi hakikî manasının dışında kullanılan bir kelime ile aslı arasında bağ benzerlik ise bu istiâre olur. İstiare mecâza bağlı tarif edildiği gibi belağat kitaplarında müşebbeh veya müşebbeh bih'in zikredilip zikredilmeyen tarafın bir karineyle kastedilmesi olarak da tarif edilmiştir.[784] Belağat bilginleri tarafından istiâre teşbih ve mecâzla irtibatlandırılmış ve tasnifler bunlardan sonra yapılmış farkları da ortaya konmuştur. İstiâre yerinde yapılır, uygun düşerse sözün zirve güzelliklerinden ve süslerinden sayılmıştır.[785] İstiâre de hazfedilen müşebbeh ise bu tasrîhî istiâre, hazfedilen müşebbeh bih ise bu da meknî istiâre olmaktadır.

---

783 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 104b; Pv. 164b.

784 el-'Askerî, *age*., s. 208; el-Ḳayravânî, *age*., s. 225; İbn Sinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 12; el-Curcânî, *age*., s. 30; es-Sekkâkî, *age*., s. 477; İbnu'l-Eṯîr, *age*., II, 57; el-Ḳazvînî, *age*., s. 151; et-Taftazânî, *age*., s. 341; el-Merâğî, *age*., s. 259; Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 246; Ahmed Şuayb, *age*., s. 144; Emil Bedî' Yakûb, *age*., II, 32.

785 el-Ḳayravânî, *age*., s. 225.

Hâmid Efendi, şiirinde sözün zirve güzelliklerinden sayılan istiâreyi her iki çeşidiyle kullanarak şiirine başarılı bir şekilde anlam güzellikleri katmıştır.

Tasrîhî İstiâre: Yukarıda da ifade edildiği gibi müşebbehin hazfedildiği istiâreye tasrîhî istiâre denmektedir. [786] Tasrîhî istiâre açısından Hâmid Efendi şiirlerinde başarılıdır. Mesela aşağıdaki beyitte kalbin okları manasına gelen (أَنْضَاؤُهُ) kelimesi müşebbeh bihtir. Müşebbeh olan kalbin hissettikleri ise hazfedilerek açık istiâre yapılmıştır. [Tavîl]

3 أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.[787]

Aşağıdaki beyitte geçen rüzgar manasına (نَسِيمِ) kelimesi müşebbeh bihtir. Hazfedilen müşebbeh ise Hz. Peygamber'in (sav) şemailidir. Burada da şair, Hz. Peygamber'in (sav) şemailinin rüzgar gibi olduğunu söyleyerek açık istiâre yapmıştır. [Tavîl]

1 لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.[788]

Yukarıdaki iki örnekte de görüldüğü üzere Hâmid Efendi'nin tasvir gücü kuvvetlidir. Geçen örneklerde kalbin hissettiklerini oklara benzetmesi ve Hz. Peygamber'in (sav) şemailini rüzgara benzetmesi güzel tasvirlerden sayılabilir. Aşağıdaki beyitte de buna güzel bir örnek vardır. Hoş koku manasına gelen ve

786 es-Sekkâkî, *age*., s. 482.; et-Taftazânî, *age*., s. 341.
787 el-Murâdî, *age*., II, 19.
788 el-Murâdî, *age*., II, 19.

müşebbeh bih olan (عَرْفَ الطِّيبِ) ifadesinde yine açık istiâre yapılmış. Sevgilinin kokusu ise müşebbehtir ve hazfedilmiştir. Burada el-'İmâdî, sevgilinin yurdunun kokusunu hoş bir koku olarak tasvir etmiştir. [Tavîl]

10 فَنَنْشَقُ عَرْفَ الطِّيبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ وَنَجْنِي بِوَادِي الْمُنْحَنَى الشِيْحَ وَالرَّنْدَا

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Munḥena vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîḥ bitkilerini deriyoruz.[789]

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte ise Hz. Peygamber'in (sav) yüzünü dolunaya benzeterek güzel bir istiâre örneği daha ortaya koymuştur. Burada dolunay manasına gelen (بَدْرٍ) kelimesi müşebbeh bihtir. Müşebbeh olan Hz. Peygamber'in (sav) yüzü ise hazfedilmiştir. İstiare taşrî'hiyyeye bir örnek sunan şair, aynı zamanda bir tasvir yaparak dinleyenlerin zihninde çok güzel manaların oluşmasını sağlamıştır.[Kâmil]

1 أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.[790]

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi sevgilisine duyduğu özlemlerin elemini maddi bir acılığa benzetiyor. Burada aşkın acıları manasına gelen (مَرَارَتُهَا) kelimesi müşebbeh bihtir. Özlemlerin elemi ise müşebbeh hazfedilerek istiâre tasrîhiyye yapılmıştır. Buna ek olarak ikinci şatrda geçen hüküm verdi manasına gelen (فَقَضَتْ) kelimesinde de yine tasrîhî istiâre yapılmıştır. Özlemlerin elemi hüküm veren bir hâkime benzetilmiştir. [Kâmil]

---

789 el-Murâdî, *age*., II, 18.
790 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115.

39 أَضْحَتْ مَرَارَتُهَا تَهِيجُ صَبَابَةً فِي قَلْبِهِ فَقَضَتْ بِطُولِ لُغُوبِهِ

39. Özlemlerin acılığı aşığın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.[791]

Hâmid Efendi aşağıdaki iki beyitte geçen esir ve iplerle bağlanmış manalarına gelen (مُكَبَّلٍ) ve (لِمُوَثَّقٍ) kelimelerinde yine tasrîhî istiâre yapmıştır. Burada müşebbeh bih olan esir ve iple bağlı kelimelerini zikretmiş asi günahkâr bir kişi olarak gördüğü kendisini müşebbehi hazfetmiş iki istiâre yapmıştır. [Kâmil]

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةً لِمُكَبَّلٍ مُضْنَى الْفُؤَادِ كَئِيبِهِ

(İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaat sahibi.[792] *[Kâmil]*

36 يَا رَاحِمَ الضُّعَفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ لِمُوَثَّقٍ قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيبِهِ

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).[793]

Meknî İstiâre: Müşebbehin zikredildiği, müşebbeh bihin hazfedilip ve müşebbeh bihle alakalı birşeyin zikredildiği istiâredir. [794]Hâmid Efendi, bu çeşit istiâreyi de başarıyla kullanıp şiirine mana açısından güzellik katmayı başarmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte ilk şatr da kalbin heyecanını, korun üzerine esip onu tutuşturan rüzgâra benzetir. Burada zikredilen kalbin şevkleri manasına (الأَشْوَاقُ) müşebbeh,

791 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.
792 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.
793 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.
794 es-Sekkâkî, *age.*, 487; el-Ḳazvînî, *age.*, s. 160; et-Taftazânî, *age.*, s. 341.

zikredilmeyen rüzgar ise müşebbeh bih olmaktadır. (هَاجَتْ) fiili ise rüzgârla alakalı bir kelimedir. [Kâmil]

38 هَاجَتْ لَهُ الأَشْوَاقُ جَمْرَةَ لَوْعَةٍ لَمْ تُبْقِ لُبًّا فِي الْفُؤَادِ يَعِي بِهِ

38. Özlemler aşık için aşkın korunu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.[795]

Aşağıdaki beyitte ise Hâmid Efendi birinci şatrda ölümü, cismi kaplayan bir elbiseye benzetmiş, ikinci şatrda da günahı ağır yüke benzeterek meknî istiâre yapmıştır. Zira her iki istiârede de müşebbeh olan ölüm ve günahı zikretmemiş, bunlarla alakalı olan (كَاشِفَ الرَّدَى) ve (عَظِيمُ الذَّنْبِ) kelimelerini zikretmiştir. [Tavîl]

43 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا كَاشِفَ الرَّدَى إِذَا مَا عَظِيمُ الذَّنْبِ أَجْهَدَنَا جَهْدَا

43. Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.[796]

Aşağıdaki beyitte ise o, belayı maddi defedilecek bir şeye benzeterek yine meknî istiâre yapmıştır. [Tavîl]

44 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا دَافِعَ البَلاَ إِذَا مَا شَبَاةٌ لِلْكَتَائِبِ قَدْ أَصْدَا

44. Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.[797]

---

795 el-ʿİmâdî, *age.*, Yv. 250b; Pv. 248a.
796 el-Murâdî, *age.*, II, 19.
797 el-Murâdî, *age.*, II, 19.

Aşağıda ise el-ʿİmâdî, sıkıntı (هَمٌّ) kelimesini uzatmayı kabul eden bir şeye benzeterek meknı istiâre yapmıştır. Burada uzatmayla alakalı kelime ise (مَدَّا) ifadesidir. [Tavîl]

45 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا مَنْ بِهِ لَنَا ضِيَاءٌ إِذَا مَا اللَّيْلُ لِلْهَمِّ قَدْ مَدَّا

45. Sıkıntılı geceler uzadığında ey bizim için ışık olan! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.[798]

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte ise yine meknî istiâre ile şevki ateşe benzetmiştir. Burada müşebbeh olan şevk zikredilmiş fakat müşebbeh bih olan ateş zikredilmemiş onun levazımından biri olan sıcaklık zikredilerek meknî istiâre yapılmıştır. [Kâmil]

3 وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ بَيْنَ أَضَالِعِي إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا لِغَرِيبِهِ

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.[799]

Şair, aşağıdaki beyitte ise aşkı hastalığa benzetir. Burada da müşebbeh bih olan hastalık zikredilmemiş onunla alakalı elem, acı kelimesi zikredilerek meknî istiâre yapılmıştır. [Kâmil]

4 وَيَهِيمُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْجَوَى دَمْعٌ جَرَى فِي جَمْرِهِ وَلَهِيبِهِ

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin koru ve alevleri üzerine akmaktadır.[800]

---

798 el-Murâdî, *age*., II, 19.
799 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 250a; Pv. 248a.

Son olarak aşağıdaki beyitte bulunan mekni istiârede şair, kalpleri kuşlara benzetmiştir. Alaka olarak da kanatlar zikredilmiştir. [Kâmil]

6 وَقُلُوبُنَا خَفَقَتْ بِأَجْنِحَةِ الأَسَى أَسَفًا وَخَصَّصَ رَبْعَنَا بِمَغِيبِهِ

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı.[801]

Şair, şiirleri içerisinde örneklerde görüldüğü gibi bu sanatı hem taşrîhî hem de meknî çeşitleriyle kullanmış ve şiirine farklı mana güzellikleri katmıştır.

Bu iki istiâre çeşidine ek olarak Hâmid Efendi, belağat bilginleri tarafından istiârenin en güzeli kabul edilen istiâre mureşşahayı da kullanmıştır.[802] Muraşşaha istiârede müşebbeh bih zikredilip ona ait bir mülayim yani ilgili bir lafız zikredildiğinde meydana gelmektedir. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir. Bu beyitte şair, gözyaşlarını denizden çıkan incilere benzetmiştir. İncilerle mülayim yani ilgili lafız olarak da yanağa dizdi manasına gelen (نَظَّمَتِ الْخَدَّا) ifadesini kullanmıştır. [Tavîl]

6 وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.[803]

Sonuç olarak Hâmid Efendi şiirlerinde istiâreyi kullanarak mana açısından hem dinleyicinin dikkatini çekmeyi başarmış hem de şiirine anlam derinlikleri kazandırmıştır.

---

800 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm,* s. 115.
801 el-'İmâdî, *age.,* Yv. 250b; Pv. 248a.
802 et-Taftazânî, *age*., s. 365; Ahmed Şuayb, *age*., s. 144; el-Merâğî, *age*., s. 278; Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 298.
803 el-Murâdî, *age*., II, 18.

2.3.4.Kinâye

Sözlükte gizlemek manasına gelen kinâye beyan ilmine göre, bir ifadenin hakikî manasını zikretmeye engel bir ifade olmamasına rağmen onu gerçek manasının dışında bir mana için kullanmaktır.[804] Belağat bilginlerine göre bir kelimenin doğrudan ifade edilmesi yerine kinâye ile söylenmesi daha beliğ sayılmıştır.[805] Hâmid Efendi de beyan ilminin bu önemli dalını kullanarak şiirine ayrı bir renk katmıştır. Mesela aşağıdaki beyitte geçen arşın sahibi manasına gelen (ذِي الْعَرْشِ) ifadesi Allah'tan kinâyedir. Doğrudan Allah kelimesi yerine bu ifadenin kullanılması şiire ayrı bir zenginlik katmıştır. [Kâmil]

20 ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ وَهْوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ

20. Günahkârlara Arşın sahibinden şefaat dileyen Kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.[806]

Aşağıdaki beyitte küpler dolusu manasına gelen (مِلأً ذَنُوبِهِ) ifadesi de çokluktan kinâyedir. Çok kelimesinin yerine bu ifadenin kullanılması daha uygun düşmüştür. [Kâmil]

30 وَدَعَا الأَنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ لِيَفُوزَ بِالأَلْطَافِ مِلأً ذَنُوبِهِ

30. İnsanları küpler dolusu lütuf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.[807]

---

804 el-ʿAskerî, *age*., s. 289; İbnSinân el-Ḫafâcî, *age*., s. 12; es-Sekkâkî, *age*., s. 512; el-Ḳazvînî, *age*., s. 166; et-Taftazânî, *age*., s. 396; el-Merâğî, *age*., s. 301; Ahmed el-Hâşimî, *age*., s. 316; Akdemir, age., s. 229.

805 es-Sekkâkî, *age*., s. 523; el-Ḳazvînî, *age*., s. 169; et-Taftazânî, *age*., s. 406.

806 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 250b; Pv. 248b.

807 el-ʿİmâdî, *age*., Yv. 250b; Pv. 249a.

Aşağıdaki beyitte ise şair, şerefli kabir manasına gelen (الْقَبْرِ الشَّرِيفِ) ifadeden kinâye yaparak Hz. Peygamber'i (sav) kasdetmiştir. Burada nisbetten kaynaklanan bir kinâye vardır. [Kâmil]

41 وَزِيَارَةِ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ تَفَضُّلاً لِيَفُوزَ مِنْ ذَاكَ الثَّنَا بِنَصِيبِهِ

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lütufta bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.[808]

Hâmid Efendi, aşağıdaki beyitte "yerimizin kuraklığı" manasına gelen (مَحْلُ مَحَلِّنَا) ifadesinden kalplerin kuraklığını kastederek kinâye yapmıştır. [Kâmil]

43 أَنْتَ الْمُؤَمَّلُ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنْ عَمَّ مَحْلُ مَحَلِّنَا بِجُدُوبِهِ

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.[809]

Görüldüğü üzere belağatçılar tarafından kullanılması önemli sayılan kinâyeyi el-'İmâdî gerekli yerlerde kullanmış ve şiirini renklendirmiştir.

Buraya kadar Hâmid Efendi'nin şiirlerine beyân ilmi üslupları açısından bakıldı. el-'İmâdî, teşbih sanatında önemli sayılan beliğ ve temsilî teşbihi tercih ederek genel teâmüle uymuştur. İstiâre de de tasrihiyye, mekniyye ve muraşşaha çeşitlerini ihtiyaç ölçüsünde tercih etmiştir. Mecâz ve kinâyeden de yeri geldiğinde istifade etmiştir.

---

808 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 249a.
809 el-'İmâdî, *age*.,Yv. 250b; Pv. 249a.

SONUÇ

XVIII. yüzyıl Osmanlı hakimiyetinde Dimeşḳ'te hayatını geçirmiş olan Hâmid Efendi, edebî yönü kuvvetli olan soylu ve meşhur bir aileye mensuptur. Önemli bir aileye mensup olması iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Geniş bir hoca silsilesine sahip şairin Dimeşḳ, Mekke, Medine ve Anadolu'dan hocaları vardır. Hemen hemen İslâmî ilimlerin bütününde eser vermiştir. Özellikle Arap dili ve belağatıyla alakalı eserleri onun edebî yönü hakkında fikir vermektedir.

Hâmid Efendi'nin yaşadığı bu dönem XVI-XVII. yüzyıllara nisbeten siyasî istikrarın daha iyi olduğu bir asırdır denebilir. O, yaşadığı dönemde Dimeşḳ'te idarî yapı içerisinde olmuş ve idaricelerle arasını iyi tutmuştur. Bazı idarecilerin talebi üzerine risaleler kaleme almış, şeyhülislam ve bazı kadılara methiye şiirleri yazmıştır.

Sosyal yapı olarak tipik bir Osmanlı kentinin bütün özelliklerini tayışan Dimeşḳ, kültürel açıdan Arap edebiyatının hakim olduğu bir şehir özelliğini taşımaktadır. Öyleki şiirin halkın arasında bile rahatlıkla kullanıldığı görülür. Önemli bir şair olan Hâmid Efendi'nin büyük dede, dede, baba ve amcalarından bazılarının şair olması ve hocaları içerisinde de bazı kudretli şairlerin bulunması, onun şair olmasını tetiklemiştir. Özellikle hocaları içerisinde Arap dili ve belağatı konusunda önemli şahsiyetler mevcuttur. Şiirlerinde bazı hocalarından okuduğu önemli belağat kitaplarına da işaret eden el-'İmâdî'ye talebeleri tarafından da şiirlerin yazılması Osmanlı Döneminin edebî yönü hakkında da bir fikir vermektedir.

Osmanlı Dönemi Şâm eyaletinde, yaygın olan tasavvuf kültürünün izleri görülmektedir. Şairin yaşadığı dönemde önemli tasavvuf büyüğü olan hocası Abdulğanî en-Nablûsî'nin Hâmid Efendi üzerinde tesirleri görülür. Şairin tasavvuf konulu şiirleri onun bu konuda da ileri olduğunu göstermektedir. Bu kültürün bir sonucu olarak Peygamber methiyelerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür. el-'İmâdî'ye ait önemli Peygamber methiyeleri vardır.

Hâmid Efendi'ye başta arkadaşları ve talebelerinden olmak üzere önemli simâlar tarafından bir divan oluşturabilecek boyutta şiirler yazılmıştır. Bu şiirlerde onun edebî yönüne ciddi vurgular vardır. Etrafındaki birçok önemli sima tarafından şairliği tescillenmiş olan Hâmid Efendi'nin şiirlerindeki muhtevâ klasik Arap edebiyatı temalarıyla örtüşmektedir. Bununla birlikte kendi dönemine ait belirgin özellikleri de taşır. Klasik Arap edebiyatı konularından medih, gazel, ihvaniyyât, mersiye, hikem ve zühd konularında Hâmid Efendi'nin de şiirleri olduğu görülür. Medih şiirleri çoğunlukta olan şairin gazel konusunda müstakil şiirleri azdır. O gazel konulu şiirlerini daha çok kaside ve muvaşşahlarının içinde işlemeyi tercih etmiştir. O gazellerinde afîf konulu gazelleri tercih etmiştir. Afîf gazellerinde iştiyak, özlem, ağlama, hüzün, ayrılık, vuslat ve sevgiliye sitem konularına yer vermiştir. Şairin ğulamiyât konulu bir şiiri vardır. Bu tür şiirlerini de menfî duygularla değil dönemin özelliği olarak taklit amaçlı yazmıştır.

Görüldüğü üzere Hâmid el-'İmâdî, muhteva açısından klasik dönemle uyum içerisindedir. Bununla beraber kendi döneminin ayrılmaz bir parçası olan Peygamber methiyeleri şiirinde yer alır. Onun şiirlerinde dinî muhtevânın ağırlığı hissedilir. Hatta onu dinî şiirlere özellikle Peygamber methiyelerine önem veren bir şair olduğunu söylemek çok zor değildir. Bunun ilk sebebi onun Dimeşḳ'te dinî eğitim ve öğretimden geçmesi ve uzun yıllar müftü olarak vazife yapmasıdır. Ancak onun bu konumu hamriyât ve ğulâmiyât konularında da şiir yazmasına engel olmamıştır. Ayrıca onun şiirlerinde bulunan fiskiye, şam bülbülü ve şiirlerinin içerisindeki bazı bahçe tasvirleri o dönemin fiziki durumu adına önemli bilgiler vermektedir.

Hâmid Efendi'nin şiirlerinin şekil yapısı da Arap edebiyatının kökleriyle uyum içerisindedir. Onun kendinden önce yaşamış önemli şairleri beğendiği ve şiirlerinden alıntılar yaptığı görülür. Lisânuddin İbnu'l-Ḫaṭîb ve İbn Nubâte bunlardan sadece iki tanesidir. Onun bu ve başka şairlerin şiirlerine muaraza ve şiirlerinden tazmin yaptığı görülür. Bununla beraber o, kendi dönemine ait ayırıcı özellikleri de taşıyan bir şairdir.

Klasik Arap edebiyatının en önemli şekli kasidedir. Hâmid Efendi de bu geleneğe uymuş önemli şiirlerini kaside olarak yazmıştır. Bu kasidelerinde bazen

kasidenin iç yapısına uymuş bazen de bu çatıyı kullanmayı tercih etmemiştir. el-'İmâdî, kasidenin matla'ını kullanmada kendine göre yenilik getirmiştir. Bir iki şiirinde matla' kullanmışken, birçok kasidesinde matla' kullanmamış, doğrudan konuya geçiş yapmıştır. Kasidenin çatısına uygun yazdığı şiirlerinde mukaddimelerin başarılı bir şekilde kullanıldığı görülür. Yani gazel ve aṭlâl mukaddime içinde başarılı bir şekilde işlenmiştir. Hâmid Efendi'nin tehallusları çok başarılıdır. Kaside içerisindeki geçişleri hissettirmeyecek şekildedir. Kasidelerinin hatimelerinde şair, duayı çok tercih etmiştir. Onu farklı kılan diğer bir husus başta kasideleri olmak üzere bütün şiirlerinde ismini kullanması veya işaret etmesidir.

Hâmid Efendi'nin şiirleri içerisinde yetim, nutfe ve maktû'ât şekillerinde de şiirleri olduğu görülür. Osmanlı Dönemi Arap edebiyatını farklı kılan en önemli şekil yapılarından biri muvaşşahlardır. Şairin de bu konuda tamamen kendi dönemiyle uyum içerisinde olduğu görülür. Biri kısa diğeri uzun iki muvaşşahı, muvaşşahlara ait bütün özellikleri ihtiva eder. Yapısı itibariyle de muvaşşahların esnek yapısını kullanarak bazı yeniliklere de kapı aralamıştır. Muvaşşahlarında şekil açısından matla'ın kullanılmadığı 'aḳra' muvvaşşahı tercih etmiştir. Muvaşşahların en önemli yapı taşı olan ẖarce'lerin kullanımında Hâmid Efendi başarılıdır. Bununla birlikte muvaşşahların esnek kullanımında o da bir yenilik yapmış, beyitlerin aynı kafiye üzerinde gelmesi kuralına uymamış, beytin son ğuṣnunu ḳufl'le kafiyeli getirmiştir.

Osmanlı Dönemi Arap edebiyatını farklı kılan ve günümüz araştırmalarında gerekli ilgiyi henüz görmemiş taştîr şeklinde yazılmış şiirleri Hâmid Efendi'nin şiirlerinde de görmek mümkündür. Hâmid Efendi kendi döneminin en belirgin özelliği olan bu şekil yapısını kullanarak kendi dönemine ait başarılı örnekler sunmuştur. Başta muvaşşahlarından ikincisini bu usulle nazmetmiştir. İbn Hacer'in, bir mecnûnun ve Hz. Ali'nin (r.a.) bir şiirine taştîr yaptığı görülür.

Hâmid Efendi'nin dili büyük oranda sade ve anlaşılır haldedir. Onun şiirinde üslubunu belirleyen en önemli başlıklar muaraza, tazmin ve Kur'ân ve hadisten yaptığı iktibaslardır. Günümüz araştırmalarında incelenmeyi bekleyen ve Osmanlı Dönemi Arap

edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri de teşcîr sanatına göre yazılmış şiirlerdir. Teşcîr yazılan şiirde mana olarak birbirlerine işaret eden kelimelerden bir ağaç oluşturma demektir. Şairin şiirlerinde teşcîr örneğini taşıyan bir şiir vardır. O kendi dönemine ait bu sanatı kullanmada da çok başarılıdır.

Vezin ve kâfiye klasik Arap edebiyatının vazgeçilmez unsurlarındandır. Hâmid Efendi, bu klasik yapıyı korumuş, Arap şiirinde daha çok kullanılan tavîl, kâmil, vâfir, hafif ve basît bahirlerini daha çok kullanmıştır. Yazdığı ilmî şiirlerde genel uygulamayı takip ederek recez bahrini tercih etmiştir. Kafiyelerde genel uygulamanın dışına çıkmamış klasik yapıyı devam ettirmiştir. Muvaşşahların vezninde iki ayrı yapı kullanılmıştır. Bunlardan biri herhangi bir vezne bağlı kalmadan nazmedilen muvaşşahlar, diğeri de bir bahirle nazmedilen muvaşşahlardır. el-'İmâdî, genel kabulün dışında muvaşşahlarını belli bir bahre göre nazmetmiştir. Aslında Osmanlı Dönemi muvaşşahlarının bir çoğu Hâmid Efendi'nin tercihi gibi belli bahre göre nazmedilmiştir. Bu açıdan o kendi dönemine uyum içerisinde kalmış, Endülüs muvaşşahlarının bahir özelliklerine ters davranmıştır. Hâmid Efendi, muvaşşahların kafiyelerinde genel teâmule uygun olarak ḳufl'den başlayan ve her devrin kendi içinde farklı olan kafiye yapısını tercih etmiştir.

Hâmid el-'İmâdî, şiirlerini sanata boğmadan dengeli bir yol kullanarak renklendirmeyi başarmıştır. Bedî'i sanatları farklı manaları vurgulamak için tercih etmiş ve bu konuda da aşırıya kaçmamıştır. İnsicâm, murâ'âtu'naẓîr, irṣâd, irdâf, tenkît , cinâs, tıbâk, mukâbele, tasrî' ve tevriye sanatlarını kullanarak kelimeleri rahatlıkla kullanım gücünü okuyucuya göstermiştir. Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında öne çıkmış te'rîh sanatını da çokça kullanan el-'İmâdî, bu yönüyle de dönemine bağlı kalmıştır. Onun zikredilen bedî sanatları kullanırken aşırıya kaçmadığı ve sanat yapmak için sanat kullanmadığı görülür.

Hâmid Efendi'nin beyân ilmi üsluplarında da başarılı olduğu görülür. Özellikle medih şiirlerinde teşbih, mecâz, istiare ve kinâyeyi gerekli yerlerde kullanarak hem devrinin özelliğini korumuş hem de şiirine renklilik katmıştır. Teşbih'de belîğ ve temsilî

teşbihleri tercih ederek belağat bilginleri tarafından kabul edilen iki teşbih çeşidinde başarılı örnekler sunmuştur. İstiarede de tasrihî, meknî ve muraşşaha çeşitlerini kullanmış ayrı mana derinliklerini okuyucuya hissettirmiştir. O şiirine bu mana derinliklerini kazandırırken bir zorlamaya girmemiş ve şiirini tamamen beyânın bu önemli konularına teslim etmemiştir.

Hâmid el-'İmâdî ve onun incelenen şiirleri bu güne kadar ihmale uğramış Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Hâmid Efendi ve bu dönemin şairleri hakkında yapılan çalışmalar göstermektedir ki, Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı canlılığını sürdürmüş ve kendini yenilemeyi başarmıştır. Önyargılarla bakılan bu dönemin aydınlığa kavuşturulması için yeni çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu açıktır.

Ek: Hâmid el-‘İmâdî’nin Divânı

[Vâfir][810]

1	أَيَا شَيْخًا لَنَا عِزًّا وَفَخْراً	وَمِنْكَ الْعِلْمُ فِي الدُّنْيَا أَضَاءَا
2	حَدِيثُكُمُ الصَّحِيحُ النَّقْلِ أَحْيَا	دِمَشْقَ الشَّامَ فَابْتَسَمَتْ ضِيَاءَا
3	وِدَادِي ثَابِتٌ فِيهِ عِمَادِي	وَإِنِّي حَامِدٌ أُبْدِي ثَنَاءَا
4	وَإِنِّي قَدْ سَمِعْتُ الآنَ مِنْكُمْ	خِيَارُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءَا

1. Ey bizim için izzet ve gurur olan şeyh efendi. Senin ilmin dünyayı aydınlattı.

2. Sahih olarak naklettiğiniz (yukarıdaki) hadis Şam Dimeşḳ'ı ihya etti. O (Dimeşḳ) da ışık (saçarak) tebessüm etti.

3. Aramızdaki sevgi sabittir ve bu da benim dayanağımdır. Ben (seni) övüyor ve bu övgüyü de açığa çıkarıyorum.

4. Ben sizin (şiirinizden) işittim ki, 'insanların en hayırlısı hüküm olarak en güzeli ve en iyi olanıdır'.

[810] el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* I, 307.

[Recez][811]

1 تَعَلَّمِ الْفِقْهَ وَنَاظِرْ بِهِ تَسْمُو وَتَعْلُو فَوْقَ كُلِّ الْوَرَى

2 وَأَحْكِمِ الْعِلْمَ بِآلاَتِهِ فَإِنَّهَا قَانُونُ نَهْجِ الْهُدَى

3 وَالْعِلْمُ بِالجدِّ يَنَلْهُ الْفَتَى وَإِنْ يَكُنْ جِدٌّ فَنُورٌ عَلَى

1. Fıkhı öğren ve onunla munazara yap, her varlığın üstüne yükselir ve yücelirsin.

2. (Fıkıh) İlmini (Usulu fıkıh ve mantık gibi) aletleriyle sağlamlaştır, zira o hidayet yolunun kanunudur.

3. Delikanlı ciddiyetle çalışırsa (fıkıh) ilmine ulaşır, ve (ilim talebi için maddi) imkanı da varsa o zaman nurun ala nurdur.

[811] el-ʻİmâdî, Resâ'ilu Ḥâmidi'l-ʻİmâdiyye, Yv. 366a.

[Tavîl][812]

1	وَخِلٌّ يُنَادِي أَيُّ مَوْلًى دَنَتْ لَهُ	صُدُورُ الْمَعَالِي وَهْوَ فِيهَا مُجِيبُ
2	إِلَيْهِ ذُرَى الآدَابِ وَ الْمَجْدِ وَالْحِجَا	كَذَا اللُّطْفُ وَالإِفْضَالُ يُنْمَى وَيُنْسَبُ
3	أَلاَ عَرِّفُونِي مَنْ أَرَدْتُ وَوَصْفَهُ	فَقُلْتُ لَهُ: ذَاكَ الْهُمَامُ الْمُهَذَّبُ
4	لَمْ أَرَ نَدْبًا فِي الْمَعَانِي نَظِيرَهُ	وَمَا قُلْتَ صِدْقٌ ظَاهِرٌ عَنْهُ يُعْرِبُ
5	دِقَاقُ الْمَعَانِي فِي بَدِيعِ بَيَانِهِ	تَطِيرُ بِهَا فِي الْفَضْلِ عَنْقَاءُ مُغْرِبُ
6	وَصَلْتُ إِلَى الْمَقْصُودِ إِذْ كُنْتُ عَارِفًا	بِأَوْصَافِهِ فَهُوَ الصَّدِيقُ الْمُجَرَّبُ
7	وَمِنْهُ بَدَا هَذَا الْبَدِيعُ تَكَرُّمًا	فَقَالَ أَتَيْتُمْ بِالَّذِي كُنْتُ أَطْلُبُ

1. Bir dost soruyor; Yücelerin zirvesinin kendisine yaklaştığı ve oradan cevap veren efendi hangisidir?

2. Edebin, şerefin ve aklın zirvesinin aynı şekilde lütfun, inceliğin kendisine dayandığı ve nisbet edildiği (kişi kimdir?).

3. Bana tarif edin kimi ve özelliklerini kasdettim? Ona dedim ki; Bu donanımlı âlim,

4. Bu özelliklerde onun benzeri bir asîl görmedim. Senin (sorunun içinde) (bütün bu özelliklere) sahip olan hakkında söylediklerin apaçık doğrudur.

5. Onun beyanının harikalığındaki ince manaları Anka kuşu alıp götürmüş (bütün dünyaya yaymıştır).

6. Amaca ulaştım. Çünkü onun sıfatlarını biliyordum. O tecrübeli bir dosttur.

7. Onunla bu bedî‘ sanatı lütuf olarak ortaya çıktı. Dedi ki: İstediğimi getirdiniz.

---

812 el-‘İmâdî, Resâ’ilu-l-Ḥâmidiyye el-‘İmâdîyye, Yv. 343b.

[Tavîl][813]

1	نَظَرْتُ إِلَيْهَا فَاسْتَحَلَّتْ بِنَظْرَةٍ	نَجِيعَ فُؤَادِي حِينَ كَابَدَهُ الْكَرْبُ
2	وَأَجْرَتْهُ دَمْعًا مِنْ جُفُونِي وَإِنَّهُ	دَمِي وَدَمِي غَالٍ فَأَرْخَصَهُ الْحُبُّ
3	وَغَالَيْتُ فِي حُبِّي لَهَا وَرَأَتْ دَمِي	يَسِيحُ وَقَلْبِي بِالْغَرَامِ لَهَا صَبُّ
4	فَمَالَتْ إِلَى قَتْلِي وَقَدْ كَانَ عِنْدَهَا	رَخِيصًا فَمِنْ هَذَيْنِ دَاخَلَهَا الْعُجْبُ

1. O (sevgilime)'na baktım o da bir bakışıyla aşk derdiyle mücadele eden gönlümün kanını mübah saydı.

2. O (sevgili) (kalbimin o kanını) – ki o kan benim gönlümün kanıyken- gözlerimden göz yaşı olarak akıttı. Benim kalbimin kanı pahalıyken aşk onu değersiz hale getirdi.

3. O (sevgiliye)'na olan sevgimde aşırı gittim. O da benim kanımı, kalbim ona deli gibi aşıkken ve kanlar akarken ve dökülürken gördü.

4. (Herşeye rağmen) o sevgili benim kanım ona göre çok ucuzken beni öldürmeye meyletti. İşte bu iki yerden (yani kanım yüzüme ve vücuduma akarken ve ben ona deli gibi aşıkken) o (sevgiliye)'na kibir girdi.

---

[813] el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 21.

[Kâmil][814]

1	تَاللهِ مَا يُسْلِي الْفَتَى عَنْ حِبِّهِ	إِلَّا بِمَوْعِدِهِ بِمَلْقَى نَحْبِهِ
2	وَيَصِيرُ مَثْوَاهُ رَهِينَ ذُنُوبِهِ	وَيُعِيدُهُ مَوْتًا مَسَاوِي قُرْبِهِ
3	آجَالُهُ مَقْرُونَةٌ أَرْزَاقُهُ	مَقْسُومَةٌ أَقْدَارُهُ تَحْدُو بِهِ

1. Allah'a yemin olsun ki bir delikanlıya sevgilisine (oğlunu kasdediyor) kavuşmak için ölümle buluşmaktan başka bir şey teselli vermez.

2. (O delikanlının) kabri günahlarını rehin almıştır. (Ölen günahsız çocuğunun kabrinin) yakınında olma talihsizliği onu defalarca öldürmektedir.

3. Süreleri yaklaşmış, rızıkları taksim edilmiş, kaderleri onu eceline sürüklüyor.

814 el-ʿİmâdî, *Resâ'ilu Ḥamidi'l-ʿİmâdiyye*, Yv. 246b; Pv. 245a.

[Kâmil][815]

1	أَرْنُو لِبَدْرٍ شَفَّنِي بِغُرُوبِهِ	فَيَعُوقُ طَرْفِي عَنْهُ فَيْضُ غُرُوبِهِ
2	كَيْ أُجْلِيَ الأَنْظَارَ مِنْ مِرْآتِهِ	وَالْقَلْبَ مِنْ وَلَهٍ بِمَا يُغْرَى بِهِ
3	وَيَزِيدُ حَرَّ الشَّوْقِ بَيْنَ أَضَالِعِي	إِلْفُ غَرِيبٍ قَدْ دَنَا لِغَرِيبِهِ
4	وَيَهِيمُ قَلْبِي شَاكِيًا أَلَمَ الْجَوَى	دَمْعٌ جَرَى فِي حَمْرِهِ وَلَهِيبِهِ
5	عَمَّ الْعَقِيقَ مَعَ اللِّوَى بِشُرُوقِهِ	وَسَنَاؤُهُ وَثَنَاؤُهُ يَعْلُو بِهِ
6	وَقُلُوبُنَا خَفَقَتْ بِأَجْنِحَةِ الأَسَى	أَسَفًا وَخَصَّصَ رَبْعَنَا بِمَغِيبِهِ
7	رَكْبُ النَّوَائِبِ حِينَ أَمَّ جَنَابَهُ	صَحِبَ الْفُؤَادَ وَقَادَهُ كَجَنِيبِهِ
8	مَنْ لِي بِلَثْمِ تُرَابِ ذَيَّاكَ الْحِمَى	أَوْ أَنْ أَفُوزَ بِعَرْفِهِ وَهُبُوبِهِ
9	مَنْ لِي بِهِ أَيْنَ الثُّرَيَّا وَالثَّرَى	وَالنَّجْمُ دُوْنَ بِطَاحِهِ وَكَثِيبِهِ
10	شَوْقًا لِشَمِّ عَبِيرِ رَوْضَةِ قُرْبِهِ	إِنَّ الْمُحِبَّ يَحِنُّ فِي تَقْرِيبِهِ
11	فَامْنُنْ بِفَضْلِكَ كَيْ نَفُوزَ بِنَيْلِهِ	وَنَسِيمِ طَيْبَةَ إِذْ يَهُبُّ بِطِيبِهِ
12	تِلْكَ الْمَعَاهِدُ إِنْ يَقِفْ جَانٍ بِهَا	يَلْقَ السَّمَاحَ مَعَ الْعُلاَ وَرَحِيبِهِ
13	وَثِمَارُ نَيْلِ الْعَفْوِ فِي أَغْصَانِهَا	عَاضَتْ عُذُوبَتُهُنَّ عَنْ تَعْذِيبِهِ
14	حَيْثُ الْقَبُولُ لِوَافِدٍ بِأَثَامِهِ	أَبَدًا وَإِنْ ثَقُلَتْ مَطَايَا حُوبِهِ
15	فَهِيَ الْمَعَاهِدُ لِلْمَنَائِحِ وَالْمُنَى	وَالْعَفْوِ عَنْ جَانٍ أَتَى بِذُنُوبِهِ
16	مَثْوَى حَبِيبٍ قَدْ ثَوَى فِي مُهْجَتِي	مَا بَيْنَ صَدْرِي وَالْحَشَا وَوَجِيبِهِ
17	فَهُوَ الْمُعِيدُ لَنَا الْحَيَاةَ وَطِيبَهَا	وَمُبِيدُ قَلْبِي فِي الْهَوَى بِمُذِيبِهِ
18	مَنْ رَبَّ فِي أَعْضَاءِ قَلْبِي حُبَّه	حَتَّى نَشَا فِي الْقَلْبِ غَيْرَ مُرِيبِهِ
19	وَغَدَا بَتِيهُ بِعُجْبِهِ وَبَهَائِهِ	ثَمِلاً فَطَابَ تَشَوُّقِي لِرَبِيبِهِ
20	ذُخْرُ الْعِبَادِ شَفِيعُ مُذْنِبِهِمْ إِلَى	ذِي الْعَرْشِ وَهْوَ الْمُصْطَفَى لِحَبِيبِهِ
21	هَادِي الأَنَامِ إِلَى عِبَادَةِ رَبِّهِمْ	ذِي الْعَفْوِ عَنْ كُلِّ الذُّنُوبِ وَهُوبِهِ
22	أَحْيَا بِسُنَّتِهِ شَرِيعَةَ رَبِّهِ	وأَمَاتَ جَيْشَ الْكُفْرِ مَعْ يَعْسُوبِهِ
23	وَأَنَالَ سَائِلَهُ مَوَاهِبَ لُطْفِهِ	وَأَبَادَ كُفْرَ عَدُوِّهِ بِحُرُوبِهِ

[815] el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 115-116; el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye,* Yv. 250-251; Pv. 248-249.

24 فأَحَلَّ بِالإِسْلاَمِ كُلَّ سَلاَمَةٍ حَتَّى رَوُوا مِنْ شَهْدِهِ وَعُذُوبِهِ

25 اَلْكَافِلُ الْبَاغِي أَحَاطَ بِهِ الرَّدَى وَمَحَا شُعُوبَ عُدَاتِهِ بِشَعُوبِهِ

26 هُوَ قَائِمٌ بِاللهِ يَنْصُرُ دِينَهُ بِالْحَقِّ يَسْرِي فِي الْهُدَى وَدُرُوبِهِ

27 مُسْتَنْصِرًا بِاللهِ لَيْسَ يَعُوقُهُ لِلشِّرْكِ كَسْرُ يَعُوقِهِ وَصَلِيبِهِ

28 لَزِمَ الْهُجُودَ وَكَانَ مَغْفُورًا لَهُ شُكْرًا وَ تَعْلِيمًا لِمَنْ يَدْرِي بِهِ

29 وَاللهُ بَشَّرَهُ بِغُفْرَانٍ لَهُ مَا قَدْ تَأَخَّرَ أَوْ مَضَى مِنْ حُوبِهِ

30 وَدَعَا الأَنَامَ إِلَى عِبَادَةِ مُحْسِنٍ لِيَفُوزَ بِالأَلْطَافِ مِلأَ ذَنُوبِهِ

31 أَكْرِمْ بِهِ مِنْ مُسْبِغٍ إِنْعَامَهُ مُغْنِي الْمُطِيعِ بِفَضْلِهِ وَمُثِيبِهِ

32 يَا سَيِّدَ الرُسْلِ الْكِرَامِ وَخَيْرَهُمْ يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ اسْقِنَا مِنْ كُوبِهِ

33 يَا صَاحِبَ الْجَاهِ الْعَرِيضِ شَفَاعَةً يَا كَاشِفًا فِي الْحَشْرِ كُلَّ كُرُوبِهِ

34 يَا مَلْجَأَ الْمِسْكِينِ فِي أَزْمَاتِهِ يَا مُسْعِفَ الْمَلْهُوفِ مِنْ مَرْهُوبِهِ

35 يَا هَادِيًا وَافَى بِأَوْضَحِ مَنْهَجٍ يَا مُنْجِيًا فِي الْهَوْلِ وَقْتَ رُكُوبِهِ

36 يَا رَاحِمَ الضُّعَفَاءِ نَظْرَةَ رَحْمَةٍ لِمُوَثِّقٍ قَدْ خَافَ مِنْ تَسْرِيبِهِ

37 يَا أَعْظَمَ الرُّسُلِ الْكِرَامِ شَفَاعَةً لِمُكَبَّلٍ مُضْنَى الْفُؤَادِ كَئِيبِهِ

38 هَاجَتْ لَهُ الأَشْوَاقُ جَمْرَةَ لَوْعَةٍ لَمْ تُبْقِ لُبًّا فِي الْفُؤَادِ يَعِي بِهِ

39 أَضْحَتْ مَرَارَتُهَا تَهِيجُ صَبَابَةً فِي قَلْبِهِ فَقَضَتْ بِطُولِ لُغُوبِهِ

40 فَاشْفَعْ لِعَبْدِكَ فِي الْقِيامَةِ سَيِّدِي يَوْمَ الْعِقَابِ وَفِي حِسَابِ حَسِيبِهِ

41 وَزِيَارَةِ الْقَبْرِ الشَّرِيفِ تَفَضُّلاً لِيَفُوزَ مِنْ ذَاكَ الثَّنَا بِنَصِيبِهِ

42 يَا عَوْنَنَا وَغِيَاثَنَا بَلْ غَيْثَنَا مِنْ فَتْكِ دَهْرٍ يَوْمَ قَرْعِ خُطُوبِهِ

43 أَنْتَ الْمُؤَمَّلُ لِلشَّدَائِدِ كُلِّهَا إِنْ عَمَّ مَحْلُ مَحَلِّنَا بِجُدُوبِهِ

44 أَرْجُوكَ لِلذَّنْبِ الْعَظِيمِ شَفَاعَةً لِحَقِيرِهِ وَبَعِيدِهِ وَقَرِيبِهِ

45 إِذْ لَيْسَ ظَنِّي أَنْ تُخَيِّبَ قَاصِدًا وَيُرَى لِمَنْ يَدْعُوكَ غَيْرُ مُجِيبِهِ

46 كَلاَّ وَلَوْ ذَنْبِي تَعَاظَمَ كِبْرُهُ فَبِيُمْنِهِ قَدْ هَانَ صَعْبُ عَصِيبِهِ

47 حَيَّا بِمَوْلِدِهِ الرَّبِيعُ مُبَشِّرًا كَبَشِيرِ يُوسُفَ فِي هَنَا يَعْقُوبِهِ

48 فِي لَيْلَةٍ شَرُفَ الْوُجُودُ بِمَنْ أَتَى فِيهَا وَحَيَّاهُ بِفَضْلِ نَجِيبِهِ

49 لِلَّهِ مِنْهُ لَيْلَةٌ بَرَكَاتُهَا جَمَعَتْ مِنَ الآثَارِ كُلَّ غَرِيبِهِ

50 لَمْ يُحْصَ عَدُّ فَضَائِلٍ جُمِعَتْ بِهَا مَأْثُورُهَا قَدْ صَحَّ فِي تَجْرِيبِهِ

51 تُرْوَى الْعَوَالِي فِي الْمَعَالِي قَدْرَ مَا أُثِرَ الْهُدَى الْمَشْهُورُ فِي مَكْتُوبِهِ

52 بُعِثَتْ عَلَى إِيْوَانِ كِسْرَى رَهْبَةً فَانْهَارَ مُنْعَكِسًا إِلَى تَقْلِيبِهِ

53 خَرَّتْ لَهُ الأَوْثَانُ عِنْدَ قُدُومِهِ كَإِجَابَةِ الدَّاعِي إِلَى تَثْوِيبِهِ

54 نِيرَانُ فَارِسَ أُخْمِدَتْ فِي وَقْتِهِ وَالشَّاةُ لاَ تَخْشَى اعْتِدًا مِنْ ذِئْبِهِ

55 وَالْمَاءُ غَاضَ لَهُ وَبَشَّرَ حَبْرُهُمْ مَنْ غَاضَ مِنْ عَذْلٍ وَمِنْ تَأْنِيبِهِ

56 فَرِحَ الْوُجُودُ بِهِ تَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ بَعْدِ غَمٍّ مَضَّهُ بِقُطُوبِهِ

57 فَلْيَهْنَ مَنْ يَحْظَى بِحَبْلِ رَجَائِهِ مَا شَاءَ فِي الدَّارَيْنِ مِنْ مَطْلُوبِهِ

58 وَبِفَضْلِكَ السَّامِي يُسَهَّلْ أَمْرُهُ مُتَرَجِّمًا لِبُكَائِهِ وَنَحِيبِهِ

59 وَعَلَيْكَ صَلَّى اللهُ مَا رَكْبٌ سَرَى مُتَشَوِّقًا لِشَذَا حِمَاكَ وَطِيبِهِ

60 وَالآلِ وَالأَصْحَابِ أَرْبَابِ الْعُلَى سِرِّ الْوُجُودِ وَحِزْبِهِ وَنَسِيبِهِ

61 وَابْنُ الْعِمَادِي حَامِدٌ لَكَ شَاكِرٌ يَرْجُو قَبُولاً غِبَّ سَتْرِ عُيُوبِهِ

62 رَاجٍ بِبَيْتٍ أَنْ يَنَالَ تَكَرُّماً تَارِيخَ مَا أَبْدَاهُ مِنْ مَرْغُوبِهِ

63 وَبِحَامِدٍ لَكَ دَامَ حَالُ مُبَشَّرٍ حَصَلَ الْقَبُولُ لَهُ بِمَدْحِ حَبِيبِهِ

64 يُهْدِي إِلَيْكَ مَعَ النَّسِيمِ تَحِيَّةً مَشْحُونَةً بِالْمِسْكِ عِنْدَ هُبُوبِهِ

1. Kaybolmasıyla beni bitap düşüren bir dolunaya sürekli bakıyorum. Fakat gözümden yaşlarımın boşalması benim onu görmemi engelliyor.

2. (O dolunayın) aynasıyla bakışlarımı ve kara sevdaya tutulmuş kalbimi daha çok parlatmak için (bakıyorum).

3. Her garibin garibine kavuştuğu an, kalbimin hararetini, kaburga kemiklerimin arasında (içimde) artırıyor.

4. Kalbim, aşk hastalığının şiddetli acısından şikayet ederek şaşkın şaşkın dolaşıyor. Göz yaşı kalbimin koru ve alevleri üzerine akmaktadır.

5. Dolunayın ışığı Akîk vadisini ve Livâ'nın her yerini kapladı, (kaplarken seviyesinin düştüğünü zannetme) dolunayın ışığı ve övgüsü (Akîk vadisi ve Livâ'da) çok yükseldi.

6. Hüzün kanatlarıyla yüreklerimiz (kuşun kanat çırpması gibi) tasayla çırpındı. (Bir de dolunay) yokluğunu sadece bizim mahalleye has kıldı.

7. Sıkıntıların kafilesi, o Hazreti Cenâb'a (sevgiliye) yöneldiğinde, kafile gönlümü de beraberinde aldı ve arkadaşı gibi onu götürdü/sürükledi.

8. Bu küçük korunun toprağını öpmek için, ya da o toprağın kokusuyla veya rüzgâr estiğinde hareket etmesiyle bahtiyar olmama kim yardım eder?

9. Benin ona ulaşmama veya ona yakınlaşmama kim yardım eder? Gök nerede yer nerede. (Bırakın yerde olan beni) yıldız bile onun yanında (yüksek bir dağın eteğinde bulunan) vadideki taşlardan ve kum tepelerinden bile daha aşağıda kalır.

10. (Bütün bu yukarıda zikrettiklerimi) onun yakınlığının bahçesinin güzel kokusunu koklama arzusu için (söyledim). Çünkü seven ona yaklaştığında sevgisi, arzusu ve iştiyakı artar.

11. (Ya Rabbi) onun yakınlığına ve (sabah) güzel kokuyla eserken Ṭaybe'nin (Medine'nin) rüzgarına ulaşmam için bana lütufta bulun.

12. Bu saygın (bereketi, suyu bol) yerlerde bir câni bile dursa, takdirle ve onun bol feyiz ve müsamahasıyla karşılaşır.

13. Af meyvesine nail olmanın meyveleri (bu mekânların) dallarındadır. Onun (cânînin) azabının yerine af meyvelerinin tatları geçmiştir.

14. (Bu yerlerde) cânînin günahları bunları taşıyan hayvanların sırtına çok ağır gelse bile günahlarıyla geleni hep kabul etmek vardır.

15. Bu saygın yerler, bağışlar (yapmak), arzuları (yerine getirmek) ve günahlarıyla gelen bir mücrimi affetmek içindir.

16. (Bu saygın yerlerde) sevgilinin kabri vardır. Fakat aslında o sevgili göğsümün içindeki kalbimin damarları ve kalp atışlarının çıkardığı o vuruşlarda (yatmakta)dır.

17. O (sevgili) bizim için hayatı ve güzelliğini iade eden ve aşkında kalbimi eritmesiyle bitirendir.

18. (O sevgili) kalbimin uzuvlarında sevgisini artırandır. Hatta onun sevgisi kalpte o sevgiliye ait her hangi bir şüphe olmadan büyüdü.

19. Sevgi, acaib güzelliğiyle serbest dolaşmaya başladı. O sevgiyi artırana benim de iştiyakım ne de tatlı oldu.

20. Günahkârlara arşın sahibinden şefaat dileyen kulların hazinesi, (Onun) sevgilisi olan Mustafa'dır.

21. İnsanları, bütün günahlarından, affın sahibi Rab'lerine ibadete ve Onun yoluna çağıran odur.

22. Sünnetiyle Rabbinin şeriatını ihya etti, küfür ordusunu elebaşlarıyla beraber helak etti.

23. Ondan isteyene çokça lütufta bulundu, onun düşmanın küfrünüonlarla savaşarak yok etti.

24. (Düşmanın küfrü bitince) ardından İslamla bütün emniyetleri, barışları güzellikleri yaydı, hatta insanlar onun tadından ve letafetinden içtiler.

25. Azgın kâfiri her taraftan ölüm kuşattı, düşmanlarının milletlerini öldürerek yok etti.

26. O Allah ile kâimdir. Onun yolunda tam hakkıyla yürüyen onun dinine yardım edendir.

27. O Allah tarafından müeyyettir. Ye'ûḳ'u ve haçı kırması onun şirk ile savaşmasına engel değildir.

28. (Geçmiş ve gelecek) günahları bağışlanmasına rağmen şükrünü eda etmek ve kıymetini anlayanlara öğretmek için teheccüde ısrarla devam etti.

29. Allah onu geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamayla müjdeledi

30. İnsanları küpler dolusu lütuf elde etmeleri için ihsan sahibine ibadete davet etti.

31. İtaatkârı lütfuyla zenginleştiren ve mükafatlandıran (Allah) sonsuz nimetleriyle ona ne güzel de ikramda bulundu

32. Ey kıymetli Peygamberlerin efendisi ve en hayırlısı, ey havzın sahibi (Rabbinden izin iste) de bize ondan (Kevser'den) bir bardak su ver.

33. Ey şefaat yönünden en geniş makam sahibi, ey haşir vakti bütün sıkıntıları gideren.

34. Ey dar anlarında (çok günahı az sevabı olan) miskinlerin sığınağı, ey (haşrin) dehşetinden ümidini kaybedenlere umut olan.

35. Ey en açık yolu (bize) tastamam getiren rehber, (kişi) bineğine (at, gemi vs) bindiğinde (onu) korkularından kurtaran ey kurtarıcı.

36. Ey zayıflara merhamet eden, (ben zayıfım benim kalbimin inkisarını gider), günahlarla bağlanmış ve bu günahların sebebiyle cehenneme atılacağından korkan kişi için merhamet nazarını (umuyorum).

37. (İşlemiş olduğu günahlardan dolayı) ayağı prangalı, kalbi mahzun bitkin kimse için ey Peygamberân-ı kirâm içerisinde en büyük şefaat sahibi.

38. Özlemler aşık için aşkın korunu tutuşturdu. (Bu özlemler) kalpte düşünüp idrak edecek hiç bir öz bırakmadı.

39. Özlemlerin acılığı aşığın kalbinde aşkı heyecanlandırdı ve uzun uzadıya bu yorgunluğuyla devam etti.

40. Efendim, kıyamette, cezaların hüküm gününde ve (mîzânda) hesaba çekenin hesaba çekme anında kuluna şefaat et.

41. Kabri şerifinizi ziyarete (bu kula) lutufta bulunmanız, bu ziyaretle elde edilecek övgüyle nasibi kadar bir bahtiyarlığa ermek içindir.

42. Ey, büyük belalar kapıyı çaldığı gün, zamanın gadretip öldürmesine karşı bizim ihtiyaç anında destekçimiz ve şiddetli sıkıntıda yardım edenimiz, bilakis rahmet yağmurumuz.

43. Bütün sıkıntılarımızda hatta kuraklığın yurdumuzda umumileştiği anda sen umut kaynağısın.

44. Uzak, yakın, küçük ve büyük günah için senden şefaat diliyorum.

45. Zira zannım sana yönelene hayal kırıklığı yaşatmamandır ve sana yalvarana icabet etmediğinin de görülmesi mümkün değildir.

46. Hayır, şayet günahım büyüdükçe büyüse ve kebairden olsa onun bereketiyle günahın zorluğunun şiddeti kolaylaşır.

47. Yakub'u Yusuf hakkında tebrik eden müjdeci gibi, bahar da onun doğumunu (bütün kâinata) müjdeleyerek selamladı.

48. O gecede (yani Rebiulevvel'in 12. gecesi) gelenle varlık şereflendi ve bütün varlık onun asaletinin üstünlüğüyle (baharı) selamladı.

49. Onun doğduğu gece ne müthiş bir gecedir ki o gecenin bereketleri rivayet edilen çok acaib şeyleri toplamıştır.

50. Onun doğduğu gece tecrübeyle sahih olduğu netleşmiş faziletleri saymakla bitmez.

51. (Onun doğduğu o gecede meydana gelen) büyük hadiseler (küçük şeyler hakkında değil) büyük meseleler hakkında rivayet edilir. Bunların miktarı da (Ona indirilen Kur'ân'da ve hadis kitaplarında) yazılı olan (onun sireti hakkındaki rivayet edilen) hadisler kadar çoktur.

52. Kisra eyvanlarına bir korku gönderildi, o da ters yüz olarak yıkıldı.

53. Müezzinin çağırmasına (müezzinin ezanla farz arasında "haydi haydi namaza" dediğinde insanların) icabet etmesi gibi, onun gelişinde de (doğumunda) putlar yere kapandı.

54. Pers'lerin (meşhur) ateşi (onun gelişi) anında hemen söndürüldü. Onun gelişiyle koyun kurdun düşmanlığından korkmaz oldu.

55. Su (Save gölü) ise onun doğumuyla çekildi. (Yahudilerin) âlimi insanlardan kendisini ayıplayıp kınayanları müjdeledi.

56. Varlık, yüzü ekşiten bir acıdan sonra onunla tebessüm ederek sevindi.

57. O (Peygamberin)' nun ümidinin ipiyle dünya ve ahiret beklentilerinden istediği kadar elde eden mutlu olsun.

58. (Ey Allah'ın Resulü) ağlama ve inlemesine merhamet (etsen), o (senin rahmetine muhtaç olan kişinin)' nun işi yüce lütfunla kolaylaşır.

59. Herhangi bir kafile geceleyin senin mekânının güzel kokusuna ve miskine özlem duyarak her yürüyüşünde Allah'ın salâtı senin üzerine olsun.

60. Yüce makamların erbabı, varlığın sırrı, taraftarı ve yakını olan ailen ve arkadaşlarının üzerine de (salât olsun).

61. el-'İmâdî'nin oğlu Hâmid –Ya Rabbî– sana hamdeder, şükreder ve ayıplarının örtülmesinden sonra bir kabul bekler.

62. Arzularının senin lütfunla gerçekleşeceği tarihe ulaşmayı (aşağıdaki) beyitle ümit eder.

63. Sana övgüde bulunmakla müjdelenenin hali devam etti. Sevgilisini medhetmekle onun için kabul hâsıl oldu.

64. Her estiğinde miskle dolan rüzgârla sana bir selam hediye ediyor.

[Kâmil] [816]

1 وَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَاحْتَرِزْ مِنْ لَفْظِهِ مِنْهُ تَنَالُ الأَمْنَ مِمَّا يُرْهَبُ

2 فَعَلَيْهِ قَدْ دَارَتْ رَحَى أَعْمَالِنَا فَالْمَرءُ يَسْلَمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ

3 وَالسِّرَّ فَاكْتُمْهُ وَلاَ تَنطِقْ بِهِ وَاحْذَرْ وَدَعْهُ مُنَكَّرًا لاَيُعْرَبُ

4 وَلَئِنْ تَبُحْ بِالسِّرِّ تَنْدَمْ دَائِمًا إِنَّ الزُّجَاجَةَ كَسْرُهَا لاَ يُشْعَبُ

1. Dilini tut ve onun konuşmasından sakın. Bununla korkulandan güvene ulaşırsın.

2. Amellerimizin değirmeni onun üzerinde döner. Kişi diliyle selamete erer ya da yerilir.

3. Sırrı sakla onun kimseye anlatma. Sakın! Bırak onu irab edilmeyen nekra kalsın.

4. Sırrı fâş edersen daima pişman olursun. Çünkü kırılan cam toplanmaz.

816 el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 119.

[Kâmil][817]

1 وَمُشَرْبَشٍ مَلَكَ الْقُلُوبَ بِحُسْنِهِ يَفْتَرُّ عَنْ شَنَبِ الْحَيَاةِ رُضَابُهُ

2 وَيَرُوقُ مَاءُ الْحُسْنِ فِي وَجَنَاتِهِ فَيُرِيكَ فِي مِرْآتِهَا أَهْدَابَهُ

1. Kalplere güzelliğiyle sahip olan ve güzelliğinden dişlerinin arasından tükürükleri parlayan nice takke giyen erkek çocuk vardır.

2. Yanaklarından güzellik suyu saflaşıyor. Sana da o yanakların güzellik aynasında kirpiklerini gösteriyor.

817 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 20.

[Tavîl][818]

1 لَعَمْرُكَ مَا كُلُّ النُّقُولِ صَحَائِحُ وَلاَ كُلُّ خِلٍّ فِي الْمَوَدَّةِ نَاصِحُ

2 عَلَيْكَ بِأَقْوَاهَا دَلِيلاً وَمَأْخَذًا وَمَا هُوَ فِي كُتُبِ الشَّرِيعَةِ رَاجِحُ

3 وَلاَ تَعْتَمِدْ إِلاَّ صَدِيقًا مُجَرَّبًا وَكُنْ حَامِدًا لِلَّهِ فَالأَمْرُ وَاضِحُ

1. Ömrüne yemin olsun ki nakledilen şeylerin hepsi doğru değildir ve sevgisinde her dostta samimi değildir.

2. Sana bunların kaynak, delil ve şeriat kitaplarında tercih edilen açısından en kuvvetlisini almak düşer.

3. Sadece tecrübeli arkadaşa güven ve Allah'a hamd et, çünkü mesele çok açık.

[818] el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 44b.

[Kâmil][819]

1	إِنَّ الْمَحَبَّةَ فِي الْفُؤَادِ وَإِنْ تَرُمْ	تَنْظُرْ لِقَلْبِي فَهْوَ عِنْدَكَ شَاهِدُ
2	وَإِلَيْكَ مَا يَفْنَى الأَنَامُ بِحُبِّهِ	أَهْدَيْتُهَا مِنِّي وَإِنِّي حَامِدُ
3	أَرْسَلْتُ مَعْهَا مِنْ خِزَانَةِ فَضْلِكُمْ	جُزْأً لَكُمْ عِنْدِي وَأَنْتَ الْمَاجِدُ
4	فَلَأَنْتَ أَكْمَلُ مَنْ تَفَرَّدَ بِالْوَفَا	دُمْ مَنْهَلاً يَأْوِي إِلَيْكَ الْقَاصِدُ
5	مَعَ مَنْ تُحِبُّ وَمَنْ تَوَدُّ وَمَنْ يَكُنْ	يَأْوِي إِلَى عَلْيَاكَ يَا ذَا الْوَاحِدُ

1. Sevginin yeri gönüldür. İstersen kalbime bak. O (kalbim) senin yanında (sevgiye) benim şahidimdir.

2. Herkesin sevgisi uğrunda bitip tükendiği sevgiyi buyur al, onu sana bizzat ben hediye ediyorum. (Çünkü) ben Hâmid'im.

3. (Bu sevgiyle) beraber lütfunuzun hazinesinden yanımdaki size ait parçayı size gönderdim ey şeref sahibi.

4. Sen şüphesiz vefayla eşsiz olanların en ekmelisin, yönelenin kendisine sığındığı kaynak olmaya devam et.

5. (Bu şekilde sana sığınanlara kaynak olmanı Allah'tan) seni sevenle, senin sevdiğinle, senin yüce makamına sığınan kimseyle beraber olmanı dilerim, ey eşsiz kimse.

819 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* III, 248.

[Tavîl][820]

1 وَصَادِحَةٍ شَوقًا تَنُوحُ صَبَابَةً وَفَجْرُ الدُّجَى كَالْبَرْقِ يَبْدُو وَيَمْتَدُّ

2 تُشِيرُ بِأَنَّ الشَّوْقَ أَصْمَى فُؤَادَهَا لِنَأْيِ حَبِيبٍ لَيْسَ عَنْهُ لَهَا بُدُّ

3 وَذَاكَ لَعَمْرِي إِلْفُهَا وَهْوَ عِنْدَهَا فَنَوْحٌ وَلاَ فَقْدٌ وَشَكْوًى وَلاَ بُعْدُ

4 وَلَوْ كَانَ حَقًّا مَا تَقُولُ لَمَا انْطَوَى جَنَاحٌ لَهَا لَيْلاً وَفَارَقَهَا الْوَجْدُ

5 أَلاَ فَانْظُرِي حَالِي وَسَكْبَ قَرَائِحِي دِمَاءً وَقَلْبِي خَافِقٌ دُونَهُ الرَّعْدُ

6 وَجِسْمِي الَّذِي قَدْ غَابَ فِي السُّقْمِ وَقَدْ نَمَّتِ الأَنْفَاسُ وَالْأَعْيُنُ الرُّمْدُ

7 فَآثَارُ وَجْدِ الْحُبِّ غَيْرُ خَفِيَّةٍ وَأَسْرَارُ ذَاكَ الْوَجْدِ لَيْسَ لَهَا حَدُّ

1. Şimşek gibi açığa çıkıp uzayan seher vaktinde nice coşkuyla şarkı söyleyen, ince ince aşk acısıyla ağlayan (güvercinler) vardır.

2. (Bu ağlayan güvercin) vazgeçemediği sevgilisinin uzaklığından dolayı aşk acısının kalbini öldürdüğüne işaret ediyor.

3. Bu (güvercin iddia eder ki) onun ağlamaları vardır ama (sevgilisini) kaybetmemiş, şikayet etmektedir fakat (sevgilisinden) uzak değil- hayatıma yemin olsun- onun sevgilisi yanında mevcuttur (yani kayıp değildir).

4. Fakat onun söylediği gerçek olsaydı geceleri uyumaz ve aşk onu hiç terketmezdi.

5. (Ey aşk iddia eden güvercin) gel benim hâlime, (aşk) yaralarından dökülen kana ve gök görültüsünden öte çarpan kalbime bak.

6. Hastalık içinde kaybolan bedenime de (bak). Hızlı nefesler ve hasta gözler (aşkımı) açığa çıkardı.

7. Bütün bu aşkın izleri gizli değildir. Bu aşkın sırlarının da sınırı yoktur.

---

[820] el-Murâdî, *'Arfu'l-Beşâm*, s. 117.

[Tavîl][821]

1	خَلِيلَيَّ هَلْ مِنْ نَظْرَةٍ لِمُتَيَّمٍ	حَلِيفِ جَوًى وَسْطَ الْفُؤَادِ وَقِيدُهُ
2	لَكَ اللهُ مِنْ صَبٍّ لِبُعْدِكَ طَرْفُهُ	فَدَيْتُكَ مَسْلُوبُ الرُّقَادِ فَقِيدُهُ
3	يُرَقْرِقُ دَمْعًا تَحْتَ حَاشِيَةِ الدُّجَى	ظَوَامِي الْكَرَى مِنْ مُقْلَتَيْ تَزِيدُهُ
4	لَيَالِي اشْتِيَاقٍ كُلَّمَا نَهْنَهَ الرَّجَا	هَوَايَ بَدَا يَأْسِي وَجَدَّ جَدِيدُهُ
5	بِحَيْثُ فُؤَادِي فِيكَ مَا زَالَ وَامِقًا	إِذَا رَامَ صَبْرًا فَالْغَرَامُ يَزِيدُهُ
6	يُلَاقِي تَلَافِي الْهَجْرِ قَدْ صَارَ دَيْدَنًا	لِمَنْ هُوَ دُونَ الْعَالَمِينَ عَمِيدُهُ
7	كَرِيمٌ كَرِيمٌ إِنْ جَفَا وَإِذَا وَفَى	لَهُ الْفَضْلُ إِذْ كُلُّ الْحِسَانِ عَبِيدُهُ

1. Ey iki dostum, (aşk ateşinin) yakıtı, kalbinin ortasında olan kara sevdanın arkadaşı bir aşığa şefkatli bir bakış yok mu?

2. (İki arkadaş sana şefkat etmesin bırak) ey aşık Allah senin yardımcın olsun, sana feda olayım, senin sevgiline olan uzaklığından dolayı aşığın gözü uykusunu kaybetti.

3. (Bu aşık) gece boyu gözlerinden yaş akıtmaktadır, gözlerimin uykuya olan susuzluğu ise bu ağlamaları artırmaktadır.

4. (Yukarıda anlattığm geceler) arzu geceleridir. Bu gecelerde ümit aşkımı her duraklattığında, ümitsizliğim ortaya çıkar ve yeniden başlar.

5. (Buraya kadar anlattığım durumlarda) gönlüm sana hep aşıkken kalbim sabrı istediği zaman kara sevda hep onu artırmaktadır.

6. Diğer insanların hepsinden ziyade seni maşuk gören (bu aşığın kalbi) artık kendini bir tekrara dönüşen uzaklığın telafisiyle uğraşırken buluyor.

7. (Benim bu sevgilim) cefa etse de asaletli ve cömerttir. Ona kavuşma tamam olduğunda ise fazilet onundur. Zira bütün iyilikler onun kölesidir.

---

821 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 19; el-Muḥibbî, *Reyḥâne,* VI, 51.

[Tavîl] [822]

1 لَطِيفُ نَسِيمِ الرَّوْضِ أَذْكَرَنِي حَمْدًا وَفَوْحُ عَبِيرِ الشَّوْقِ هَيَّجَنِي وَجْدَا

2 غَوَادِي رُبَاهُ حِينَ أَهْدَتْ أَزَاهِرَا إِلَى كُلِّ عِطْفٍ مِنْ مَعَاطِفِهِ بَدَّا

3 أَقَامَتْ خَطِيبَ الدَّوْحِ بِالشَّوْقِ حَادِيًا لِقَلْبٍ كَثِيرِ الْوَجْدِ أَنْضَاؤُهُ تُحْدَى

4 فَخَفْقُ وَمِيضٍ مِنْهُ غَادَرَ مُهْجَتِي حَلِيفَ جَوًى صَارَتْ حُشَاشَتُهَا غِمْدَا

5 سَحَابُ هُمُومٍ مَعْ غُمُومٍ تَرَاكَمَتْ بِقَلْبِي وَأَبْدَتْ مِنْ جَوَانِحِهِ رَعْدَا

6 وَأَجْرَتْ بِهِ مِنْ وَابِلِ الشَّوْقِ أَبْحُرًا دَرَارِيهِ مِنْ جَفْنَيَّ نَظَّمَتِ الْخَدَّا

7 كَأَنَّ انْسِكَابَ الدَّمْعِ مِنْ غَرْبِ نَاظِرِي رُكَامُ غَمَامٍ قَارَنَتْ شُهُبًا رَصْدَا

8 يُؤَجِّجُ نَارًا وَهْوَ مَاءٌ مُصْعَدٌ تَقَاطَرَ فَانْظُرْ كَيْفَ مَازَجَهُ ضِدَّا

9 عَسَى يَنْجَلِي مِنْ فَجْرِهَا فَرَجُ الرَّجَا فَيَنْسُجُ مِنْ وَشْيِ الرِّضَا لَهُ بُرْدَا

10 فَتَنْشَقُ عَرْفَ الطِّيبِ مِنْ نَحْوِ رَامَةٍ وَنَحْنِي بِوَادِي الْمُنْحَنَى الشِيْحَ وَالرَّنْدَا

11 وَنَسْعَى عَلَى الأَقْدَامِ وَالْوَجْهِ وَالْحَشَا وَنَذْرِي بِهِ دَمْعًا نَهِيمُ بِهِ وَجْدَا

12 نُدَاوِي كُلُوماً مِنْ ثَرَى ذَلِكَ الْحِمَى وَقَلْباً كَثِيرَ الْوَجْدِ وَالأَعْيُنَ الرُّمْدَا

13 أَشِيمُ بِهِ وَادِي الْعَقِيقِ وَطَيْبَةً وَطِيباً لِذَاتِ السِّتْرِ أَذْكَرَنِي الْعَهْدَا

14 بِهِ حَجَرٌ مِنْ عَهْدِ آدَمَ شَاهِدٌ لِمُسْتَلِمِيهِ مَا أَنَاخُوا لَهُ وَفْدَا

15 صَفَا لِي صَفَاهَا بِالْمَقَامِ وَزَمْزَمٌ يُزَمْزِمُ لِلدَّاعِي سُرُوراً لِمَا أَدَّى

16 مَعَاهِدُ فِيهَا الدِّينُ وَالنُّورُ وَالْهُدَى رَسُولُ الرِّضَا حَقًّا تَبَوَّأَهَا مَهْدَا

17 أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فَوْقَ مَنَارِهَا وَأَلْبَسَهَا مِنْ نُورِ هَيْبَتِهِ بُرْدَا

18 إِذَا مَا عَرَانَا فِي الْمُلِمَّاتِ حَادِثٌ شَجَانَا إِلَيْهِ إِذْ وَجَدْنَا بِهِ رِفْدَا

19 فَأَحْمَدُ خَيْرُ الْخَلْقِ أَفْضَلُ كَائِنٍ وَأَحْمَدُ دَاعٍ لِلرَّشَادِ وَمَنْ أَهْدَى

20 حَنَانَيْكَ إِنِّي بِالذُّنُوبِ لَمُوثَقٌ بِظَهْرِيَ حِمْلٌ أَوْهَنَ الْعَظْمَ وَالْجِلْدَا

21 سَرَقْتُ صُوَاعَ الذَّنْبِ جَهْلاً وَأَرْتَجِي أُقَابَلُ بِغُفْرَانٍ مِنْ كَيْلِهِ قَصْدَا

---

822 1-19, 43-55. beyitler için bkz., el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 18-19; 20-42. beyitler için bkz., el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdiyye,* Yv. 249b-250a; Pv. 247b.

22 فَأَنْتَ عَزِيزُ الأَنْبِيَاءِ وَيُوسُفْ لَهُ الشَّطْرُ وَالْحُسْنُ الْجَمِيلُ لَكُمْ فَرْدَا

23 وَكُنْتَ نَبِيًّا وَالْخَلاَئِقُ لَمْ تَكُنْ وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ لاَ يُبْدَا

24 وَلَوْلاَكَ مَا سَارَتْ لِنُوحٍ سَفِينَةٌ وَلَوْلاَكَ مُوسَى مَا لَهُ الْعَلَمُ انْهَدَّا

25 وَلَوْلاَكَ مَا نَارُ الْخَلِيلِ تَبَدَّلَتْ سَلاَماً وَمِنْ بَعْدِ الضِّرَامِ فَيَا بَرْدَا

26 وَلَوْلاَكَ مَا الأَفْلاَكُ وَالْحُجُبُ أَطْلَعَتْ عَلَى الأَرْضِ مِنْ آفَاقِهَا الْقَمَرَ السَّعْدَا

27 وَأَنْتَ لَسِرُّ الْكَوْنِ إِذْ هُوَ مُعْمَدٌ لَهُ أَظْهَرَ الرَّحْمَنُ مِنْ أَجْلِكُمْ قَصْدَا

28 نَتِيجَةُ هَذَا الْكَوْنِ أَنْتَ وَكُلَّمَا أَعَادَ فَأَنْتَ الْقَصْدُ مِنْهُ وَمَا أَبْدَا

29 وَنُقْطَةُ هَذِي الدَّارِ أَنْتَ ضِيَاؤُهَا وَقُطْبُ رَحَاهَا أَنْتَ أَلْبَسْتَهُ مَجْدَا

30 وَأَثْنَى عَلَيْكَ اللهُ فِي الذِّكْرِ مَادِحًا وَلَمْ يُبْقِ جِبْرِيلُ لَنَا مِدْحَةً تُهْدَا

31 أَبَى اللهُ أَنْ أَلْقَاكَ إِلاَّ مُنَعَّمًا وَحَبْلُ رَجَانَا بِالأَمَانِي قَدِ امْتَدَّا

32 إِلَيْكَ الْتَجَأْنَا يَا مُغِيثُ فَكُنْ لَنَا مُغِيثًا إِذَامَا الْهَمُّ فِينَا قَدِ اشْتَدَّا

33 عَسَى لَمْحَةٌ مِنْ نُورِ هَدْيِكَ نَسْتَقِي بِهَا كَوْثَرًا يَوْمَ الزِّحَامِ غَدًا وِرْدَا

34 عَسَى لَمْحَةٌ أَوْ نَفْحَةٌ أَوْ عِنَايَةٌ تُهِيجُ بِالشَّوْقِ الإِلَهِيِّ لَنَا الْوَجْدَا

35 عَسَى الآنَ عَمَّا قَدْ عَثَرْتُ إِنَابَةٌ لَدَيْهَا يَدُ الآمَالِ قَدْ قَدَحَتْ زَنْدَا

36 فَنَحْظَى بِسِرِّ السِّرِّ وَالأُنْسِ لاَ نَرَى حَدِيثَ الْهَوَى إِلاَّ عَقَدْنَا لَهُ بَنْدَا

37 وَنَنْظُرُ لِلْفَعَّالِ جَلَّ جَلاَلُهُ وَنَطْرَحُ ذَاتَ الْفِعْلِ مِنَّا وَمَا أَبْدَا

38 نَقُومُ بِوَادِي الذُّلِّ لِلَّهِ لاَ نَرَى سِوَاهُ إِلَهًا لاَسُوَاعاً وَلاَ وَدَّا

39 وَنَشْهَدُهُ فَرْدًا عَزِيزًا وَرَاحِمًا وَكُلٌّ لَهُ يَوْمَ الزِّحَامِ أَتَى عَبْدَا

40 وَنَشْهَدُ أَنَّ الْهَاشِمِيَّ مُحَمَّدًا رَسُولٌ وَعَبْدٌ لَمْ نُجَاوِزْ بِهِ حَدَّا

41 رَسُولُ إِلهِي أَفْضَلُ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ وَأَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَوْسَطُهُمْ عِقْدَا

42 أَتَانَا الْهُدَى مِنْهُ وَأَحْيَا قُلُوبَنَا وَيَشْفَعُ فِي يَوْمِ الزِّحَامِ لِمَنْ صَدَّا

43 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا كَاشِفَ الرَّدَى إِذَا مَا عَظِيمُ الذَّنْبِ أَجْهَدَنَا جَهْدَا

44 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا دَافِعَ البَلاَ إِذَا مَا شَبَاةٌ لِلْكَتَائِبِ قَدْ أَصْدَا

45 عَلَيْكَ صَلاَةُ اللهِ يَا مَنْ بِهِ لَنَا ضِيَاءٌ إِذَا مَا اللَّيْلُ لِلْهَمِّ قَدْ مَدَّا

46 كَذَاكَ عَلَى أَصْحَابِكَ الْغُرِّ الَّتِي فَضَائِلُهُمْ لاَ تَقْبَلُ الْحَصْرَ وَ الْعَدَّا

47 خُصُوصًا أَبَا بَكْرٍ خَلِيفَتَكَ الَّذِي حَبَاكَ بِمَا يَحْوِي وَبِالنَّفْسِ قَدْ فَدَّى

48 فَأَفْضَلُ خَلْقِ اللهِ بَعْدَ نَبِيِّهِ مِنَ الإِنْسِ ثَانِي اثْنَيْنِ فِي الْغَارِ قَدْ عُدَّا

49 كَذَا عُمَرُ الْفَارُوقُ مَنْ فَرَّقَ الْعِدَا وَسَلَّ حُسَامَ الْحَقِّ بِالْحَقِّ فَامْتَدَّا

50 كَذَلِكَ ذُو النُّورَيْنِ عُثْمَانُ بَعْدَهُ عَلِيٌّ أَبُو السِّبْطَيْنِ مَنْ بَذَلَ الْجَهْدَا

51 وَآلُكَ أَصْحَابُ الْمَعَارِفِ وَالْهُدَى فَكَمْ أَوْضَحُوا الآيَاتِ وَالشَّرْعَ وَالرُّشْدَا

52 كَذَاكَ عَلَى النُّعْمَانِ ذُخْرِي وَ مَالِكٍ وَأَحْمَدَ تِلْوَ الشَّافِعِيِّ لَهُ تُهْدَى

53 وَأَيْضًا لِعَبْدِ الْقَادِرِ الْعَلَمِ الَّذِي تَوَطَّنَ بَغْدَادًا وَشَرَّفَهَا لَحْدَا

54 كَذَاكَ جَمِيعُ الأَوْلِيَاءِ لأَنَّهُمْ عِمَادِي وَإِنِّي حَامِدٌ لَهُمْ حَمْدَا

55 وَسِرِّيَ أَسْرَى بِالسُّرُورِ لأَنَّهُ تَأَلَّقَ نَجْدِيًّا فَأَذْكَرَنِي نَجْدَا

1. Bahçenin rüzgârının letafeti bana hamdi hatırlattı ve aşkın güzel kokusunun yayılması beni vecde getirdi.

2. (O bahçenin) tepesinin üzerindeki bulutlar, bahçenin her tarafına nasibini hediye ettiğinde.

3. (Bu bulutlar), bahçenin hatiplerini (ağaç dalları, kuş vs.) sevgilinin oklarından (aşkından) heyecana gelmiş vecd ile dolu kalbi şevkle coşturdu.

4. Aşkın hafakanlarının (kılıç gibi) bir parıltısı kanımı kara sevdaya bırakıp ciğer pâresini (kılıcın) kınına çevirdi.

5. Gamlarla beraber keder bulutları kalbimde yoğunlaştı ve onun (kalbin) etrafında gök gürültüsü meydana getirdi.

6. (O keder bulutları) aşkın kuvvetli yağmurundan denizleri akıttı. Gözümden akan inciler ise yanağımda dizildiler.

7. Göz bebeğimin yanındaki beyazlıktan gözyaşlarımın dökülmesi sanki peşpeşe dökülen ateşleşmiş göktaşlarının eşlik ettiği bulut kümeleri gibidir.

8. (Bu göz yaşları) yukarıdan dökülen su iken bir ateş tutuşturuyor, bak nasıl zıt olanı mezcediyor.

9. Umulur ki aşk ateşinin fecrinden ümidin kurtuluşu ortaya çıkar da rıza nakşından kendisi için (sevinçten) bir elbise örer.

10. Râme tarafından güzel bir koku alıyor ve Munḥenâ vadisinde Rend (ağacının meyvesini) ve (kokusu güzel olan) Şîḥ bitkilerini deriyoruz.

11. Bütün vücudumuzla koşuyor ve (bu mekanlarda) bizi vecde getirecek gözyaşlarını saçıyoruz.

12. Bu korunun toprağından yaraları, vecd ile dolu kalbi ve hasta gözleri tedavi ediyoruz.

13. Bu vadinin korusunda Ṭaybe'yi (Medine'yi), Akik vadisini ve ahdi hatırlatan örtü sahibi güzel evin (Kabe'nin) kokusunu duyuyorum.

14. O evde develerini çöktürüp kendisini selamlayanlara şahid olan Adem Nebi zamanından kalma bir taş vardır.

15. Kâbe'nin sevgisi makâm-ı İbrahim'de benim için saf hale geldi. Dua eden hac vazifesini yerine getirdiğinde zemzem sevinçten ses çıkartıyor (yani şarkı söylüyor).

16. Oradaki yerlerde (Ṭaybe, Akik, Münhana vadisi, Kabe, Zemzem vs.) (bolca) din nur hidayet vardır. Razı olunmuş elçi gerçekten buraları beşik edinmiştir.

17. (Bu mekanların) minaresinin üstünden şeriatın direğini dikti ve kendi heybetinin nurundan ona bir elbise giydirdi.

18. Felaketler içinde bir olay başımıza geldiği zaman, ona sığınırdık zira onda destek bulurduk.

19. Ahmed mahlukatın en hayırlısı, varlığın en faziletlisi ve Ahmed doğru yola davet edendir ve ondan daha iyi hidayete kim götürebilir.

20. Bana acı merhamet et, ben günahlarla bağlanmışım, sırtımda kemiklerimi ve derimi zayıflatan bir yük var.

21. Bilmeden günah kâsesini çaldım (ama) onun ölçeğinden bilerek bir bağışlanma bekliyorum.

22. Sen Peygamberlerin azizisin ve Hz. Yusuf'a (a.s.) yarısınvar. Mükemmel güzellik ise size hastır.

23. Mahlukat daha yokken ve Adem nebi suyla çamur arasında ortaya çıkmamışken sen Peygamberdin.

24. Sen olmasaydın Nuh (nebi) için gemi yürümezdi. Sen olmasaydın Musa için dağ (tur) yıkılmazdı.

25. Sen olmasaydın Halil (İbrahim)'in ateşi selamete dönüşmez yangından sonra serinlik olmazdı. Şiddetli ateşten sonra ne de güzel serinlik oldu.

26. Sen olmasaydın ne mevcudat ne de gayb perdeleri ufukların ardından yeryüzüne mutluluk ayını (yıldızı olan seni) çıkarmazdı.

27. Sır kınına girmişken (gizlenmişken) sen varlığın gizemisin Rahman murâdını sizden dolayı açığa çıkardı.

28. Bu kâinâtın neticesi sensin ve Allah yaratılışı her yenilediğinde ve yarattığında bundan maksadı sensin.

29. Bu (dünya) yurdunun noktası ve nuru sensin. Dünya taşının kutbu da sensin ki ona şerefi giydirdin.

30. Allah seni överek Kur'ân'da senada bulundu ve Cibril bize hediye edilecek bir övgü bırakmadı.

31. Allah seninle karşılaşmamı ancak gözüm aydın olarak istedi, ümitlerimizin ipi temennilerimizle uzadı.

32. Ey yardım eden! Sana sığındık, bizdeki sıkıntı şiddetlendiği zaman bize yardımcı ol.

33. Umulur ki yarın kıyamet günü susuz olarak geldiğimizde hidayet nurunun parıltısıyla kevseri yudumlayarak susuzluğumuzu gideririz.

34. Umulur ki bir parıltı, bir esinti veya bir yardım, ilahi aşkla bizi vecde getirip coşturur.

35. Umulur ki şimdi günahlara düştüğüm şeylerden tevbeye nail olurum. Bunun yanında emellerin eli çakmağı tutuşturur.

36. Sırrın sırrıyla (anahtarıyla) ve yakınlıkla kurtuluruz, aşktan (Hz. Peygamber'in (sav) sevgisinden) kimin söz açtığını görürsek onun için bayrağı dikeriz (yani sözü ona bırakır ve dinleriz).

37. Fa'âl olan Allah (c.c.) için bakarız (bütün fiilleri Ona nisbet eder), bizden sadır olan ve açığa çıkan fiilin kendisini atarız.

38. Allah için zilleti terkederiz, ondan başka ne bir ilah ne Suva' ne de Vedd'i tanırız.

39. Ve Onu Ferd, Azîz, ve Râhim olarak tanırız, kıyamet günü herkes ona kul olarak gelir.

40. Ve şehadet ederiz ki Hâşimî Hz. Muhammed resüldur ve kuldur. Onun için haddimizi aşkın söz söylemeyiz.

41. Rabbimin Resulü mahlukatın hepsinin en faziletlisi ve ahlaken en güzeli ve gerdanlığın en güzel noktası (yani en kıymetlisi).

42. Bize ondan hidayet geldi ve kalplerimizi diriltti ve kıyamet günü (büyük günah işleyip onun yolundan) düşenlere şefaat edecektir.

43. Günahların ağırlığı bizi bitirdiği zaman ey bu sıkıntıları gideren! Allahın salâtı senin üzerine olsun.

44. Savaş için ordular kılıçlarını çekip kılıç sesleri duyulduğunda ey bu belayı bizden defeden! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.

45. Sıkıntılı geceler uzadığında ey bizim için ışık olan! Allah'ın salatı senin üzerine olsun.

46. Aynı şekilde faziletleri, sınır kabul etmeyen seçkin ashabının üzerine de Allahın salâtı olsun.

47. Özellikle herşeyini sana veren ve nefsini sana feda eden halifen Hz. Ebûbekir'e (r.a.) .

48. O ki Peygamberden sonra mahlukatın en faziletlisi mağarada ikinin ikincisi diye kabul edilen.

49. Aynı şekilde düşmanları dağıtan ve hakkın kılıcını hakla çekip yayan Hz. Ömer (r.a.) Faruk'a.

50. Aynı şekilde ondan sonra iki nur sahibi Hz. Osman'a (r.a.) ve bütün gayretini ortaya koyan iki torunun babası Hz. Ali'ye (r.a.) .

51. Nice ayetleri, şeriatı ve rüşdü açıklayan senin marifet ve hidayet ashabı olan ailene.

52. Aynı şekilde hazinem olan İmam-ı Azam'a İmam Malik'e Şafiî'den sonra gelen İmam Ahmed'e salât hediye olsun.

53. Ve yine Bağdad'ı vatan edinip orayı kabriyle şereflendiren güzide Abdulkadir Geylânî'ye de (selam olsun).

54. Aynı şekilde bütün evliyaya da. Çünkü onlar benim dayanağım ve ben onları güzelce övüyorum.

55. Sırrım sevinçle gece ayrıldı gitti çünkü o Necid kılıcı olarak parladı ve bana Necd'i hatırlattı.

[Recez][823]

1 بَدَتْ بِمَعْنَى ظَهَرَتْ يُقَالُ بَدَا يَبْدُو بَدْواً ظَهَرَ فَهُوَ بَادٍ

1. (بَدَتْ) (ظَهَرَتْ) *(yani açığa çıktı) manasına gelir.* (بَدَا – يَبْدُو– بَدْواً) (ظَهَرَ) *demektir. (İsm-i Fâili) o,* (بَادٍ) *(açığa çıkandır).*

[823] el-ʿİmâdî, *ed-Durru'l-Musteṭâb*, s. 109.

[Recez] [824]

1 فِي جُمَادَى أَلَّفْتُهَا هَذِي الدُّرَرْ رَاجِيَاتٍ مِنْكُمُ أَرِّخْ نَظَرْ

1. Bu incileri Cumade'l-ûlâ ayında yazdım. Sizden tarih düşürüp bakmanızı istiyorum.

[824] el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

[Basît][825]

1 كَأَنَّ فَوَّارَةً قَامَتْ لِنَاظِرِهَا ذَوَائِبُ لِفَتَاةٍ نُظِّمَتْ غُرَرَا

2 قَدْ أَطْرَبَتْهَا الْغَوَانِي وَهْيَ نَاشِرَةٌ مِنْ شِدَّةِ الرَّقْصِ فِي أَطْرَافِهَا دُرَرَا

1. Bu fıskıye, kendisine bakanların önünde örgülü saçları inci gibi dizilmiş genç bir kıza benzemektedir.

2. O güzel kızı şarkı söyleyen başka genç kızlar coşturuyor. O da hızlıca dans ederken etrafındakilere inciler saçmaktadır.

825 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 20.

[Tavîl][826]

1 إِذَا مَا عَرَاكَ الدَّهْرُ يَوْمًا بِكُرْبَةٍ وَغُلِّقَتِ الأَبْوَابُ دُونَكَ بِالْقَهْرِ

2 فَصَبْرًا جَمِيلاً إِنَّ رَبَّكَ كَاشِفٌ لِكُرْبِكَ عَنْ قُرْبٍ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ

1. Bir gün zaman senin karşına bir sıkıntı çıkarır ve kahırla üstüne kapılar kapanırsa.

2. Güzelce sabret çünkü Rabbin yakın bir zamanda senin sıkıntını giderecektir. Zira zorlukla beraber (kolaylık) vardır.

826 el-ʿİmâdî, *ed-Durru'l-Musteṭâb,* s. 37.

[Tavîl][827]

1	تَقَبَّلْ أَرْضًا زَانَهَا وَاحِدُ الدَّهْرِ	مُؤَسَّسَةَ الأَرْجَاءِ بِالْعِزِّ وَالْفَخْرِ
2	لَقَدْ حَلَّ فِيهَا كَوْكَبُ السَّعْدِ ثَابِتًا	وَنَجْمُ الْمَعَالِي مِنْ مَجَرَّتِهَا يَجْرِي
3	هُمَامٌ بِهِ نُورُ الْهِدَايَةِ سَاطِعٌ	وَزُهْرُ الأَمَانِي مِنْهُ تَدْعُوا إِلَى الْبِرِّ
4	أَقَامَ شِرَاعَ الشَّرْعِ فِي ذِرْوَةِ الْعُلاَ	وَقَامَ بِنَصْرِ الدِّينِ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ
5	وَذَاكَ الَّذِي حُسْنَى أَيَادِيهِ صَيَّرَتْ	رَفِيعَ بُيُوتِ الْعِلْمِ فِي أَرْفَعِ الذِّكْرِ
6	مَعَانِيهِ قَدْ أَعْيَا الْبَدِيعَ بَيَانُهَا	وَقَدْ أَعْجَزَ النَّظَّامَ مَنْطِقُهُ الدُّرُّ
7	فَيَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الْهُمَامُ الَّذِي لَهُ	بَدَائِعُ فَضْلٍ زَيَّنَتْ عَاطِلَ الدَّهْرِ
8	رَفَعْتُ إِلَى رُحْمَاكَ مِنِّي رِسَالَةً	حَنَانَيْكَ وَالأَفْكَارُ فِي رِبْقَةِ الأَسْرِ
9	بِقَلْبٍ كَسِيرٍ أَنْتَ إِكْسِيرُ جَبْرِهِ	وَفِيكَ صَحِيحُ الظَّنِّ يُوزَنُ بِالْيُسْرِ
10	إِذَا مَسَّهَا ذَيْلُ الْقَبُولِ تَيَقَّنَتْ	مَطَامِعُ هَذَا الْعَبْدِ بِالنَّائِلِ الْغَمْرِ
11	وَكَيْفَ وَمِنْ جَدْوَاكَ نَيْلُ مَآرِبُ	وَلَمْ آلُ فِي حَمْدِي لِنُعْمَاكَ وَالشُّكْرِ
12	بَقِيتَ بَقَاءَ الدَّهْرِ فِي مَرْبَعِ الْعُلاَ	عَلَى فُرُشِ الإِجْلاَلِ فِي مَقْعَدِ الْبِشْرِ
13	لِيَبْلُغَ أَهْلُ الْمَجْدِ مِنْكَ مَرَامَهُمْ	وَيَسْلَمَ أَهْلُ الْفَضْلِ مِنْ غُصَّةِ الْقَهْرِ
14	وَلاَ زِلْتَ صَدْرًا مَعْ بَنِيكَ مُؤَيَّدًا	وَدُمْتَ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُنْشَرِحَ الصَّدْرِ
15	مَدَى الدَّهْرِ مَا أَهْدَى لِبَابِكَ حَامِدٌ	رِسَالَةَ مَدْحٍ فِيكَ سَامِيَةَ الْقَدْرِ

1. (Sana hayırlı olsun) şu etrafı izzet ve gururla kurulmuş güzel Halep beldesini kabul et ki o beldeyi varlığıyla zamanının en önemli ve eşi benzeri olmayan insanı süslemiş ve güzelleştirmiştir.

827 Ali Abdulaziz Seyûr, Taḥḳîḳu Risâletin ‘alâ ḳavlihî te‘âlâ “biyedike’l-ḫayr li’l-‘Allâme Ḥâmid b. İbrâhim el-‘İmâdî”, *Mecelletu’ş-Şerî‘a ve’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 93-94.

2. (Niçin olmasın ki) bu yerde (Halep) talih yıldızı mekânı sabit olarak inmiştir. Yücelerin yıldızı da Onun (Halep şehri) galaksisinde geziyor.

3. O âlicenap cesur âlimle hidayet nuru parlar, o muhteşem imamla beklentilerin güzelliği iyiliklerin bütününe çağırır.

4. O dinin direğini en yüksek zirveye kaldırdı ve (bu imam) gizli ve açık o dinin yardımcısı oldu.

5. Bu imamın faziletlerinin güzelliği (Halep'te ki) ilim evlerinin kadrini şöhreti en fazla olana dönüştürdü.

6. Bu imamın sıfatları ve özellikleri belağat ve belağatçıları aciz bırakmıştır. O belağatçıların bedî'leri ibdâ'ları onun beyanı karşısında aciz kalmıştır. Bu imamın güzellikte ve kıymette inci gibi sözlerinin manalarını şairler anlamada aciz kalmışlardır.

7. Ey cevherler ve inciler gibi harika faziletlerinin süssüz ve zinetsiz bu asrı süsleyen âli himmet efendi.

8. Merhametli ve şefkatli huzuruna ben bir övgü mektubu koydum o mektuba karşı senden çok şefkat göstermeni istiyorum zira benim zihnimde bulunan manalar ve fikirler senin elinde esirdir.

9. İksirinin sen olduğun kırık bir kalple (sana bu mektubu gönderdim) ve senin hakkındaki hüsn-ü zannım kolaylıkla ölçülebilir.

10. (O mektuba) kabulün küçük bir parçası dokunsa (nasib olsa), bu kulun beklentileri kucak dolusu kazançla kesinlik kazanır.

11. Nasıl olmasın ki senin faziletlerinle ben isteklerime ulaştım. Bana olan lütüflarına karşı teşekkür ve övgüde kusurda bulunmadım.

12. Zaman aktığı müddetçe yüce makamlarda azamet tahtları ve sevinç kürsüleriyle yaşayasın!

13. Şeref ehli senden meramına ulaşsın ve fazilet ehli de kahrın acısından emin olsunlar diye.

14. Sen, oğullarınla beraber zaman aktığı müddetçe güzel makamlarda Allahtan destekli olasınız ve onlarla beraber hoşunuza gidecek ve sizi sevindirecek şeylerle gözünüz aydın, gönlünüz ferah olsun.

15. (Senin insanlara lütufların devam ettikçe) hakkında kadri yüce bir övgü mektubunu Hâmid senin kapına hediye etti.

[Tavîl][828]

1 سَأَلْتُ عَنِ الشُّحْرُورِ هَلْ كَانَ مَعْكُمُ فَقَالَ لِيَ الْمَوْلَى مُجِيبًا أَمَا تَدْرِي

2 فَقُلْتُ بِأُذْنَيَّ شَدْوُهُ وَغِنَاؤُهُ لِذَلِكَ لَمْ أَفْقِدْهُ إِذْ هُوَ فِي فِكْرِي

1. (Arkadaşlara) Şam bülbülünü sordum yanınızda mı? diye. Onların Efendisi bana bilmiyor musun? (yok) dedi.

2. Dedim ki (biliyorum) makamı ve şarkısı kulaklarımda, bundan dolayı onu hiç kaybetmedim zira o fikrimdedir.

828 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, 21.

[Basît][829]

1	وَأَغْيَدٍ قَدْ أَمَالَ السَّكْرُ قَامَتَهُ	ذِي مَنْطِقٍ قَدْ غَدَا يَفْتَرُّ عَنْ دُرَرِ
2	لَمْ أَنْسَهُ إِذْ أَتَى مِنْ غَيْرِ مَوْعِدِهِ	وَاللَّيْلُ مُحْتَبِكٌ بِالأَنْجُمِ الزُّهْرِ
3	دَنَا إِلَيَّ وَكَأْسُ الرَّاحِ فِي يَدِهِ	مَمْلُوءَةٌ بِحَبَابٍ زَاكِي الأَثَرِ
4	مِنْ بِنْتِ كَرْمٍ زَهَتْ فِي دَنِّهَا	وَأَتَتْ مَمْزُوجَةً بِلَمَاهُ الطَّيِّبِ الْعَطِرِ
5	وَقَالَ خُذْ وَارْتَشِفْ مَاءَ الْحَيَاةِ وَلاَ	تَخْشَ مَلاَمَةَ ذَاكَ الْخَائِفِ الْحَذِرِ
6	خُذْهَا عَقِيقاً وَلاَ وَاشٍ هُنَاكَ وَلاَ	تُبْقِ لِلاَئِمِكَ اللَّاحِي سِوَى الْكَدَرِ

1. Şarabın endamını eğdiği beyan sahibi nice sevgililer vardır ki konuştuklarında inciler dökülmeye başlar.

2. Gece parlak yıldızlarla sarmaş dolaş iken vaktinden evvel geldiği için onu unutamadım.

3. (O sevgili) elinde temiz izli köpürmüş dolu şarap kadehi varken bana yaklaştı.

4. (Sevgilinin elindeki o içki), fıçısında iyici olgunlaşmış bir üzümden yapılmış ve sevgilinin dudaklarının güzel kokusuyla birleşerek gelmiştir.

5. Ve dedi ki al ve yudumla hayat suyunu ve şu korkak ve çekingenin kınamasından da korkma.

6. Akik rengi gibi kırmızı olan o içkiyi al, burada söz taşıyıcı yok, seni şiddetlice kınayan için kederden başka bir şey bırakma.

[829] el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, III, 296.

[Hafîf][830]

1 يَا حَبِيبِي إِذَا سُئِلْتَ سُؤَالاً عَزَّ نَقْلاً وَفِيهِ نَفْعُ النَّاسِ

2 انْشُرِ الْكُتُبَ كَالْجَدَاوِلِ لَيْلاً وَنَهَارًا مَعَ اجْتِمَاعِ حَوَاسِّ

3 فَسُرُورِي بِنَقْلِ قَوْلٍ صَحِيحٍ هُوَ أَحْلَى مِنْ مَاءِ حَبِّ الآسِ

1. Ey sevgili (ilim erbabı), kaynaklarda olmayan ve insanların menfaatına olan bir mesele sana sorulduğunda,

2. Gece ve gündüz akan su kaynakları gibi bütün duygularınla kitapları neşret.

3. Doğru bir sözü nakletmekteki sevincim bana mersin bitkisinin meyvesinden daha tatlı gelir.

[830] el-Murâdî, *age.*, I, 32.

[Munserih][831]

1 أَبْنَاءُ هَذَا الزَّمَانِ قَدْ غَفَلُوا مِنَ الْمَعَاصِي قُلُوبُهُمْ مَرْضَا

2 قَدْ جَاءَ أَيْقَاظًا يُخَوِّفُهُمْ أَرَّخَهُ هَوْلاً زَلْزَلَ الأَرْضَا

1. Günahlara daldılar kalpleri bozuk çağımız insanları,

2. Uyanıkken geldi korkutarak onları, tarih düştü korkuya, sarstı arzı.

831 Hâmid el-ʿİmâdî, *et-Tafṣîl fi 'l-Farḳ beyne 't-Tefsîr ve 't-Te 'vîl,* thk., Muhammet Tasa, s. 33.

[Tavîl][832]

1	بِنَا مَا بِكُمْ بَلْ مَا بِنَا هُوَ أَفْظَعُ	فَصَبْرًا فَكُلٌّ لِلْفَنَا كَيْفَ نَجْزَعُ
2	أَلَسْنَا نَرَى الدُّنْيَا عَلَى حَاجِبِ الْفَنَا	هِلَالاً إِذَا مَا بَانَ أَدْبَرَ يُسْرِعُ
3	فَمَا عَيْشُنَا إِلَّا كَظِلٍّ إِذَا هَوَى	سُجُودًا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى حَيْثُ يَرْكَعُ
4	نَوَدُّ بَقَا وَالْبَقَا يَعُرُّنَا	وَلاَ نَرعَوِي يَوْمًا لِمَا هُوَ أَنْفَعُ
5	سُرُورُ الْفَتَى حُلْوُ الْمَوَارِدِ ظَاهِرًا	وَبَاطِنُهُ مُرٌّ لَهُ لاَ يُجْرَعُ
6	فَلَدَارُنَا هَذِي بَلاَءٌ وَمِحْنَةٌ	وَعَمَّا قَلِيلٍ لِلْمُهَيْمِنِ نَرْجِعُ
7	وَحَسْبِي إِلَهِي لاَ سِوَاهُ مُؤَمَّلاً	إِلَيْهِ جَمِيعًا فِي الْقِيَامَةِ نَجْمَعُ

1. (Ey başlarına musibet gelen kardeşlerim) bize gelen musibet size gelenin aynısıdır. Bilakis bize gelen daha feci, sabredelim, herkes fanidir, nasıl sızlanalım.

2. Dünyayı fanilik (uçurumunun) kenarında görünüp hemen kaybolan hilal gibi gören değil miyiz.

3. Hayatımız ancak secdeye düşen fakat rukuya dönemeyen bir gölge gibidir.

4. Ebediyeti seviyoruz ve ebediyet bizi aldatıyor, bir gün olsun bizim için faydalı olana dönmüyoruz.

5. Delikanlının sevinci ve (bu sevince) sebep olan şeyler zahiren tatlıdır, içi ise yutulmayacak kadar acıdır.

6. Bu dünyamız için bela ve mihnet vardır, Muheymin olan Allaha ne kadar da az dönüyoruz.

7. Rabb'im bana yeter, ondan başka ümit verecek yok, toptan herkes kıyamet günü ona toplanacağız.

---

[832] el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 246b.

[Vâfir][834]

1	نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا ذُكِرَ الْعَقِيقُ	وَلاَ أَسْرَى بِهِ الطَّيْفُ الطَّرُوقُ
2	نَعَمْ لَوْلاَكَ مَا فَخُرَ الْمُصَلِّي	وَلاَ جَابَتْ لَهُ الْفَلَوَاتِ نُوقُ
3	نَعَمْ أَسْعَى إِلَيْكَ عَلَى جُفُونِي	كَأَنَّ شُؤُونَ أَدْمُعِهَا شَقِيقُ
4	نَعَمْ ذِكْرَاكَ دَأْبِي فِي الدَّيَاجِي	تَدَانَى الْحَيُّ أَمْ بَعُدَ الطَّرِيقُ
5	إِذَا كَانَتْ تَحِنُّ لَكَ الْمَطَايَا	وَمِنْ أَلَمِ الْجَوَى لاَ تَسْتَفِيقُ
6	وَأَبْدَى الْجِذْعُ مِنْ جِزْعٍ أَنِينًا	فَمَاذَا يَفْعَلُ الصَّبُّ الْمَشُوقُ
7	وَصَلَّى اللهُ مَا نُشِرَتْ تَحَايَا	عَلَى مَثْوَاكَ أَوْ سَالَ الْعَقِيقُ

1. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne kıymetli taş akik hatırlanır ne de o (Akik'e) geceleyin sık sık hayaller gelip giderdi.

2. Evet (Ey nebî) sen olmasaydın ne namaz kılan (müslüman) iftihar eder ne de (senin vesilenle iftihar edilen) o İslam'a develer sahraları geçer gelirdi.

3. Evet sana gözyaşlarımın üzerinde koşuyorum ve sanki gözyaşı kanalları (ağlamaktan) kıpkırmızı bir güle dönüşmüş.

4. Evet (mübarek) mahalle (Medine), ister (bana) yakın olsun, ister yolu uzak. (Kimseciklerin olmadığı gecelerin) karanlıklarında seni hatırlamak benim âdetimdir.

5. (Medine'ye) gelen binekler sana özlem duyuyor ve sana olan aşklarının acısından (sarhoş gibi) uyanamıyorlar.

6. (Üzerinde hutbe verdiğin) kütük, senin ayrılığından inlemeleri ortaya çıkarıyorsa kara sevdalı aşığın ne yapsın.

7. Mübarek kabrine (misk gibi) selamlar yayıldığı ve Akik vadisi de (sular) aktığı müddetçe Allah sana salat etsin (Ey nebî).

---

[834] el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne*, VI, 51.

[Tavîl][835]

1	صَحَائِفُ عِلْمٍ ضِمْنَهُنَّ نُقُولُ	فَمَنْ ذَا الَّذِي غَيْرَ الثَّنَاءِ يَقُولُ
2	يَسِيرُ عَلَى نَهْجِ الشَّرِيعَةِ رَكْبُهَا	إِلَى نَحْوِ عِرْفَانِ الْكِتَابِ تَؤُولُ
3	تَبَلَّجَ فِيهَا الْحَقُّ شَمْسَ مُنِيرَةٍ	وَلَيْسَ لَهَا فِي الْخَافِقَيْنِ أُفُولُ
4	إِلَى الأَوْحَدِ الْعَلَمِيِّ يُعْزَى نِظَامُهَا	لَهَا مِنْهُ فَخْرٌ بِالثَّنَاءِ كَفِيلُ
5	كَمِيٌّ عُلُومٍ فِي يَدَيْهِ حُسَامُهَا	يَصُولُ عَلَى الأَبْطَالِ حَيْثُ يَصُولُ
6	فَلِلَّهِ قَدْ أَبْدَى نِظَامَ بَيَانِهَا	فَزَالَ بِهَا قَالَ يَقُولُ وَقِيلُ
7	فَلاَ زَالَ بَحَّاثًا يُفِيدُ مَسَائِلاً	لَهَا غُرَرٌ قَدْ أُوضِحَتْ وَحُجُولُ
8	يُطَوِّقُ أَعْنَاقَ الأَنَامِ قَلاَئِدًا	لَهَا مِنْهُ دُرٌّ بِالثَّنَاءِ جَمِيلُ
9	مَدَى الدَّهْرِ مَا أَبْدَى بِمَدْحِكَ حَامِدٌ	نِظَامَ مَعَانٍ لَيْسَ عَنْهُ عُدُولُ

1. İçinde (ilham hakkında âlimlerin) nakillerini içeren sayfalar (kitaplar). Bu kitaplar hakkında övgüden başka kim ne söyleyebilir.

2. (Bu ilim dolu sayfalar ilham hakkında) bütünüyle İslam şeriatı üzere gitmekte ve Kur'ânın marifeti tarafına doğru dönmektedir.

3. O ilim sayfaları içinde (ilham hakkında) hakikat, güneş gibi ortaya çıktı ve o güneş ne doğuda ne de batıda batmaktadır.

4. (Bu sayfalardaki ilham hakkında) ilimlerin (bir gerdanlık gibi) dizilmesi zamanının eşsiz âlimi olan el-Alemî'ye aittir. (Bu dizilen ilimler) onun için bir gurur ve başkalarından gelecek övgülere de bir kefildir.

5. O elinde kılıcı olan bir ilim süvarisidir. (Savaş meydanında) kahramanların üzerine kılıcını sallamaktadır.

---

[835] el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 21.

6. Allah için (ilham hakkında) o ilmi meselelerin beyanını (mücevherlerden oluşan bir gerdanlığın) dizilişi gibi açığa çıkarmış; böylece de (bu güne kadar) söylenilen, söylenilecek olan ve söylenmiş olan kaybolmuştur.

7. Allahtan senin, (başı ve ayakları sekili atlar gibi) izah edilmiş ayrıcalıklı meseleleri ifade edip hep açıklamanı ve araştırmanı dilerim.

8. (Yine Allahtan senin) insanların boyunlarına güzel inci gibi ve övgüyü hak eden sözlerinle gerdanlıklar takmanı dilerim.

9. (Allah'tan senin) asırlarca kimsenin vazgeçemeyeceği (gerdanlıklar gibi) mana dizilerini öven kişinin senin övgünü açığa çıkardığı müddetçe (bunları elde etmeni isterim).

[Tavîl][836]

1 وَلاَ تَبْغِ إِلَّا الأَوْجَ أَرْفَعَ مَنْزِلٍ وَإِنْ مِلْتَ نَحْوَ الدُّونِ إِنَّكَ سَافِلُ

2 فَمَا الْمَرْءُ إِلَّا حَيْثُ يَجْعَلُ نَفْسَهُ وَإِنِّي لَهَا فَوْقَ السِّمَاكَيْنِ جَاعِلُ

1. Makamın en yüksek zirvesini iste, eğer bunun aşağısında bir yere meyledersen sen alçaksın.

2. Kişi ancak kendini koyduğu yerdedir. Ben kendimi (kuzey ve güneyin) en yüksek yıldızları üstüne çıkaracağım.

836 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* II, s. 20.

[Tavîl][837]

1 سُعُودٌ أَنَارَتْ مِنْ سَمَا الْمَسَايِلِ وَالأَبْحَارُ مِنْ مَغَانِي الْمَسَايِلِ
2 أَمِ الْوَشْيُ فِي لَوْحِ الْمَهَارِقِ ضَمَّنَهْ بَدَائِعَ حُسْنٍ فَاخِرَاتِ الشَمَائِلِ
3 أَمِ الْفَجْرُ أَبْدَى رَاحَةً ذَهَبِيَّةً اِلَى اللَّيْلِ فَاخْتَطَّتْ حَوَاشِي الْغلاَئِلِ
4 أَمِ اللُؤْلُؤُ الرَّطْبُ الْفَرِيدُ مُنَضَّدٌ بِسِلْكِ ثَنَايَاهُنَّ أَرْوَى الْمَنَاهِلِ
5 أَمِ الْكَأْسُ قَدْ حَلَّتْ نِظَامَ حَبَابِهَا بِمَيْلَةِ أَعْطَافِ الْغَزَالِ الْمُغَازِلِ
6 أَمْ الرَّوْضُ قَدْ وَشَتْ حَلاَةَ أَزَاهِرٍ تَرُوقُ بِأَطْرَافِ الْغُصُونِ الْمَوَائِلِ
7 أَمِ الأَرْضُ قَدْ وَافَتْ لَهَا الْمُزْنُ بِالْمُنَى فَجَادَ لَهَا الْمَوْلَى بِأَكْرَمِ وَابِلِ
8 أَمِ الشِّيَمُ الْغُرُّ اللَّوَاتِي مَنَاطُهَا بِأَعْلَى الْمَعَالِي حَبْرِ بَحْرِ الْفَضَائِلِ
9 تَرَاءَتْ فَأَبْدَتْ لِلنُّفُوسِ مَسَرَّةً تَضَاءَلَ عَنْهَا شَأْوُ كُلِّ مُمَاثِلِ
10 وَحَيَّتْ فَأَحْيَتْ كُلَّ رَاجٍ لِقُرْبِهَا مُبَشَّرَةً مِنْهَا بِأَكْرَمِ فَاضِلِ
11 هُمَامٌ بِهِ عَنِ الْمَعَالِي تَفَاخَرَتْ بِسُؤْدَدِهِ أَسْنَى الْهُدَاةِ الأَوَائِلِ
12 تَأَلَّفَ هَامَ الْكَوْنِ بَرْقُ جَبِينِهِ فَأَسْفَرَ عَنْ سَهْمٍ لَدَى الْبَحْثِ جَائِلِ
13 أَقَامَ مَنَارَ الْعِلْمِ وَالدِّينِ وَالتُّقَى بِتَسْدِيدِ آرَاءٍ مَحَتْ كُلَّ بَاطِلِ
14 وَأَجْرَى يَرَاعَ الْحَقِّ فِي صُحُفِ الْهُدَى وَأَوْضَحَ لِلرَّاجِينَ نَهْجَ الْمَسَائِلِ
15 فَكَمْ عَنْعَنَتْ عَنْهُ الرُّوَاةُ مَآثِرًا مُسَلْسَلَةً صَحَّتْ بِأَقْوَى الْمَرَاسِلِ
16 وَكَمْ حَازَ فِي طُرُقِ الْعَلاَءِ مَفَاخِرًا تَفَاصَرَ عَنْهَا عَزْمُ كُلِّ مُنَاضِلِ
17 سَجَايَاهُ تَهْدِي السَّائِلِينَ لِفَضْلِهِ هِدَايَةَ سَارٍ بِالْبُدُورِ الْكَوَامِلِ
18 حَوَى رُتَبًا جَلَّتْ عَنِ الْوَصْفِ إِنَّهَا رَفِيعَةُ قَدْرٍ مَا لَهَا مِنْ مُمَاثِلِ
19 فَأُقْسِمُ مَا لِلرَّوْضِ الأَرِيضِ إِذَا ازْدَهَى وَرَنَّحَهُ رِيحُ الصَّبَاحِ وَالشَّمَائِلِ
20 تَبَسَّمَ زَهْرُ الدَّوْحِ فِيهِ وَقَدْ عَلاَ عَلَيْهِ سَقِيطُ الطَّلِّ زَاكِي الْمَنَاهِلِ
21 وَقَامَ خَطِيبًا فِي الْغُصُونِ هَزَارُهُ فَهَيَّجَ بِالأَلْحَانِ شَجْوَ الْبَلاَبِلِ
22 وَرَاحَ لُجَيْنُ الْمَاءِ يَفْرُشُ خَدَّهُ يَطُوفُ بِأَكْنَافِ الرُّبَا كَالْجَدَاوِلِ

837 el-ʿİmâdî, *Resâ'ilu Ḥâmidi'l-ʿİmâdiyye*, Yv. 104b-105a; Pv. 163a-165a.

23 تَفْعَلُ فِيهِ الرِّيحُ عِنْدَ هُبُوبِهَا مُبَلَّلَةَ الأَذْيَالِ فِعْلَ الْعَوَابِلِ

24 بِأَحْسَنَ مِنْ أَخْلاَقِهِ الْغُرَرِ الَّتِي أَدَقُّ وَأَصْفَى مِنْ دُمُوعِ هَوَاطِلِ

25 دَلاَئِلُ إِعْجَازٍ حَوَتْ أَيَّ فَضْلِهِ فَأَحْجَمَ عَنْ تِبْيَانِهَا كُلُّ فَاضِلِ

26 مُطَوَّلُ فِكْرِي فِيهِ مُخْتَصَرُ الخُطَا إِذَا مَا انْتَحَى إِعْجَازَ تِلْكَ الدَّلاَئِلِ

27 إِلَى بَابِكَ الْعَالِي رَفَعْتُ رِسَالَةً نُؤَمِّلُ مِنْكَ الْفَضْلَ يَا ذَا الْفَوَاضِلِ

28 وَنَرْجُو قَبُولاً مِنْهُ عِنْدَ وُرُودِهَا لِمَوْرِدِ سَامِي الْقَدْرِ رَبِّ الْفَضَائِلِ

29 وَنَائِلَةٍ مِنْهُ وَقَدْ فَازَ قِدْحُهَا مُجَلِّي خُيُولِ الْغُرِّ بَيْنَ الرَّسَائِلِ

30 فَلاَ زَالَ فِي أَوْجِ السِّيَادَةِ وَالْعُلاَ لَهُ الذِّرْوَةُ الْعُلْيَا خَيْرُ الْمَنَازِلِ

31 وَدَامَ عِمَادُ الدِّينِ يُبْدِي مَحَامِدًا يَقْصُرُ عَنْ إِدْرَاكِهَا كُلُّ طَائِلِ

1. (Ebu'l-Mevâhibin şerhedip açıkladığı zor) meselelerin semasında yıldızlar (talebe ve isteklilerin yollarını) aydınlattı. (Ebu'l-Mevâhibin şerhettiği ilmi meselelerin) zengin nehirlerinden (ilim) denizleri akmıştır.[838]

2. Yoksa (Ebu'l-Mevâhibin) sayfaların arasına yerleştirdiği özellikleri çok kıymetli (bu meseleler) güzellik harikası olan bir nakış mı?

3. Yoksa (bu meseleler) gecenin (karanlığı gibi siyah olan mürekkeple) (iç çamaşırın aklığı gibi) bembeyaz sayfaların kenarlarında çizgiler oluşturan Ebu'l-Mevâhib'in altınımsı elini ortaya çıkaran fecir mi?

4. Yoksa kaynakların en güzelinin yer aldığı ön dişlerinin arasına dizilmiş eşsiz taze bir inci mi?

5. Yoksa bir gence aşık olmuş ve sağa sola meyleden genç bir kızın elindeki içki dolu ve köpükleri inci gibi dizilmiş bir kase mi?

---

838 Muhtemelen bu beyitin orjinalinde vezne ve manaya bağlı olarak bir fiilin düşmüştür. Bu fiil (جَرَتْ) fiili olabilir.

6. Yoksa sarkmış dalların uçlarıyla görenleri büyüleyen en güzel çiçeklerle süslenmiş bir bahçe mi?

7. Yoksa bol yağmur yüklü bulutların arzularla geldiği, gelip de Mevlanın en kıymetli sağnak yağışlarla cömertlik ettiği yağmur bekleyen, (kuru ve susuz) bir yer mi?

8. Yoksa ucu en yüksek yerlerde fazilet denizinin âlimine ulaşan (sekili atların parlaklığı gibi) parlak özellikler mi?

9. (Ebu'l-Mevâhib'e ait bu parlak özellikler) (genç bir kız gibi) göründü ve benzer herhangi bir âlimin derecesinin küçük kalacağı bir zirvede gönüllere mutluluk olarak belirdi.

10. Ve selam verdi ve o meselelere her yaklaşmak isteyeni en faziletli şeylerle müjdeleyerek ihya etti.

11. O, ilk hidayete erenlerin en yücesinin (yani âlimlerin) yaptığı yüce şeylerden dolayı şerefiyle gurur duyduğu âli himmet sahibi bir kişidir.

12. (Nasıl böyle olmasın ki) varlığın başı onun ilminin paklaklığından meydana gelmiştir ve şimşek çaktığında ilmî incelikleri bulmak için dolaşan bir oku ortaya çıkardı.

13. O, bütün batıl fikirleri silen görüşlerinin sağlamlığıyla ilim, din ve takva minaresini dikti.

14. O (ilim) sayfalarında hakkın kalemini kullandı; ve soranlara ilmî meselelerin çıkıp yollarını açıkladı.

15. Ondan en kuvvetli kaynaklarla sahih olan müselsel nice sözleri, râvîler rivayet etmiştir.

16. O, yücelik yolunda, her mücadele edenin azminin iftihar ettiği nice gururları elde etti.

17. Onun meziyetleri, hidayet isteyenlere, geceleyin yol alanlara dolunaylarla rehberlik eder.

18. O, kıymeti yüksek, benzeri olmayan, vasfedilemeyecek kadar çok büyük rütbeleri ihtiva etmiştir.

19. Yemin ederim ki yemyeşil güzel bahçe, (bahar mevsiminde bütün ağaç ve çiçekleriyle) parladığında ve (hayırla gelen) sabah ve (yağmurla gelen) kuzey rüzgârları onu (bir sarhoş gibi) sağa sola hareket ettirdiğinde,

20. O bahçedeki birbirine girmiş büyük ağaçların çiçekleri (genç bir kızın gülümsediğinde dişlerinin görünmesi gibi) tebessüm edip açtığında ve su ve yağmur kaynaklarının en temizinden hafif yağmur o çiçeklerin üzerine çiğ olarak düştüğünde,

21. Bu güzel bahçenin içindeki birbirine girmiş ağaçların dalları arasında bülbül, bir hatip gibi ayağa kalkarak diğer bülbüllerin hüznünü ve heyecanını nağmeleriyle coşturduğunda,

22. Bu güzel bahçenin içinde gümüş gibi parlayan su, yere bir insan gibi yanağını koyarak tevazuyla akmaya ve yüksek mekânın gölgelerinde şelaleler şeklinde su kanalları gibi dolaşmaya başladığında,

23. Bu yüksek mekânın gölgelerinde su kanallarında rüzgâr estiğinde ve fırtınalı rüzgârlar gibi yağmurları da peşinden getirdiğinde,

24. (Bütün bu bahçe ve içinde anlatılan harika şeyler) onun (Ebu'l-Mevâhib'in) yağmur şeklinde dökülen saf gözyaşları gibi temiz bembeyaz ahlakından daha güzel değildir.

25. Delâilu 'İcâz ki bütün faziletleri ihtiva etmiş ve fazilet sahibi her âlim de bunları açıklamaktan aciz kalmıştır.

26. Bu Delâilu 'İcâz çıkarıldığı zaman onun hakkında fikrim Mutavvel ancak adımlar Muhtasar'dır.

27. Ey faziletler sahibi senden fazilet umarak bir mektubu yüce kapına yükselttim.

28. Faziletler babası kadri yüce birisinin kaynağına o risale vardığında ondan bir kabul,

29. Ve o risalenin sizin kapınıza ulaşan risalelerin arasından yarış yapan sekili atlardan kazananın yerine geçmesini (umarız.)

30. O Yücelik ve efendilikte zirve olmaya devam etsin! Makamların en hayırlısı ve en yüksek zirveler onundur.

31. 'İmâduddîn, her güç sahibinin anlamaktan aciz kalacağı övgülere devam etsin!

[Hafîf][839]

1 يَا عِمَادَ الأَنَامِ رَبِّي إِنِّي حَامِدٌ شَاكِرٌ بِحَقِّكَ كُنْ لِي
2 فَبِنَايَ مِنْ فَيْضِ فَضْلِكَ حَقًّا لِمَكَانٍ سَمَا بِأَوْضَحِ سُبُلِ
3 فِيهِ أَرَّخْتُ قَهْوَةً حُسْنَى سَوَّدُوهَا عَلَى الْحَرَامِ بِحِلِّ

1. Ey mahlukatın direği Rabb'im! Ben sana hamdeden ve şükreden (bir kulum), hakkın hatırına benim için (yardımcı) ol.

2. Binam, yolların en açığında yücelen bir mekandır ve bu da gerçekten senin fazlının lütfundandır.

3. (O bina ettiğim evin) içinde (misafirlere ikram ettiğim) güzel kahveye bir tarih düşürdüm, kahveyi diğer haram (olan meşrubat için)den helal diye ayırdılar.

[839] el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 64b.

[Kâmil] [840]

1 بُشْرَى دِمَشْقَ الشَّامِ بَلْ وَالْعَالَمِ بِوِلاَيَةِ الْمَوْلَى الْهُمَامِ الْعَالِمِ
2 مَوْلًى غَدَتْ بِيَدِ الْقَضَا أَحْكَامُهُ فِي النَّاسِ أَمْضَى مِنْ شِفَارِ صَوَارِمِ
3 نَهْجُ الصَّوَابِ عَلَى مُجَرَّدِ حُكْمِهِ أَبَدًا عَلَى رَغْمِ الظُّلُومِ الْغَاشِمِ
4 مُتَجَرِّدٌ لِلَّهِ يَنْصُرُ دِينَهُ بِالْحَقِّ لاَ يُصْغِي لِلَوْمَةِ لاَئِمِ
5 إِنْ سَارَ فِيهِ الظَّنُّ كَانَ بِكُلِّ مَا يَرْجُوهُ مِنْ جَدْوَاهُ أَوَّلَ قَادِمِ
6 ذُو الْعِزِّ كَشَّافُ الْعُلُومِ وَقَدْ عَلاَ بِمَقَامِهِ الْمَسْعُودِ فَوْقَ نَعَائِمِ
7 مَا فِيهِ إِلاَّ أَنَّهُ قَدْ أُغْفِلَتْ بِنَدَى يَدَيْهِ مَآثِرُ حَاتِمِ
8 فِي مُصْطَفَى مَدْحِي تَفَوَّقَ بِالدُّعَا وَسُطُورُ نَظْمِي بِالثَّنَاءِ الدَّائِمِ
9 فَاقَ الأَنَامَ فَضَائِلاً وَمَحَامِدًا لِمَ لاَ وَقَدْ قُرِنَتْ بِحُسْنِ مَكَارِمِ
10 مَا رَوْضَةٌ غَرَّاءُ طَابَ شَمِيمُهَا بِعَبِيرِ أَزْهَارٍ وَطِيبِ نَسَائِمِ
11 يَتَرَقْرَقُ الْمَاءُ النَّمِيرُ بِرَبْعِهَا وَالزَّهْرُ يَبْسِمُ فِي خِلاَلِ كَمَائِمِ
12 يَوْمًا بِأَحْسَنَ مِنْ شَمَائِلِهِ الَّتِي بِالْفَضْلِ قَدْ حَازَتْ صُنُوفَ كَرَائِمِ
13 قَسَمًا بِأَسْفَارٍ مُلِئْنَ فَضَائِلاً مِنْ جُودِكَ الْمُزْرِي بِسَحِّ غَمَائِمِ
14 لَمْ يَأْتِ فِي ذَا الْعَصْرِ مِثْلُكَ عَالِمٌ بِقَضَا ذَوِي الأَرْحَامِ أَعْدَلُ قَاسِمِ
15 يَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الَّذِي حَازَ الْعُلَى بِسَدِيدِ آرَاءٍ وَفِكْرَةِ حَازِمِ
16 فِي الْقَلْبِ حُبٌّ لِلْجَنَابِ مُنحْتُهُ مِنْ قَبْلِ مَا نِيطَتْ عَلَيَّ تَمَائِمِي
17 وَالْعَبْدُ يَرْجُو فِي عُقُودِ نِظَامِهِ مِنْكَ الْقَبُولَ لَهَا وَنَظْرَةَ رَاحِمِ
18 وَالدَّهْرُ هَنَّأَنَا بِفَضْلِكَ أَرِّخُوا وَدِمَشْقَ بَشَّرَهَا بِأَعْدَلِ حَاكِمِ
19 فَاسْلَمْ عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ مُؤَيَّدًا تَغْشَى ذُرَا الْعُلْيَا بِثَغْرٍ بَاسِمِ
20 وَالسَّعْدُ فِي أَبْوَابِكُمْ طَوْعُ الْمُنَى وَالْعِزُّ أَنَّى كُنْتَ خَيْرُ مُلاَزِمِ
21 مَا طَافَ حَوْلَ عِمَادِ فَضْلِكَ حَامِدٌ نُعْمَاكَ أَوْ نُشِرَتْ قَلاَئِدُ نَاظِمِ

840 el-Murâdî, *‘Arfu’l-Beşâm*, s. 118-119; el-Muḥibbî, *Nefḥatu’r-Reyḥâne*, VI, 13-14.

1. Yüksek himmet ve ilim sahibi efendi'nin kadılığıyla Şam'ın Dimeşḳ (şehrine) bilakis bütün dünyaya müjdeler olsun.

2. O öyle bir efendidir ki insanlar hakkında yargı eliyle verdiği hükümler keskin kılıçtan daha geçerlidir.

3. Zorba ve zâlime rağmen hükmü, keskin kılıç gibi hep doğruluk üzeredir.

4. O, (kadı) yalnızca Allah'a adanmıştır. Onun dinine hak üzere yardım eder. Kınayanın kınamasına da aldırmaz.

5. Zan, (düşünce) onun hakkında yürüdüğü zaman, fayda olarak onun umduğu şeylerin hepsi birinci gelir.

6. (Bu büyük imam) izzet sahibi, ilimlerin keşşafı ve bahtiyar makamıyla yıldızların mekanlarının daha da üstündedir.

7. Onun hakkında ancak şu vardır ki, onun elinin çiğ tanesiyle bile (cömertlikle bilinen) Hatem'in övgüleri unutulmuştur.

8. Mustafa'ya methim dua ve sürekli medihle üstün hale gelmiştir.

9. Bu (kadı) yaratılmışlara fazilet ve övgü olarak üstün geldi. Nasıl gelmesin ki (fazilet ve övgülerine) güzel ahlak da eşlik etmektedir.

10. İçindeki çiçeklerin güzel rayihasıyla ve latif esen rüzgarın hoş kokusuyla enfes bir hal alan harika bir bahçe.

11. Bu güzel bahçenin münbit toprağında faydalı su şakır şakır akmakta ve o bahçedeki çiçekler tomurcuk hallerinde tebessüm etmektedir.

12. (Bütün bu içindeki güzellikleriyle zikredilen bahçe) bir gün bile kıymetli kimselerin özelliklerine, faziletli vasıflarıyla üstün gelen bu kıymetli kadıdan daha güzel olamaz.

13. Sağnak sağnak yağmurları döken yağmur bulutundan daha cömert senin kereminden faziletlerle dolmuş kitaplara yemin ederim.

14. (Yine yemin ederim ki) bu asırda (feraiz ilminde en zor taksim olan) yakın akrabanın miras paylarını senden daha adilce dağıtan başka bir âlim gelmemiştir.

15. Ey sağlam görüşleriyle ve muhkem fikirleriyle yücelere erişen büyük efendi.

16. Zât-ı âlinize ait (Araplarda adet olan çocuk doğduğunda) boynuma asılan nazar boncukları takılmadan önce kalbime size ait bir sevgi bahşedildi.

17. Köleniz, (altından) gerdanlıklar gibi dizdiği şu beyitlerin tarafınızdan kabulünu ve merhametli bakışınızı istirham etmektedir.

18. Zaman, senin faziletinle bize lütufta bulundu, tarihe geçirin ve Dimeşḳ şehrini en adil bir hâkimle müjdeledi.

19. (Ey kıymetli insan) ebedi olarak (Allah tarafından) desteklenmiş şekilde esenlikle yaşayasın ve tebessün eden bir çehreyle yüce zirvelere yükselesin.

20. Allah'tan mutluluğun arzularınıza uygun olarak kapınızda olmasını ve izzetin de her nerede olursanız olun en hayırlı dostunuz olmasını dilerim.

21. (Hakkınızda söylenilen bütün bu övgüler) fazilet direğinizin etrafında lutuflarınızı öven dolaştığı veya şairlerin sizin için dizdiği (şiir) gerdanlıkları döktürüldüğü sürece devam etsin.

[Kâmil][841]

1	سِفْرٌ بِهِ نَشْرُ الْفَضَائِلِ قَدْ غَدَتْ	زُهْرُ الدَّرَارِي فِي عُلاَهُ تُنْظَمُ
2	أَجْرَى يَرَاعُ الْحُسْنِ فِي تَارِيخِهِ	بَيْتًا بِهِ بُرْدُ الإِجَادَةِ مُعْلَمُ
3	دَأْبِي مَدِيحُ مُحَمَّدٍ نُورِ الْهُدَى	صَلُّوا عَلَيْهِ يَا كِرَامُ وَسَلِّمُوا

1. Kendisiyle faziletlerin yayıldığı bu önemli kitap bir gerdanlığın en üst tarafında dizilen incilerin parlaklığı gibidir.

2. Güzelliğin kalemi o eserin bitiminde güzel bir elbise gibi görünen bir şiir beyti tarih olarak düşürdü.

3. Benim işim hidayet nuru Hz. Muhammed'i övmektir. Ey kıymetli (insanlar) ona salat ve selam getirin.

[841] el-Murâdî, *Silku'd-Durar*, II, 21; el-Muḥibbî, *Nefḥa*, VI, 129.

[Vâfir][842]

1 إِذَا زَارَ الْحَبِيبُ بِغَيْرِ وَعْدٍ وَأَطْفَأَ جَمْرَةَ الأَشْوَاقِ لَثْمَا

2 يُذَكِّرُنِي جَفَاهُ حِينَ وَافَى وَلِيَ أُذُنٌ عَنِ الْفَحْشَاءِ صَمَّا

1. Sevgili ansızın ziyaret ettiği ve aşk ateşlerini öpücükle söndürdüğü zaman.

2. Onun cefâsı bana geldiğinde (şair İbn Nubâte'nin sevgiliden naklettiği) "ve benim kötülüklere kapalı sağır olan kulaklarım vardır", (sözünü hatırlatır).

[842] el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* III, 52.

[Basît][843]

1 لِلَّهِ حَمْدِي وَشُكْرِي دَائِمًا دِينِي ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى مَنْ جَاءَ بِالدِّينِ

2 مُحَمَّدٍ عَيْنِ إِنْسَانِ الْوُجُودِ وَمَنْ لِشَرْعِهِ تَابِعٌ لِلْحَشْرِ وَالدِّينِ

3 أَعَنْبَرُ الشِّحْرِ ذِي أَمْ مِسْكُ دَارِينِ وَافَتْ تُطَيِّبُنَا بِاللُّطْفِ وَاللِّينِ

4 يَا أَعْرَفَ النَّاسِ بِالآدَابِ مُعْتَرِفًا مِنْ بَحْرِهِ رَشَفَاتٌ مِنْهُ تَكْفِينِي

5 كَأَنَّ تِلْكَ الدَّرَارِي الْغُرَّ فِي يَدِكُمْ دُرٌّ تُنَظِّمُهَا مِنْ غَيْرِ تَثْمِينِ

6 تَغُوصُ أَفْهَامُكُمْ فِيهِ فَتُبْرِزُهُ كَلُؤْلُؤٍ فِي حَشَا الأَصْدَافِ مَكْنُونِ

7 لَقَدْ رَقَيْتَ مَرَاقِي الْفَخْرِ مُنْفَرِدًا فَأَنْتَ فِي أُفْقِهِ فَوْقَ السِّمَاكَيْنِ

8 نَظَمْتَ عِقْدًا كَرَوْضٍ فِيهِ صَادِحَةٌ وَرْقَاءُ يُطْرِبُ مِنْهَا حُسْنُ تَلْحِينِ

9 نُورٌ طَلَائِعُهُ نَوْرٌ حَدَائِقُهُ حُورٌ كَوَاعِبُهُ تَزهُو عَلَى الْعِيْنِ

10 مِنْكَ اسْتَفَدْنَا لِبَاقِي وَصْفِ رَوْنَقِهِ لَمَّا حَسِبْنَاهُ فِي أَكْوَابِ زَرَجُونِ

11 إِذَا سَرَى فِي دَيَاجِي اللَّيْلِ تَحْسَبُهُ فَجْرَ الصَّبَاحِ تَبَدَّى غَيْرَ مَسْجُونِ

12 بَلِ الْهِلَالَ تَرَاءَى فِي غَلَائِلِهِ بَلِ الْغَزَالَةَ بِالإِشْرَاقِ تُشْجِينِي

13 مَا مِثْلُهُ مِنْ خَبَايَا الْفِكْرِ رَائِعَةٌ وَافَتْ بَلِ اشْتَهَرَتْ فِي الْهِنْدِ وَالصِّينِ

14 قَدْ جاءَ يَسْأَلُنِي عَنْ حُكْمِ مَسْأَلَةٍ هَاكَ الْجَوَابَ بِإِيضَاحٍ وَتَبْيِينِ

15 تَرُومُ ثَالِثَةً حَتَّى تَعُودُ إِلَى عَصْرِ الشَبَابِ بُعَيْدَ الشَّيْبِ والْحِينِ

16 وَالزَّوْجَتَانِ مَعَ الأَوْلَادِ أَجْمَعِهِمْ قَامُوا عَلَيْكَ كَأَغْوَالِ الشَّيَاطِينِ

17 لَهُمْ زَئِيرُ أُسُودِ الْغَابِ ضَارِيَةً مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ مَعَ عَزْمٍ وَتَمْكِينِ

18 يَقُلْنَ مَعْهَدُنَا كَمْ قَدْ قَطَفْتَ بِهِ زَهْرَ الرِّيَاضِ وَكُنَّا كَالرَّيَاحِينِ

19 وَكَمْ رَفَلْتَ بِأَثْوَابِ السُّرُورِ عَلَى بُسُطٍ وَبَسْطٍ وَأَفْرَاحٍ وَتَلْوِينِ

20 وَكَمْ رَكِبْتَ لأَفْرَاسِ الْهَنَا مَرَحًا تَلْهُو بِصَفْوٍ بِطِيبِ الرِّفْقِ مَقْرُونِ

21 وَكَمْ سَتَرْنَا أُمُورًا مِنْكَ خَافِيَةً وَسَاقُهُنَّ بَدَا وَالْكَشْفُ لِلسِّينِ

22 فَاخْفِضْ لَهُنَّ جَنَاحَ الذُّلِّ مُحْتَسِبًا لِمَا أَصَابَكَ مِنْ صَفْعٍ وَمِنْ هُونِ

---

843 el-Murâdî, *Silku'd-Durar,* III, 301.

23 وَصُمَّ أُذْنَيْكَ عَنْ قَوْلٍ يَفُهْنَ بِهِ غَمَسْنَ من نَارِهِ الْحَرَّى بِسِجِّينِ

24 وَتِلْكَ شِنْشِنَةٌ قِدْمًا لَهُنَّ جَرَتْ عَلَى الْكُمَاتِ جَمِيعًا وَالسَّلاَطِينِ

25 وأَقْدِمْ عَلَى كَلْمِ كَلِمِ الصَّائِلاَتِ وَلاَ تُحْجِمْ لِقَوْلِ اللَّوَاتِي فَوْقَ سِتِّينِ

26 هَذَا وَشِعْرُكُمُ الْمَرْضِيُّ يَقُولُ لَنَا هَلْ أَخْذُ ثَالِثَةٍ ذَنْبٌ فَأَفْتُونِ

27 مَثْنَى ثُلاَثَ رُبَاعَ لَيْسَ مَعْصِيَةً أَنْ يَأْخُذَ الْمَرْءُ فِي عُرْفٍ وَفِي دِينِ

28 فَمَا نَهَى الشَّرْعُ عَمَّا أَنْتَ طَالِبُهُ وَلَيْسَ مَثْلَبَةً فِيهِ لِمَفْتُونِ

29 لَكِنَّ ذَا بِشُرُوطٍ أَنْتَ تَعْرِفُهَا إِيَّاكَ إِيَّاكَ مِنْ خُلْفِ الْمَلاَعِينِ

30 وَخَيْرُ مَأْوًى لِشَخْصٍ يَطْمَئِنُّ بِهِ حَسْنَاءُ كَامِلَةٌ فِي الْعَقْلِ وَالدِّينِ

31 لِلَّهِ دَرُّكَ مِنْ شَهْمٍ حَصَلْتَ عَلَى نَيْلِ الْمُنَى وَالأَمَانِي غَيْرِ مَفْتُونِ

32 وَاللهُ يَنْصُرُكُمْ فِي كُلِّ مُعْضِلَةٍ وَدَامَ نَصْرٌ مِنَ الرَّحْمَنِ يَأْتِينِي

33 وَابْنُ الْعِمَادِي أَجَابَ السُّؤْلَ حَامِدكُمْ مُفْتِي دِمَشْقَ وَرَبِّي اللهُ يَهْدِينِي

1. Allah'a daima hamdim ve şükrüm, sonra salat –benim dinimdir- dini getirene,

2. Varlığın göz bebeği Hz. Muhammed'e (sav) ve onun şeriatine din ve haşir gününe kadar tabi olanlara (olsun).

3. (Bana gönderilen) bu (kaside) bizi lütuf ve yumuşaklığıyla rayihalandırmak için gelen Şihr anberi mi yoksa Dârîn miski midir?

4. Ey insanların içinde edebiyatı en iyi bilen kişi, sen o edebiyat denizine dalmışsın, bana ise o denizden az az dudaklarımla içtiklerim yeter.

5. Şöhret açısından sekili atlar gibi olan elinizdeki bu parlak manalar kıymeti bilinmeksizin dizdiğiniz inci gibidir.

6. (Göndermiş olduğunuz o kasidedeki manalar) denizine aklınız dalıp sadeflerinde gizli inci gibi onu açığa çıkarıyor.

7. Tek başına gurur basamaklarını çıktın, sen o yerlerde güney ve kuzey yıldızının üstünde bir ufuktasın.

8. (Sen bu kasidenle sanki) içinde gri renkli bir kuşun en güzel nağmeleri seslendirerek içindekileri coşturduğu bir bahçe gibi güzel (altın) gerdanlık (şiiri) dizdin.

9. (O bahçenin içindeki ağaçlardan ilk görünen) dallar (parlayan) ışık, (o bahçenin içindekiler sanki her biri bir) çiçek ve (o bahçenin meyveleri) göğüsleri yeni belirmiş hurilere üstünlük taslamaktadırlar.

10. (Senin dizdiğin o gerdanlığı) altından içki kadehlerinde gördüğümüzde o harika kasidenin geriye kalan güzel manalarını da yine senden istifade ederek elde ettik.

11. (Senin kasideni) gecenin zifiri karanlığında yürüdüğü zaman karanlık tarafından hapsedilmeyerek çıkan sabah aydınlığı zannedersin.

12. (O kaside) bilakis hafif elbiseleri içinde (bütün güzelliğiyle) ortaya çıkan bir hilal, bilakis (o kaside içindeki harika manalarla) sevgililere olan hüznümü artırıp doğan bir güneştir.

13. (Kasedenin) içerdiği gizli fikirler gibi harika olanı yoktur. Tam olarak, Hindistan ve Çin'de (yani bütün dünyada) meşhur olmuştur.

14. (Bu kaside) bir meselenin hükmünü sormak için bana geldi. İşte sana izah ve açıklamayla cevap.

15. İhtiyarlıktan hemen sonrası gençliğe tekrar dönmek için üçüncü (hanımı) istiyorsun.

16. İki hanım ve çocukların hepsi senin aleyhine şeytan gulyabanileri gibi (en kötü şekilde) ayaklandılar.

17. Onlar çok kararlı ve azimli bir şekilde saldırıya geçmiş orman aslanlarının kükremesine sahiptir.

18. Onlar (delillerini sıralayarak) dediler ki, biz (sürekli yağmurun düştüğü bir toprak gibiydik) etrafa güzel kokular salan çiçek buketleri iken sen bu bahçelerin çiçeklerini nice defa kopardın.

19. Sen nice defa (senin için hazırladığımız) halılar, rahatlık ve rengarenk hallerimiz üzerinde sevinç elbiseleriyle (çalımla) yürüdün/raks ettin.

20. Sen nice defa afiyet atlarına sevinçler içerisinde kedersiz rıfkın kokusu eşlik ederken eğlenerek bindin.

21. Biz senin nice gizli hallerini örttük. (Ama şimdi) onların ucu gözüktü yakında da her şey ortaya çıkaçak.

22. Sana isabet eden (manevi) bir tokat ve tahkirden dolayı sevabını Allahtan umarak o (kadınlara) karşı şefkat kanatlarını yere indir.

23. Onların ağızlarını açıp konuştukları bütün sözlere onlar bu sözleriyle cehenneme düşecek olsalar bile kulaklarını tıka.

24. Bu (yukarda bana hanımlarına ait anlattığın şeyler), kadınların melik ve sultanların hepsine icra ettikleri eski huylarıdır.

25. Hanımlarının söylediği sözlerin yaraları üzerinde çok durma ve yaşı atmışı geçmiş kadınların sözünden dolayı da kararından vazgeçme.

26. Bu ve razı olunmuş şiiriniz üçüncüyü almada bir günah var mıdır bana fetva ver diyor.

27. Kişinin ikişer üçer dörder (kadın) alması örfde ve dinde masiyet değildir.

28. Senin sorduğun meseleyi din nehyetmez, bir kadına tutulmuş kişi için bu konuda bir kusur yoktur.

29. Fakat bu senin de bildiğin bazı şartlarla olur. Seni lanetlilerin sözlerinden cayma ahlakından sakındırırım.

30. Kişinin kendisiyle huzur bulacağı en hayırlı yer, akıl ve dinde kamil güzel kadındır.

31. (Ey Mustafa Terzî) sen ne büyük bir insansın! (kadınların) fitnelerine düşmeden arzularına ulaşmayı başardın.

32. Her problemde Allah sizin yardımcınızdır. Rahman'dan bana yardım gelmeye devam etsin.

33. Suale cevap veren Dimeşḳ müftüsü İmâdî'nin oğlu size teşekkür eder. Rabb'im beni hidayet etsin

[Tavîl][844]

1	قِفُوا فَانْظُرُوا شَخْصِي وَحَالَتِيَ الْقُصْوَى	فَإِنِّي نَطَقْتُ الآنَ فِيهَا لَكُمْ نَجْوَى
2	قُصَارَى مَقَالِي مَا بَثَثْتُ حَقِيقَةً	مَقَالَةَ شَخْصٍ شَاهَدَ الْعُمْرَ فِي الْبَلْوَى
3	رَأَيْتُ مَعَانِيَهَا تَلُوحُ نَضَارَةً	فَشَمَّرْتُ ذَيْلَ التِّيهِ أَطْلُبُهَا زَهْوَى
4	هِيَ الْجَمْعُ بَعْدَ الْفَرْقِ وَالوَصْفُ دُونَهُ	صِفَاتُ مَعَانٍ لاَ يَقُومُ بِهَا رَضْوَى
5	وَلَوْلاَ بُلُوغُ الْوَعْدِ بِالْعَهْدِ لاَنْبَرَى	بِجِسْمِي جُسُومٌ شَاهَدَتْ أَلَمَ الشَّكْوَى
6	حَقِيقٌ بِحَقٍّ أَنَّ حَقِّي يَحِقُّ لِي	حَقَائِقُ عِلْمٍ حَقَّقُوهَا بِهَا الأَضْوَا
7	وَلَوْ بُحْتُ فِيهَا لاَحْتَجَبْتُ بِقُرْبِهَا	وَمَهْمَهَ قَلْبِي وَاللِّسَانُ وَلَمْ يَقْوَى

1. (Ey seyr-i sulûkte arkadaşlarım) Durun ve son hâlime bir bakın. Ben şimdi bu konuda fısıltıyla seslendim.

2. (Benim ve sizin aranızda gizli veya açık olarak geçen şeylerden) açıkladığım ve söylediğim sözlerin özeti gerçek hayatı imtihanda gören bir kişinin sözüdür.

3. O imtihan yerlerini uzaktan parlarken gördüm ve şaşkınlık ve hayret içinde onları taleb için kolları sıvadım.

4. O 'fark'dan sonra 'cem' makamıdır. (Bu makamı) vasfetmek (veya ona ulaşmak ve sınırlandırmak) ancak belli manaların sıfatlarını anlamaya bağlıdır. Bütün bunları da (Medinede'ki) Raḍvâ dağı bile taşıyamaz.

5. Şayet (Rabb'ime) (halis ubudiyet konusunda) yerine getirmek için verdiğim sözüm olmasaydı, bu cismim şikayet elemine şahit olan birçok cismi görürdü.

6. Benim için hakikat olan benim gerçek makamım hakikattir. Bütün bu ilmin hakikatlerini ehli hakikat büyük bir aydınlık olarak tahkik etmişlerdir.

---

[844] el-'İmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye, Yv. 178b.

7. Eğer ben o hakikatleri açığa çıkarsaydım onlara yaklaşma hicaba dönüşür, kalbim ve dilim tutulur ve (hiç birşeye) güç yetiremezdi.

[Remel][845]

1 هَذِهِ تَرْجَمَةُ الشَّهْمِ الَّذِي حَازَ ثَنَاءً وَعُلُومًا سَامِيَهْ

2 وَهُوَ مُحْيِ الدِّينِ دُرًّا كَالْعُلاَ ذُو الْمَزَايَا وَالأُصُولِ الزَّاكِيَهْ

3 جَمْعُهَا قَدْ جَاءَ تَارِيخًا عَلَى عَامِ خَمْسِينَ وَأَلْفٍ وَمِئَهْ

1. Bu aziz ve yüce olan bir âlimin hayatıdır, ki o övgüyü ve yüce ilimleri elde etti.

2. O dini ihya eden yüceler gibi bir inci, temiz meziyetler ve asaletler sahibidir.

3. Onun hayatını yazmak tarih olarak çıktı bin yüz elli yılına.

[845] el-ʿİmâdî, Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-ʿİmâdîyye, Yv. 276a.

[Kâmil] [846]

1 هَذَا رَقِيمٌ رَائِقٌ مُتَنَاهِي فِي حُسْنِ مَقْصِدِهِ الْبَدِيعِ الزَّاهِي

2 فِي مُتْعَةٍ حَرُمَتْ فَأَرِّخْ حَامِدًا أَلَّفْتُهَا بِجُمْعَةٍ لِلَّهِ

1. Bu harika parlak güzel amacına ulaşmış üstün bir kitaptır.

2. Allah için Cuma günü yazdığım haram olan mut'a (nikahı hakkındaki bu risalenin) tarihini hamdederek yaz.

[846] el-ʿİmâdî, *el-Lumʿa*, s. 97.

[Meczû'u'r-Remel][847]

1	يَا	نَاظِرًا	لِأَسْطُرِ	حَرَّرْتُهَا		بِسُرْعَةِ
2	رِسَالَةً		أَرَّخْتُهَا	لِي	فِي نِكَاحِ	الْمُتْعَةِ
3	انْظُرْ	بِعَيْنَيْ	مُنْصِفٍ	تَسْلُكْ	سَبِيلَ	السُّنَّةِ
4	يَا	قَارِئًا	رِسَالَةً	بَدِيعَةً	فِي	الْمُتْعَةِ
5	انْظُرْ	إِلَى	تَارِيخِهَا	أَلَّفْتُهَا	فِي	جُمْعَةِ

1. Ey bu satırlara bakan, onları hızlıca yazdım.

2. Bana ait mut'a nikahıyla alakalı bu risalenin tarihini düşürdüm.

3. İnsaflı gözlerle bakarsan sünnet yoluna varırsın.

4. Ey mut'a hakkında bu harika risaleyi okuyan.

5. Onun tarihine bak onu cuma günü yazdım.

[847] el-'İmâdî, *el-Lum'a*, s. 97.

[Recez][848]

1 رَأَيْتُ أَيْضًا آيَةَ الإِيذَاءِ وَسُؤْلَهُ بَدًّا عَنِ الأَشْيَاءِ
2 وَآيَةَ الصَّفَا مَعَ الْكَلاَلَةْ وَآيَةَ اللِّعَانِ لاَ مَحَالَةْ
3 وَآيَةُ الأَمْرِ مِنَ الأَمْنِ بَدَتْ وَآيَةُ لِيَفْتِنُونَكَ انْجَلَتْ
4 وَاسْمَعْ لَهُ مُوَافَقَاتٍ أَيْضَا لِسُنَّةِ الْهَادِي أُفِيضَتْ فَيْضَا
5 اَلْحَسَنَاتُ مِنْهُ قُلْ وَالسَّيِّئَاتْ وَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَفِيعُ الدَّرَجَاتْ
6 وَلاَ يُفِيئُ اللهُ فَيْئًا أَسَدًا فَيَمْنَحَ الْهَادِي سِوَاهُ أَحَدَا
7 كَذَاكَ فِي لِيَحْمِلُوا السِّلاَحَا وَبَعْثِ عُثْمَانَ لَهُمْ إِصْلاَحَا
8 كَذَا التَنَحِّي عَنْهُ وَهْوَ سَاجِدُ وَأَمْرُهُ بِذَاكَ فِقْهٌ صَاعِدُ
9 كَذَالِكَ الأَمْرُ بِفَصْلِ الصَّلَوَاتْ كَذَا الدُّعَا بِالْبَرَكَةْ مِنْ مُعْجِزَاتْ
10 فِي تَرْكِهِ التَّبْشِيرَ كَيْلاَ يَكْسَلُوا عَنْ صَالِحِ الأَعْمَالِ إِذْ يَتَّكِلُوا
11 وَفِي ازْدِيَادِ الدَّاخِلِينَ الْجَنَّةْ إِنْ شَاءَ يُدْخِلُهُمْ لَهَا بِحَفْنَةْ
12 بِاللهِ رَبًّا قَدْ رَضِينَا قَوْلَهْ كَذَاكَ سَمَّى امْرَأَةً جَمِيلَةْ
13 وَفِي طَلاَقٍ لِابْنِهِ لِمَا حَوَى وَطَلَبِ التَّرْخِيصِ فِي ضَرْبِ النِّسَا
14 كَذَاكَ إِخْرَاجُ ذَوِي النِّفَاقِ وَذَاتُ عِرْقٍ مَوْقِتِ الْعِرَاقِي
15 وَفَرْضُهُ الدِّيَاتِ وَرْقًا ذَهَبَا وَعَدَمُ الدُّخُولِ فِي أَرْضِ الْوَبَا
16 وَصَرْعُهُ لِمَنْ أَبَى صَلاَتَهْ إِنْ كَمُلَ الشَّيْءُ انْتَظِرْ فَوَاتَهْ
17 كَذَا كِتَابُ رَبِّنَا يَكْفِينَا لَعَلَّهَا مُغِيبَةٌ رُوِّينَا
18 بِهَذِهِ قَدْ وَافَقَ الصِّدِّيقَ كَمَا إِبْنَ زَيْدٍ وَافَقَ الْفَارُوقُ
19 وَافَقَهُ الْعَتِيقُ ذُو الْعِرْفَانِ كَذَاكَ زَيْدٌ جَامِعُ الْقُرْآنِ
20 كَذَاكَ فِي سُؤَالِهِنَّ النَّفَقَةْ فَضَحِكَ الرَّسُولُ لَمَّا وَافَقَهْ
21 وَقَوْلُهُ فِي آيَةٍ قَدْ سَمِعْ قَوْلَهُمْ : قَالُوا فَقِيرٌ ، فَاسْتَمِعْ
22 تَحْرِيمُ جَنَّةٍ عَلَى الْكُفَّارِ وَافَقَهُ فِيهِ رَسُولُ الْبَارِي

[848] el-ʿİmâdî, *ed-Durru'l-Musteṭâb,* s. 19-28, 101-273.

23 كَذَا عَلِيٌّ وَافَقَ التَّنْزِيلَ فِي مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا وَأُفْقُهُ اقْتُفِي

24 وَمِثْلُهُ الإِشْفَاقُ فِي التَّقْدِيمِ بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاهُ لِلْكَرِيمِ

25 عِمَارَةُ الْبَيْتِ مَعَ السِّقَايَةْ لَيْسَتْ كَإِيمَانِ ذَوِي الْهِدَايَةْ

26 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مَدَى الأَوْقَاتِ عَلَى وِفَاقِيَ الْمُوَافَقَاتِ

27 ثُمَّ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ تَتْرَى عَلَى الرَّسُولِ خُفْيَةً وَجَهْرَا

28 مُعَلِّمِ الْخَيْرِ بَشِيرِ الْخَلْقِ وهَادِيًا لِلْحَقِّ قُلْ بِالْحَقِّ

29 وَخَاتَمِ الرُّسُلِ إِمَامِ الْكُلِّ مُرْشِدِ الْخَلْقِ مُفِيضِ الْفَضْلِ

30 وَآلِهِ وَصَحْبِهِ الْكِرَامِ الْحَافِظِينَ بَيْضَةَ الإِسْلاَمِ

31 وَارْضَ عَنِ الشَّيْخَيْنِ وَالصِّهْرَيْنِ كَذَا عَنِ الْعَمَّيْنِ وَالسِّبْطَيْنِ

32 وَارْضَ عَنِ الْبَاقِي تَمَامِ الْعَشَرَةْ الطَّاهِرِينَ الْكُمَّلِ الْمُبَشَّرَةْ

33 مَا عَبَدَ الْمَعْبُودَ حَقًّا عَابِدُ وَحَمِدَ الْمَحْمُودَ عَبْدٌ حَامِدُ

34 وَأَوْرَدُ الإِلْهَامِ مُذْ أَرَّخَهَا مُوَافَقَاتُ عُمَرٍ أَبْرَزُهَا

1. İzâ ayetinde (Ahzab 58) ve Allah Resulüne bazı (olumsuz) şeyler sorulmasını üzerine inen (Bakara 101) ayetinde ben yine (muvâfakât-ı Ömer) gördüm.

2. Kelâle (Nisa 176) ile beraber Safa (Bakara 158) ayeti ve şüphesiz lian (Nur 6) ayetinde (de muvâfakât gördüm).

3. Güvenliği emir ayeti (Nisa 83) açıktır ve "seni fitneye sokacaklar" (İsra 73) ayeti açığa çıkmıştır.

4. Hz. Ömer'in (r.a.) hidayete erdiren (Hz. Peygamber'in (sav)) sünnetine olan feyizlenmiş muvâfakâtlarını dinle.

5. (Ey ilim isteyen öğrenci) de ki; iyilik de Ondandır (Allah'tan) kötülükler de. Dereceleri yükselten zat (Hz. Peygamber (sav)) sana verecek.

6. Allah hiçbir aslana (mücahide) ganimet vermez. Hâdî olan (Hz. Peygamber (sav) de o ganimeti) ondan başka hiç kimseye vermez.

7. Aynı şekilde (Hudeybiye'den önce) silahlarınızı taşıyın emrinde ve onlarla anlaşmak (Kureyş müşrikleriyle görüşmek) için Hz. Osman'ı (r.a.) göndermesinde muvâfakât vardır.

8. Allah Resulü'nü secdede gördüğünde (rahatsız etmemek için) ondan uzaklaşması ve (Allah Resulü'nün önünden geçmek isteyen) birisini (uzak durmasını) emretmesi de böyledir (ve onun bu işinde) yüksek bir anlayış vardır.

9. Aynı şekilde namazların (sünnet-farz) arasının ayrılmasıyla alakalı emirde de muvâfakât vardır. Mucizattan olan bereketle dua etmesini (istemesi) de bunun gibidir.

10. İnsanlar sadece tevekül eder ve salih amellere karşı tembellikte bulunurlar diye, Allah Resulü'nü tebşirden alıkoymasında da muvâfakâtı vardır.

11. Cennete girenlerin artırılması talebinde ve dilerse Allah'ın bir defasında çok insanı cennete sokabileceğini söylemesinde muvâfakâtı vardır.

12. Rab olarak Allah'tan razı olduk sözüyle ve aynı şekilde bir kadını Cemile diye isimlendirmesinde muvafakatı vardır.

13. (Oğlu Abdullah'ın sahip olduğu bir şeyden) dolayı hanımını boşamasında ve kadınları dövme hususunda ruhsat talebinde de muvâfakâtı vardır.

14. Medineden nifak sahiplerini çıkarması ve Zât-ı 'ırḳ yerini ıraklılar için mîkât yapması da bunun gibidir.

15. Yabancılara diyeti gümüş kazananlar için gümüş, altın kazananlar için altın olarak tesbiti ve vebalı yere girmemesini (söylemesiyle) de muvâfakâtı vardır.

16. Namaz kılmak istemeyenle kavga etmesi ve bir şey tamam olursa eksilmesini bekle demesinde muvâfakâtı vardır.

17. Rabb'imizin kitabı bize yeter demesi bunun gibidir. Bize rivayet edilen belki kocası seferde olan bir kadın hakkında söylediği ile de muvâfakâtı vardır.

18. (Belki kocası seferdedir) sözüyle Sıddık olan Hz. Ebûbekir (r.a.) muvâfakât etmiştir. Abdullah b. Zeyd'e de ezan konusunda Hz. Ömer'in (r.a.) muvâfakât etmesi de bunun gibidir.

19. Kur'ânı toplama hususunda Hz. Ömer (r.a.), Atik'e ve Kur'ânı toplayan Zeydin de Hz. Ebubekir'e (r.a.) muvâfakâtı bunun gibidir.

20. Hanımlarının Hz. Peygamber'den (sav) nafaka istemeleri de bunun gibidir. Hz. Peygamber (sav) o tevâfuk ettiğinde tebessüm etmiştir.

21. "Yahudilerin "o fakirdir" dedikleri sözünü Allah işitmiştir" ayetinde Hz. Ebûbekir'in (r.a.) muvâfakâtı vardır. İyi dinle!

22. "Cennet kafirlere haramdır" ifadesiyle Hz. Ebûbekir'e (r.a.) Allah'ın Resulü bu konuda muvâfakât etmiştir.

23. Hz. Ali'nin (r.a.) Kur'ân'da geçen "fasık, inananla bir olur mu" ayetine muvâfakâtı ve onun (sav) (büyüklerinin) vesilesiyle yağmur istemesi de bunun gibidir.

24. Kıymetli (Peygamberle) konuşmadan önce sadaka takdiminde zorluk yaşanması da bunun gibidir.

25. Beytullah'ı imar ve hacılara su dağıtma hidayet sahiplerinin imanı gibi değildir.

26. Bütün zamanlarda Hamd Allah'a mahsustur bu da benim bu muvâfakâtlara bir tevâfukumdur.

27. Sonra gizli ve açık, Hz. Peygamber'e (sav) peş peşe salat ve selam olsun.

28. O hayrı öğreten, halkı müjdeleyen ve Hakk için rehberlik yapandır. (Ey hakkı isteyen) hakkı söyle. .

29. O Peygamberlerin sonuncusu, herkesin imamı, halkın mürşidi ve fazilet akıtandır.

30. Onun ailesi ve İslamın beyazlığını koruyan kıymetli arkadaşlarının üzerine de olsun.

31. Allah iki bilgeden (Hz. Ebûbekir (r.a.), Hz. Ömer'den (r.a.)) ve iki akrabadan (Hz. Osman ve Hz. Ali'den (r.a.)) aynı şekilde iki amcadan (Hz. Hamza (r.a.) ve Hz. Abbas (r.a.)) ve iki torundan (Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.)) razı olsun.

32. Ve Allah geri kalan olgun tertemiz aşere-i mübeşşereden de razı olsun.

33. Mabud olan Allah'a (gerçek manada) kulluk eden hiçbir kul yoktur. Ve mahmud olan Allah'a (gerçek manada) hamd eden bir kul yoktur.

34. Muvâfakât-ı Ömer'in tarihini düşürdüğünden beri gelen ilhamların en açığı onunkisidir.

[Meczû'u'r-Remel][849]

1 يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي بِدَمِ الأَحْشَاءِ هَامْ
2 بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ
3 مَا جَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي صَبَّ دَمْعًا مِنْ دِمَاهْ
4 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

5 يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ
6 وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ
7 فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاةْ
8 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

9 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَةْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ
10 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ
11 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَةْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ
12 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

13 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى
14 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي أَرْضُهُ أَنْ يَلْثُمَا
15 يَا تُرَى أَكْحُلُ جَفْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ
16 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

---

849 el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye,* Yv. 247b-248a; Pv. 245b-246a.

17 زَادَ شَوْقِي لِزَرُودِ وَحِمَى وَادِي النَّقَا
18 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي يَا لَيَالِيَ الْوَصْلِ عُودِي
19 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ
20 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

21 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِنْكَ يَا بَابَ السَلاَمْ
22 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي سَاعَةً عِنْدَ الْمَقَامْ
23 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي إِنْ تَنَاهَى مُنْتَهَاهْ
24 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

25 يَا رَسُولَ اللهِ عَطْفَا قَدْ جَفَا جَفْنِي الْمَنَامْ
26 شَرْحُ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى مِنْ دُمُوعٍ أَوْ سِقَامْ
27 يَا تُرَى الْمُشْتَاقُ يُشْفَى بِاللِّقَا مِنْكُمْ ظَمَاهْ
28 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

29 صَارَ قَلْبِي مُذْ جَفَاهْ قُرْبُكُمْ حِلْفَ السُّهَادْ
30 نَوْمُ عَيْنِي قَدْ نَفَاهْ سَادَتِي طُولُ الْبِعَادْ
31 وَالْهَوَى أَبْدَى خَفَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ
32 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

33 يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدْ شَفِّنِي طُولُ السَّقَمْ
34 جَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدْ مِنْ دُمُوعٍ كَالدِّيَمْ
35 كُلَّمَا شَوْقِي تَأَكَّدْ زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاهْ

36 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

37 ثَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَزَّقْ مَا بَقِي عَنْكَ اصْطِبَارْ
38 فِي الدُّجَى جَفْنِي تَأَرَّقْ مِنْ دُمُوعٍ كَالبِحَارْ
39 فِيهِ إِنْسَانِي تَغَرَّقْ يَرْتَجِي مِنْكَ النَّجَاةْ
40 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

41 حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّ رَاجِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ
42 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي مَادِحًا ذَاكَ الرَّسُولْ
43 وَعِمَادِي فِيهِ حُبِّي سَامِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ
44 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى عَبْرَتِي مَا قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın elçisi! Gözüm, içimin kanını akıtıyor.

2. Gözümün denizi senin için yaş akıtan kalbin ateşini söndürecek değildir.

3. Aşık için meydana gelen şey kandan gözyaşı akıtmasına yeter.

4. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

5. Ey sevgilim, ey Muhammed, kalbim nasıl senden gafil olur.

6. Kanım donsa bile, göz kapaklarımdan senin için yaşlar akar.

7. O (gözyaşı), âb-ı hayat kalmasa bile devamlı akar, tükenecek değildir.,

8. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

9. Ah! Onun kokusuna ve Akik vadisi korusuna olan hasretim,

10. Göz sevgilisinden ayrıldı da Akik (rengi kırmızı kan) gibi ağladı.

11. Onun dostluğunu, kokusunu ve Mina'yı hatırlamak temenni edilecek en yüce şeydir.

12. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

13. İki gözümün sürmesi şu korunun toprağıdır..

14. Onun yerini öpmek için benden iki bakış bekledi.

15. Acaba onun toprağının tozuyla mı sürmeleniyorum.

16. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

17. (Aşk) zincirlerine ve sevgilinin vadisinin koruluğuna hasretim arttı.

18. Ey vuslat geceleri (artık) geri dön! Kavuşmaya (bu kadar) uzaklığımdan sonra.

19. Gözümden uykular kaçtı ve kalbimdeki tasa arttı.

20. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

21. Ey selam kapısı, acaba sana gelişim biter mi?

22. Veya ikinci kez makamın (Ravza) yanında bir müddet bulunmam (mümkün olur mu?),

23. Eğer bu son nokta olursa, işte bu benim sürûrumun zirvesi olur. .

24. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

25. Ya Resulallah , merhamet et, gözüm uykumu kovdu.

26. Hâlimin durumu, gözyaşları ve hastalıktan dolayı gizli değildir.

27. Hasret ile yanmış bir (gönül) size kavuşarak susuzluğuna deva bulabilir mi?

28. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

29. Kalbim yakınlığınızdan uzak düştüğünden beri uykusuzlukla arkadaş oldu.

30. Efendim, gözümün uykusunu uzaklıklar kaçırdı.

31. Gizli aşkımı gözyaşlarımın dökülmesi açığa çıkarmıştır.

32. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

33. Ey şefâatkârım, Ey Muhammed, hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.

34. Gözümün kapağı yağmurlar gibi akan yaşlardan iltihaba dönüştü.

35. Hasretim her pekiştiğinde vücudumda bitkinlik arttı.

36. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

37. Sabrımın elbisesi paramparça oldu, sana karşı sabrım kalmadı.

38. Denizler gibi akan gözyaşlarından gecenin karanlığında gözüm uykusuz kaldı.

39. O gecede göz bebeğim yaşlardan boğuldu senden kurtuluş istiyor.

40. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

41. Rabb'im Allaha hamd ederek, ondan kabul umarak.

42. Şu (mübarek) Allah Resulünü methederek yâd eden kalbim bir hoş oldu.

43. Ona olan yüce sevgim benim onun yanında dayanağımdır. Ondan kabul istiyorum.

44. Ah! Ona hasretim gözyaşımı akıtmasaydı, "ah!" demezdim.

[Meczû'u'r-Remel][850]

1 يَا رَسُولَ اللهِ طَرْفِي بِانْسِكَابٍ وَانْسِجَامْ
2 وَغَرَامِي حِينَ يُوفِي بِدَمِ الأَحشَاءِ هَامْ
3 بَحْرُ دَمْعِي لَيْسَ يُطْفِي نَارَ صَبٍّ مُسْتَهَامْ
4 وَاصْطِبَارٌ لَيْسَ يَشْفِي حَرَّ قَلْبٍ فِيكَ هَامْ
5 مَاجَرَى لِلصَبِّ يَكْفِي مِنْ غَرَامٍ أَوْ سِقَامْ
6 وَبَرَى قَلْبِي بِوَكْفِي صَبُّ دَمْعٍ مِنْ دِمَاهْ
7 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
8 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

9 يَا حَبِيبِي يَا مُحَمَّدْ يَا رَسُولَ الثَّقَلَيْنْ
10 أَنْتَ مَحْمُودٌ وَأَحْمَدْ كَيْفَ قَلْبِي عَنْكَ سَالْ
11 وَدَمِي مَهْمَا تَجَمَّدْ فِي شُؤُنِ الْمُقْلَتَيْنْ
12 كَيْفَمَا غَارَ وَ أَنْجَدْ مِنْ جُفُونِي فِيكَ سَالْ
13 فَهْوَ يَهْمِي لَيْسَ يَنْفَدْ فِي خَوَافِي النَّشْأَتَيْنْ
14 صَيَّرَ الإِنْسَانَ مَكْمَدْ مَا بَقِي مَاءُ الْحَيَاهْ
15 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
16 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

17 آهْ وَا شَوْقِي لِطَيْبَهْ وَاللِّوَى وَالأَبْرَقَا
18 قَدْ عَنَى الداءُ طَبِيبَهْ وَحِمَى وَادِي الْعَقِيقْ
19 فَارَقَ الطَّرْفُ حَبِيبَهْ حِينَ مَا حَلُّوا النَّقَا
20 فَالصَّدَا لَيْسَ يُجِيبُهْ فَبَكَى شِبْهَ الْعَقِيقْ

[850] el-'İmâdî, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdiyye,* Yv. 248a-249a; Pv. 246b-247a.

21 ذِكْرُ الأُنْسِ وَطَيْبَهْ وَالْمُنَى يَوْمَ اللِّقَا

22 نَائِلاً مِنْهُ نَصِيبَهْ وَمِنَى أَقْصَى مُنَاهْ

23 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

24 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

25 إِثْمِدُ الْعَيْنَيْنِ مِنِّي عِشْيَرٌ مُنْهُ تَبَدَّا

26 وَهْوَ فِي التَّحْقِيقِ مَعْنَى تُرْبُ ذَيَّاكَ الْحِمَى

27 ارْتَجَى اللَّحْظَيْنِ عَنِّي إِنْ نَاءَ عَنِّيَ بُعْدًا

28 حَيْثُ كَانَ النَّوْرُ عِنْدِي أَرْضَهُ أَنْ تَلْثُمَا

29 يَا تُرَى أَكْحَلَ جَفْنِي إِثْمِدٌ فِيهِ تَرَدَّى

30 تَنْجَلِي آمَاقُ عَيْنِي بِغُبَارٍ مِنْ ثَرَاهْ

31 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

32 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

33 زَادَ شَوْقِي لِزَرُودِ وَتَلَظَّا فِي الْقُلُوبْ

34 بِرُكُوعِي وَسُجُودِي وَحِمَى وَادِي النَّقَا

35 يَا لَيَالِي الْوَصْلِ عُودِي دُونَ عِرَاكٍ خُطُوبْ

36 أَنْجِزِي مِنْكِ وُعُودِي بَعْدَ بُعْدِي بِاللِّقَا

37 طَارَ مِنْ جَفْنِي هُجُودِي وَتَصَدَّى لِلْحُرُوبْ

38 حِينَ أَنْ لاَحَ سُعُودِي طَالَ فِي قَلْبِي جَوَاهْ

39 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

40 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

41 يَا تُرَى يُقْضَى عُبُورِي مِثْلَ بَرْقٍ أَوْمَضَا
42 عِنْدَمَا حَيَّا مَمَرِّي مِنْكَ يَا بَابَ السَّلاَمْ
43 أَوْ يُثَنَّى لِي حُضُورِي حَيْثُ أَنْتُمْ بِالرِّضَا
44 فَهْيَ أَسْنَى فِي ضَمِيرِي سَاعَةٌ عِنْدَ الْمَقَامْ
45 ذَاكَ غَايَاتُ سُرُورِي فِي زَمَانِي إِذْ تَقَضَّى
46 فَهْوَ عَوْنِي وَنَصِيرِي إِنْ تَنَاهَا مُنْتَهَاهْ
47 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
48 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

49 يَا رَسُولَ اللهِ عَطْفَا لِحَزِينٍ وَكَئِيبْ
50 فَقَدَ الآنَ إِلْفَا قَدْ جَفَا جَفْنِي الْمَنَامْ
51 شَرْحُ حَالِي لَيْسَ يَخْفَى عَنْ بَعِيدٍ وَ قَرِيبْ
52 وَجُفُونِي مِنْهُ وَكْفَى فِي دُمُوعٍ أَوْ سِقَامْ
53 يَا تُرَى الْمُشْتَاقُ يُشْفَى مِنْ غَرَامٍ وَلَهِيبْ
54 لَمْ يَطِبْ إِنْ لَمْ يُوَفَّا بِاللِّقَا مِنْكُمْ ظَمَاهْ
55 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
56 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

57 صَارَ جَفْنِي مُذْ جَفَاهْ مِنْكُمُ طَيْفُ الْخَيَالْ
58 لَمْ يَرُمْ إِلاَّ مُنَاهْ قُرْبَكُمْ خَلْفَ السُّهَادْ
59 نَوْمُ عَيْنِي مُذْ نَفَاهْ هَجْرُكُمْ مِنْهُ بِبَالْ
60 طَارَ نَوْمِي مُذْ دَعَاهْ سَادَتِي طُولُ الْبِعَادْ
61 وَالْهَوَى أَبْدَا ضَنَاهْ دَمْعُ عَيْنِي مِنْهُ سَالْ

62 وَا فُؤَادِي مُذْ دَعَاهْ سَكْبُ جَفْنِي لِلْمِيَاهْ
63 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
64 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

65 يَا شَفِيعِي يَا مُحَمَّدْ أَنْتَ وَاللهِ عِمَادِي
66 حَامِدٌ أَنِّي وَأَحْمَدْ شَفَّنِي طُولُ السَّقَمْ
67 جَفْنُ عَيْنِي صَارَ أَرْمَدْ حِينَ أَنْ زَادَ بِعَادِي
68 صِرْتُ فِي الطُّوفَانِ أَوْحَدْ مِنْ دُمُوعِي كَالدِّيَمْ
69 كُلَّمَا شَوْقِي تَأَكَّدْ حِينَ يَلْقَاكُمْ سُهَادِي
70 وَإِذَا مَا زَالَ أَوْ جَدْ زَادَ جِسْمِي فِي ضَنَاهْ
71 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
72 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

73 ثَوْبُ صَبْرِي قَدْ تَمَزَّقْ كَشْرَةٌ لِلْبَثِّ تُغْنِي
74 عِنْدَمَا الْقُرْبُ تَحَقَّقْ مَا بَقِي عَنْهُ اِصْطِبَارْ
75 فِي الدُّجَى حَتَّى تَأَرَّقْ حَالُهُ إِنْ طَالَ يُصْمِي
76 صَارَ فِي الأَمْوَاجِ يُطْرَقْ مِنْ دُمُوعٍ كَالبِحَارْ
77 فِيهِ إِنْسَانِي تَعَرَّقْ أَنَّنِي أَحْسَنْتُ ظَنِّي
78 أَنْتَ حَقًّا مِنْهُ أَرْفَقْ يُرْتَجَى مِنْهُ النَّجَاةْ
79 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ
80 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

81 حَامِدًا لِلَّهِ رَبِّي شَاكِرًا أَدْعُو الْحُصُولْ
82 فَهْوَ فِي الْحَالَيْنِ قُطْبِي رَاجِيًا مِنْهُ الْقَبُولْ
83 طَابَ فِي ذِكْرَاهُ قَلْبِي يَبْتَغِي مِنْهُ الْوُصُولْ

84 فَقُصَارَى الأَمْرِ قُرْبِي مَادِحًا ذَاكَ الرَّسُولْ

85 وَعِمَادِي فِيهِ حُبِّي فَهُوَ يَكْفِينِي السُّولْ

86 إِنَّنِي أَخْلَصْتُ حُبِّي سَامِيًا مِنْهُ سَنَاهْ

87 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

88 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

89 فَعَلَى الْمُخْتَارِ صَلَّى كُلَّمَا هَبَّتْ شَمَالْ

90 رَبُّنَا عَزَّ وَجَلاَّ وَعَلَى الصَّحْبِ الْكِرَامْ

91 فَخِتَامِي فِيهِ أَحْلاَ ثُمَّ عَنْ صَحْبٍ وَآلْ

92 وَرِضَاهُ لَيْسَ إِلاَّ أَرْتَجِي عِنْدَ الْخِتَامْ

93 وَكَذَا صَبْرًا تَحَلَّا أَوْ تَجَلاَّ بِالْجَلاَلْ

94 مُحْسِنًا قَوْلاً وَ فِعْلاَ مَا تَلَوْنَا فِي الْمَقَامْ

95 آهْ لَوْلاَ الشَّوْقُ أَجْرَى مِنْ فُؤَادِي فِي سُرَاهْ

96 عِنْدَمَا أَدْمَى وَأَجْرَى مُقْلَتَيْ مَا قُلْتُ آهْ

1. Ey Allah'ın Resulü! Gözüm (yaş) döküp saçmakta.

2. Sana olan tutkum içimin kanıyla arttığında yakıcı bir susuzluk olur.

3. Gözyaşı denizim (işte bu) kara sevda ateşini söndürecek değildir.

4. Ve sabır senin için yanan kalbe şifa olmuyor.

5. Âşıka aşktan dolayı yanan kalp ve hasta bir ruh yeter..

6. Kandan gözyaşlarının dökülüp sızmasıyla kalbim zayıfladı.

7. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

8. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

9. Ey sevgilim, ey Muhammed, ey ins ve cinnin Resulü.

10. Sen Mahmudsun ve Ahmedsin. Kalbim nasıl senden gafil olur.

11. Kanım iki gözümdeki damarlarda her donuşunda .

12. Senin için gözlerimden akan kanlar ister görünsün ister görünmesin nasıl olursa olsun.

13. Gözlerimden akan kanlar daimidir. Gözlerimin gizli kaynaklarında tükenecek değildir.

14. (Gözyaşımın kan gibi akması) İnsanı rengi benzi soluk hale çevirdi, onda âb-ı hayat bırakmadı.

15. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

16. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

17. Ah! Ṭaybe'ye, Livâ'ya ve Abraḳ'a olan hasretim.

18. Hastalık, doktoru ve Akîk vadisinin korusunu yordu.

19. Kum kümesinden (rüzgar eserken) sesler çıktığında göz sevgilisinden ayrıldı.

20. Yankı ona cevap vermedi de Akîk (taşının kırmızı kan rengi) gibi ağladı.

21. Aşk onun ünsiyetini, Ṭaybe'yi ve kavuşma günündeki duyguları hatırladı.

22. (Bütün bunlar) Ondan bir paya ulaşmak üzeredir. Mina'ya ulaşmak ise arzuların en yücesidir.

23. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

24. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

25. İki gözün sürmesi, gözüken bir tozdur.

26. O hakikatte manen bu korunun toprağıdır.

27. O gittikçe benden uzaklaşsa da, benden iki bakış bekledi.

28. Hangi yerde olursa olsun mevcud olan çiçek, iki bakışımın onun arzını öpmesi için bana söz ver.

29. Acaba gözümden düşen sürme mi benim gözümü sürmeledi?

30. Ki o sürme onun toprağından bir tozla benim gözümde kalanları temizliyor.

31. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

32. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

33. Aşkım (sevgilinin önünde) zincirli olmaya arttıkça arttı ve kalpler de tutuştu.

34. (Bu aşkım) rukularımla, secdelerimle ve kumlar vadisi korusuyla (iyice tutuştu).

35. Ey vuslat geceleri büyük sıkıntılarla karşılaşma olmadan dönün.

36. (Ey vuslat geceleri) bana kavuşmaya dair verdiğin sözleri uzaklığıma rağmen yerine getir.

37. Göz kapağımdan uyku kaçtı ve savaşa girişti.

38. Şans yıldızım parladığında onun acısı kalbimde (ne kadar da) uzadı.

39. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

40. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

41. Acaba (sana) uğramam şimşek çakması gibi çabuk mu biter?

42. Ziyaretim seni selamladığında Ey! Selam kapısı.

43. Veya huzurunuzda sizin hoşnut olacağınız şekilde bulunmam ikinci bir kez mümkün olur mu?

44. Makamınızda bir an bile bulunmak vicdanımda daha büyüktür.

45. Bu benim (hayatımın) sevinçlerimin en son gayelerindendir fakat (ömrümün) zamanı bitiyor.

46. Bu zaman dilimi son noktaya ulaşıp (bitmeye yakın olsa da) bu vakit benim yardımcım ve nusretimdir.

47. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

48. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

49. Ey Allah'ın Resulü hüzünlü ve kederli bir kişiye, acı.

50. Şimdi sevgilisini kaybeden göz kapağım uykuya kaba davrandı.

51. Yakın uzak herkesten hâlimin açıklaması gizli değil.

52. Gözlerim bu durumdan dolayı ya gözyaşlarıyla veya aşk hastalığıyla doludur.

53. Acaba âşık aşktan ve aşk ateşinden şifa bulabilir mi?

54. Bu aşık, sizinle karşılaşamazsa susuzluğu nasıl kanar ki.

55. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

56. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

57. Gözümü sizden hayalin gölgesi uzaklaştırdığından beri,

58. O gönlüm sadece sizin yakınlığınızı isterken uykusuzluğa dönüştü.

59. Gözümün uykusunu uykusuzluk aldı götürdü. Ayrılığınız gönlümden hiç kaybolmuyor.

60. Efendim, mesafelerin uzunluğu onu çağırdığından beri uykum uçtu.

61. Aşkımın zayıflığını gözyaşlarımın akması ortaya çıkardı.

62. Gözlerimin su gibi yaş dökmesini tetiklediğinden dolayı vay benim gönlüme!

63. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

64. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

65. Ey şefaatçim, Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki sen benim dayanağımsın.

66. Çünkü Ben Hâmid'im ve (sen) Ahmed. Hastalığın uzunluğu beni zayıf düşürdü.

67. Sana olan uzaklığım arttığında göz kapağım hastalandı.

68. Yağmurlar gibi akan yaşlarımdan dolayı tufan ortasında yapayalnız kalakaldım.

69. Uykusuzluğum sizi karşıladığı zaman, aşkım hep pekişir.

70. Aşkım kaybolsa da yenilense de vücudumda zayıflık artar.

71. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

72. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

73. Sabır elbisem paramparça oludu. Hüznümü yaymak için yüzümün asıklığı yeter de artar.

74. Yakınlık gerçekleştiği zaman bende (o sevgiliye ulaşmaya) ona karşı bir sabır kalmadı.

75. (Kalbinin durumu) gecenin sonunda (yorgunluktan) uykusuz kaldı. Hali böyle devam ederse (kalbim) sağır olur.

76. (Hâlim) Dalgaların arasında denizler gibi göz yaşlarıyla dövülene dönüştü.

77. Ben o sevginin hakkında kurtuluş ondan diye hüsnüzan beslediğimden bu dalgaların arasında gözüm (yaşlarla) boğuldu.

78. Sen (Ey nebî) ona daha layıksın ve kurtuluş kendisinden umulansın.

79. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

80. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

81. Rabb'im olan Allah'a hamd ederek, şükr ederek kazanmayı davet ediyorum.

82. O her iki durumda da kendisinden kabul umduğum benim kutbumdur.

83. Ona ulaşmayı isteyerek kalbim onu anmakla hoş oldu.

84. Sözün kısası yakınlığım bu Resulü övmektir.

85. Ona olan itimadım benim ona olan sevgimdir. Ondan da bana bir istek yeter.

86. Ona olan sevgimde hiçbir başka maksat gütmeden ihlaslı oldum. O sevgimin nuru ondandır.

87. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

88. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

89. Kuzey rüzgarı her estiğinde seçilmiş olan o zata salât olsun.

90. Onun kıymetli ashabına Azîz ve Celîl olan Rabb'imiz salât (rahmet) etsin.

91. Bu şiirde sahabe ve onun ailesine Allah merhamet etsin dediğim sonucum daha tatlı.

92. Onun rızasını ancak sonunda ümit ederim.

93. Aynı şekilde Rabb'imden süslenilmiş ve celalle donanmış bir sabır istiyorum.

94. Aynı şekilde bu şiirin makamlarında aşağıdaki sözü tekrar okuduğumuzda Rabb'imden sözümün ve hâlimin iyi olmasını istiyorum.

95. Ah, ona hasretim onun peşinde gönlümden daha hızlı olmasaydı.

96. Gözlerimi kanatıp akıttığında "ah!" demezdim.

KAYNAKÇA

Abdel Nour, Antoine, "Traits et Conflits du Monde Rural Syrien au XVIII Siècle d'après les Fatwa de Hamid Al-'İmâdî", *Melanges de'l'Université Saint-Joseph*, 50, 69-84.

Abdunnûr, Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-'Edebî*, Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, ts.

el-'Aclûnî, İsmaîl, *Keşfu'l-Ḫafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'Amme'ş-tehera mine'l-Eḥâdîṯi 'alâ Elsineti'n-Nâs,* 3.b., D.K.İ., Beyrut, 1988.

el-'Askerî, Ebu Hilâl el-Hasen b. Abdillah b. Sehl, *Kitabu'ṣ-Ṣın'ateyn el-Kitâbe ve'ş-Şi'r*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.

'Âşûr, Said Abdulfettah, *Mıṣr ve'ş-Şam fi 'Aṣri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Daru'n-Nehḍati'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

Atîḳ, Abdulaziz, *el-Edebu'l-Arabî fi'l-Endelus*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyyye, Beyrut, ts.

....., Abdulazîz *'İlmu'l-Meânî-el-Beyân-el-Bedî'*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyye, Beyrut, 2009.

'Aẓme, Abdulazîz, *Mir'âtu'ş-Şâm Târîḫu Dimeşḳ ve Ehluhâ*, 2.b., Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2002.

e'l-Bağdâdî, İsmail Paşa b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî, *Hediyyetü'l-'Ârifîn ve Esmâu'l-Mu'ellifîn ve 'Âṯâru'l-Muellefîn min Keşfi'ẓ-Ẓunûn*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.

Barbir, Karl K., *Ottoman Rule in Damascus 1708-1758*, Princeton University Press, New Jersey, 1980.

el-Bayṭâr, Abdurrezzak, *Ḥilyetu'l-Beşer fi Târîḫi'l-Ḳarni' ṯ- Ṯâliṯe 'Aşar*, 2.b., Daru Ṣâdır, Beyrut, 1993.

el-Bâherzî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen b. Ali b. Ebi't-Tayyib, *Dumyetu'l-Ḳaṣr ve 'Usretu Ehli'l-'Aṣr*, D.K.İ., Beyrut, 2008.

Bekkâr, Yusuf Hüseyin, *Binâu'l-Ḳaṣîde*, 2.b., Dâru'l-Endelusî, Beyrut, ts.

Beyât, Fâḍil, *Dirâsât fi Târîḫi'l-'Arab fi'l-'Ahdi'l-'Uṯmânî Ru'ye Cedîde fi Ḍav'i'l-Veṯâiḳi ve'l-Meṣâdiri'l-'Uṯmâniyye*, 1.b., Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

el-Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali, *Kitabu Menâhici't-Tevessul fî Mebâhici't-Teressul*, thk., Mehdî Es'ad 'Arar, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut, 2008.

Bozatay, Şeniz Anbarlı ve Demir, Konur Alp, Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI, (10), 85.

Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Band*, E.J. Brill, 1949.

el-Bûrînî, Ḥasan b. Muhammed, *Terâcimu'l-'Ayân min 'Ebnâi'z-Zemân* Maṭbû'âtu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî, Dimeşḳ, 1959.

el-Bustânî, Buṭrus, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Asri'l-İnbi'âṣ*, Dâru Naẓîr 'Abbûd, bsy., ts.

C. Zılfı, Madeline, "Osmanlı Uleması", *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*, Editör, Suraiya Faroqhi, çev., Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Cârim, Ali, Emîn, Mustafa, *el-Belâğatu'l-Vâḍıha*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 2005.

Ceviz, Nurettin, Kahvenin İslam Dünyasına Girişi ve Arap edebiyatında Ele Alınışı, *Ekev Akademi Dergisi, VIII*, (18), 343.

el-Cumahî, Muhammed b. Selam, *Ṭabaḳâtu'ş-Şu'arâ*, D.K.İ., Beyrut, 1988.

el-Curcânî, Abdulḳâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, tahk., Muhammed Rıdvan ed-Dâe, Fayiz ed-Dâye, Daru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2007.

....., Abdulkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, 1.b., Dâru'l-Medenî, Cidde, 1991.

Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, 5.b., Akçağ Yay., Ankara, 2010.

Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, 2.b., Kapı Yay., İstanbul, 2011.

Ḍayf, Şevḳî, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî 'Aṣru'd-Duvel ve'l-'İmârat eş-Şâm*, 1.b., Dâru'l-Me'ârif, Ḳâhira, ts.

Demirayak, Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-I*, 2.b., Fenomen Yayınları, Erzurum, 2012.

……., Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-II Sadru'l-İslam Dönemi*, 2.b., Fenomen Yayınları, Erzurum, 2010.

……., Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi-III Emeviler Dönemi (41-132/661-750)*, 1.b., Eser Ofset, Erzurum, 2012.

……., Kenan, *Arap edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu'ş-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, 1.b., Fenomen Yay., Kayseri, 2015.

Durmuş, İsmail,"*Üslup*", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.

Emecen, Feridun, "Osmanlı Siyasi Tarihi, Kuruluştan Küçükkaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Zaman, İstanbul, 1999, I-II.

el-Ensârî, Abdulkuddûs, *'Âṯâru'l-Medîneti'l-Munevvera*, 2.b., el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, 1973.

Ergin, Mehmet Mesut, *İbn Ma'ṣûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dimaşk, 2004.

……., Mehmet Mesut, *İbnu'n-Naḫḫâs el-Ḥalebî ve Şiirleri,* Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

……., Mehmet Mesut, *el-Keyvânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000.

……., Mehmet Mesut, X/XVI.-XII/XVIII. Yüzyıllar Arası Arap Şiirinde Kahve, *Marife Dergisi*, VI, 197-209.

el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk., Abdulhâmid Hindâvî, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2003.

Ferrûḫ, Ömer, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî,* 8.b., Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2006.

el-Fâḫûrî, Ḥannâ, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Mektebetu'l-Bûlisiyye, 12.b., Lübnan, 1987.

……..,*el-Câmi' fi'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebu'l-Ḳadîm,* Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2005.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Miṣbâḥu'l-Munîr fi Ğarîbi'ş-Şerḥi'l-Kebîr*, 1.b., Daru'r-Risaletu'l-'Âlemiyye, Beyrut, 2010.

Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2014.

Goldziher, İgnace, *Klasik Arap Literatürü*, 2.b., çev., Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012.

Grehan, James, *Everyday Life and Consumer Culture in 18th Century Damascus*, 1.b., University of Washington Press, Seattle and London, 2007.

Güner, Selda, "On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVIII, (1), 131.

el-Ḫafâcî, Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinân, *Sirru'l-Feṣâḥa*, 1.b., Kitâb Nâşirûn, Beyrut, 2010.

el-Ḫafâcî, Şihâbuddîn, *Reyḥanetu'l-Elibbâ ve Zehrati'l-Ḥayâti'd-Dunya*, 1.b., thk., Ahmed 'İnâye, D.K.İ., Beyrut, 2005.

el-Ḥafiẓ, Muhammed Muṭî', Ebâẓa, *Nizâr, 'Ulemâu' Dimeşḳ ve 'Ayânuhâ fi'l-Ḳarni'l-Ḥâdiye 'Aşar*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2000.

....., Muhammed Muṭî', Ebâẓa, *Nizâr, 'Ulemâu' Dimeşḳ ve 'Ayânuhâ fi'l-Ḳarni's-Sâniye 'Aşar*, Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 2000.

el-Ḥâkim, Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî, *el-Mustedrak 'ale's-Ṣaḥîḥayn*, 4.b., D.K.İ., Beyrut, 2009.

el-Ḥallâḳ, Ahmed el-Budeyrî, *Ḥavâdiṯu Dimeşḳ el-Yevmiyye*, thk., Ahmed İzzet Abdulkerim, Dâru Sa'du'd-Dîn, Dimeşḳ, 1997.

el-Ḥamevî, Mustafa b. Fethullah, *Fevâidu'l-İrtiḥâl ve Netâici's-Sefer fî Aḫbâri'l-Ḳarni'l-Ḥadîye 'Aşar*, 1.b., Dâru'n-Nevâdir, Beyrut, 2011.

el-Ḥamevî, Taḳiyyuddîn, *Ḫizânetu'l-Edeb ve Ğayetu'l-Ereb*, 2.b., thk. İsam Şiḳyû, Dâru ve Mektebetu Hilâl, Beyrut, 2004.

el-Ḫarezmî, Ebu Bekir Muhammed b. el-'Abbas, *Mufîdu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, Mektebetu'l-'Unṣuriyye, Beyrut, 1418.

el-Hasen b. Muhammed b. Ḥabîb, Ebu'l-Kâsım, *'Ukelâ'u'l-Mecânîn*, 2.b., Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1998.

el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Luğati'l-'Arab*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2007.

....., Ahmed, *Mîzânu'z-Zeheb fî Ṣınâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 1.b., el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut, 2011.

Ḥâṭûm, Afîf Nâyif, *el-Ğazel fi'l-'Aṣri'l-'Umevî*, 2.b., Dâru Ṣâdır, Beyrut, 2008.

İbnu'Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *el-'Uḳûdu'd-Durriyye fî Tenḳîḥi'l-Fetâvâ el-Ḥâmidiyye,* 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2008.

İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah, *el-Futûḥâtu'l-Mekkiyye*, D.K.İ., Beyrut, 2011.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Ḫaṣâiṣ*, 2.b., tahk., Muhammed Ali en-Neccâr, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 2010.

İbnu'l-Eşîr Ḍiyauddîn Naṣrullah b. Muhammed, *Meşelu'ş-Şâir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*, Daru Nahḍati Miṣr, Mısır, 1970.

İbnu'l-Ğazzî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahman, *Dîvânu'l-İslâm*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 1999.

İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed el-Ḳasṭallânî, *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye bi'l-Mineḥi'l-Muhammediyye*, thk., Salih Ahmed eş-Şâmi, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 2004.

İbn Kennân, Muhammed, *Yevmiyyât Şâmiyye*, bsy., ts.

İbn Muhammed, Ali, *en-Neşru'l-'Edebiyyi'l-Endelûsî fi'l-Ḳarni'l-Ḫâmis Medâmînihi ve Eşkâlihi*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990.

İbn Manẓûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2009.

İbn Munḳiẓ, Usâme b. Murşid b. Ali, *el-Bedî' fi'l-Bedî' fi Naḳdi'ş-Şi'r*, 1.b., thk., Ali Muhennâ, D.K.İ., Beyrut, 1987.

Cemâluddîn İbn Nubâte el-Mısrî el-Fârûkî, *Divânu İbn Nubâte el-Mısrî*, byy., ts., Beyrut.

İbn Senâ' el-Mulk, es-Sa'îd Ebi'l-Ḳâsim Hibetu'llâh b. Ca'fer, *Daru'ṭ-Ṭıraz fî 'Ameli'l-Muvaşşaḥât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1977.

İbn Sîde, Ali b. İsmail el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-Muḥîṭu'l-'Aẓam*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2000.

İbn Şâşû, Abdurrahman, *Terâcimu Ba'ḍi 'Ayâni Dimeşḳ min 'Ulemâihâ ve Udebâihâ,* el-Maṭba'atu'l-Lubnâniyye, Beyrut, 1886.

el-'İmâdî, Hâmid b. Ali b. İbrahim, *ed-Durru'l-Musteṭâb fî Muvâfâḳâtı 'Umara'bni'l-Ḫaṭṭâb ve Ebî Bekrin ve 'Aliyyin Ebî Turâb ve Tercemetihim ma'a 'İddetin mine'l-Aṣḥâb*, 1.b., thk. Mustafa Osman Ḥâmide. D.K.İ., Beyrut, 1996.

……., Hâmid b. Ali b. İbrahim, *el-Lum'a fî Taḥrîmi'l-Mut'a*, 1.b., Dâru İbnu'l-Cevzî, Ürdün, 1425.

……., Hâmid b. Ali b. İbrahim, *er-Rac'a li Beyâni'ḍ-Ḍac'a beyne Sunneti'l-Fecri ve'l-Ferîḍa,* 1.b., Dâru'l-'Uṣmâniyye, 'Amman, 2005.

……., Hâmid b. Ali b. İbrahim, *Resâ'ilu-l-Ḥâmidiyye el-'İmâdîyye*, Konya Yusufağa Kütüphanesi, Yazma no: 393; a.mlf, *Mecmû'u Resâ'ili 'Allâme Ḥâmid Efendi el-'İmâdî*, Princeton University Library, Yahuda Arabic Manuscript, No: 509.

……., Hâmid b. Ali b. İbrahim, *Salâḥu'l-'Âlem bi İftâi'l-'Âlim,* 1.b., tahk., Ali Hasan Ali Abdulhâmid, Dâru 'Ammâr, 'Amman, 1988.

İpekten, Haluk, *"Gazel"*, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 440.

İpşirli, Mehmet, "Yenişehirli Abdullah Efendi", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 100.

İshakoğlu, Ömer, *Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriyesi'nde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)*, 1.b., Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012.

İsmail, İzzuddin, *el-Meṣâdir el-Edebiyye ve'lluğaviyye fi't-Turâṯi'l-'Arabiyye*, Dâru'n-Nehḍati'l-'Arabiyyeti, Beyrut, ts.

Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri-1 Tanzimattan Cumhuriyete*, 30.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2012.

……., Mehmet, *Şiir Tahlilleri-2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri,* 22.b., Dergâh Yay., İstanbul, 2013.

el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Ṣubḥu'l 'Aşâ fî Ṣına'ati'l-İnşâ*, 2.b., el-Muessesetu'l-Miṣriyye, Kahire, 1960.

el-Ḳarṭâcennî, Ḥâzım, *Minhâcu'l-Buleğa' ve Sirâcu'l-'Udebâ'*, 3.b., tahk., Muhammed el-Ḥabîb İbnu'l-Hûce, Daru'l-'Arabi'l-İslâmî, Beyrut, 2007.

el-Ḳayravânî, Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîḳ, *Kitâbu'l-'Umde fi Naḳdi'ş-Şi'r ve Tamḥîsihî*, 3.b., Dâru Ṣâdır, Beyrut, 2012.

el-Ḳayravânî, Ebu İsḥâḳ İbrahim b. Ali el-Ḥuṣarî, *Zehru'l-'Âdâb ve Ş̲emeru'l-'Elbâb*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2011.

el-Ḳazvînî, Celaleddin, Muhammed b. Abdurrahman el-Ḫaṭîb, *Telḫîs fî 'ulûmi'l-belâğa*, 2.b., D.K.İ., Beyrut 2009.

....., Celaleddin, *Telḫîsu'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut 2008.

....., Celâleddin, *el-'Îḍâh fî 'Ulumu'l-Belâğa*, tahk. Muhammed Abdulkadir el-Fâḍilî, el-Mektebetu'l-'Aṣriyye, Beyrut, 2009.

Karataş,Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yay., İstanbul, 2011.

Komisyon, *Bilâdu'ş-Şam fi'l-'Ahdi'l-Uş̲mânî*, IRCICA, İstanbul, 2009.

Köse, Saffet, "İmâdî, Hamid b. Ali b. İbrahim ed-Dimaşkî", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.

....., Saffet, "Şeyhülislam Pîrî Zâde Mehmed Sahib Efendi'nin (1085-1162/1674-1749) Hâmid el-'İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) el-Lum'a fî Aḥvali'l-Mut'a Adlı Risalesine Yazdığı Tekmile", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, V, 2005, 421-432.

....., Saffet, "Cinlerle Evlilik Konusunda Hanefi Fakihi Hâmid el-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) Teka'ku'u-Şenn fî Nikahi'l-Cinn Adlı Risalesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XV, 2005, 453-464.

Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, thk., Muhammed Abdulmun'im Ḫafâcî, D.K.İ., Beyrut, ts.

Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, NEÜSBE, Konya, 2013.

Leeuwen, Richard Van, *Bir Osmanlı Şehri Şam Vakıflar ve Şehir*, 1.b., çev., H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul 2012.

el-Maḳḳarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefḥu'ṭ-Ṭîb min Ğuṣni'l-Endelusi'r-Raṭîb ve Zikri Vezirihâ Lisaniddîn b. el-Ḫaṭîb*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2012.

Mecid el-Efendi, *el-Muvaşşaḥâtu'l-Meşriḳiyye ve Eşeru'l-Endelus fihâ*, 1.b., Dâru'l-Fikr, Dimeşḳ, 1999.

Mehdâvî, Latîfe, *Merâsi'l-Ḫulefâi ve'l-Ḳâdeti fi'ş-Şi'ri'l-'Abbâsî ilâ 'Âhiri'l-Ḳarni'r-Râbi'i'l-Hicrî*, D.K.İ., Beyrut, 2010.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *'Ulumu'l-Belâğa,* 4.b., D.K.İ., Beyrut 2007.

el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Ḥabennek, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 3.b., Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2010.

Mubeyyiḍîn, Muhenned, "Ğayru'l-Muslimîn fî Nuṣûṣi'l-Fetâva'd-Dimeşḳiyye ibâne'l-Ḳarni'- Şâmine 'Aşar el-Mîlâdî", IRCICA, *Bilâdu'ş-Şâm fi'l-'Ahdi'l-'Usmânî Buhûşu'n-Nedveti'd-Devliyyeti'l-Mun'aḳideti fi Dimeşḳ,* İstanbul, 2009.

el-Muḥibbî, Muhammed Emîn b. Faḍlullah el-Ḥanefî, *Ḫulâṣatu'l-Eşer fî 'Ayâni'l-Ḳarni'l-Ḥâdîye 'Aşar*, 1.b., thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, D.K.İ., Beyrut, 2006.

....., Muhammed Emîn b. Faḍlullah el-Ḥanefî, *Nefḥatu'r-Reyḥâne ve Raşḥatu Ṭilâ'i'l-Ḥâne,* 1.b., thk., Ahmed 'İnâye, D.K.İ., Beyrut, 2005.

el-Murâdî, Muhammed Ḫalîl, *Silku'd-Durar fi 'Ayâni'l-Ḳarni'ş- Şâniye 'Aşar*, 3.b., Dâru Ṣâdır, Beyrut, 2012.

....., *'Arfu'l-Beşâm fîmen Veliye Fetvâ Dimeşḳa'ş-Şâm*, 2.b., tahk., Muhammed Muṭî' el-Ḥâfız, Riyâḍ 'Abdulḥamîd Murâd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1988.

en-Nâblûsî, Şakir, *'Aṣru't-Tekâyâ ve'r-Re'âyâ*, el-Muessesetu'l-'Arabiyye, Beyrut, 1999.

Öztuna,Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

Paşa, Ömer Musa, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî el-Aṣru'l-Memlûkî,* Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1999

....., *el-Edeb fî Bilâdi'ş-Şam 'Uṣûru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, 1.b., Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1989.

er-Râfi'î, Mustafa Sâdık, *Târîḫu 'Âdâbi'l-'Arab*, 1.b., Daru İbn Hazm, Beyrut, 2008.

Rafeq, Abdulkerim, *The Province of Damascus 1723-1783*, 1.b., Acls Humanitises E-Book, Khayats, Beirut, 1966.

eṣ'Ṣabbâğ, Leyla, *min 'Alâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-Aṣri'l-Uṯmâniyyi'l-Evvel*, 1.b., eş-Şeriketu'l-Mutteḥide li't-Tevzî', Dimeşk, 1986.

es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâḥu'l-'Ulûm*, 2.b., tahk., Abdulḥumeyd Hundâvî, D.K.İ., Beyrut 2011.

Sellâme, Râfi' Muhammed, *Tavẓîfu't-Turâṯ fi'l-Muvaşşaḥâti'l-Endelûsiyye*, Mute Üniversitesi, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Seyûr, Ali Abdulaziz, Taḥḳîḳu Risâletin 'alâ ḳavlihî te'âlâ "biyedike'l-ḫayr li'l-'Allâme Ḥâmid b. İbrâhim el-'İmâdî", *Mecelletu'ş-Şerî'a ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XXII, 2013, 85-147.

Siracuddin Muhammed, *el-Ğazel fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî,* Daru'r-Raṭîbi'l-Câmi'iyye, Beyrut ts.

es-Suyûfî, Mustafa Muhammed Ahmed Ali, *Melâmiḥu't-Tecdîd fi'n-Neṣri'l-Endelusî ḫilâle'l-Ḳarni'l-Ḫâmisi'l-Hicrî*, 1.b., 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut, 1985.

Soyyiğit, Osman Zeki, *Târîḫu'l-Edebi'l-'Arabî,* Siyer Yayınları, İstanbul, tsz.

eş-Şâmî, Eyyub Abdrrahman, *'Âilâtü Bilâdi'ş-Şam fi'l-Ahdi'l-Usmânî*, Daru'l-Feth, Amman, 2011.

Şu'ayb, İbn Abdillah Ahmed, *Buḥûṯun Menheciyye fi 'Ulumi'l-Belağati'l-'Arabiyye*, 1.b., Dâru İbn Ḥazm, Beyrut 2008.

Tamari, Steve, "The Mufti, the Muhaddith and the Sufi: Three Endowed Teaching Positions and the Institutionalisation of Imperial and Local Loyalties within Ottoman Damascus", IRCICA, *Proceedings of the International Symposium on Bilad Al-Sham During The Ottoman Era*, İstanbul, 2009.

Tasa, Muhammet, *İbn Semmân ve Şiirleri*, 1.b., Adal Ofset, Konya, 2007,

……, Muhammet, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2014.

……, Muhammet, *Ḥâmid b. Ali b. İbrahim el- 'İmâdî'ye Ait et-Tafṣîl fi'l-Farḳ beyne't-Tefsîr ve't-Te'vîl Adlı Eserin Tahkiki*, 1.b., Adal Ofset, Konya, 2005.

……., Muhammet, "Teşnîfu'l-Esmâ fî İfadeti lev li'l-İmtinâ' li Hâmid b. Ali b. İbrahmi el-'İmâdî, *SÜİFD*., Konya, 2006, XXII, 19.

eṭ-Ṭırâblusî, Ḥasnâ Bûzvîte, *Hayatu'ş-Şi'r fî Nihâyeti'l-Endelus*, Dâru Muhammed Ali, Tunus, 2001.

et-Tirmîzî, Ebu Îsa Muhammed b. Îsa, *Sunenu't-Tirmîzî*, 2.b., Dâru'r-Risâletu'l-'Alemiyye, Beyrut, 2010.

Turhal, Hüseyin, *Arap Edebiyâtında Arûz*, 1.b., Ensar Yay., İstanbul, 2011.

Uslubaş,Tolga, *Geçmişten Günümüze Osmanlı*, Venedik Yay., Ankara, ts.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 10.b., Ankara, 2011.

Uzunoğlu, Vecih, *Arap edebiyatında Müveşşah*, Tibyan Yay., İzmir, 2010.

Yanık, Nevzat, *Edebi Bilgiler ve Aruz*, 2.b., Fenomen Yay., Kayseri, 2014.

Yakûb, Emîl Bedî', *Mevsûatu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 2006.

el-Yemenî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî, *eṭ-Ṭırâẓ li Esrâri'l-Belağa ve 'Ulûmi Ḥaḳâi'ḳi'l-'İcâz*, tahk. AbdulHâmid Hendavî, el-Mektebetü'l-'Aṣriyye, Beyrut, 2008.

ez-Zebîdî, Murtaḍâ, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*, 2.b., D.K.İ., Beyrut, 2012.

ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-'Alâm*, 4.b., Dâru'l-'İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, ts.

ez-Zurḳânî, Muhammed b. Abdulbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabuddin b., *Şerḥu'z-Zurḳânî 'ale'l-Mevâhibi'l-Ledunniye*, 1.b., D.K.İ., Beyrut, 1996.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Ahmed Said TUNÇPİNAR 1974 yılında Bayburt'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karamürsel'de tamamladı. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2001-2004 yılları arasında dil eğitimi için yurt dışında bulundu. 2004-2007 yılları arasında yurtdışında özel bir vakıf da öğretmen olarak çalıştı. 2010 yılında Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı'nda "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtu'l-Kur'ân* Adlı Tefsirinin Eğitim ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" isimli tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 2011-2013 yılları arasında NEÜİF hazırlık sınıflarında dışardan Öğretim Görevlisi olarak Arapça dersi verdi. 2008 yılından beri Konya'da din dersi öğretmenliği yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.